p-ISSN 2308-5258 e-ISSN 2308-1996
Philology, II (1), Issue: 17, 2014

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

www.seanewdim.com

p-ISSN 2308-5258 **e-ISSN 2308-1996**

II(1), Issue: 17, 2014

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

www.seanewdim.com

Editorial board
Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos – Hungary

Honorary Senior Editor:
Jenő Barkáts, CSc **Nina Tarasenkova, Dr. habil.**

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Armenia

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Włocławek, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics andinformation technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski", Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities andEconomics in Włocławek, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Vice-Rector, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Anatolij Morozov, Doctor of Science in History, Bohdan Khmelnitsky National University in Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State edagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti StateUniversity, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philolgy of Bohdan KhmelnitskyNational University in Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics andsubject technologies, Astrakhan state university, Russia

Valentina Orlova, CSc in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Departament of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski", Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski", Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans andanimals, Bohdan Khmelnitsky National University in Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State LinguisticUniversity, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the Universityof West Hungary

Managing editor:
Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES
The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2014

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING
ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY
UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK
SCRIBD
ACADEMIA.EDU
GOOGLE SCHOLAR

Content

Kritsberh R. American English in the 18th century: from colonial to national 6

Matiyash I.M. Ethonolonguistic and Cultural Modulations of Semantic Structure of Lexeme PEACE in the Context of Evolution of the British Linguistic World Image 11

Васильева М.А. Механическая метафора как основа вербализации образного компонента концепта ПОЛИТИКА (когнитивно-дискурсивный подход) 15

Великая И.О. Особенности репрезентации гендерных ролей на материале русскоязычного рекламного дискурса Украины 21

Гладир Я.С. "Ланцюжковий" зв'язок "системних" конфліктів в романі В. Винниченка "Хочу!" 25

Глущук-Олея Г.І. З історії розвитку категорії заперечення в індоєвропейських і, зокрема, в романських мовах 29

Гриценко С.П. Назви спецій, приправ, пряношів: генеза і функціонування 34

Грицьких Л.Б. Оказіональний характер полікомпонентних новотворів у сучасній українській літературній мові 39

Інденко Н.О., Шутько О.О. Ігрова трансформація дійсності в романі Т. Фіндлі "Пілігрим" 44

Карат О.В. Шляхи дослідження діахронічних універсалій у баченні Є.М. Зарецької 47

Кочукова Н.І. Проблема орозмовлення української наукової мови 51

Ковальчук Н.П. Жанрова парадигма прози Варвари Чередниченко 55

Ковтун В.В. Прикметники на позначення молодого віку в українських східнослобожанських говірках 59

Козлова Т.О. Засоби актуалізації квантитативного принципу іконічності 64

Кульчицька О.В. Пейоративи як засіб вербалізації вираження негативного емоційного стану 68

Лавриненко С.Т. Лінгвокультурологічний аспект правової інформативності українських народних дум 71

Левенець О.Ю. Прислівники українських східнослобожанських та суміжних російських говірок у зіставному аспекті (українсько-російські паралелі) 75

Луньова О.В. Лінгвістичні засоби вираження мовної особистості Вінстона Черчилля 79

Меншій А.М. М. Коцюбинський та М. Чернявський: взаємодія художніх систем 83

Нечаєва Н.О. Лексичні германізми у південно-східних говорах української мови 87

Приходько А.И. Коннотация в лингвокультурологическом контексте 92

Роман Л.А. Роль Біблії як важливого чинника консолідації та євроінтеграції українського народу (на матеріалі творчості Івана Франка) 97

Семашко Т.Ф. Междисциплинарный генезис понятия "этнический стереотип" 102

Семененко Г.Н. Английская переписка XVI-XVII веков: дихотомия "частное / официальное" 106

Сиротенко Т.В. Лингвистический аспект деловой переписки 111

Хижняк М.Н. Особенности развития темпоральных значений у английских глаголов вращения 115

Чаюк Т.А. Концепт toy в сучасній британській дитячій художній літературі 118

Чернова Ю.В. Спільні ознаки романів Маргарет Етвуд 124

Швець О.В. Еволюція поняття "номінативне речення" у лінгвістиці 129

Южакова О.І. Проблеми становлення української наукової і технічної термінології на сучасному етапі 135

Kritsberh R.

American English in the 18th century: from colonial to national

Roman Kritsberh, Ph.D., professor
Professor, Chair, Department of Translation, Institute of Economics and Information Technologies
Kriviy Rig, Ukraine

Abstract. American English in the 18th century: from colonial to national. The 18th century marks a transition in the American English development from early, colonial period to national in the 19th century. In its initial stage, American vocabulary included foreign loans – Indian, Dutch, French, British archaisms and dialectisms retained in the USA, along with very scarce proper new formations, mostly referring to cultural notions. By the end of the colonial period, the lexis was expanded and included semantic and lexical Americanisms of more diversified character that stood out as distinctive American markers replacing some British names. Although by the turn of the new 19th century, the American English complex signatures in grammar, phonology, lexis, and spelling due to objective historical reasons were undeveloped, still the gradual quantitative changes set up preconditions for the formation of the national variety in the 19th c.

Keywords: *Americanism, archaism, colonial period, national period, origin.*

The 18th c. was important in the development of AE viewed from cultural and sociolinguistic aspects, a watershed that marks the end of the colonial period and beginning of the national one. Although all traditional signatures of AE had come into their own in the 19th c., the study of the language in the previous one sheds light on the diachrony of the process as a whole. Moreover, the 18th AE seems to be overshadowed by the neighboring 'giants' – the early development in the 17th c. and the turbulent history in the 19th c. The research of the period in between those conditions the topicality of this paper.

Historical development of AE has been subject in many works of the field: H. Mencken [8], J. Krapp [5], etc., along with collective monographs [1], [3]. Still, the objective of this paper is to fill a glaring gap of research on concrete sources to reveal the dynamics of this process in the century, less attended to. The textual materials [2], [4], [9], [10], [12], [14] which contain American signatures on all language levels serve as material for this paper. Its methodology includes methods of textual and descriptive analysis.

In the *Journal of Diron d'Artaguiette, Inspector-General of Louisiana* (1722-1723), one can find a few American words, as *bayou* [9, p. 26], *calumet* [ibid, pp. 29-30], *squaw* [ibid, p. 48], *lumber*, as "*This lumber has been reserved to build the director's house.*" [ibid, p. 31]. Some new words are explained, as *Manitou* "*Indian spirit that dominates nature.*" [ibid, p. 80], *bluff*, as "*There are the first bluffs or steep banks which we have found on the Mississipy.*" [ibid, p. 43]; *pecan*, as "*There is another kind of nut tree which bears fruit just like a walnut but much smaller… They call this fruit the paquannes*." [ibid, p. 74]; *maringouin*, originally Canadian French (CanFr): "*The heat was intense the whole of last night, and the maraingouins, a kind of fly, which we call in France gnats, annoyed us.*" [ibid, p. 87]. Some Americanisms are taken for granted, as *medicine man* "Indian healer" [ibid, p. 58] or *Indian corn* [ibid, pp. 41, 46, 56].

In *Journal of Colonel George Chicken's Mission from Charleston, S.C. to the Cherokees* (1725), there are a few Americanisms, as *creek* "any stream of water" [9, pp. 96, 101, etc]. In Britain, *creek* means "the stream flowing into the sea". *Green Corn dance*, an Indian feast, is firstly cited by DA [7, p. 744] from this source: "*The busk or green-corn dance was a solemn annual festival of eight days' duration. It was observed by both Creeks and Cherokees, was made the occasion of forgiveness and absolution of crime.*" [9, p. 134].

In *Journal of Antoine Bonnefoy* (1741-1742), the same set of Americanisms that had been around at that time is found. Some of these words are of French origin, as *bateau* "flat-bottom boat", *bayou* "inlet to the sea": "*An hour after having left the bateaux,we perceived to the entrance of the little bayou,… a number of pirogues…*" [ibid, 241-2]; *sagamité* "hominy porridge" from CanF [ibid, p. 245]. It is worth mentioning that *sweet potato*, with the earliest citation in DA in 1750 [7, p. 1693], is at least nine years older: "…*they gave us to eat buffalo meat, … sweet potatoes…*" [9, p. 245].

Journal of de Beauchamps' Journey to the Choctaw (1746**)** contains just a few words, as *Mingo* "a nickname of Iroquoian" [9, pp. 266, 279, 287], *creek* [ibid, pp. 267, 296], *medicine man* [ibid, p. 277], *limbourg* (not in DA) with the note "*a kind of French cloth much in demand among Indians*", as "*…they wanted to load their guns with limbourg and other articles of merchandise…*" [ibid, p. 290].

In *Journal of Captain Phineas Stevens' Journey to Canada* (1752)**,** the author uses just a few words related to the study: British archaism in AE *baggage* [ibid, p. 306], *creek* in American sense [ibid, p. 316], and *husking* "corn husking" [ibid, p. 319].

In *Andrew Burnaby's travels through North America* **(**1759-1760), the author gives a bright description of American flora and fauna and it is not surprising that the book is filled with 'new names for new things': "*Tobacco and Indian corn are the original produce of the country; likewise the pigeon-berry, and rattle-snake-root… sassafras-trees, dog-woods,… fringe-trees, atamusco-lilies, May-apples.*" [9, p. 38]. Later, he continues: "*In the woods there are variety of birds … of which are the mocking-bird, the red-bird or nightingale, the blue-bird, the yellow-bird, the hummingbird, the Baltimore bird, the summer-duck.*" [ibid, p. 43]. Apart from those, the Americanisms are scarce, the author mentions *meeting house* "place of worship" [ibid, p. 90], *lumber* "timber" [ibid, p. 93], *ordinary* "a tavern or inn of any kind in Virginia" [ibid, p. 140]. In the first appendix to the book, the author gives new names for flora and fauna. There are 37 plants, as *buttonwood*, *tuckahoe root*, *Atamasco lily*, etc. [ibid,

pp. 157-159]; 15 birds, as *bald eagle, Virginia nightingale, blue wing*, etc. [ibid, pp. 159-60]; 12 fishes, as *sheepshead, rock fish* [ibid, p. 160]; 6 animals, as *skunk, ground squirrel* [ibid, pp. 160-1]; and 8 snakes and insects: *rattle-snake, fire fly* [ibid, p. 161].

In *Journal of the Officer who travelled in America and West-Indies in 1764 and 1765*, it is the word *timber* "wood, forest" the case of controversy: "*I observed scarce any Pines on it, and the timber I did see, began to decrease both in Size and Number, owing to the more ancient occupancy of Virginia and Maryland.*" [ibid, pp. 407-08]. OED denies this sense an American origin [13, p. 2063], while DA cites it first American usage in 1792 [7, p. 1733]. Anyway, it had been known some 30 years before. While being in the College (now University of Pennsylvania), the author noted: "…*the propriety of Language here surprized me much, the English tongue being spoken by all ranks, in a degree of purity and perfection, surpassing any, but the polite part of London.*" [9, p. 411]. Among some other Americanisms are *Indian corn, hominy* "broken Indian corn boiled with milk" [ibid, p. 400], *bateaux* [ibid, p. 430], *rapids* "in a river: rapid descent of a water", as "*Seven or Eight of those rapids to pass, all of them bad, and not to be attempted without a Skilful Pilot.*" [ibid, p. 431]. The last usage agrees with the earliest citation in DA (1765) in another source [7, p. 1359]. Of British archaisms in the USA, the author uses *meeting* "meeting house, church", now obsolete in Britain, as: "*It [=the town] has two handsome Meetings, on a Platform of their own."* [9, p. 448].

In *Journal of Captain Harry Gordon, 1766* one can find *bayou* [9, p. 460], *bateau* [ibid, p. 465], *creek* [ibid]. The word *lick*, as in place names (from *salt lick*) is mentioned 10 years earlier than the first citation in DA, 1775 [7, p. 971]: "*We Encamped opposite the great Lick* [Big Bone Lick, in Boone County, Kentucky], *and next day I went with a Party of Indians and Batteau-Men to view this much talked of Place*." [9, p. 466]. Of British archaisms in the USA, *freshes* "a freshwater stream running out in a tideway" is found: "*Some few of the banks are overflowed in high Freshe.*" [ibid, p. 467].

Philip Vickers Fithian, journal and letters, 1767-1774, begins with description of Princeton college with two early Americanisms: "*Senior Class consists of ten: The Sophimore of twenty five: And the Freshman of eighteen.*" [4, p. 10]. Here – *sophomore* "2nd course student", *freshman* "1st course student". Another word used in this source is *bit* "one eighth of a dollar": "*He made me a vast fire, blacked my Shoes, set my Room in order, for which I gave him half a Bit.*" [ibid, p. 71]. Now obsolete word *pistareen* "a small Spanish coin current in the American colonies and early republic" is explained: "*Pistareen, which then equalled about 19.4 of our cents; half of it, 9.7; the English sixpence, 12.2; seven-pence-halfpenny Virginia money, 10.4.*" [ibid, p. 72]. Names of new animals and plants are also found in the book, as *robin red-breast, mocking bird* [ibid, p. 232], other examples include *buck-skin* "a nickname for backwoodsman, Virginian" [ibid, p. 242].

The practice and the word *burying-yard* is described by Ph. Fithian as: "*Most of the landed estates had their private burial grounds, wherein the lords of the manor and their families were laid to rest; the churchyard being reserved for the lower classes.*" [ibid, p. 74]. Other, now obsolete Americanisms used in the book, are: *quarter* as "slaves' quarter" [ibid, p. 76], *clamp* "brush" [ibid, p. 252], along with one of the earliest mentioning of *gouging* "in fighting, to force an opponent's eye from its socket with the thumb": "…*Cooper, who is likely to lose one of his Eyes by that Diabolical Custom of gouging which is in common practise among those who fight here.*" [ibid, p. 104]. Again, DA, with its earliest citation going to 1779, lags 5 years behind [7, p. 720]: it is written in 1774.

Another correction should be made regarding the old English card game *all-fours*, later know in the USA as *seven-up*. Described firstly in 1674, it is thought to have been brought to America in the 19th c. As it follows, the game had been already popular there at least a quarter of century earlier "*I am ashamed that I may record here what does no honour to my old Aunt, I saw her with three Partners round a Table playing Cards at that vulgar game fit only for the meanest gamblers "all Fours"*" [ibid, p. 163]. One of the character of the book, Colonel Lee, informed the author that "*…he does indeed prefer a Tutor for his Children who has been educated upon the Continent… only on account of pronunciation in the English Language, in which he allows young Gentlemen educated in good Schools on the Continent, to excel the Scotch young Gentlemen, & indeed most of the English*". [ibid, p. 147]. One may infer from this remark that there might have been 'good' and 'bad' pronunciation at that time, the former taught at 'good schools' in Great Britain.

In *Journal of David Taitt's Travels from Pensacola, West Florida, to and through the country of the upper and the lower Creeks, 1772*, there are few lexemes of interest for the study: British archaism in AE *baggage* [9, p. 498], *creek* [ibid, p. 501], *bluff* [ibid, p. 505], *rapids* [ibid, p. 511]. Some notions of Indian culture follow: *busk* "a feast of first fruits among the Creek Indians", *Green Corn dance* [ibid, p. 549], etc.

The journal of Nicholas Cresswell (1774-1777) has a few Americanisms to mention: *Indian corn* [ibid, p. 18], *humming bird* [ibid, p. 23], *banjo* [ibid, p. 30], *creek* [ibid, p. 66], *rapids* [ibid, p. 68], *licks* [ibid, p. 77], *huckleberry* [98], etc. Some of the new, Indian names still come in old forms, as "*This morning Captn. Clark showed me a root that the Indians call pocoon* [now *poke*], *good for the bite of a Rattle Snake.*" [ibid, p. 68]. Some other phenomena are explained, as "*The meat is first cut from the bones in thin slices, then four forked sticks are stuck in the ground in a square form, and small sticks laid on these forks. The meat is laid on this and a slow fire put under it. This is called jerking the meat*" [ibid, pp. 75-6]. N. Cresswell describes the newly-emerged USA money: "*On the 4 Dollar bills is impressed a Wild Boar running on the spear of the hunter.*" [ibid, p. 131]. Flora and fauna species are among those: *glass-snake, horned snake* [ibid, p. 145].

The author gives one of the first references of the word *sauerkraut*: "*Now all these Ditches and fortified places are full of stagnate water, damaged sour Crout and filth of every kind.*" [ibid, p. 244]. That was written on June 24th, 1777. DA gives the first reference in 1776 [7, p. 1460]. In the end of his Journal N. Cresswell comes out with an important observation on the language in America: "*Though the inhabitants of this Country are composed*

of different Nations and different languages, yet it is very remarkable that they in general speak better English than the English do. No County or Colonial dialect is to be distinguished here, except it be the New Englanders, who have a sort of whining cadence that I cannot describe." [9, p. 272].

In *Travel Diary of Bishop and Mrs. Reichel and their company from Lititz, Pennsylvania, to Salem in Wachovia, North Carolina* (1780) one can find some historical items, as *Congress money* "money issued by a Continental Congress during the Revolution": "*Congress-money still has good value here,--40 to 1. It was necessary for us to exchange silver for Congress-money, for the most part there is little money and silver is little used"* [ibid, p. 590]. Another example is *commissary* "an officer of the Government" [ibid, p. 594].Of Americanisms proper, the author uses *creek, corduroy road* [ibid, p. 596], etc.

Colonel William Fleming's Journal of Travels in Kentucky (1779-1780) contains nearly the same repertoire of American markers. The author mentions *tafia* "rum-like drink", now obsolete: "…*we dined and got some taffieo drink here*…" [ibid, p. 620]; *lick* as place-name [ibid, p. 621], *creek* [ibid, p. 625], *hoe-cake* [ibid, p. 641], *buck-eye* [ibid, p. 651]. Another *Colonel William Fleming's Journal of travels in Kentucky* (1783) opens with the British archaism in the USA – *baggage* [ibid, p. 661]. Further, the author uses a rather rare name for *pecan*: "*I was informed the Oionn or Illinois nut grows near the Falls*" [ibid, p. 666]. The earliest citation in DA refers to 1781 [7, p. 862]. *Lick* and *creek* are ubiquitous, as well [9, p. 671, etc.].

William Priest in *Travels in the United States of America; commencing in the year 1793 and ending in 1797* admire American flora and fauna: "…*ten species of oak; viz, white, black, red, spanish, turkey, chestnut, ground, water, barren, and live oak*." [9, pp. 11-12]; "…*porgie-fish, hog-fish, yellow-tails, cony-fish*…" [ibid, p. 71]. Among other new names are *mush, hominy* [ibid, p. 37], *sleigh* [ibid, p. 47]. The author's use of *relish* "an appetizer for dinner" is the first reference of the word in this sense cited by OED [13, p. 1552]: "*About eight or nine in the morning they breakfast on tea and coffee, attended always with what they call relishes, such as salt fish, beef-steak, sausages, broiled fowls, ham, bacon, &c*" [9, pp. 32-3]. *Banjo*, with its first reference to 1740 in DA [7, p. 71], is also explained: "*The instrument proper to them is the banjore, which they brought here from Africa, and which is the origin of the guitar.*" [9, p. 190]. In the other author's remark – "*By the word tavern, in America, is meant an inn or public house of any description*" [ibid, p. 34], the word *tavern* does not reveal any reference to its American roots both in OED and DA. One can assume that in late 18th-early 19th cc. that usage was more common in America.

In *Travels in America 100 years ago. Being notes and reminiscences* by Thomas Twining (1795), the author excels the taste of *buckwheat cakes*: "*Mrs. Francis helped me to some of the celebrated buckwheat cakes. It takes its name from the species of wheat of which it is made, and in size and appearance resembles the English crumpet, and is dressed in the same manner, being first toasted and then buttered. But it is superior to the crumpet or muffin.*" [14, p. 35]. The writer mentions the way of naming American streets in Philadelphia, as "First", "Second", "Third", etc. [ibid, p. 44]. Equally, the author was surprised as "*An English traveller is at first surprised to find the villages, often clumps of houses, of America bearing the names of the great towns or cities of England."* [ibid, p. 64]. On his travel to Vermont, Th. Twining learned about Yankee: "*We apply this designation as a term of ridicule or reproach to the inhabitants of all parts of the United States indiscriminately; but the Americans confine its application to their countrymen of the Northern or New England States."* [ibid, p. 68]. The other Americanisms the author mentions are: *boatable* "navigable" [ibid, p. 77], *sheeps-head* "fish" [ibid, p. 156], *gouging* [ibid, p. 89],

One important note relates to the three-partite division of American cultural traits that bears on dialects formation in the Eastern seaboard. It seems to have taken form by the end of the 18th c. The author writes about "*fixed antipathy*" between the Northern and Southern States. The citizen of Massachusetts is "*prudent, moral, diligent; but with more industry than genius*", while the latter is "*generous, improvident, choleric, eloquent; but manifesting in his pursuits more genius than morality or exertion*" and closer to Ireland or France than to England. "*The character of the Middle States, New York, Pennsylvania… seems to be a modification of the extremes which distinguish the provinces of the north and south*." [ibid, pp. 90-1].

The author also was struck by the volubility of American speech: "*It is to this unreserved communication probably that the facility with which the Americans express themselves in conversation is to be attributed. An American speaks English with the volubility of a Frenchman.*" [ibid, p. 117].

At the end of his work, Th. Twining wishes that "…*the English language should be spoken more fluently than correctly*" [ibid, p. 167]. Here, the author gives the following footnote: "*Though such words as illy, vended, to loan, to enterprise, and a few others are to be met with in the least cultivated ranks of society, there are others which are allowable in America for their usefulness, as "portage," applied to the distances goods must be carried at the locks, falls, and rapids, and some which are admissible both for their usefulness and greater precision, as "boatable," as applied to shallow rivers, instead of navigable, and "immigration."*" [ibid]. After the OED, *illy* is "Now chiefly U.S.", with the first American reference in 1785 [13, p. 815], *vend* [ibid, p. 2221] has no restrictive label and seems to have caught in American in the end of 18th c., *loan* is marked by "Now chiefly U.S." [ibid, p. 988], *to enterprise* is archaic in both countries [ibid, p. 520], *portage* is originally American, with the first reference in 1698 [ibid, p. 1392].

In Richard Parkinson's *A tour in America in 1798, 1799, and 1800*, the author was surprised to learn that American farmers, in winter kept "*their horses on blades, and their cows on slops*… [Blades] *proved to be blades and tops of Indian corn: and the slops were the same that are put into the swill-tub in England, and given to hogs; composed of broth, dishwashings, cabbage-leaves, potatoe-parings."* [10, pp. 39-40]. OED labels *slop* as "US dial. and coll." [13, p. 1796] citing the same, while The Heritage show no restrictive label [11, p. 1638]. The first reference to the word *trucks* as "garden produce" owes to

the R. Parkinson's work: "*I thought nothing in the farming-line likely to be profitable, except what in that country is called truck,--which is garden produce, fruits, &c.*" [10, p. 161]. Then R. Parkinson learned what *gullied land* is: "…*it was (as it is termed in America) gullied; which I call broken land. This effect is produced by the winter's frost and summer's rain, which cut the land into cavities.*" [ibid, p. 45]. Some other Americanisms are used by the author without apprehension, as "*There were none but snake-fences; which are rails laid with the ends of one upon another, from eight to sixteen in number in one length*" [ibid, p. 48]. DA has the same first reference [7, p. 1578]. *Sedge* [sage] is another American equivalent [10, p. 53] for the English *spear-grass*. According to the author, at that time, a plant disease marked by ferruginous spots, was called *mildew* in England and *rust* in America: "…*wheat injured by the mildew, or what the Americans call the rust.*" [ibid, p .66]. OED, however, refers *rust* in this sense to 1340 [13, p. 1635], with no reference to the American origin.

One more word in focus is *to whip* "to outdo, surpass, etc." OED marks this sense as "Now U.S. coll." [ibid, p. 2305], with the first British reference to 1571 and American to 1828. But it is used by R. Parkinson almost three decades before: "*They have once whipped the British; and they will do it again (the term whipping arises from their whipping the negroes).*" [9, p. 265]. New animals and insects are mentioned, as *canvas-back duck* [ibid, p. 62], *Hessian fly* [ibid, p. 201], *wood-hog* [ibid, p. 290], *Turkey buzzard* [ibid, p. 301], *blackbird* [ibid, p. 302], etc.

In John Davis's *Travels of four years and a half in the United States of America: during 1798, 1799, 1800, 1801, and 1802*, the author was amazed that "*Every public-house in the United States, however contemptible, is dignified by the name of Tavern.*" [2, p. 32]. Some linguistic confusion appeared when the author was asked if he "…*drives well his scholars*…". He explained later "*The term drive, requires some little note explanatory to the English reader. No man forgets his original trade. An Overseer on a Plantation, who preserves subordination among the negroes, is said to drive well.*" [ibid, p. 50]. Other infamous historisms of slavery in the book are: "*When taken, the men are put in irons, and the boys have their necks encircled with a "pot-hook [=iron collar]."*" [ibid, p. 93]; "*negur* (=Negro), *day-time* –"A cant term among the negroes for night; they being then at leisure" [ibid, p. 385], *quarter* [ibid, p. 382]. Among other Americanisms found in the book are: *to tote* "carry" [ibid, p. 389], *to mush* "go on foot" [ibid, p. 119], *lengthy* [ibid, p. 126], *hoe-cake* [ibid, p. 129], *coatee* "a short close-fitting coat", now obs. [ibid, p. 346], *vendue* [ibid, p. 359], *banger* (=banjo) [ibid, p. 379], *julep* [ibid]. A few British dialectisms and archaisms in Standard American are used, as well: "…*the Run is so high, from the freshes, that you will not be able to ford it.* [Note : *A stream that crosses a road is called a Run in the southern States. After a heavy rain, the freshes (floods) render these Runs for some time impassable*" [ibid, p. 127]. The former, after OED, labeled "chiefly US & north dial.", started its usage in the USA in 1605 [13, p. 635], the latter's first reference goes to 1634 with the label "Now U.S." [ibid, p. 1629]. Some erroneous remarks are made, as the author claims that *to lay* "have sex" is "*Phrase of frequent occurrence among the southern Americans*" [2, p. 123]. In fact, it goes back to the England of the 17th c. [6, p. 403]. Or, *illy* as Americanism [2, p. 202] which OED labels as "Now chiefly US", with first reference in Great Britain in 1549 [13, p. 815]. J. Davis expresses his frustration about "impurity" of English in America He bemoans the fact that they admit words into their vocabulary, for "*which there is no authority in the undefiled writers of English. Appreciate and meliorate" are bad words; so are novel and derange."* [2, p. 201]. The first one as "rise in value" in an Americanism since 1778 [7, p. 40], both *meliorate* and *novel* do not have any American roots, *to derange* "to remove from office" is obsolete Americanisms now (the first reference is of 1796) [ibid, p. 478].

The author proceeds with the following: "*The English language is not written with purity in America. The structure of Mr. Jefferson's sentences is, I think, French; and he uses words unintelligible to an Englishman. Where I did he get the word lengthy? Breadthy, and depthy would be equally admissible. I can overlook his verb belittle; it is introduced in wantonness; but he has no right to improve ill into illy*" [2, pp. 201-2]. While comparing *"The New Jersey Man"* with "The Virginian" the author writes "*The New Jersey Man is distinguished by his provincial dialect, and seldom enlarges his mind, or transfers his attention to others; the Virginian is remarkable for his colloquial happiness, loses no opportunity of knowledge, and delights to shew his wit at the expence of his neighbor.*" [ibid, p. 367].

Summing up, the American English in the 18th century underwent a transitional development from early, colonial period to the national one which started at the turn of new, 19th century and was ushered and greatly influenced by N. Webster's works. The dynamics of such quantitative changes lie in gradual expansion of the American vocabulary from Indian, Dutch, and French loans, along with British dialectism and archaisms in general American use – 'new names for new things' – to the development of new American notions and their expressions – 'new names for old things', that burgeoned in the 19th century. Still, by that time, the American English complex signatures in grammar, phonology, and spelling were nascent.

REFERENCES

1. Algeo, J. (ed.) (2005) *The Cambridge History of the English Language. Vol. 6. English in North America*. Cambridge.
2. Davis, J. (1803) *Travels of four years and a half in the United States of America: during 1798, 1799, 1800, 1801, and 1802.* London.
3. Finegan, E. and Rickford, J. (eds.) (2004) *Language in the USA*. Cambridge.
4. Fithian, Ph. (1900-1934) *Philip Vickers Fithian, journal and letters, 1767-1774*. Princeton.
5. Krapp, J. (1960) *The English language in America*. NY.
6. Lighter, J., O'Connor J., Ball J. (1997) *Random House Historical Dictionary of American Slang, Vol. 2*. NY.
7. Mathews, M. (1956) *A. Dictionary of Americanisms on Historical Principles*. Chicago. DA
8. Mencken, H. (1986) *The American Language*. NY.
9. Mereness, N. (ed.) (1916) *Travels in the American colonies, ed. under the auspices of the National Society of the Colonial Dames of America*. Macmillan, NY.

10. Parkinson, R. (1805) *A tour in America in 1798, 1799, and 1800: exhibiting sketches of society and manners, and a particular account of the America system of agriculture, with its recent improvements.* London.
11. Picket, J. (ed.) (2000) *The American Heritage Dictionary of the English Language*. NY
12. Priest, W. (1802) *Travels in the United States of America; commencing in the year 1793 and ending in 1797; with the author's journals of his two voyages across the Atlantic.* London.
13. Simpson, J. and Weiner, E.(eds.) (1994) *The Compact Oxford English Dictionary*. Oxford. OED.
14. Twining, Th. (1894) *Travels in America 100 years ago. Being notes and reminiscences.* NY.

Крицберг Р.Я. Американский вариант английского языка в 18 веке: от колониального до национального периода

Аннотация. Переход в развитии АЕ от раннего, колониального до национального периода в 19 в. приходится на 18 в. В своей начальной стадии словарный состав АЕ включал в основном иностранные заимствования из голландского, французского и индейских языков, а также британские архаизмы и диалектизмы, сохранившиеся в США. Новые образования-американизмы были немногочисленны и относились к культурным реалиям. К концу колониального периода словарный состав АЕ расширяется за счет семантических и лексических американизмов более разнопланового характера, которые выступают различительными американскими маркерами, заменяя британские названия. Хотя к началу 19 в., в силу объективных исторических причин, комплексные особенности АЕ на всех уровнях языка – грамматическом, фонологическом, лексико-семантическом, а также орфографии были еще неразвиты, постепенные количественные изменения создали предпосылки для формирования национального варианта языка в 19 в.

Ключевые слова: *американизм, архаизм, колониальный период, национальный период, происхождение.*

Matiyash I.M.

Ethonolonguistic and Cultural Modulations of Semantic Structure of Lexeme PEACE in the Context of Evolution of the British Linguistic World Image

Irina Mykhailovna Matiyash, post-graduate student
Vasyl Stefanyk National Precarpathian University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Abstract. The article presents the attempt to model the British linguistic world image of the 19th– 21st centuries applying ethnolingustic and linguistic-cultural surveys. The paper considers the transformation of the linguistic view of the world in the context of the analysis of the semantic structure modification of the lexeme **peace** using the lexicographical sources of Britain during the last four centuries. The definitions of the lexeme under study are schematically given in the chart in the original language. Using the systemic lexicographical analysis of the linguistic view of the world the attempt is made to connect national cultural features of the English language with social ethnic peculiarities of the native speakers. The semantic structure of the word is considered through the tight connection with the hierarchy of ideas in the mental world model.

Keywords: *linguistic culturology, ethnolinguistic, linguistic world image, semantic structure of the world, definition, lexical meaning, lexeme, sememe, seme.*

The questions of language and culture interconnection, and their influence on each other have been under investigation for many years. There exist a great number of thoughts about these problems but a definite and generally accepted theory has not been invented yet. To assist scholars in finding the solution appeared new branches of Linguistics which conduct various researches of cultural and ethnic components of a language, of linguistic personality, and linguistic stereotypes. There are also discussions about differentiation between linguistic and conceptual world images. In this article an attempt to trace the development of the British linguistic world image by means of the structural semantic changes of the lexeme **peace** is made. Topicality of this research may be put as follows: in modern Linguistics there is a tendency to study language phenomena through extralinguistic factors in close connection with the mental structural society model. Speaking about the tasks it has to be mentioned that the analysis of evolution of the lexeme **peace** makes it possible to describe the peculiarities of transformation of mental, value, ethnocultural and others world models.

The first to speak about active and constructional properties of a language and its ability to influence the formation of culture, psychology, and creativity were Wilhelm von Humboldt and Johan Gottfried Herder. Humboldt's ideas continued in the works of L. Weisgerber, A. Potebnya, E. Sapir, B. Whorf, K. Vossler and others. During the last decades the question of language and culture was actively developed by A. Wierzbicka, N. Arutyunova, V. Teliya, O. Kubryakova, V. Maslova, O. Selivanova, V. Kostomarov, V. Vorobjov, M. Tolstoy and others. The semantic structure of a word is studied in detail by V. Gak, S. Katsnelson, E. Kuznetsov, Zh. Sokolovska, D. Shmelyov and others.

It is considered that the tradition of studying connections between language, thought, culture, and spiritual life begins with the works of German philosopher and linguist Wilhelm von Humboldt. He wrote that person's thought and world viewing are determined by a specific language. The scholar understood language as an activity of a human spirit [3, p. 105-106]. According to Humboldt language is the external manifestation of folk spirit: a language of a nation is its spirit, and a spirit of a nation is its language. The primary element of this chain is peoples' spirit which exerts influence on a language; the stronger influence, the richer and more orderly the language development is [5, p. 405; 2, p. 147].

Humboldt's ides were developed in the works of other famous linguists. Thus, Alexander Potebnya asserted that language does not just express ideas, it creates them. The scholar reinterpreted and complemented to the concept of the internal form of a language by Humboldt. According to Potebnya the internal form of a word is its etymological meaning the image of which is retained by speakers of a certain language [3, p. 106]. German linguist Johan Leo Weisgerber adhered to the similar idea: human language creates the world image by means of consciousness i.e. a language determines a world-view, and it allows to unite all experience of a community in the unique picture of the world [1, p. 51; 3, p. 105-106].

The representatives of American Linguistics Edward Sapir and Benjamin Lee Whorf also worked on the problem of connection between language and culture. The first talked about the impossibility of reality cognition without language facilities [5, p. 406; 4, p. 107]. The second asserted that the reality perception and our consciousness are determined exactly by language [7, p. 174].

As it may be observed in all cases there arises the notion of world modeling by means of language which makes us think about the concept of linguistic world image. Zhanna Sokolovska understands linguistic world image as a totality of people's ideas about the real world which is fixed in the system of meanings of a certain language, in its lexico-semantic subsystem of the general semantic system, in the structure of encyclopeadic and explanatory dictionaries, in numberless speech situations, texts of different kinds, genres, and finally in individual intercourse [6, p. 87].

If we take into account the fact that vocabulary plays a significant role in the construction of the linguistic world image because lexicalization of a notion proves its special value, meaning, importance for a certain culture, then it is possible to consider an explanatory dictionary to be the best source of such lexemes.

An explanatory dictionary can be treated as a cultural object which represents and forms the culture of a nation, and simultaneously it can be a linguistic product which accumulates the results of research of all branches of Linguistics; it is a difficult multilevel and many-sided creation which reflects the system of a unique national linguistic consciousness of a concrete epoch [8, p. 117].

In this article the attempt to describe the development of British linguistic world image using the method of component analysis of dictionary definitions is made. For

this purpose the interpretations of the lexeme under study are given in the table which as a design tool allows to present semantic structure of a word. For further explanations it is necessary to introduce the notions of "lexeme", "sememe", "seme". A lexeme is a polysemous word; sememe is a separate meaning of lexeme; seme is an elementary component of meaning [6, p. 66-68; 7, p. 85-86; 8, p. 89].

Table 1.

Peace

	1768, 1792	1828	1909	2000-s
1	respite from war	respite from war	freedom from, cessation of war or hostilities; that condition of a nation or community in which it is not at war with another	freedom from disturbance; tranquillity; mental or emotional calm
2	quiet from suits or disturbance	quiet from disturbance	a ratification or treaty of peace between two powers previously at war or a war has ended	state or period in which there is no war
3	rest from any commotion	rest from any commotion	freedom from civil commotion and disorder; public order and security	a treaty agreeing peace between warring states
4	stillness from riots or tumults	stillness from riots or tumults	freedom from disturbance or perturbation; quiet, tranquility, undisturbed state	the state of being free from civil disorder
5	reconciliation of differences	reconciliation of differences	freedom from quarrels or dissension between individuals; state of friendliness; concord, amity	the state of being free from dissension
6	a state not hostile	a state not hostile	freedom from mental or spiritual disturbance or conflict arising from passion, sense of guilt; calmness	ceremonial handshake or kiss exchanged during a service in some Churches symbolizing Christian love and unity
7	quiet; rest; content; freedom from terror; heavenly rest	content; freedom from terror; heavenly rest;	absence of noise, movement, or activity; stillness; quiet; inertness	
8	silence; suppression of the thoughts	silence, suppression of the thoughts		
9		*law* general security and quiet which the king warrants to his subjects, and of which he therefore avenges the violation		

The following explanatory dictionaries were used during the analysis: *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1768, 1792), *A Dictionary of The English Language* (1828), *A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. VII. O– P* (1909), *Oxford Dictionaries* (Internet source).

During the 18th – 20th centuries the common meaning for the dictionaries of the noted period is found on the first position. The analyzed lexeme is explained as an antonym to the lexeme **war**, it is interpreted as time when there is no war or it has ended. To illustrate this statements the examples from dictionary entries are given: *In vain ... Walpole battled ... against the cry for war ... He stood alone in his desire for peace* [9]; *The Straints were to be open to warships in time of peace* [13]. Probably the fact that this meaning is on the first position points out to certain world tendencies and historical events such as wars of the British Empire for its colonies, dominationg position in world waters, rebellions inside the Empire, World War I and II.

The similar semantic colouring has the fourth meaning in the dictionaries of the 18th – 19th centuries, but in this case the level of society organization is specified, the point is in the separate country or community which can be assumed from the definition in *NEDP* in which the component 'civil' is found. That is why it is possible to assert that the lexeme **peace** represents also the inner state of a certain society in which there is no civil disorder, conflicts etc.: *Peace is that harmony in the state that health is in the* body [9]; *Contention leads to war, and war is the antithesis of civil peace* [13]. Probably for the British public life is characterized by order and relative rest, that is why this meaning is not marked by dynamic changes, and it does not leave the 3rd—4th positions of the presented dictionaries.

The third position of *NEDHP* is also worth of notice. Here the lexeme under study is defined as a document which testifies a peaceful agreement between belligerent forces. In this meaning the element of the third definition in dictionaries of the 18th – 19th centuries is present explicitly namely the seme 'reconcilation'. This thought may be supported by the example from the dictionary entry: *Finally, in 1842, the Chinese were forced to agree to an ignominious peace under the Treaty of Nanking* [13]. It can be said that the lexeme **peace** is used to denote a concrete object in particular peaceful agreement. And the fact that this meaning is on top positions of the semantic vertical proves its importance and significant role in both social and everyday life of the British.

The ninth position in the dictionary of 1828 may be viewed in the same context. Here is found the phrase "*the king's peace*". In this case the matter is the peace and rest of citizens which are warranted by a king, i.e. country's safety is guarded by law. It has to be noted that even if this word combination is found in other dictionaries it does not occupy separate positions and it is mentioned only within the limits of previous meanings.

The sixth definition of the first two dictionaries has much in common with the definitions considered above. In *NEDHP* this meaning is specified: the lexeme **peace** is used to denote friendship between people; the same interpretation is present on the fifth position of contemporary dictionary. This explanation may be supported by the following examples: *They truly were in dire straights, and the offer of peace was very tempting* [13]. As it can be

seen amity and concord in relationships are not a priority for the British as this meaning of the lexeme under study is on the last positions in the dictionaries.

The first meaning of the lexeme **peace** in the contemporary dictionary is worth of special attention as it appeared as a result of amalgamation of several semantic components. It can be asserted that the third, seventh, and eighth positions in dictionaries of the 18th – 19th centuries move up to the fourth, seventh, and sixth positions of *NEDHP* respectively. We may come to this conclusion after examining basic semes: 'disturbance', 'noise', 'calmness', 'rest'. The same semantic components are found on the first position in the contemporary dictionary. In this case the dynamics of the meaning represents the evolution of ideas, opinions, views of the British; personal calmness and comfort gradually got the priority and occupied the leading positions in interpretation of the notion **peace**.

The sixth position in the dictionary *Oxford Dictionaries* presents the lexeme **peace** in the narrow use for denoting the ceremonies of the Christian church. The same explanation is found in *NEDHP* but in the context of the fourth meaning. Though this usage has isolated but judging from the last position in the dictionary it has not gained the considerable value. Maybe it can be explained by the fact that Britain has gradually moved to more secular lifestyle, however the essential sense of the notion **peace** is clearly observed here for example the wish of concord, tranquillity, rest etc.

Having analyzed the meaning of the lexeme under study it is possible to single out its main semes: 'freedom from' 'war' and 'hostility', 'order', 'agreement', 'friendship', 'amity', 'rest', 'tranquility', 'quiet'. As a conclusion it may be noted that the interpretation of the lexeme **peace** by the British has changed a little during the last four centuries. At first it was perceived as the opposite state to war but today they put on the first place their own emotional and mental calm and stability. These changes probably represent the fact that a person has become a centre of interest and individual comfort has gained greater role, maybe it can be connected with that the social sense of this lexeme has stepped back for the British.

Thus, lexicographic products enable us to trace the development and transformation of definitions. Any changes, the loss of existing meanings and acquisition of new ones, or their expansion illustrate changes in people's mentality, in their world perception and world viewing. Changes inside the semantic structure of lexemes carry information about a culture, a way of life of a separate nation, its knowledge and achievements. The results of this research give the opportunity to express the idea about the important and great role of lexicographic products in the development and functioning of a national language. Having looked at an explanatory dictionary as a code of knowledge, treasury of nation's achievements and as a "container" of information about all spheres of life it can be considered as a reliable source for studying the linguistic world images.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Вайсгербер Й.Л. Родной язык и формирование Духа / Вайсгербер Йоханн Лео. – М., 2004. – 232 с.
Weisgerber J.L. Rodnoy yazyk i formirovaniye Dukha [Native language and the formation of the Spirit] – M., 2004. – 232 s.
2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
Gumboldt W. von. Izbrannyye trudy po yazykoznaniyu [Selected works on linguistics]. – M.: Progress, 1984. – 397 s.
3. Кронгауз М.А. Семантика: учебник для вузов / М.А. Кронгауз. – М.: Российский государственный гуманитарный ун-тет, 2001. – 399 с.
Krongauz M.A. Semantika: uchebnik dlya vuzov [Semantics: a textbook for high schools]. – M.: Rossiyskiy gosudarstvennyy gumanitarnyy un-tet, 2001. – 399 s.
4. Мельник Я.Г. Субъективность как языковая категория / Я.Г. Мельник.– Ивано-Франковск, 1997. – 128 с.
Melnik Y.G. Subyektivnost kak yazykovaya kategoriya [Subjectivity as a linguistic category]. – Ivano-Frankovsk, 1997. – 128 s.
5. Левицкий В.В. Семасиология / В.В. Левицкий. – Винница: НОВА КНЫГА, 2006. – 512 с.
Levitskiy V.V. Semasiologiya [Semasiology]. – Vinnitsa: NOVA KNYGA, 2006. – 512 s.
6. Соколовська Ж.П. Картина світу та ієрархія сем / Соколовська Ж.П. // Мовознавство. – 2002. – № 6. – С. 87 – 91.
Sokolovska Zh.P. Kartyna svitu ta iyerarkhiya sem [Linguistic world view and the hierarchy of semes] // Movoznavstvo. – 2002. – № 6. – S. 87 – 91
7. Уорф. Б. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б. Уорф // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск 1. – М.: Иностранная литература, 1960. С. 145 – 178.
Whorf B. Otnosheniye norm povedeniya i myshleniya k yazyku [The relation of norms of behavior and thinking to language] // Novoye v zarubezhnoy lingvistike. Vypusk 1. – M.: Inostrannaya literatura, 1960. S. 145 – 178.
8. Язык и культура: 3-я международная конференция: доклады и тезисы.– Выпуск 2. – Киев, 1994. – 181 с.
Yazyk i kultura: 3-ya mezhdunarodnaya konferentsiya: doklady i tezisy [Language and culture: the third international conference: reports and abstracts]. – Vypusk 2. – Kiyev, 1994. – 181 s.
9. A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. VII. O – P [ed. by Dr. James A.H. Murray]. – Oxford: The Clarendon Press, 1901. – 1696 p.
10. Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are Deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – Dublin: printed by W. G. Jones, 1768
11. Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – London, 1792
12. Johnson, S. A Dictionary of the English Language / Samuel Johnson, John Walker. – London, 1828
13. Oxford Dictionaries / [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/peace?q=peace

Матияш И. М. Этнолингвокультурные модуляции семантической структуры лексемы PEACE в контексте эволюции британской языковой картины мира.

Аннотация. В статье осуществляется попытка смоделировать британскую языковую картину мира XVIII – XIX веков с применением линговукультурологических и этнолингвистических изысканий, также рассматривается трансформация языковой картины мира в контексте анализа модификаций семантической структуры лексемы **peace** на лексикографическом материале Британии последних четырёх веков. Схематически подано в форме таблицы дефиниции анализируемой лексемы на языке оригинала. Используя системно-лексикографический анализ языковой картины мира, осуществляется попытка связать национально-культурные особенности английского языка с социально-этническими особенностями носителей языка. Семантическая структура слова представлена в тесной взаимосвязи с аксиологической иерархией ментальной модели мира.

Ключевые слова: *лингвокультурология, этнолингвистика, языковая картина мира, семантическая структура слова, лексическое значение слова, дефиниция, лексема, семема, сема.*

Васильева М.А.

Механическая метафора как основа вербализации образного компонента концепта ПОЛИТИКА (когнитивно-дискурсивный подход)

Васильева Марина Александровна, кандидат филологических наук, доцент
кафедра английской филологии,
Харьковский национальный педагогический университет им. Г.С. Сковороды, г. Харьков, Украина

Аннотация. В статье определяется специфика вербализации образного компонента концепта ПОЛИТИКА, метафорически реализованного в современном англоязычном дискурсе масс медиа. В основе предложенного в работе подхода к изучению образного компонента концепта ПОЛИТИКА – научная методология когнитивно-дискурсивной парадигмы, которая фокусирует внимание лингвистов на феномене дискурса как активной среды формирования ментальных объектов, а не пассивного их отражения. Автор опирается на полевую модель концепта, в структуре которого выделяется понятийный, образный и ценностный компоненты, особое внимание среди которых, в силу абстрактного характера исследуемого концепта, привлекает образная составляющая. В качестве основы метафорической вербализации образного компонента концепта ПОЛИТИКА выбрана метафорическая корреляция ПОЛИТИКА есть МЕХАНИЗМ как ментальная операция, в результате которой в абстрактный концепт ПОЛИТИКА (сферу цели) переносятся признаки из сферы источника МЕХАНИЗМ. Установлено, что на основании данной когнитивной метафоры образный компонент концепта ПОЛИТИКА реализуется в современном англоязычном дискурсе масс медиа преимущественно при помощи конвенциональных метафорических выражений, означающих субъектов политики, их действия и атрибуты. Последние, однако, демонстрируют в дискурсе способность к расширению, в результате чего образуются производные метафорические выражения, которые, функционируя в дискурсе, реализуют приращение компонентов смысла за счет индивидуальных коннотаций продуцента дискурса – его желания продемонстрировать определенные квалитативные признаки описываемой политической ситуации, высказать свое позитивное или негативное отношение к ней, одобрение или неодобрение. Расширение метафорических выражений происходит в результате привлечения разнообразных лингвостилистических средств, например, введения в конструкцию метафорического выражения оценочных эпитетов.

Ключевые слова: *концепт, образный компонент концепта, когнитивная метафора, метафорическое выражение, расширение метафоры.*

Введение. Политика является одним из основных понятий, которое определяет существование человека в обществе, организующей основой общества и конкретной регулятивно-контролирующей сферой, которая направляет жизнь и отношения людей [12]. На протяжении тысячелетий политика была междисциплинарным объектом осмысления философии (Аристотель, Платон, Конфуций, Августин, Ф. Аквинский, М. Макиавелли, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.Ж. Руссо, Ш. Монтескье и др.), социологии (М. Вебер, Н. Смелзер, П. Бурдье, П. Сорокин, В. Амелин), истории (А. Токвиль), психологии (Л. Войтасик, Л.Я. Гозман, О.Б. Шестопал, Е.Л. Доценко) и собственно политологии (Р. Дарендорф, А.И. Соловьев, П.П. Пугачев, Р.Т. Мухаев и др.). В XX веке политика занимает свое место и среди объектов лингвистических исследований, что приводит к формированию в современном языкознании нового направления – политической лингвистики (N. Chomsky, G. Lakoff, A. Burkhardt, H.D. Lasswell, Ch. De Landtsheer, M.L. Geiss, Е.Й. Шей гал, В.З. Демьянков, А.Н. Баранов, П.Б. Паршин, А.П. Чудинов и др.). Межпредметные исследования политики в гуманитарных науках, в том числе и лингвистике, свидетельствуют о необходимости обращения к анализу ПОЛИТИКИ как концепта картины мира, объективированного в дискурсе. Как один из базовых концептов картины мира концепт ПОЛИТИКА был предметом изучения на материале русскоязычных лексикографических источников [21]. Однако, специальных исследований, которые системно освещают закономерности метафорической вербализации концепта ПОЛИТИКА в современном англоязычном дискурсе, отсутствуют.

Целью исследования является установление специфики вербализации образного компонента концепта ПОЛИТИКА через установление лингвокогнитивных характеристик его метафорической вербализации на основании корреляции ПОЛИТИКА есть МЕХАНИЗМ в современном англоязычном дискурсе масс медиа. **Материалом** исследования послужили метафорические выражения, отобранные из дискурсивных фрагментов, которые иллюстрируют функционирование метафорических репрезентантов концепта ПОЛИТИКА на основании онтологической метафоры ПОЛИТИКА есть МЕХАНИЗМ. Фрагменты получены методом сплошной выборки из британских и американских изданий СМИ, которые содержат выступления политиков, аналитические статьи политической тематики, а также из репортажей BBC News и CNN News, которые освещают политические события. **Методологической основой** исследования выступает когнитивно-дискурсивный подход как один из ключевых в современной лингвистике, дающий возможность комплементарно решать многочисленные проблемы, связанные с получением, обработкой, экспликацией и оперированием знаниями в мышлении человека и его коммуникативной деятельности.

"Концепт" является одним из ключевых терминов в аппарате современной когнитивной лингвистики. В большинстве работ концепт рассматривается в контексте ментальной реальности человека ("*mentale Organisationseinheiten*" в терминологии М. Шварц [26]), как "произведение ума" [2, с. 272], "универсалия человеческого сознания" [9, с. 10], "элемент содержания сознания – ментефакт" [7, с. 36], "дискретная содержательная единица сознания" [13, с. 5].

Изучению различных аспектов концепта посвящено большое количество работ, обращение к которым позволяет утверждать, что "концепт", учитывая его сложность и полифункциональность, до сих пор не имеет однозначного терминологического статуса, а вопрос о его месте и роли в объяснении научных фак-

тов и явлений составляет предмет многочисленных дискуссий и споров. Каждый автор пытается изложить собственные соображения по поводу данной проблематики, акцентируя при этом внимание на том или ином признаке, который может оказаться наиболее значимым для объяснения сущности концепта.

В современной когнитивной лингвистике сформирован ряд *направлений изучения концептов: культурологическое*, которое изучает концепт как элемент культуры, опираясь на данные различных наук, и не связанное исключительно с лингвистикой [17]; *лингвокультурологическое*, направленное на изучение поименованных языковыми единицами концептов как элементов национальной лингвокультуры в их связи с национальными ценностями и национальными особенностями этой культуры [5]; *логическое*, опирающееся на изучение концептов с помощью логических методов вне их прямой зависимости от языковой формы [16]; *семантико-когнитивное / лингвокогнитивное*, включающее исследования лексической и грамматической семантики языка как средства доступа к содержанию концептов, как средства их моделирования от семантики языка к концептосфере [8]; *философско-семиотическое* как исследование когнитивных основ знаковости (см. [18, с. 44]); *когнитивно-поэтическое*, в рамках которого изучаются концепты, реализованные в художественном тексте [3]; *когнитивно-дискурсивное*, изучающее концепт как ментальную единицу, которая обеспечивает речемыслительную деятельность индивида при продуцировании и интерпретации дискурса [10].

Выбор когнитивно-дискурсивного подхода к изучению исследуемого объекта предопределяет необходимость определения концепта ПОЛИТИКА как когнитивно-дискурсивной формации.

Когнитивно-дискурсивный подход к изучению концепта является по своей сути деятельностным подходом. В его пределах объекты знания не пассивно отражаются в дискурсе, а активно конструируются в нем [22, с. 28]. Это делает моделирование концепта как структуры в рамках анализа дискурса сложной задачей, "поскольку с точки зрения субъекта дискурса концепт представляет собой динамическую систему знаний, которая непрерывно конструируется и моделируется на стыке старого и нового, логического и иррационального, данного в опыте и феноменологически интуитивного" [10, с. 31]. В свете положений деятельностного подхода предназначением концепта является схватывание индивидуального смысла, который рождается в ситуации общения [11, с. 12]. Индивидуальное видение вещи, в свою очередь, возможно лишь благодаря тому, что в сознании индивида имеется ее обобщенный образ, который предстает как институализированная форма знания человека об объекте [там же].

Таким образом, концепт как когнитивно-дискурсивная формация – это открытая многогранная единица человеческого сознания, которая непрерывно конструируется в ситуации общения и представляет, с одной стороны, индивидуальный, а с другой, – обобщенный опыт, связанный с трактовкой определенного феномена в сознании носителей языка. Учитывая вышеизложенное, концепт ПОЛИТИКА определяем как открытую многогранную единицу человеческого сознания, которая непрерывно конструируется в ситуации общения и представляет индивидуальный и обобщенный опыт, связанный с трактовкой феномена политики в англоязычном социуме.

Поскольку концепт является сложным разносубстратным образованием, функция которого – аккумуляция и отображение индивидуального и коллективного знания человека, есть основания говорить о его структуре как структуре сложного объекта.

В когнитивной лингвистике признанной является полевая модель концепта, описываемая в номенах ядра и периферии. Если относительно составляющих ядра концепта ученые, в целом, единодушны (они включают в себя объективные, логически сконструированные признаки предмета), то относительно слоев периферии высказываются различные соображения. В работе мы опираемся на полевую модель концепта В.И. Карасика, который в его структуре выделяет понятийный, образный и ценностный компоненты [5, с. 39].

Абстрактный характер концепта ПОЛИТИКА обусловливает специфику его содержания – особую значимость образного компонента, который опредмечивает в языковом сознании когнитивные метафоры, посредством которых можно понять абстрактные сущности [4, с. 61]. В связи с этим метафора приобретает важный статус конструирования и интерпретации концепта ПОЛИТИКА. Метафора как основа реализации образного компонента концепта является почти единственным способом воплотить в чувственном образе бестелесную и трудно постигаемую абстракцию: "наш дух вынужден привлекать легко доступные объекты, чтобы, приняв их за отправную точку, составить представление об объектах сложных и трудно уловимых" [15, с. 72]. Следовательно, можно утверждать, что в случае концепта метафора является "наглядным" способом моделирования сущностей, которые чувственно не воспринимаются.

Основой вербализации образного компонента концепта являются когнитивные метафоры, отражающие лингвокогнитивный механизм деятельности человеческого сознания, одним из принципов которого является существование устойчивых, культурно-обусловленных или универсальных связей между абстрактными и конкретными феноменами мира [14, с. 14].

Познавательная сущность метафоры как механизма понимания абстрактных сущностей отражена в теории концептуальной метафоры (ТКМ), разработанной Дж. Лакоффом и его соавторами М. Джонсоном, М. Тернером и К. Брагмен. Основой ТКМ является базовая эвристика когнитивной лингвистики, согласно которой объяснение языковых явлений, в том числе и метафоризации, следует искать в когнитивных механизмах обработки знания.

Под концептуальной метафорой имеют в виду понимание одного концепта посредством другого [23, с. 203]. Из определения следует, что метафорическая модель всегда есть дуальной, поскольку в ее основе находится взаимодействие двух ментальных единиц. В работе мы пользуемся терминами сфера цели / референт – концепт, который осмысливается; сфера ис-

точника / коррелят – концепт, который привлекается для сравнения. Областью цели является абстрактный, диффузный, размытый концепт, областью источника – концепт, который наблюдается и выступает своеобразным обобщением опыта практической деятельности человека в мире.

По способу концептуализации сферы цели когнитивные метафоры делятся на онтологические, структурные и ориентационные [24, с. 33-36]. В основе онтологической метафоры находится апелляция к естественному опыту человека, связанному с физическими объектами. Онтологическая метафора – это способ "трактовки событий, действий, эмоций, идей и т.д. как предметов и веществ" (перевод наш – М. В.) [25, с. 58]. Структурная метафора осуществляет концептуализацию абстрактной сущности через призму естественного опыта в той области, которая хорошо знакома носителям языка (например, WAR, SPORTS / GAME, BUSINESS, COOKING), в результате чего широко развитая структура сферы источника переносится на структуру сферы цели [24, с. 33-34]. В основе ориентационной метафоры находится опыт пространственной ориентации человека в мире, оппозиционные противопоставления типа "внизу-вверху" (CONSCIOUS IS UP – UNCONSCIOUS IS DOWN), "впереди-сзади" (HUTURE EVENTS ARE AHEAD – PAST EVENTS ARE BEHIND) и т.д. [24, с. 15].

Основой *(grounding*) концептуальной метафоры как проекции между двумя концептуальными единицами выступает лингвокогнитивная операция картирования *(mapping*) [24, с. 6], устанавливающая сложные системные взаимоотношения между областью источника и областью цели. Картирование выступает в современной когнитивной науке центральным понятием в объяснении любой структуры репрезентации знаний [3, с. 148]. Процесс метафорического картирования описывается как на-ложение концептуальных элементов сферы источника на концептуальные элементы сферы цели [24, с. 6]. В процессе картирования "высвечиваются" (*highlight*) те признаки осмысливаемого явления, которые с точки зрения носителей языка являются существенными для его понимания и которые при метафорической корреляции приобретают инвариантный характер [25, с. 54].

Согласно ТКМ, метафора как когнитивный феномен реализуется в языке с помощью метафорических выражений [24, с. 43]. Реальные, "поверхностные" метафорические выражения – это материал для реконструкции концептуальных элементов, которые "переносятся" с одной сферы в другую, причем "переносу" подлежит не изолированное имя (с присущим ему номинативным значением), а целостная концептуальная структура, активированная метафоризированным словом в сознании носителей языка благодаря конвенциональной связи данного слова с данной концептуальной структурой [6].

В качестве метафорического выражения рассматривается любая языковая структура, которая "означает определенный класс объектов, предметов и т.п." (т.е. представляет сферу источника метафоры (доп. мной – М.В.)) и используется "для характеристики и наименования другого класса объектов" (т.е. сферы цели метафоры (доп. мной – М.В.) [1, с. 296].

Классификационным признаком метафорического выражения как реализации концептуальной метафоры в дискурсе является степень конвенциональности, которая устанавливается на основании таких признаков метафоры, как стертость и наличие или отсутствие в ее семантике коллективного признака (статики). По этому критерию метафорические выражения делятся на конвенциональные и образные [24, с. ix]. В практике западных лингвистических исследований конвенциональные метафоры определяются как коллективные (*shared*), шаблонные (*cliched*). Это метафоры, которые хорошо известны носителям языка и активно используются в речи.

Образные метафоры отличаются от конвенциональных метафор "непредсказуемостью, окказиональностью" [20, с. 224], в славянской лингвистике они также получают название художественных, стилистических, речевых. Эти метафоры характеризуются субъективностью в связи с тем, что они отражают индивидуальный взгляд на мир продуцента дискурса, уникальностью, зависимостью от контекста. Образные метафоры, как правило, реализуют индивидуальные коннотации, поскольку они "субъективны и случайны относительно общего знания" [19, с. 192].

Анализ дискурсивных фрагментов позволил выявить онтологическую метафору – основу метафорической вербализации концепта ПОЛИТИКА – ПОЛИТИКА есть МЕХАНИЗМ.

Онтологическая метафора ПОЛИТИКА есть МЕХАНИЗМ в англоязычном дискурсе масс медиа объективируется в виде конвенциональных метафор, обозначающих субъектов политики, их действия и атрибуты.

Субъект политики уподобляется лицу, которое руководит работой механизма – механику, и реализуется с помощью субстантивного метафорического выражения *political operative* (1):

(1) *He has built national campaign organization staffed with top political operatives, and he has strong grassroots support in several important states* (The Washington Post).

Действия субъектов политики представлены в номенах действий лица, управляющего работой механизма (налаживает его функционирование / смазывает колеса) и объективированы глагольными метафорическими выражениями [*politicians*] *fix* (2) и [*politicians*] *grease the wheels* (3):

(2) *Critics say the case of Alex Flint is a prime example of what's wrong with the American political machinery which is unlikely to be fixed by current reform efforts* (The New York Observer);

(3) *The detention market needs tough enforcement laws to fly and the corrections industry contracts high – powered Washington politicians to grease the wheels of law-enforcement machine* (The Chicago Tribune).

В исследуемых фрагментах обнаружена субстантивная метафорическая номинация *political cog*, выполняющая двойную функцию: она представляет или субъекта политики (4) как незначительного, невлиятельного субъекта, или инструмент/ресурс – винтик (5), с помощью которого политики достигают определенных целей – ср.:

(4) *I am still a cog in the great political machine* (The Washington Post);

(5) *They may not use their resources to intervene in a partisan race. Houses of worship cannot become cogs in anyone's political machine* (The USA Today).

Приведенный примеры указывают, что основу корреляции ПОЛИТИКА есть МЕХАНИЗМ составляет картирование, в результате которого в сфере цели высвечиваются концептуальные признаки, которые указывают на ее атрибутивные характеристики и характерные для нее действия. Картирование данной метафоры дает в результате такие ворреляции: МЕХАНИК есть СУБЪЕКТ ПОЛИТИКИ; ДЕЙСТВИЯ, ХАРАКТЕРНЫЕ ДЛЯ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА – ДЕЙСТВИЯ СУБЪЕКТОВ ПОЛИТИКИ; ИНСТРУМЕНТЫ/РЕСУРСЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА – ИНСТРУМЕНТЫ/РЕСУРСЫ ДЕЙСТВИЙ СУБЪЕКТА ПОЛИТИКИ.

Установлено, что конвенциональные метафорические выражения, которые вербализируют в современном англоязычном дискурсе масс медиа образный компонент концепта ПОЛИТИКА, в том числе и на основании метафорической корреляции ПОЛИТИКА есть МЕХАНИЗМ, демонстрируют в дискурсе способность к расширению: на их основе образуются производные метафорические выражения, которые реализуют приращения компонентов смысла за счет индивидуальных коннотаций продуцента дискурса. К индивидуальным коннотациям относим желание продемонстрировать определенные квалитативные признаки описываемой политической ситуации, которые адресант считает важными, высказать свое (позитивное, негативное) отношение к ней, одобрение или неодобрение и т.д. Конвенциональные метафорические выражения могут расширяться за счет таких лингвостилистических средств, как введение оценочного эпитета, литерализация, транспозиция одного из элементов конвенционального метафорического выражения, что приводит к нарушению в его структуре лексических валентных связей, антономазия. Например:

(6) *The Prime Minister has in effect traded away the UK's independent foreign policy and received in return the right to be a crucial unquestioning political cog in the Bush re-electing machine* (The Sunday Herald).

Использование оценочных эпитетов *crucial* и *unquestioning* в комбинации с конвенциональным метафорическим выражением *political cog*, основой которого является когнитивная метафора ПОЛИТИКА есть МЕХАНИЗМ, связано с намерением адресанта подчеркнуть важный статус политика, причем данное метафорическое выражение изменяет свой аксиологический статус, поскольку метафорическая номинация *political cog* не имеет мелиоративной коннотации "значимый/весомый".

Результаты. В основе предложенного подхода к изучению концепта ПОЛИТИКА – методология когнитивно-дисурсивной парадигмы, которая фокусирует внимание лингвистов на феномене дискурса как активной среды формирования ментальных объектов, а не пассивного их отражения. Концепт ПОЛИТИКА определяем как открытую многогранную единицу человеческого сознания, которая безостановочно конструируется в ситуации общения и репрезентирует индивидуальный и общественный опыт, связанный с трактовкой феномена политики в сознании носителей английского языка, и содержит понятийную, образную и ценностную составляющие. Абстрактный характер концепта ПОЛИТИКА обусловливает особую важность образной составляющей, содержание которой вербализируется с помощью широкого спектра метафорических выражений. Основанием вербализации образной составляющей концепта ПОЛИТИКА являются когнитивные метафоры ПОЛИТИКИ – ментальные операции, в ходе которых в абстрактный концепт ПОЛИТИКА (область цели) переносятся признаки других концептов, которые репрезентируют предметную практику жизнедеятельности общества (областей источника). Среди последних – метафорическая корреляция ПОЛИТИКА есть МЕХАНИЗМ, которая в современном англоязычном дискурсе масс медиа объективируется преимущественно конвенциональными метафорическими выражениями, которые, однако, в дискурсе реализуют способность к расширению за счет привлечения разнообразных лингвостилистических средств.

Выводы. Таким образом, использование когнитивно-дискурсивного подхода дало возможность установить специфику вербализации образного компонента концепта ПОЛИТИКА на основе механической метафоры, в результате чего установлено, что последний вербализуется преимущественно конвенциональными метафорическими выражениями, которые означают субъектов политики, их действия и атрибуты. Выявлена способность конвенциональных метафорических выражений реализовать в дискурсе приращение компонентов смысла за счет индивидуальных коннотаций продуцента дискурса.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Арутюнова Н.Д. Метафора // Лингвистический энциклопедический словарь.– М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 296-297.

Arutyunova N.D. Metaphora [Metaphor] // Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar. – M.: Sovetskaya entsiklopediya, 1990. – S. 296-297.

2. Аскольдов-Алексеев С.А. Концепт и слово // Русская речь. Новая Серия.– 1928. – Вып. 2. – С. 28-44.

Askoldov-Aleekseev S.A. Koncept i slovo [Concept and word] // Russkaya rech. Novaya seriya. – 1928. – Vyp. 2. – S. 28-44.

3. Бєлєхова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук. – К., 2002. – 34. с.

Belekhova L.I. Obraznyi prostir amerykanskoy poezii: lingvokognityvnyi aspect: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stypenya doctora philol. nauk [Figurative domain of American poetics: PhD thesis synopsis]. – K., 202. – 34 s.

4. Воркачев С.Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа. – Краснодар: Техн. ун-т. КубГТУ, 2002. – 155 с.

Vorkachev S.G. Koncept schastiya v russkom yazykovom soznanii: opyt lingvokulturologicheskogo analiza [Concept happiness in the Russian linguistic consciousness: an attempt of lingual-cultural analysis]. – Krasnodar: Techn. un-t KubGTU, 2002. – 155 s.

5. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 75-80.

Karasik V.I., Slyshkin G.G. Lingvokulturnyi concept kak edinitsa issledovaniya [Lingual-cultural concept as a unit of study] //

Metodologicheskie problemy kognitivnoy lingvistiki. – Voronezh, 2001. – S. 75-80.

6. Кобозева И.М. К формальной репрезентации метафор в рамках когнитивного подхода [Электронний ресурс] // Труды Междунар. семинара Диалог-2002 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. – Режим доступа: http://www.dialog-21.ru.

Kobozeva I.M. K formalnoy reprezentatsii metaphor v ramkakh kognitivnogo podkhoda [Towards a formal representation of metaphor in the framework of cognitive approach] [Elektronnyi resurs] // Trudy Mezdunar. seminara Dialog-2002 po kompyutornoy lingvistike i eye prilozheniyam. – Rezhym dostupu: http://www.dialog-21.ru

7. Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: лекционный курс. – М.: Гнозис, 2002. – 283 с.

Krasnykh V.V. Etnopsikholingvistika i lingvokulturologiya: lektsionnyi kurs [Ethnopsycholinguistics and linguoculturology: course of lectures]. – M: Gnozis, 2002. – 283.

8. Кубрякова Е.С. Семантика в когнитивной лингвистике (о концепте контейнера и формах его объективации в языке) // Изв. АН. Сер. лит. и яз. – 1999. – Т. 58, № 5-6. – С. 3-12.

Kubryakova E.S. Semantika v kognitivnoy lingvistike (o koncepte konteinera i formakh ego objektivatsii v yazyke) [Semantics in cognitive linguistics (about the concept of container and its verbalization in language)] // Izv. AN. Ser. lit. i yaz. – 1999. – T. 58, № 5-6. – S. 3-12.

9. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Известия РАН. Сер. лит. и яз. – 1993. – Т. 52, № 1. – С. 3-9.

Likhachev D.S. Konceptosphera russkogo yazyka [Concept sphere of the Russian language] // Izvestiya RAN. Ser. lit. i yaz. – 1993. – T. 52, № 1. – S. 3-9.

10. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі: монографія. – Харків: Константа, 2004. – 292 с.

Martynyuk A.P. Konstruyuvannya genderu v anglomovnomu dyskursi: monographiya [Construction of gender in the English discourse: monograph]. – Kharkiv: Konstanta, 2004. – 292 s.

11. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук. – К.,2008. – 32с.

Morozova O.I. Lingvalni aspekty nepravdy yak kognityvno-komunikatyvnogo utvorennya: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stypenya doctora philol. nauk [Linguistic aspects of lying as a cognitive-communicative formation: PhD thesis synopsis]. – K., 2008. – 32 s.

12. Мухаев Р.Т. Политология. – М.: "Издательство ПРИОР", 1998. – 368 с.

Mukhaev R.T. Politologiya [Politology]. – M. "Izdatelstvo PRIOR", 1998. – 368 s.

13. Никитин М.В. Основания когнитивной семантики. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. – 277 с.

Nikitin M.V. Osnovaniya kognitivnoy semantiki [Grounding of cognitive semantics]. – SPb: Izd-vo RGPU im. A.I. Gerzhena, 2003. – 277 s.

14. Огаркова Г.А. Вербалізація концепту *кохання* в сучасній англійській мові: когнітивний та дискурсивний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – К., 2005. – 20 с.

Ogarkova G.A. Verbalizatsiya conceptu kohannya v suchasniy angliyskiy movi: kognityvnyi ta dyskursyvnyi aspekty: : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stypenya kandydata philol. nauk [Verbalization of the concept love in the present-day English language: cognitive and discursive approaches: PhD thesis synopsis]. K., 2005. – 20 s.

15. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 68-81.

Ortega-i-Gasset Kh. Dve velikie metaphory [Two great metaphors]//Teoriya metaphory. – M.:Progress,1990. – S.68-81.

16. Павиленис Р. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка. – М.: Мысль, 1983. – 286 с.

Pavilenis R. Problema smysla: sovremennyi logilo-philosophskiy analiz yazyka [The problem of sense: the present-day logical-philosophical analysis of language]. – M.: Mysl, 1983. – 286 s.

17. Степанов Ю.С. Концепт // Константы: словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – С. 40-76.

Stepanov Yu.S. Koncept [Concept] // Konstanty: slovar russkoy kultury. Opyt issledovaniya. – M.: Shkola "Yazyki Russkoy kultury", 1997. – S. 40-76.

18. Стернин И.А., Попова З.Д. Семантико-когнитивное направление в российской лингвистике // Respectus Philologicus. – 2006. – № 10 (15). – С. 43-51.

Sternin I.A., Popova Z. D. Semantiko-kognitivnoe napravlenie v rossiyskoy lingvistike [Semantic-cognitive approach in the Russian linguistics] // Respectus Philologicus. – 2006. - № 10 (15). – S. 43-51.

19. Телия В.Н. Вторичная номинация и ее виды // Языковая номинация. Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 129-221.

Teliya V.N. Vtorichnaya nominatsiya i eye vidy [Secondary nomination and its types] //Yazykovaya nominatsiya. Vidy naimenovaniy. – M.: Nauka, 1977. – S. 129-221.

20. Тошович Б. Структура глагольной метафоры // Stylistyka slowianska.– Opole, 1998. – Т. VII. – С. 221-251.

Toshovich B. Struktura glagolnoy metaphory [Structure of verb metaphor] // Stylistyka slowianska. – Opole, 1998. – T. VII. – S. 221-251.

21. Трофимова Ю.В. Концепт ''политика'' в русской языковой картине мира: дис. …канд. филол. наук. – М., 2005. – 152 с.

Trophimova Yu. V. Koncept "politica" v russkoy yazykovoy kartine mira [Concept "politics" in the Russian linguistic picture of the world]: thesis for a candidate degree in philology. – M., 2005. – 152 s.

22. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен.– Харків: Константа, 2005. – С. 21-28.

Shevchenko I.S. Dyskurs yak myslennevo-komunikatyvna diyalnist [Discourse as a mental-communicative activity] // Dyskurs yak kognityvno-komunikatyvnyi phenomen. – Kharkiv: Konstanta, 2005. – S 21-28.

23. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor // Metaphor and thought. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 202-251.

24. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. – Chicago: Chicago University Press, 1980. – 256 p.

25. Lakoff G. What is a conceptual system? // The nature and ontogenesis of meaning. – New Jersey Hove: Lawrence Erlbaum Associates, 1994. – P. 41-86.

26. Schwarz M. Einfürung in die Kognitive Linguistik. – Tübingen/Basel, 1996 – 238 s

Vasylieva M. O. Mechanical metaphor as a grounding of verbalization of the figurative component of the concept POLITICS (cognitive-discursive approach).

Abstract. The article defines the specific character of verbalization shaped component concept POLICY metaphorically realized in modern English-language mass media discourse. The basis of the proposed is work approach to the study of figurative component concept POLICY - scientific methodology cognitive discursive paradigm that focuses on the phenomenon of discourse linguists as the active medium formation of mental objects, rather than a passive reflection of them. The author relies on field model of the concept, the structure of which is allocated conceptual, figurative and value components, among which special attention, due to the abstract nature of the concept under study, attracts shaped component. As a basis verbalization metaphorical figurative component selected metaphorical concept POLICY correlation has MECHANISM as mental operation, which resulted in the abstract concept

POLICY (field goal) will be transferred from the sphere of signs source MECHANISM. Found that on the basis of this cognitive metaphor shaped component concept POLICY implemented in modern English-language mass media discourse mainly using conventional metaphorical expression meaning political actors, their actions and attributes. Recently, however, demonstrate the discourse of the ability to expand, resulting in formation of derivatives metaphorical expressions which, functioning in discourse implement increment components of meaning through individual connotations producer discourse - his desire to show some signs of kvalitativye described the political situation, to express their positive or negative attitude to her approval or disapproval. Expanding metaphorical expressions occurring as a result of attracting linguo-stylistic variety of means, for example, the introduction of design metaphorical expression evaluation epithets.

Keywords: *concept, shaped component concept, cognitive metaphor, metaphorical, metaphors expansion.*

Великая И.О.

Особенности репрезентации гендерных ролей на материале русскоязычного рекламного дискурса Украины

Великая Ирина Олеговна
кандидат филологических наук, г. Запорожье, Украина

Аннотация. В статье проводится анализ стереотипов феминности и маскулинности, существующих в современном украинском социуме современности. Раскрываются понятия "гендер" и "гендерный стереотип", рассматриваются современные гендерные стереотипы, которые объективируются на материале русскоязычного рекламного дискурса Украины. Анализируются новые тенденции гендерной стереотипизации на материале рекламных объявлений женских глянцевых журналов за 2013 год.

Ключевые слова: *гендер, гендерный стереотип, феминность, маскулинность, рекламный дискурс.*

Исследованию проблем гендерного характера отводится большая роль в современной научной парадигме. Следует отметить, что именно данная область гуманитарных знаний привлекает такое внимание учёных разных отраслей, ибо гендер, как особый социальный конструкт, является той базовой категорией, на которую опирается современное общество, с помощью которого оно контролируется. Ведь средства массовой информации, а также такое мощное орудие управления сознанием, как реклама, оказывают своё влияние, воздействуя на сознание представителей определённого социума с помощью гендерных стереотипов, норм, представлений, которые органично или насильственно укоренились в том, или ином социуме на данном этапе его развития.

Актуальность данного научного исследования заключается в необходимости изучения гендерной стереотипизации в контексте современной рекламной коммуникации Украины, так как данный вопрос на сегодняшний день является недостаточно изученным и проливает свет на тенденции развития демократических основ и равноправия современного украинского общества.

Цель данной научной статьи – выявить основные стереотипы феминности и маскулинности в русскоязычном рекламном дискурсе Украины. Цель исследования требует разрешения следующих **задач:**

1) установить значение понятия "гендер" и "гендерный стереотип" в контексте данного исследования;
2) выявить основные стереотипы мужественности и женственности, тенденции их развития в современном украинском обществе;
3) установить основные гендерные стереотипы современного рекламного дискурса Украины;
4) исследовать новые тенденции гендерной стереотипизации на примере рекламных объявлений из глянцевых журналов для женщин за последний год.

Объектом данной статьи является русскоязычный рекламный дискурс Украины, **предметом** – гендерные стереотипы в современном феминном рекламном дискурсе Украины.

Научная новизна статьи обусловлена недостаточным освещением данной проблематики, в частности необходимостью выявления новых стереотипов феминности и маскулинности на рекламном пространстве Украины.

Прежде всего, следует отметить, что под категорией "гендер" в данной статье нами понимается комплекс соматических, репродуктивных психологических, социальных, культурных признаков индивида, которые относят его к тому или иному социальному полу. Это сложный конструкт, включающий в себя биологический, социальный и культурный компоненты. При этом все компоненты гендера являются нераздельными и могут существовать только в рамках одной модели. Гендер – это одновременно и продукт социума, полученный в результате его развития и функционирования, и то средство, с помощью которого формируются общественные институты, устанавливаются нормы, требования к представителям женского и мужского пола, формируются определённые стереотипы, ожидания.

Гендер, являющийся сам по себе категорией абстрактной, актуализуется с помощью разных форм в зависимости от контекста его функционирования. Говоря о рекламном дискурсе, следует говорить о такой форме объективации гендера, как гендерный стереотип, под которым в нашем исследовании понимается устойчивый образ, представление, схема, которые ассоциируются с маскулинным и феминным в нашем сознании, и, таким образом, определяют нормы поведения, требования, ожидания, которые выдвигаются обществом к особе женского или мужского пола. Гендерный стереотип – это также усреднённый образ мужчины или женщины, не имеющий в себе элемента индивидуальности, эмоционально маркированный и базирующийся скорее на предубеждениях, а не на рациональных представлениях.

Исследуя гендерные роли и их изменение в современном украинском социуме, а также в современном русскоязычном рекламном дискурсе Украины, мы изучим существующие там гендерные стереотипы, ибо гендерные роли являются компонентом, составной частью данного понятия. Гендерные роли, предписываемые в данном социуме мужчинам и женщинам, определяют те обобщенные образы, с которыми идентифицируются понятия "феминность" и "маскулинность" в данном контексте.

Прежде чем затронуть современный рекламный дискурс Украины, а точнее такой его элемент, как экономическую рекламу, продвигающую на рынке определённые товары и услуги, которая опубликована в глянцевых журналах за 2013 год, необходимо обратить внимание на исследования учёных, рассматривающих изменение гендерных ролей в украинском социуме современности. Распределение и изменение гендерных ролей рассматривается в контексте современной украинской семьи, что, однако, является наиболее точным примером, ибо семья, как ячейка

общества, как микросоциум в составе макросоциума, наиболее удачно демонстрирует те глобальные представления, которые царят в обществе на данном этапе его функционирования.

Обратимся к исследованию А.В. Алексеевой [2], которая рассматривала распределение гендерных ролей в контексте современной украинской семьи. Автор исследования подчёркивает, что при распределении семейных ролей следует учитывать совокупность факторов, таких, как возраст, национально-этнические особенности, материальное положение, социальный статус, местность (в городской или сельской местности проживает исследуемая семья). Научное исследование, проведённое А.В. Алексеевой, имеет обобщенный характер и представляет собой среднестатистические результаты без учёта отдельных факторов.

Полученные в результате исследования данные свидетельствуют о неоднозначности гендерных ролей мужчин и женщин в современной украинской семье. Безусловно, гендерные роли претерпевают определённых изменений, отступают от классического распределения обязанностей в семье (мужчина – добытчик, женщина – хранительница домашнего очага). Однако такой сдвиг нельзя назвать однозначным. Согласно статистическим данным, подавляющее большинство мужчин и женщин (73% женщин и 78% мужчин) считают, что женщина, имеющая ребёнка дошкольного возраста, не должна работать [1]. При этом значительный процент и мужчин, и женщин высказывают мнение, что мужчина может также прекрасно заниматься воспитанием ребёнка, как и женщина (87% женщин и 82% мужчин). 93% респондентов обоих полов полагает, что родители должны вносить одинаковый вклад в воспитание детей [2].

Приведённая здесь статистика свидетельствует о том, что, хотя в украинском обществе и царит классический взгляд на распределение гендерных ролей, однако наметилась чёткая тенденция к их демократизации, к равноправию мужчины и женщины в семье. При этом следует отметить, что 78% женщин и 76% мужчин считают, что мужчина и женщина должны делать вклад в семейный бюджет [1]. А это свидетельствует о том, что помимо обязанностей, связанных с обеспечением быта и воспитанием детей, для современной украинской женщины важную роль играет также успешная карьера и профессиональная деятельность.

На основании приведённых данных исследования А.В. Алексеевой следует сделать вывод о том, что диапазон семейных ролей современной украинской женщины значительно больше, чем украинского мужчины. Ведь женщина рассматривается и как хранительница домашнего очага, и как успешная бизнеследи, которая должна преуспевать в деловой сфере, а мужчина в первую очередь рассматривается в роли добытчика, главной задачей которого является содержать и обеспечивать всем необходимым свою семью.

По мнению Натальи Лавриненко [5], которая также отмечает двойную, и даже тройную нагрузку, которая лежит на современной украинской женщине в семье (домашнее хозяйство и карьера, в сельской местности ещё и приусадебное хозяйство), такая тенденция часто приводит к моральной и физической перегруженности женщины. Данную тенденцию английские социологи Рона и Роберт Раппопорты (1971) назвали "дилеммой перегруженности" [5]. При этом согласно статистике, которая приводится в работе Натальи Лавриненко, чем больше женщина занята на работе, тем больше работы выполняет она и по дому. То есть, чем больше загружена в профессиональном плане женщина, тем меньшую нагрузку несёт мужчина во всех отношениях [5]. Такая тенденция в развитии семейных отношений ведёт к развитию конфликтов, а также к разводам в украинских семьях.

Итак, мы продемонстрировали общие тенденции в распределении гендерных ролей в украинской семье современности. Приведённая статистика демонстрирует сдвиг традиционных гендерных ролей, чрезвычайную нагрузку и палитру обязанностей, которые ложатся на современную украинскую женщину, а, вместе с тем, и наступление определённого гендерного дисбаланса.

Таким образом, на основании приведённых выше показателей, можно выделить такие стереотипы феминности, как "женщина должна быть хорошей хозяйкой и хранительницей домашнего очага", "женщина должна сделать успешную карьеру" и "женщина должна вносить лепту в материальное обеспечение семьи". Стереотипы маскулинности, которые можно выделить на основании полученных данных – "мужчина должен быть добытчиком и кормильцем", а также "мужчина должен быть интеллектуально развитым и сделать успешную карьеру". Заметим, что стереотип "мужчина должен быть хозяином в доме и хорошим отцом" отсутствует.

Для большего понимания стереотипных представлений о мужчине и женщине в современном украинском обществе обратимся к исследованию компании Research & Branding Group, которое проводилось в разных регионах Украины с 19 по 29 апреля 2013 года. Для получения результатов было опрошено 2178 человек. Мнения, высказанные представителями современного украинского общества, показали, что современный мужчина обладает следующими стереотипными чертами: мужественность, сила (15%); ум, интеллект (12%); образ добытчика, кормильца (11%); хозяйственность (9%); надежность (8%); материальная обеспеченность (8%); трудолюбие, образ труженика (7%); порядочность (6%); честность (6%); образ защитника и опоры в жизни (5%), заботливость (5%) и доброта (4%) [6].

Отметим, что, как было сказано выше, вначале списка стереотипных качеств стоит именно интеллект мужчины, его профессиональные навыки. Образ добытчика и защитника на сегодняшний день занимает далеко не лидирующую роль. Статистические данные также свидетельствуют о том, что стереотип "мужчина-добытчик" заметно ослаб – такого мнения придерживаются более половины жителей Украины (52%) [6]. Из данной информации можно сделать вывод, что гендерные роли мужчины в социуме на сегодняшний день становятся всё более расплывчатыми, грань между феминным и маскулинным стирается.

Относительно стереотипных качеств современной украинской женщины были получены следующие ре-

зультаты: хозяйственность (22%); ум, интеллект (12%); внешняя привлекательность, красота (11%); образ хорошей матери (11%); нежность, женственность (9%); заботливость (7%); образ создающей уют хранительницы семейного очага (6%); доброта (6%); верность (6%); трудолюбие, образ труженицы (5%); мудрость (5%); порядочность (5%); независимость (5%) и деловитость, образ бизнес-леди (4%) [6]. Следует отметить, что хозяйственность, как главная черта женщины согласно классическим представлениям о ней, всё же находится на первом месте. Однако за данной характеристикой сразу же следует интеллектуальное развитие женщины, что подтверждает полученные нами выше результаты относительно того, что женщина должна совмещать на сегодняшний день широкий спектр ролей.

Рассмотрим ряд стереотипных ролей мужчины и женщины применительно к рекламному дискурсу.

Прежде всего, следует отметить, что реклама представляет собой особое пространство, которое репрезентует некие идеальные образы, до которых референт должен "дотягиваться". Это образы, являющиеся чрезвычайно идеальными и утрированными, целью их является стимулирование продажи товаров и услуг. Применительно к гендерным стереотипам это образ идеально феминной женщины и утрированно маскулинного мужчины, которые, несмотря на реалии современной жизни и социума, диктуют нам свои правила. Поэтому, обращаясь к исследованию именно дискурса рекламы, следует отметить, что реклама имеет свою специфику репрезентации гендерных ролей – гендерные роли представлены именно так, чтобы наиболее оптимальным образом воплощать в жизнь определённые маркетинговые стратегии. А самый удачный способ – это обращение к тем архетипам сознания, которые заложены в каждом представителе социума независимо от его национальности, возраста и прочих факторов. Это общекультурные, так называемые "классические стереотипы". Из этого следует сделать вывод, что реклама, хотя и отображает определённые тенденции в социуме, имеет также свою специфику подачи информации.

Обратимся к современному рекламному дискурсу Украины и тем гендерным стереотипам, которые представлены в нём. Основным стереотипом рекламного пространства Украины является представление о том, что современная женщина должна быть идеально красивой и неустанно следить за собой [3]. И этот феномен характерен не только для Украины, а и для всего постсоветского пространства, что нередко приводит к фрустрации и психологическим проблемам женского населения этой территории. Главной проблемой тут является и тот факт, что у молодёжи формируются неправильные ценности и представления, где вместо интеллекта акцент ставится на красоту и сексуальность.

Пространство, в котором существует женщина в украинской рекламе – это её собственный дом. Женщина не рассматривается как отдельный субъект с собственным интеллектом и местом в обществе, а является комплиментарной к мужчине, его дополнением, придатком. Её место в жизни определяется положением мужа в обществе, а никак не её собственными достижениями [3]. Такие примеры ярко выраженного сексизма наблюдались как 40 лет назад, так и наблюдаются до сих пор. К сожалению, не смотря на современные тенденции жизни, побороть сексизм в средствах массовой информации является пока задачей невозможной.

Однако ряд учёных отмечает, что на рекламном пространстве в последнее время всё же начали возникать рекламные сообщения, в которых гендерные роли изображены не классически, а в новом контексте [7]. Такая реклама направлена, как правило, на молодёжь.

Проанализируем рекламное сообщение, которое опубликовано в журнале "Единственная" [4, с. 30-31]. Данное сообщение демонстрирует те новые тенденции в видении современной женщины, которые являются новым продуктом общества. Это реклама одежды для дам в мужском стиле, с помощью которой воспроизводится образ деловой женщины. Это специально созданный стилистами образ женщины-предпринимателя.

Анализируя данное рекламное сообщение, обратим внимание на невербальный компонент рекламы – изображение и цветовую гамму. Вещи, изображённые на иллюстрации, являются по определению мужскими – это строгие брюки, блуза, пиджак, строгая сумка. Однако все эти элементы мужского гардероба удачно и элегантно стилизованы под женский образ. Обратим наше внимание и на цветовую гамму – преимущественно тёмные насыщенные цвета, которые ассоциируются с понятием маскулинности согласно общим тенденциям в восприятии цветовой гаммы и психологическому разделению цветов на феминные и маскулинные [8]. Отметим, что помада, а также туфли модели красного цвета, который согласно психологическим представлениям о данной цветовой гамме ассоциируется с лидерским началом, активностью. Однако данный образ не лишён женственности – авторы рекламного объявления подчёркивают, что главным акцентом образа является объёмная причёска, женственный макияж, струящиеся ткани и туфли на каблуках – то, что делает женщину женщиной и не позволяет деловой даме выглядеть грубо в костюме мужского кроя.

Рассмотрим также лексические средства, выражающие понятие маскулинности и феминности в данном рекламном объявлении. Обратимся как к отдельным лексемам, так и к словосочетаниям, которые выражают определённые понятия и стереотипы. К концептополю "Маскулинность" можно отнести такие словосочетания, как "мужской стиль", "мужские решения", "чёткие линии", "простые формы", "спокойные оттенки", "элементы мужского гардероба", "амбициозная бизнесвумен", а также такие лексемы, как "костюмы", "галстуки", "подтяжки", "шляпы", "запонки". К полю "Феминность" мы относим следующие языковые средства: "роскошный образ", "сексуальность и женственность", "струящиеся ткани", "обувь на каблуках", "лёгкие шейные платки", "украшения".

Таким образом, совокупность невербального и вербального компонентов рекламного объявления, демонстрирующего образ современной бизнесвумен, содержит в себе средства, выражающие понятия как

"Маскулинность", так и "Феминность". Из этого напрашивается вывод о том, что современная женщина хотя и расценивается как самостоятельный сегмент общества, для которого важна карьера и личный рост, но при этом она должна оставаться женственной и сексуальной. Данный пример демонстрирует возникновение новых стереотипных представлений о женственности в современном украинском социуме, однако при этом данные стереотипы не существуют в чистом виде, а скорее являются смесью с классическими, традиционными.

Среди **перспектив дальнейших исследований** в данной области следует назвать выявление дальнейших нетрадиционных стереотипов феминности и маскулинности в рекламном дискурсе Украины; сравнение гендерных стереотипов Украины с гендерными представлениями, которые существуют на рекламном пространстве Западной Европы; выявление тенденций развития гендерного равноправия украинского общества.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Алексеева А. В. Трансформація гендерних ролей та стереотипів у сучасних умовах// В кн. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – Український інститут соціальних досліджень, 2002. – 121 с.
Alexeeva A. V. Transformacija gendernih roley ta stereotipiv u suchasnih umovah [The transformation of gender roles and stereotypes in modern conditions]// In: Genderniy paritet v umovah rozbydovi suchasnogo ukrainskogo suspilstva. – Ukrainskiy institut socialnih doslidzhen, 2002. – 121 s.
2. Алексеева А. В. Трансформация семейных ролей мужчины и женщины в современном украинском обществе. – Источник: Первая научно-практическая интернет-конференция "Психология и семья". [Электронный ресурс] / Алексеева А.В. – Режим доступа: http://papaland.ru/library/explorers/psychology/67.html.
Alexeeva A. V. Transformacija semejnih gendernih roley myzhchini i zhenshini v sovremennom ukrainskom obshestve [The transformation of family men's and women's roles in the modern Ukrainian society]. – Istochnik: Pervaya nauchno-prakticheskaya internet-konferenciya "Psihologiya i semya". [Elektronniy resurs] / Alexeeva A. V. – Rezhim dostupa: http://papaland.ru/library/explorers/psychology/67.html.
3. Больше чем тело: рекламные технологии гендера. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://stop-sexism.livejournal.com/2785.html.
Bolshe chem telo: reklamnie tehnologii gendera [More than body: advertising technologies of gender]. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: http://stop-sexism.livejournal.com/2785.html.
4. Единственная: женский журнал. – Украина, декабрь 2013. – № 12. – 146 с.
Edinstvennaya: zhenskiy zhurnal [Unique: women's magazine]. – Ukraina, dekabr 2013. – № 12. – 146 s.
5. Лавриненко Н. Гендерные отношения в украинской семье. [Электронный ресурс] / Лавриненко Наталья. – Режим доступа: http://www.i-soc.com.ua/journal/136-160_2010-1.pdf.
Lavrinenko N. Gendernie otnosheniya v ykrainskoy semye [Gender relations in Ukrainian family]. [Elektronniy resurs]. / Lavrinenko Natalya. – Rezhim dostupa: http://www.i-soc.com.ua/journal/136-160_2010-1.pdf.
6. Проблема перераспределения гендерных ролей. Эволюция гендерных стереотипов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://rb.com.ua/rus/projects/omnibus/8781/.
Problema pererаspredeleniya gendernih roley. Evoluciya gendernih stereotipov [The problem of redistribution of gender roles. Evolution of gender stereotypes]. – Rezhim dostupa: http://rb.com.ua/rus/projects/omnibus/8781/.
7. Сущность гендерных стереотипов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fmx.ru/sociologiya_i_obshhestvoznanie/sushhnost_gendernyx_stereotipov.html.
Syshnost gendernih stereotipov [Essence of gender stereotypes]. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.f-mx.ru/sociologiya_i_obshhestvoznanie/sushhnost_gendernyx_stereotipov.html.
8. Хисматуллина В. М. Гендерный аспект в телевизионной рекламе шоколада. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.psujourn.narod.ru/vestnik/vyp_2/his_choco.htm.
Hismatullina V. M. Genderniy aspect v televizionnoy reklame shokolada [The gender aspect in the TV-advertising of chocolate]. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.psujourn.narod.ru/vestnik/vyp_2/his_choco.htm.

Velyka I.O. The peculiarities of gender roles representation on the material of Russian advertising discourse of Ukraine.

Abstract. The analysis of femininity and masculinity stereotypes in the modern Ukrainian society is conducted in the article. Definitions "gender" and "gender stereotype" are determined; the modern gender stereotypes are analyzed on the material of Russian advertising discourse of Ukraine. The new tendencies of gender stereotypification are shown on the material of advertising messages in women's magazines for the last year.

Keywords: *gender, gender stereotype, femininity, masculinity, advertising discourse.*

Гладир Я.С.

"Ланцюжковий" зв'язок "системних" конфліктів в романі В. Винниченка "Хочу!"

Гладир Яна Станіславівна, викладач кафедри інженерної педагогіки та мовної підготовки, ДВНЗ "Криворізький національний університет", м. Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті розглянуто зміст, форми, ознаки, функції та сутність кожного окремого конфлікту надскладної системи конфліктів роману В. Винниченка "Хочу!", продемонстровано "ланцюжковий" зв'язок суто "системних" конфліктів, тобто, специфічний різновид підпорядкованості додаткових конфліктів центральному наскрізному внутрішньому конфлікту головного персонажа. Крім того, автор ілюструє і більш віддалений різновид підпорядкованості центральному конфлікту – "присистемний", таким чином визначаючи й певні типи конфліктів.

Ключові слова: *колізія, конфлікт, система конфліктів, "системний"конфлікт, "присистемний" конфлікт, конфлікт "другого" ("третього") плану.*

Конфлікти героя роману В. Винниченка "Хочу!" вже були предметами уваги та дискусій багатьох винниченкознавців.

Так, В. Панченко відзначив, що в розв'язці центрального конфлікту автор "пожалів" героя роману "Хочу!" від справжніх наслідків повного краху "ще одної умоглядної, відірваної від життя теорії" [4, с. 173]. А. Горбань помітила нетрадиційність перебігу внутрішнього конфлікту Халепи в тому, що він фактично залишився без розв'язки, оскільки "початок війни лише відтягує вирішення проблем на невизначений час", змусивши самого автора "просто розрубати" усі основні "вузли" фабули твору, чим, проте, гарантується "перспектива вибору" нових бажань, поривань і планів [3, с. 19].

І все-таки ні докладного й поетапного аналізу основного внутрішнього конфлікту, ні хоча б характеристики системи конфліктів цього твору В. Винниченка ще не здійснено, а потреба в тому є (уже хоча б тому, що без системного розгляду всіх конфліктів і конфліктних ситуацій не зрозуміти ні сутності наскрізного поєдинку, ні конфліктів інших планів і рівнів.) До того ж, і конфліктність характеру центрального персонажа роману може бути осмисленою лише в плані системи конфліктів твору, котрі "ланцюжково" переходять один в один (оскільки сутність цих конфліктів виявляється уже в змінах базових протилежностей, сумнівів і суперечностей у свідомості героя та в його неспроможності їх вирішити).

Оскільки основним конфліктом роману "Хочу є внутрішній поєдинок героя з самим собою (а його протилежності по-своєму "формуються" й навіть визначаються в попередніх двох конфліктних ситуаціях), варто розглянути спочатку обидва попередні поєдинки – цього вимагає не лише логіка наукового мислення, а й необхідність осягнути процес формування і сутність того внутрішнього світу й стану, з якими герой розпочинає основний поєдинок із самим собою, і які по-своєму детермінують основний конфлікт твору взагалі.

Хронологічно перший конфлікт Андрія Халепи вибудовується на сумнівах у тому, що його життя має сенс і на суперечностях, в основі яких лежать протилежності, які описуються вже на перших кількох сторінках роману, при чому дуже своєрідно: автор подає не поступовий і послідовний перебіг подій колізійного плану, а демонстрацію найгострішого етапу поєдинку – його кульмінацію. Власне, саме нею роман і розпочинається. Уже перші речення тексту роману ("До останньої хвилини ніхто нічого не підозрював" [1, с. 5]) засвідчують певну "прихованість" внутрішнього конфлікту, а тому кульмінаційне зіткнення для багатьох видалося незрозумілим (тому про нього "довгенько ще балакали потім" [1, с. 7]). Халепа, нібито безпричинно, встав і при публіці дав ляпаса Костяшкіну, російському літературному критику, котрий від здивування навіть ніяк не відповів йому [1, с. 8]. І лише пізніше Халепа пояснює мотиви цього "препоганого і огидного вибрику" [1, с. 18]. Виявляється, цей удар став виявом кульмінації давнього внутрішнього конфлікту. За власною оповіддю Халепи, розпочався він тоді, коли він, російський поет українського походження, вівши певний час богемно-літературне життя, засумнівався в його сенсі, у цінності й потрібності його творів будь-кому, та й у самому собі: "Мені нудно жити. Невимовно нудно, до гидливості, до блювання нудно! От і все! Я не можу уявити собі нічого в життю, чого б я хотів" [1, с. 23], а поступово такі руйнівні сумніви поширюються і на сам "інстинкт життя" [1, с. 23].

Невдовзі богемно-панське байдикування переростає в потребу пограти в "надлюдину" – у людину "свідому", інтелігентну, таку, котра розуміє, "що смерть не є баба з косою, що життя не є іспит до вступу в рай чи пекло" [1, с. 24], на противагу людям-"блошицям", котрі живуть за тваринним інстинктом і не замислюються над сенсом життя чи над їхнім призначенням у ньому (думається авторові й поетові). Так безглузде життя "інтелігентів" увійшло в конфлікт із буттям інстинктивним, притаманним йому так само, як і всім живим істотам, хоча до "інстинкту життя" Халепа зараховував ще й стан "богемності": кокотку Лі, літературну славу, успадковані від батька гроші, гонорари, які він заробляв тощо. Усе це породило багато внутрішніх колізій: "Скільки богів я позвергав!" [1, с. 25].

Такий стан розчарування в житті й у його цінностях неминуче привів героя до повної духовної порожнечі: світ для Халепи "перевернувся в нудну, одноманітну, <…> пустелю" [1, с. 25], і невдовзі всі його позиції та цінності остаточно загубилися: "Я, правду кажучи, сам виразно не знаю, через що ударив його (Костяшкіна – Я. Г.). Здається, за те, що він дуже характерна блошиця. Не знаю. Але знаю, що в той момент я почував, що мушу вдарити" [1, с. 27], адже то був ляпас усьому його богемно-безвільному життю.

Проте, ця кульмінація виявилася суто формальною – адже після неї жодна з протилежностей навіть тимчасово не перемогла, а переможеним виявився сам Халепа: "І от прийшов цілком природний край"; "те-

пер я можу, нарешті, з полегшенням зітхнути: не треба більше жити" [1, с. 33–34]. Розв'язкою цього внутрішнього конфлікту стала видаватися думка про самогубство. Проте, здійснити це виявилося непросто, і саме пасуючи перед "інстинктом життя", рука самогубці "не слухалась і тремтіла" [1, с. 35].

І от герой (тепер уже й не герой, а суцільний сумнів і безвілля) намагається перехитрувати самого себе: "Це нічого, це нічого" – думав він, роблячи надзвичайні зусилля підвести до чола руку з револьвером" [1, с. 35], – адже на цей раз протилежностями виявилися життя і смерть. І, хоча Халепа все-таки вистрелив, та спромігся лише поранити себе. І це досить легко пояснити: на той момент горе-інтелігент довів себе до такого стану, коли навіть незнайомі люди дивилися на нього "зневажливим, злісним поглядом" [1, с. 9]. А тому сповна логічною тоді виявилася й "одноразова" колізія з дідусем-незнайомцем, котрий начебто невідомо за що "люто плюнув йому в лице" [1, с. 13]. Це, на перший погляд, епізодичне зіткнення з "хворим" незнайомцем виявилося лише зав'язкою іншого, зовнішнього поєдинку Халепи із затятим українцем-націоналістом Андрієм Сосненком, котрий, як з'ясувалося, вважав "російськомовного" українця "зрадником свого народу" [1, с. 40]. Так у свідомості Халепи врешті-решт досить чітко вимальовався новий внутрішній конфлікт: між бажанням написати щось по-українськи і "раюванням" "слабосилості", "покірної, безвільної втоми" [1, с. 44]. А коли сусіди-Сосненки разом довели Халепі, що він, справді, відступник української нації, горе-поет і сам почав несамовито звинувачувати себе в тому, що він "зрадник, народопродавець" [1, с. 56], хоча й став таким начебто "цілком несвідомо, ненавмисне" [1, с. 57].

Та й цей зовнішньо-внутрішній конфлікт на якомусь етапі нібито вичерпався, оскільки поєдинків із Сосненком більше не стало, а натомість розпочався потужний внутрішній конфлікт: у свідомості Халепи зіштовхнулися "поет-ренегат" і "національний поет": "Мене зачепило … Мені обидно. Так, мені обидно. Коли я й одступив, то зовсім без участі своєї волі й свідомости" [1, с. 61]. І тут на певний час Халепа стає майже сильною людиною, оскільки ці внутрішні колізії не руйнують його зсередини, а, навпаки, дають новий сенс життя: "Тепер … <…> здається, що я можу бути дужим, що я зовсім не слабодухий чоловік, а навпаки, що я тільки зледащів, розпустився в цій нашій нездоровій, безпринципній, цинічній атмосфері" [1, с. 71].

Але на тлі цього нового, сповна оптимістичного й, певною мірою, "тверезого" світобачення вже чітко вимальовалися зміст, функції і сама сутність ще одного внутрішнього конфлікту Халепи і головного конфлікту роману, адже тепер йому "хочеться" зробити не для себе самого, а для всієї української нації і народу щось таке, що породило б у них почуття необхідності їхньої самоідентифікації. Та одразу після завершення формулювань усіх його "хотінь" на нього насунулася сповна усвідомлювана ним "неможливість" реалізувати ці бажання. Ці принципово нові протилежності стали ще більш небезпечними для Халепиного життя, ніж попередні. Тож не дивно, що внутрішній конфлікт до суттєвої видової зміни протилежностей тривав лише протягом кількох досить гострих колізій, найпомітнішим результатом яких стало те, що Халепа-українець обурився, коли донька Сосненка Олена назвала його "руським": "А чого ви називаєте мене руським? <…> Я по походженню малорос", хоча говорив він це, "почуваючи сором і за питання, й за посмішку, й за відповідь її, яку він і сам знав" [1, с. 78]. Лише тоді, коли "він прокинувся з незрозумілою радостю, що холодно замірала в грудях" [1, с. 81], Халепа став заспокоюватися: придбав кілька українських книжок, засвоїв український алфавіт, увесь час ходив із українською "книжкою в руці по хаті" і "щасливо, хитро посміхався" [1, с. 85]. Трохи підбадьорила Халепу й перемога над Лі-українофобкою, яка намагалася щосили його повернути й знищити "українськість" [1, с. 86-87]. Саме тоді "ренегат" і "російський поет" у ньому начебто "померли" остаточно, він "перейшов" в українську літературу та "повернувся" в Україну. Проте, реципієнта зовсім не залишає сумнівність цієї "перемоги", і, оскільки це була тільки показова перемога над собою, бажання звершень для цілого народу певною мірою забулися (і героєм, і самим автором).

Отже, внутрішній конфлікт між бажанням стати українським поетом ("українськістю") і відчуванням себе частиною російської богеми ("ренегатством"), хоча й мав для Халепи конструктивний характер (він дійсно начебто повернув його в національне русло, дав йому новий сенс життя й захоплення новими ідеями, новими життєвими цілями), у той же час і підвів його й до інших протилежностей, а, отже, і до стану продовження внутрішнього конфлікту на новому етапі й рівні. За формальними ознаками перебігу конфлікту він ближче до нового, а за сутністю протилежностей – до продовження попереднього – те ж саме бажання щось зробити і внутрішня неможливість це "щось" зробити. Нові нав'язливі сумніви: повертатися в безвільну "богемність" чи "опинатися" їй [1, с. 109] породилися черговим візитом Лі. Переборовши статевий потяг, Халепа все ж знайшов у собі сили відмовити кокотці, але, почувши, що він все одно "безвільний і м'який, як ганчірка" [1, с. 113], зрозумів – це початок (зав'язка) нового (рівня) внутрішнього конфлікту, в основу якого лягають те ж саме "хочу" й та ж сама "неможливість" його реалізації.

На другому етапі конфлікту Халепа вирішує: "Я їй, нарешті, покажу!" [1, с. 114]. Та виявилося, що "показувати", власне, і нічого: "Але що показати? <…> І навіщо мені це?" [1, с .114]. Зіткнення продовжилося вже у формі суперечливих учинків: то він пише образливого листа Лі Барановій, але "перечитавши написане, Халепа почервонів, з огидою скривився й порвав листа" [1, с. 115], то знову розчаровується: "Все це – нісенітниця. Ніякої сили в мене нема й ніколи не може бути" [1, с. 115]. Хоча Халепа начебто і боровся сам із собою, але, на жаль, більшість його "хочу" були нереалістичними, та ще й гальмувалися його безвільністю: "Я знаю: я слабодухий, воля моя довго хворіла на недокровність" [1, с. 133].

Наступна внутрішня колізія проявилася уже не в одній, а в кількох формах: перша форма – Халепа приїздить в Україну, і, оселившись у родини Сосненків, "оживляє" колишні наміри зробити щось для України й свого народу, не лише зробити свій внесок

в українську літературу, а й полегшити життя робітників тощо, та вже того ж вечора з'ясовується, що бажання реалізувати лише один, перший, намір уже викликає в ньому глибокі сумніви: "Та тут же треба величезної сили, залізної волі, непохитної віри, досвіду, знання людей, обставин, гарячої любові до задуманого" [1, с. 154], від чого "йому раптом стало соромно й страшно" [1, с. 154]. А далі ще гірше – Халепа сам визнає те, що "перші ж перепони злякають його й викриють перед ним усю утопічність великих планів" [1, с. 154] – він поступово починає навіть знущатися сам над собою: "Соціальний експериментатор, реформатор, національний діяч і герой? Він, Андрій Халепа, паршивенький поетик, посередність, майже бездара?" [1, с. 155]. І ось уже в Халепи виникло бажання "покликати візника, взяти свої речі й їхати на вокзал" – "знов у Петербург, до Ліди, Костяшкіна, <…> літературно-артистичних гуртків з їхньою взаємною ворожнечою, заздрістю, дрібязковостю, самовихваленням, порожнечею, нудьгою" [1, с. 155]. А вже в наступну мить це бажання зіштовхнулося в його свідомості з тим, що йому "до болю, до щемлячого болю стало шкода <…> тих образів" [1, с. 155]. Коли ж внутрішня колізія вирішилася на користь бажання здійснювати великі задуми та наміри, йому стало спокійно – так "була після того, як мине якась небезпека" [1, с. 156]. І всі наступні колізії лише здаються такими, які могли б загострювати внутрішню боротьбу, але все закінчується "велемудрим" осягненням неможливості реалізації будь-яких "великих" "хочу" – як порятунком. Особливо наочно це показано на роздумах Халепи над наміром "здійснити мрію" про "визволення праці" [1, с 164], адже єдине, на що він спромігся для реалізації свого "хотіння" – це "уявити собі "царство майбутнього", схоже на "підчищену Елладу" [1, с. 217], а ще більше – на утопію. Тобто, тут "хотіння" зіштовхнулися ще й із реальною суспільною неможливістю їхніх досягнень. Тому й вийшло так, що сутність формальної кульмінації було зведено до спроби "героя" у черговий раз "випробувати себе" [1, с. 226]: чи зможе він відірватися від гнилої літературної богеми і, зокрема, від її символу – Лі. І ось уже Халепа то картає себе за безвільне повернення ("Паршивець і дурень. Але як, Господи, як могло це статись?" [1, с. 249]), то йому хочеться "скажено, з одчаєм заревти на всю <…> улицю" [1, с. 249] з горя, що покинув улюблену богему. І все це остаточно ховає і всі "хочу", і всі "неможливості" їхньої реалізації – кульмінація боротьби між ними зникає сама собою, а герой видається вже майже безликим – він не реалізував жодного "хочу", а тому найчастіше просто "тужив бог зна від чого" [1, с. 279].

Отже, всі три внутрішні конфлікти героя роману – один головний і два "допоміжних", будучи пов'язаними у формі "ланцюжка", не так поєднуючись, як "переходячи" один в інший, попередній – у наступний, вибудовуються й розвиваються у свідомості героя на основі змісту трьох пар протилежностей (особистісні "хочу" безвільного інтелігента і неможливість їхнього здійснення, його ж бажання допомогти іншим людям (робітникам) і всьому суспільству і повна нереальність реалізувати ці бажання, прагнення "гнилого" інтелігента вирватися з безвільної, але нестерпно бажаної богеми, і його ж повна безвільність) використовуються як неперевершений прийом розкриття сутності безхарактерного й дуже типового для початку XX ст. дворянина-інтелігента. В. Винниченко у цьому довготривалому й розлогому ланцюжку внутрішніх конфліктів із безліччю сумнівів, суперечностей і невиразних колізій спробував донести до реципієнта передусім думку про те, що бажання та плани людини повинні бути реальними, а для їхньої реалізації потрібно докладати адекватні зусилля. Крім того, обравши на роль начебто й свідомого інтелігента та зіставивши в ньому все його свідоме й несвідоме, автор виявив: не докладаючи належних зусиль, реалізувати нічого в принципі не можна, оскільки людина неодмінно приходить не лише до "ренегатства", а й до того розчарування, котре робить безглуздим саме життя. І тут розчарованій людині не допомагають ані реальна культура, ані утопії, ані ті "відірвані від життя" (за М. Горьким) інтелігентські розмірковування про неможливість реально досягти бажаного, не змінивши роль саме такої інтелігенції у громадсько-політичному житті нації, народу і держави взагалі. В. Винниченко в цьому романі помітно знехтував суспільними умовами, котрі дозволяють чи не дають можливостей для реалізації "прагнень" і "хотінь" особистості – нереалістичність усіх цих "хотінь" героя автор побачив лише в "богемно-кволій" сутності поета-українця, який пише вірші тільки російською мовою і здатний лише на безглузді самокопання та на безглузді мрії про все те, що не має жодного зв'язку з реально досягнутими цілями за умов відомої реакції початку XX ст. Звичайно, авторові можна було б закинути й те, що він усе це розкриває на досить спрощеній системі внутрішніх конфліктів однієї особистості. Але за допомогою цього автор і справді досягає значного ефекту й переконливості в зображенні безвільної й безхарактерної людини, котрої постійне, хронічне конфліктування з самою собою переростає в "нормальний стан" інтелігента "панського" походження, якому не допомагають ні його освіченість, ні авторитетність і митецький талант, ні здатність до роздумів та навіть до "тверезого" аналізу й сповна адекватної оцінки самого себе. На перший погляд, сучасному читачеві може здатися "зайвим" справжній "туман" із безлічі сумнівів та суперечностей, крізь який "пробирається" герой навіть до сутності його власних бажань і до осягнення неможливості їхньої реалізації, але в тому то й справа, що і сам В. Винниченко, як і десятки тодішніх митців та сотні персонажів їхніх творів (Згадаймо лише одного Клима Самгіна М. Горького), котрі в перші 15-20 років XX століття ще помітніше плуталися у протилежностях між їхніми бажаннями та неможливістю їхньої реалізації.

І якщо подібних "героїв" літератури першої половини XIX ст. за їхню невизначеність і нездатність уживатися в нових умовах називали "зайвими людьми", то багато персонажів літератури початку XX ст. вже називали і мрійниками, і неоромантиками, і утопістами, а В. Винниченко відтворив у образі Халепи, окрім усього названого, ще й те найважливіше, що фактично й вирішує і долю його бажань, і його долю – повне безвілля і такого ж типу громадську та політичну пасивність й егоцентричність – Халепа настіль-

ки зайнятий "копаннями" у його власних внутрішніх проблемах, що для справжньої "зовнішньої" боротьби у нього не вистачає ні часу, ні сил, ні справжніх бажань. Недарма ж і сам В. Винниченко писав про Люсю Гольдмерштейн: "Усією своєю кров'ю з народу ненавиджу я в ній занепадництво панства, нікчемність, <…> непридатність до життя" [4, с. 93]. Більше того, зміст роману свідчить про те, що й сам автор тоді ще не знав усіх відповідей на поставлені ним питання.

Третій конфлікт з названих "ланцюжкових" конфліктів є центральним у романі, адже два перші внутрішні конфлікти Халепи, переходячи один в один, "підводять" саме до нього. Йому ж, як наскрізному, підпорядкований і згаданий вище внутрішньо-зовнішній поєдинок Халепи з "націоналістом" Андрієм Сосницьким, і структурно неповноцінний поєдинок Андрія Сосненка з його донькою Оленою, котрий відбувався на його очах, а часто й на очах інших "глядачів". Такий незавершений поєдинок виконує характерну для подібних конфліктів додаткову функцію ускладнення головного, а його структурна неповноцінність свідчить про "другорядність".

Отже, систему конфліктів роману "Хочу!" складають три внутрішні конфлікти героя (серед них – два "підготовчі", один – головний, один структурно неповноцінний внутрішньо-зовнішній поєдинок та ще один структурно неповноцінний, але також "системний" зовнішній поєдинок.

Як і в більшості романів В. Винниченка 1910-1916 р., у романі "Хочу!" наявні й "присистемні" конфлікти "другого" плану, подані з чітко визначеними функціями. Це є їхньою помітною особливістю навіть у структурно неповноцінних поєдинках. Таким прикладом може бути внутрішній конфлікт Ніни Сосницької. Основною функцією цього "присистемного" внутрішнього конфлікту "другого" плану, випадковим свідком якого стає Халепа, є показ того, що навіть "вчителька-інтелігентка" (так само, як і розбещений Халепа), виявилася слабосилою перед найгіршими тваринними інстинктами.

Низку конфліктів "третього" плану змальовано й зовсім невиразними – авторові вистачило кількох слів, щоб указати на їхні додаткові функції, вони лише зайвий раз підкреслюють актуальність культурно-національних питань тощо. Це родинний конфлікт Сосненка із сином Петром, конфлікт Петра з дружиною-росіянкою на національному ґрунті, конфлікт старого Сосненка з урядом, котрий не дозволяв називати вулицю "Запорізька" та ін.

Загальна ж система конфліктів цього твору покликана розкрити актуальність теми ролі інтелігенції в суспільно-політичному житті на початку XX століття та пертурбації тодішніх суспільних настроїв.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Винниченко В. Хочу! : роман / Володимир Винниченко // Твори. – К. ; Відень : Дзвін, 1919. – Т. XI. – 303 с.

Vinnychenko V. Hochu! [I want!]: roman / Volodimir Vinnychenko // Tvori. – K. ; Viden : Dzvin, 1919. –T. XI. – 303s.

2. Винниченко В. Щоденник / Володимир Винниченко ; ред., авт. вступної ст. і прим. Г. Костюк ; УВАН у США. Комісія для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка. – Т. 1 : 1911–1920. – Едмонтон ; Нью-Йорк : Видання Канадського Інституту Українських Студій, 1980. – 500 с.

Vinnychenko V. Schodennik [Diary]/ Volodimir Vinnychenko ; red., avt. vstupnoyi st. i prim. G. Kostyuk ; UVAN u SShA. Komisiya dlya vivchennya i publikatsiyi spadschini Volodimira Vinnychenka. – T. 1 : 1911–1920. – Edmonton ; Nyu-York : Vidannya Kanadskogo Institutu Ukrayinskih Studiy, 1980. – 500 s.

3. Горбань А. Роман В. Винниченка "Хочу!" у дзеркалі "псевдолюбовних" колізій / А. Горбань // Слово і час. – 2004. – № 2. – С. 13–19.

Gorban A. Roman V. Vinnychenka "Hochu!" u dzerkali "psevdolyubovnih" koliziy [Novel of V. Vinnychenko "I want!" in the mirror "not truly love" collisions] / A. Gorban // Slovo i chas. – 2004. – № 2. – S. 13–19.

4. Панченко В. Володимир Винниченко: Парадокси долі і творчості / Володимир Панченко. – К. : Твім інтер, 2004. – 287 с.

Panchenko V. Volodimir Vinnychenko: Paradoksi doli i tvorchosti [Volodimir Vinnychenko: The paradoxes of fate and creativity]/Volodimir Panchenko. – K. : Tvim Inter, 2004.–287s.

Gladyr Y.C. "The chain" link of the "systematic" conflicts in the novel of V. Vinnychenko "I want!"

Abstract. The content, forms, features, functions and nature of each conflict of the highly complex system of the conflicts of the novel of Vinnychenko "I want!" are dealt in the article, the chain "link" of the "systematic" conflicts, the specific kind of subordination of additional crosscutting conflicts to the central internal conflict of the main character are demonstrated. And the author illustrates more distant kind of the subordination to the central conflict – "subsystem" thus identifying and certain the types of conflicts.

Keywords*:the collision, the conflict, the system of the conflicts, "system" conflict, conflict, conflict of the "second" ("third") plan.*

Гладырь Я.С. "Цепочная" связь "системных" конфликтов в романе В. Винниченко "Хочу!"

Аннотация. В статье рассматривается содержание, формы, признаки, функции и сущность каждого отдельного конфликта в сложной системе конфликтов романа В. Винниченко "Хочу!", демонстрируется "цепочная" связь сугубо "системных" конфликтов, то есть, такая специфическая разновидность подчинённости дополнительных конфликтов центральному сквозному внутреннему конфликту главного персонажа. Кроме того, автор показывает и более отдалённую разновидность подчинённости главному конфликту – "присистемную", таким образом определяя и типы конфликтов.

Ключевые слова*: коллизия, конфликт, система конфликтов, "системный" конфликт, "присистемный" конфликт, конфликт "второго" ("третьего") плана.*

Глущук-Олея Г.І.

З історії розвитку категорії заперечення в індоєвропейських і, зокрема, в романських мовах

Глущук-Олея Ганна Ігорівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германських мов
Херсонський державний університет, м Херсон, Україна

Анотація. У статті досліджується розвиток заперечення в індоєвропейській мовній сім'ї, зокрема розглядаються латино-романські паралелі, функціонування заперечних часток, слів, подвійного заперечення у різні періоду розвитку латинської і романських мов.

Ключові слова: *заперечення, індоєвропейські мови, романські мови, латина.*

Категорія заперечення властива усім мовам світу. Із найдавніших писемних пам'яток різних мов категорії суб'єкта, об'єкта разом зі ствердженням і запереченням уже виступають як завершені, що мають власну форму вираження. Як було встановлено раніше, основна форма експліцитного заперечення, яка є вихідним пунктом у розвитку всієї категорії негації в індоєвропейських мовах, виходить або із заперечної морфеми **n* [3, с. 23], або з формантів фразового заперечення *ne* і з його варіанту *me*, які первинно були вигуками на позначення відрази, що спричинялося скороченням м'яз обличчя, насамперед – носу [4, с. 387]. І, передусім, із заперечної частки **n*(*e*) розвинулася перша частина складних слів **n* – і саме фразове заперечення у індоєвропейській мові [8, с. 108]. Ж. Одрі вказує, що індоєвропейська – це не засвідчена мова, існування якої необхідно відстоювати для пояснення багаточисельних та точних відповідностей, які встановлюються між більшістю мов Європи та багатьма мовами Азії [8, с. 24].

Загалом, у індоєвропейськім мовній сім'ї, загальні за походженням заперечні одиниці містять приголосний *n* або сонорний *m* (давьогр. *mē*, лат (докласичн.) *me,* пізніше *ne*); при цьому в індоєвропейських мовах останній вид заперечних часток більше відносяться до давньої форми мови і вживаються у ірреальних способах [5, с. 9]. Одні з часток вживаються виключно з дієсловами (і можуть диференціюватися за способами дії та за часами), інші – з іменними частинами мови, треті ж і з дієсловами і з іменними частинами. У загальноєвропейській праоснові чітко встановлювалися два основних типи заперечних часток із дієсловом: *me* у заборонах (у санскритській *mā*, у тохарській *m□ā*, у вірменській *m□i, у* грецькій *μή)* та *ne* у всіх інших випадках (у санскритській *na*, у хетській *na*, у готській *ni*, у латинській *nĕ*, у слов'янській *не*) [9, с. 11].

Найбільш розповсюдженою заперечною часткою в індоєвропейській мові була частка *ne,* яка, первісно автономна, могла вживатися із будь-яким повнозначним словом; подалі вона послабилася і для свого посилювання або приєднувалася до інших слів, із якими узгоджувалась (слов'янські, балтійські мови) або приєднувала до себе слова зі значенням маленької кількості чогось (у латині, санскриті та ін..) [9, с. 10–11]. О. Есперсен пояснює це відносно малою фонетичною вагою елемента, через що він легко приєднується до різних слів, а невагомість цих початкових звуків чи слабо наголошених складів іноді приводить до збільшення їхньої кількості в реченні, оскільки під впливом сильного почуття мовець хоче упевнитися у сприйнятті заперечного смислу, тому приєднує заперечення не тільки до дієслова, але і до інших членів речення, які можна пов'язати із певним запереченням, тобто він може вкривати все висловлення заперечним шаром замість концентрації в одному місці [4, с, 385].

Отже, **метою** нашого дослідження є розгляд латино-романських паралелей (насамперед, латино-іспанських), але передусім, на нашу думку, слід розглянути вираження заперечення, власне, у латині.

Матеріалом дослідження послугували наукові статті вітчизняних і зарубіжних романістів, посібники із романського мовознавства та латинської мови.

Матеріал проаналізовано із залученням індуктивного та дедуктивного методів; метод лінгвістичного опису застосовано для безпосереднього вивчення мовного явища заперечення у зазначених мовах.

Сучасні романські мови беруть свої витоки з латини, де заперечення могло посилюватися іншими неза-перечними засобами мови. К. В. Ламіна, яка вивчала розвиток заперечення в іспанській мові у діахронії, погоджується із думкою автора «Граматики романських мов» В. Мейером-Любке з тим, що в сфері заперечення романські мови відійшли від латини далі, ніж в інших сферах синтаксису [7, с. 120]. Найпоширенішим засобом вираження загального заперечення у латині слугувало придієслівна частка, яка повідомляла присудку і всьому реченню заперечне значення; заперечення дієслова як засіб заперечення висловлення – закономірність, властива ряду давніх і нових мов [7, с. 121]. У класичній латині заперечні речення характеризувалися наявністю негативних маркерів: *ne, neque, non* і *haud,* без сумніву, із такою ж частотністю у мові вживалися так звані неозначені займенники *nemo, nullus, nihil,* які етимологічно походять із позитивних форм, а також кількісні прислівники *vix, minime, paucum, etc*.; усі ці елементи уважаються сильними негативними полярними елементами (+*neg*) [11, с. 4–5].

М. Руеда Руеда зазначає, що перша придієслівна заперечна частка латинської мови *ne* із часом була заміщена *non,* але при цьому вона стала складовою частиною заперечних дієслів *nequeo, nescio*, займенників *nemo, nullus*, та інших форм *nefas, numquam* [20, с. 109]. До того ж, вона залишалася енклітичною питальною часткою у питаннях, які не передбачають ані позитивної, ані негативної відповіді, але певна відповідь на які може очікуватися [10, с. 35]: *esne intus nunc Phronesius*? Окрім цього, *ne* продовж певного часу вживалося як: 1) заперечний прислівник; 2) заперечна частка. Але, незважаючи на частотність використання як *ne* так і *non,* складним видається встановлення частотності їхнього вживання залишається невизначеною. Усе проаналізоване нами про сферу вживання *ne* можна викласти у таблиці:

Таблиця 1.

Сфери вживання *ne* в латинській мові

ne			
Складова частина заперечних слів	Енклітична питальна частка	Заперечний прислівник	Заперечний сполучник
дієслова: *nequeo, nescio* займенники: *nemo, nullus* інші форми: *nefas, numquam*	*Potesne clamare?*	заборона: *Ne time*	*Oro ne venias*

Зібрані таким чином факти у таблиці дозволяють припустити, що, дійсно, заперечення *ne* зберігає заперечне значення навіть після заміщення його *non,* яке, у свою чергу, походить від *ne: ne-onium > noenum > non* [20, с. 113]. На відміну від першого, друге вживається не тільки з дієсловами, а й з прикметниками (*non bonus*) та іменниками (*non magister*), але з останніми рідше [10, с. 50]. Можливість *ne* позиціонуватися перед іншими частинами мови, окрім дієслова, властива також іспанській мові, вперше це було визнано граматикою А. Небріхи, а також підтверджується багаточисельними прикладами з часів Середньовіччя і до сьогодення [20, с. 113], таким чином йдеться уже не про фразове заперечення, а про заперечення складника.

До того ж, *non* вживалася у тонічній формі як відповідь на попереднє запитання:

– *Vidistine fratrem*?

– *Non.*

Сучасні романські мови продовжили латинське *non*: іт. *no*(*n*), пров., кат., ісп. *no*, фр. *non*, порт. *nao*, молд. *ну*, рум., арум., істор. *nu.* Окрім цього, у східнороманських мовах (молд., рум., арум., мегл.) заперечна відповідь може даватися за допомогою частки слов'янського походження *ба* (болг. *ба* – для вираження заперечення); вона може бути вживана як самостійно (молд. *да орь ба* «так чи ні»), так і як посилювач заперечення (*ба ну* «ну ні»), у порівнянні, наприклад, із західнороманськими мовами – ісп. *que sí, que no*; іт. *maisi, maino* [6, с. 215]. Заперечний сурядний зв'язок у лат. мові виражався сполучниками *nec, neque*, і східнороманські мови відрізняються від західнороманських ще й тим, що у заперечному сурядному зв'язку перші зберегли сполучник *neque* (молд. нич, рум. *nici*; арум. *nitsi, nintsi*; мегл. *nitsi*), а другі – *nec* (сер. іт. *ne*; фр. *ne, ni*; ісп., кат. *ni*; порт. *nem*) [6, с. 217].

Стосовно іншого заперечення *haud*, то його етимологічне походження залишається невідомим, хоча автори етимологічного словника латинської мови зазначають, що це синкопована форма давнього слова, яке первинно додавалося для посилення заперечення, а вже із часом набуло самостійного заперечного значення. Зазначають кілька варіантів написання цього слова: *haud, haut, hau, au* [10, с. 50]. М. Руедею Реудею було систематизовано відмінності вживання між *non* і *haud* [20, с. 116]:

1) *haud* заперечує конкретне слово; *non* має більш широке коло вживань;

2) *haud* є більш інтенсивним запереченням ніж *non*;

3) можливо, *haud* перестав вживатися у розмовній латині з I ст.. до н.е., перетворившись на омонімічне *aut.*

Взагалі, за визначенням Н. Г. Кортеляну, як у літературній латині для надання реченню заперечного значення, так і в народній латині переважно використовувалося заперечення *non*, ніде в Романії не збереглося заперечення *haud* із тим значенням, яке уважалося застарілим синонімом *non* [6, с. 215]. У зв'язку із цим ані Реторика для Гереннія, ані граматик Варрон, ані Горацій у Одах, ані Овідій (за виключенням «Метаморфоз») не вживають заперечення *haud*; стає зрозумілим, чому воно не вживалося і Ветрувієм, який звертався до засобів розмовної мови [18, с. 65-66, 185-193].

Інші прислівники у латині, такі як *minus* – уважаються засобом прихованого заперечення [17, с. 417]: *quod intellexi minus* – те, що я дійсно не зрозумів; складні прислівники із часткою *ne*: *neuticuam* (жодним чином); *nequaquam* (у жодному разі); *necuando* (у жоден час); *nequiquam, nequicquam nequidquam* (дарма); *necubi* (у жодному місті) і *necunde* (на жодному місті); із часткою *non – nondum* (усе ще ні) [20, с. 118]; *minime* (жодним чином), *male* відповідає *non,* коли передує прикметнику, вираз *olium oliorum* (ніколи-ніколи), який з'являється у Петронія [15, с. 25], а також *non ...iam, ne ...quidem*.

Quisquam, ullus, що уживалися як іменники і як прикметники, етимологічно є стверджувальними (хтось, якийсь), через часте використання їх у заперечних реченнях як за формою (із наявністю показника заперечення), так і за змістом (імпліцитне заперечення), набули заперечного значення (ніхто, жоден). Основним заперечним займенником був *nullus* – «ніякий» [2, с. 88]. Іноді *nemo* замінювало *nullus* і навпаки, а у французькій мові *nullus* зайняв місце *nemo* у всіх випадках [20, с. 119]; в іспанській мові похідні від *nullus – nul, nulla* вийшли із ужитку, проте *nul* вживався у старо-французькій (Dat. *nului*) [2, с. 303]. На території Романії *nemo* поступово вийшло з ужитку, але утрималось на Сході (рум. *nime*, ст.-іт. *nimo*, логуд. *nemos*, корс. *nimmus*); утворене шляхом складання *nec ullus* зустрічається у північній Галії (ст.-франц. *nëul*), а також складні форми з *unus* отримали широке розповсюдження [1, с. 236; 2, с. 206–207]:

1) *nec unus* "не один, жоден" (ит. *niuno*, пров. *negu*, порт. *nenhum*, ісп. *ninguno*, катал. *ningú*);

2) *neque unus* «жоден» – на Сході (рум. *niciun*);

3) *ne-ipse-unus* «навіть жоден» – в Італії та Галії (іт. *nessuno*, пров. *neisu*, ст.-фр. *nesun*);

4) *vere-unus* – «ніякий» – на Сході (іт. *veruno*, рум. *verun*).

Водночас в іберійських країнах отримали розповсюдження застарілі, але експресивні конструкції – *nemo natus* «ніхто» та *res nata* «ніщо», остання із яких виникла за аналогією із сполучень *homines nati, persona nata* [1, с. 236]. Із часом, через упущення визначаючого слова (еліпсис) – ці конструкції перетворилися на *natus, nata* (гаск. *nat, nade*, ст.-ісп. *nadi*, ісп., порт. *nada, nadie*) [2, с. 207].

Ст. фр. *rien* «річ» (з лат. *res, rĕm*) спочатку було одним із багаточисельних слів – посилювачів негації, але суч. фр. *rien* із значенням «ніщо» повністю втратило своє первинне значення; аналогічний шлях пройшло фр. слово *personne*: 1) «особа»; 2) «ніхто», однак, на відміну від *rien*, виникнення другого значення не призвело до втрати першого [1, с. 236]. Тільки в рум. та молд. мовах зберігся прямий нащадок

лат. займенника «ніхто»: Nom. – *nemo*, Gen. – *neminis*, Dat. – *nemini* > рум. *nimeni*; рум. *nimic* «ніщо» походить з лат. *ne*(*c*) + *mica* «ані крихти» [2, с. 236]. Із метою посилення заперечення у романських мовах використовуються певні спеціальні лексичні одиниці та парафрази з ними, наприклад, уже вищезгадана *mica* «крихта», порівняймо рум. *nimic*(*ă*), молд. *нимик*(э), іт. (*ne*)*mica*, ст..-фр. *ne mie*; *gutta* «капля» (*ne-gŭtta* «ані краплі») – ст..-ломб. *nagot*, фр. goutte; *passus* «крок» – фр. *ne...pas* тощо; у Галії продовжували вживати як заперечення *gĕnus* (ст.-фр. *giens*, пров. *ges*); аналогічно в Галії і в Італії ввійшло в ужиток *negentem* «нічого» (ст.-фр. *noient*, іт. *neitnte*) [2, с. 207; 6, с. 215–216].

Стосовно заперечення *nihil*, графічні варіанти якого *nichil* і *nicil* завдячують результатам апокопи *nihilum* (> *nihil* > *nil*), не прижилося у романських мовах, хоча, можливо, воно збереглося у сучасному пров. *niéu* «зовсім ні» [2, с. 88; 20, с. 119]. В Італії замість *nihil* стали вживати форму середнього роду множини *nulla*, а в Ретії та південній галії – *nullia*, утворену за аналогією із *omnia* (фріул. *nuye*, н.-енгад. *noel´a*, пров. *nulha*, звідки чоловічий рід *nulh*) [2, с. 207]. На заперечення *neuter*, яке перекладається як «жоден з двох, ні один ні інший», вплинуло прогресування *nullus*, форма якого уже не вживалася у пізній латині; посилена форма *neuter* – *necuter*, а його дериватом є *neutrubi (<neuter + ubi)*, що означає «ні в одному ні в іншому місті» [20, с. 119].

Серед численної серії заперечень у латинських граматиках виділяються також сполучення слів, які становлять координацію (узгодження) заперечення [14, с. 203–230]. Тут під координацією заперечення розуміється структура сурядних компонентів, елементи якої є заперечними, а не характеристика типу зв'язку відмінного від позитивної координації. Зв'язки із *no*, коли заперечення не припадає на перший компонент сполуки, та *no* / *ni... ni*, коли всі компоненти сполуки є негативними, жодним чином не відносяться до сурядності як такої, обмежуючись маніфестацією заперечного значення одного чи більше елементів сполуки, тобто у своєму звичайному вжитку сурядні сполучники виражають простий зв'язок – *y* – стверджувальний, *ni* – заперечний.

Слідуючи за Е. Косеріу, під координацією заперечення у широкому розумінні маються на увазі такі випадки [14, с. 205]:

Позитивна координація Координація заперечення

(заперечних елементів)

1) *A + no-B* *3) A + no-B*

2) no-A + no-B

Для вираження цих трьох випадків у латині малися два елементи, один загальний, функціонально не маркований, і тому вживаний у будь-якій із цих позицій (*nec*), інший – особливий для третього (*ac* / *atque non* або *et non* – і не). *Nec* та його варіант *neque* вживаються у розповідних реченнях переважно з афективним значенням, у деяких випадках *neque* функціонує не як заперечення дієслова, фрази, але як часткове заперечення якогось слова або поняття. Вживання сполучення *et non* варіюється на різних етапах розвитку латинської мови: воно є маловживаним у архаїчному періоді, у класичному періоді його уникають деякі письменники, а у постклассичному періоді його вживання стає лише частотним и таких контекстах [20, с. 121].:

1) заперечення стосується якогось члена речення окрім дієслова;

2) додавання інтенсивності заперечення;

3) із модифікацією речення частками *si, quasi, tamquam, et non* і *ac non* набуває значення «і не цей».

Е. Косеріу вбачає функцію *et non* (*ac non*) особливою, проте такою, що обмежується запереченням другого елемента частково чи повністю, порівняно із першим, тобто заперечує можливе заперечення елемента *A: A + non → non-A → A et non B*) → *et non* заперечує B, виключаючи тим самим перехід на інший елемент: (*poeta facit fabulam et non agit, contra actor agit et non facit*) [14, с. 221]. Використання *et non* не має асоціюватися із *et non-B*, що виражає позитивну координацію, у якій заперечується другий елемент. Е. Косеріу наполягає на функціонуванні *et non* як заперечення *ac*, що є показником додавання другого елемента, градуювання та переходу на інший елемент [14, с. 222]:

ac *et non*

Таким чином *et non* передбачає заперечення функціональної частини *ac,* що позначує єднання та має функціонально не маркований заперечний відповідник *nec.* Із часом, замість *et non,* яке очікується, частіше починає вживатися *neque* [20, с. 121].

Повертаючись до розгляду заперечення у латинській мові, зауважимо, що інші заперечні форми *neve* та її скорочена форма *neu*, які походять від *ne* та розділової частки *ve*, за твердженням М. Бізоса, змагаються за своє вживання із *neque,* особливо у ситуаціях постпозиції із дієсловами на позначення волі, наказу, заборони [12, с. 174]. Інша форма – *nedum* – вживається після заперечного елемента зі значенням «набагато менше, також менше, ще менше» [10, с. 102]. М. Бреа зазначає, що *nedum,* часто вживалося в умовному способі та поступово втратило заперечне значення, перетворившись на посилення ствердження [13, с. 173].

Окрім цих випадків уживань, у латині вживалося і подвійне заперечення. У народній розмовній мові взагалі, і в народній латині, зокрема, виступає тенденція до надмірності, тобто повторення передачі однієї й тієї ж інформації як експліцитно, так і імпліцитно, чим пояснюється поява в народній латині подвійного заперечення з метою інтенсифікації заперечного значення [1, с. 236; 6, с. 216]. У класичній латині заперечні речення були мононегативними, тобто у загальнозаперчених реченнях допускалося вживання тільки одного заперечного елемента, введення ж другого призводило до їхнього взаємного знищення; таку особливість граматисти назвали формулою *duplex negatio affirmat* [7, с. 120–121; 20, с. 124]. Отже, коли в латинській мові два заперечних елемента з'являються в одній фразі, вони послаблюються, і речення інтерпретується як позитивне. Ми спробували поєднати приклади вживання подвійного заперечення із *non* у латині і розрізнити їхнє значення залежно від позиції цього заперечного елемента:

Таблиця 2.

Значення подвійного заперечення залежно від позиції *non*

Препозиція *non*	Постпозиція *non*
Non nemo – хтось	*Nemo non* – кожен, усі
Non nihil – щось	*Nullus non* – кожен, усі
Non numquam – одного разу	*Nihil non* – усе
Non nusquam – десь (у якомусь місті)	*Numquam non* – завжди
	Nusquam non – всюди

Бачимо із наведених у таблиці випадків значень подвійного заперечення, що залежно від сполучуваності заперечних елементів визначаються різні ступені послаблення: за твердженням М. Бассольса де Клімента, наприклад, постпозиція *non* по відношенню до іншого заперечного елемента призводить до повного знищення заперечного значення, у протилежному випадку отримується часткове або обмежене ствердження [10, с. 51–53], до того ж, у разі передування *non* іншому заперечному елементу, створюється сприйняття універсальності змісту, у разі ж слідування – екзистенційності [11, с. 5]. Передування *non* заперечним словам М. Бреа пояснює по-перше посиленням заперечення у випадку його послаблення, по-друге – як літоту [13, с. 154]. За визначенням С. Віллімера, два складних заперечення також анулюються: *Numquam ille nihil dixit*, і взагалі, за його твердженням, поява двох заперечень у реченні є випадками посилення ствердження [21, с. 69].

Незважаючи на вищезазначену формулу *duplex negatio affirmat*, є серія випадків, які збереглися у романській мові, у яких подвійне заперечення зберігає заперечне значення, особливо в розмовній латинській мові у класичний і посткласичний періоди, та з особливою інтенсивністю у період занепаду [11, с. 6; 20, с. 126]. Більшість прикладів відповідають схемі *neque* + інші слова + заперечення: *neque ea nunc ubi sit nescio*. М. Діас і Діас у «Антології народної латини» наводить додаткові схеми подвійного заперечення із збереженням власне заперечення: *non ... nihil* [15, с. 42], *ne ... non* [15, с. 77], *nec ... nuncuam* [15, с. 175]. Взагалі, наприкінці існування Римської імперії у народній латині звороти типу *non respondet nihil* «нічого не відповідає», *non vidi neminem* «я нікого не бачив», *nec facio nihil* «нічого не роблю» стають загальновживаними, до того ж надмірність заперечення мала місце у випадках, коли між дієсловом та заперечуваним словом знаходилися інші лексичні одиниці – заперечення з'являється два рази перед словом, що заперечується, та перед дієсловом [6, с. 216].

У всіх випадках вживання терміни негативної (заперечної) полярності, через появу заперечного маркера, функціонують як терміни слабкої полярності [11, с. 7]. Такі терміни послабленої полярності є семантично подвійними (оскільки можуть набувати як позитивне так і негативне значення), що було однією із причин, які сприяли лексичним змінам у процесі переходу латини в романські мови. У випадку кастильської мови, зникають неозначені *quis, quisquam*, заперечні *nemo, nihil, nullus*, між тим як, наприклад, *aliquis*, із позитивним значенням переходить у *alguien, algo*.

Такими є основні характеристики, які визначають функціонування подвійного заперечення у латині. Як було відмічено, у ній уже існували випадки появи кількох заперечних елементів, що все ж-таки не давало місце ствердженню; ці приклади, як пояснює Е. Льоренс, пов'язані з впливом на латину синтаксису грецької мови, багату на заперечення [16, с. 18]. П. Молінеллі розглядає подвійне заперечення із збереженням заперечного значення у латині як константу, яку можна знайти у різні періоди розвитку латини і в різних типах документів, як от у джерелах народної латини (надписи, глоси, схолії) та у філософських трактатах високого стилю із прагматичним значенням миттєвого висвітлення заперечення, а також для посилення самого заперечного значення [19, с. 627]. Це, звичайно не передбачає, що функціонування подвійного заперечення у латині та в романських мовах підпорядковується однаковим правилам. Його вживання у латині пояснюється прагматичними механізмами експресивності, а в романських мовах воно є повністю граматизованим [19, с. 630].

Отже, як ми бачимо із проаналізованого матеріалу, можна стверджувати, що латина, дійсно, була основою багатьох процесів, які пізніше слали характерними для переважної більшості романських мов. Насамперед, це стосується способів вираження та функціонуванню заперечення у лексиці і в синтаксисі: заперечні частки, займенники, закріплення у романських мовах подвійного заперечення а також заборонний зворот та інтенсифікація заперечного значення у реченні словами на позначення дрібності.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Алисова Т.Б. Введение в романскую филологию / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – 2-е изд., испр. и доп. – М : Высшая школа, 1987. – 344 с.

Alisova T. B. Introduction in Romanic Philology / T.B. Alisova, T.A. Repina, M.A. Tariverdieva. – 2 ed. – Moscow: Vischaya shkola, 1987. – 344 p.

2. Бурсье Э. Основы романского языкознания: Пер. с фр. / Д.Е. Михальчи. – 3-е изд. – М : Изд-во ЛКИ, 2008. – 680 с.

Boursiez E. Elements of Romanic Linguistics: trad. from French D.E. Mykhalchy. – 3 ed. – Moscow: Ed. LKI, 2008. – 680 p.

3. Зеликов М.В. Синтаксис испанского язика. – Спб : КАРО, 2005. – 205 с.

Zelikov M.V. Syntax of Spanish Language. – Sankt-Petersburg: Karo, 2005. – 205 p.

4. Есперсен О. Философия грамматики. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 404 с.

Jespersen O. Philosophy of Grammar. – Moscow: Ed. of Foreign Literature, 1958. – 404 p.

5. Кондракова Ю.Н. Категория отрицания глагола в контексте развития индоевропейских и семитских языков : автореф. на соискание учёной степени канд. филол. наук : 10.02.20 – сравенительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. – М., 2011. – 26 с.

Kondrakova Y. N. Category of Verb Negation in the Context of Evolution Of Indo-European and Semites languages: abstract of thesis of competition of graduate degree of candidate of philological sciences: 10.02.20 – historic-comparative, typological and comparative linguistics. – Moscow, 2011. – 26 p.

6. Кортеляну Н.Г. Исследование народной латыни и её отношений с романскими языками. – М : Наука, 1974. – 304 с.

Kotelyanu N. G. Investigation of Popular Latin ant its Attitude to Romanic Languages. – Moscow: Nauka, 1974. – 304 p.

7. Ламина К.В. О внутренних закономерностях развития формулы отрицания от латыни к испанскому языку (историко-типологические параллели) // Исследования по романской филологии, серия «Древняя и новая Романия». Вып. 2. – Л : Изд-во Ленинградского университета. – С. 120–129.
Lamina K. V. About internal conformities to law of development of formula of denial from Latin to the Spanish language (historic and typological parallels) // Investigation of Romanic Philology, serial "Ancient and New Romania". Number 2, – Leningrad: Ed. of Leningrad University. – P. 120–129.
8. Одри Ж. Индоевропейский язык // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XXI. Новое в современной индоевропеистике. – М : Прогресс, 1988. – С. 24– 121.
Odry Zh. Indo-European language // New in foreign linguistics. Number XXI. New in the modern Indo-European science. – Moscow: Progress_ 1988. – P. 24–121.
9. Шатилова Л.М. Контрастивность отрицания во фразах пожелания добра немецком и русском языках : Монография. – Мичуринск : Изд-во Мичуринск. госуд. аграрного унив-та, 2009. – 58 с.
Shatilova K. M. Contrast of denial in the phrases of wish of good the German and Russian languages : Monograph. – Mychurinsk: Ed. of Mychurinsk state agrarian university, 2009. – 58 p.
10. Bassols de Climent M. Sintaxis latina. Vol. 2. 4-a reimpresión. – Madrid : C.S.I.C, 1973. – 420 p.
11. Batllori M. Semántica y sintaxis de los términos negativos en su evolución diacrónica [E. ресурс] / M. Batllori, I. Pujol, C. Sánchez. – 15 p. – доступу до статті:
http://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/3947/SemanticaSint...
12. Bizos M. Syntaxe latine. – Paris : Librairie Vuibert, 1965. – 218 p.
13. Brea M. En *torno* a *ne-* como *primer elemento* de una *serie* de *vocablos* con *sentido negativo*. – Madrid. Emérita 47 (1), 1979. – P. 149–159.
14. Coseriu E. Coordinación latina y coordinación románica // Estudios de lingüística románica. – Madrid : Gredos, 1968. – P. 203–230.
15. Díaz y Díaz M. C. Antología del latín vulgar (2ª edición). – Madrid : Gredos, 1981. – 320 p.
16. Llorens E. L. La negación en español antiguo con referencia a otros idiomas / Eduardo L. Llorens // Anexo XI de la Revista de la filología española. – Madrid: Molina, 1929. – 198 p.
17. Marouzeau J. Dire "non" // Mélanges de linguistique offerts á Charles Bally. – Genéve : George et Cie, S. A., Librarie de l'Université, 1939. – P. 415–422.
18. Marouzeau J. Quelques aspects de la formation du latin littéraire. – Paris : Klincksieck, 1949. – 232 p.
19. Molinelli P. Double negation from latin to italian // Subordination and Other Topics in Latin. Proceedings of the Colloquium on Latin Linguistics. (Bologna, 1–5 April 1985) [ed. G. Calboli]. – Amsterdam / Philadelphia : J. Benjamins Publishing Company, 1985. – P. 611–633.
20. Rueda Rueda M. El tratamiento de la negación en las gramáticas latinas [Електронний ресурс] / Mercedes Rueda Rueda. – Contextos, XV/29–30, 1997. – P. 109–134. – Режим доступу до статті :
dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/98054.pdf -
21. Villimer S. Sintaxis funcional de la lengua latina. – Madrid : Palas Atenea, 1988. – 108 p.

Glushchuk-Oleia G.I. From the history of evolution of the category of negation in Indo-European and, especially, in Romanic languages

Abstract. The article is focused on the study of evolution of negation in Indo-European language family, especially Latin-Romanic parallels, the functioning of negative particles, words, double negation in different periods of evolution in Latin and in Romanic languages.

Keyword: *negation, Indo-European language, Romanic languages, Latin.*

Глущук-Олея А.И. Из истории изучения категории отрицания в индоевропейских и, в частности, в романских языках

Аннотация. В статье изучается развитие отрицания в индоевропейской языковой семье, в частности рассматриваются латино-романские параллели, функционирование отрицательных частиц, слов, двойного отрицания в разные периоды развития латинского и романских языков.

Ключевые слова: *отрицание, индоевропейские языки, романские язики, латынь.*

Гриценко С.П.

Назви спецій, приправ, прянощів: генеза і функціонування

Гриценко Світлана Павлівна, кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуті лексичні запозичення староукраїнського періоду, які номінують спеції, приправи та прянощі; проаналізовані джерела запозичення, шляхи та час входження лексем у мову-реципієнт, їх семантика і подальше функціонування в українській мові.

***Ключові слова**: запозичення, мова-реципієнт, семантика, лексико-семантична група.*

Незамінним компонентом української кухні здавна були прянощі, спеції та приправи, які сприяли підсиленню смакових властивостей страв. Крім місцевих, українці охоче використовували ще й привозні спеції (зі сходу та з Голандії), вартість яких була досить високою. „Як свідчать окремі етнографічні матеріали, у давнину цибуля цінувалася так дорого, що сарацини, наприклад, охоче брали вісім цибулин як викуп за кожного полоненого француза. Коли хотіли сказати про когось, що він дуже багатий, його глузливо називали *мішком перцю*". [16, с. 199] Зауважимо, що пахучі трави використовувалися не лише в кулінарії, а й в ритуальних обрядах, а особливо – в медицині.

Прянощами слугували корені (*хрін, петрушка*), кореневища (*аїр, імбір, пестернак*), цибулини (*часник, цибуля*), кора (*цинамонъ, корица*), квіткові пуп'янки, квітки (*гвоздика, каперси, пижмо*), маточки та приймочки (*шафран*), уся зелена маса (*инбиръ, коріандръ, копръ, петрушка, екстрагон, пестернак*), листя (*лавр*), плоди та їх частини (*поперикъ, кубеба, червоний перець*), висушене насіння (*коріандръ, горчица, аніс, кмин*). У староукраїнських писемних пам'ятках зафіксовані лексеми, які позначають збірне поняття „(те, чим заправляють їжу) заправа, приправа" – *заправа* (> *заправный, заправоватисѧ*), *прысмакъ*: „За моей памети гетихъ прысмаковъ не бывало" (АЮЗР ІІ, 189), „яко ѡгонь покармы и заправы соло(д)кими чини(т)" (Різні проповіді, 221 зв.).

Лексико-семантична група „назви приправ, спецій і прянощів" представлена в староукраїнських писемних пам'ятках лексемами: дн.-рус. *крипъ*; псл. *горчица, кориця*; нім. *петрушка, пижмо, инбир, кмин, цитваръ, шафран*; лат. *кардимонъ, цинамонъ, перець, коріандеръ*; пол. *копръ, гвоздика, пестернак*; угор. *поперикъ*; фр. *мускат*; гр. *дафинъ*. „Скорочений виклад митної устави Великого князівства Литовського, записаний до Луцьких гродських книг" подає перелік спецій і приправ як турецьких товарів (що свідчить про канали постачання) і відповідне визначене за них мито: „Устава турецких товаровъ:…от каменя имъберу – грошеи петнадцатъ; от каменя перцу – грошеи двадцат; от фунта шафрану – грошеи чотыри; от каменя кменю – грошеи чотыри; от фунта мушкату – грошеи два; от фунта квету мушкатового – грошеи два; от фунъта гвоздиков – грошеи два; от фунту ценамону – грошеи три; от каменя микгдалов – грошеи чотыри; от каменя рыжу – грошеи два; от каменя ладану – грошеи десятъ" (ТУВН, 140–141). Предметом нашої едиції є запозичення, що зафіксовані староукраїнськими писемними пам'ятками кін. XVI–XVII ст. на позначення назв спецій, приправ, прянощів.

Лексема *петрушка* номінувала рослину, яку часто використовували як приправу до страв у вигляді листя чи кореня; вона була запозичена через пол. посередництво (pietruszka) із свн. (petersîlje „петрушка") мови, в яку потрапило з лат. (petroselinum), що зводиться до гр. слова πετροσέλινον „гірська (скельна) селера", утвореного з основ слів πέτρα „скеля" і σέλινον „селера" [3 IV, с. 362; 15 III, с. 253; 1, с. 412]. Батьківщиною цієї рослини вважають Грецію. В Україні досліджуваного періоду ця рослина була добре відома і культивована як городня, оскільки в писемних пам'ятках їй протиставлялася дика і лісова петрушка (ЛС, 76, 87). У сучасній українській мові ця лексема є нормативною і позначає „дворічну, зрідка одноріч ну городню пряну овочеву рослину родини зонтичних, коренеплоди та листочки якої використовують як приправу до їжі, а також як сечогінний засіб у медицині" [13 VI, с. 345].

Староукраїнські писемні пам'ятки (кін. XVI ст.) фіксують лексему *пестернак* (*пастырнак, постернакъ*): 1571 р. – „в томъ огороде пестернаку леха посеяного" (АрхЮЗР, ч. 8, т. 6, 352), 1584 р. – „пасты(р)наково(г)[о] насє(н)я фу(н)товъ три" (АЖМУ, 76–77). Ця лексема була запозичена з пол. мови (pasternak), як і чеш. pastinak, pastrnak, paštrnak, вл. pastyrnak, нл. pasternak, pašternak, слц. pastrnak, paštrnak, болг. пащърнак, мак. паштрнак, слн. pastinak, pastinaka, зводиться до нім. Pasternak < Pastinak(e) < лат. pastinaca „тс." < pastinum „мотика для копання грунту" [3 IV, с. 308; 15 III, с. 213; 1, с. 398; 6, с. 437]. Це запозичення активно функціонує і в сучасній українській мові, номінуючи „дворічну чи багаторічну городню і дикорастучу рослину родини зонтичних, м'ясистий коренеплід якої використовують як прянощі в кулінарії, як корм для тварин" [13 VI, с. 90].

Як свідчать писемні пам'ятки, в Україні кін. XVI–XVII ст. активно використовували *пижмо* „мускус" [5 ІІ, с. 106], „запашну речовину тваринного або рослинного походження" [3 IV, с. 367]: „Дорогимъ пижмомъ воняеть" (АЮЗР ІІ, 189). Лексема, засвідчена і в інших слов'янських мовах, була запозичена мовою-реципієнтом через пол. (piżmo) чи чеш. (pižmo) посередництво з двн. мови (bisamo „мускус"), в яку потрапило з слат. (bisamus „тс.") і зводиться до гебр. (besem „пахощі") [3 IV, с. 367; 1, с. 416; 6, с. 453; 15 III, с. 259]. У сучасній українській мові лексема *пижмо* (> *пижмовий*) є нормативною і позначає „багаторічну трав'янисту або кущову рослину родини складноцвітних, окремі види якої використовуються у медицині та декорі" [13 VI, с. 350].

З XVI ст. (1553 р.) у досліджуваних пам'ятках виявлено назву насіння цвіту дерева мускатника, яке ви-

користовували як прянощі: *мушкатъ, мушкателъ, кветъ мушкатовый* [9, с. 75], *мушкатовый цвѣтъ*. Macir. Macis (ЛС, 469). На думку М. Фасмера, слово *мушкатъ* запозичено через стп. muszkat < свн. muskat, нім. Muskat < лат. muscatum [15 III, с. 16]. Українські етимологи вбачають інший шлях запозичення: через рос. (мускат) чи пол. (muszkat „мускат, мускатний горіх, сорт вина") посередництво запозичено з фр. мови (muscat „мускатний виноград, сорт вина"), в яку потрапило з іт. (moscato „з мускусом змішане"), а в ту – із слат. (muscatum „мускатний горіх" < muscus „мускус") [3 III, с. 539-540]. Враховуючи зафіксовані фонетичні варіанти в староукраїнській мові, на нашу думку доречніше було б говорити про польське посередництво у процесі переймання цього запозичення. Пізніше, не без впливу російської мови відбулися фонетичні зміни – заміна *-ш-* на *-с-*, що і відображено в сучасній українській мові – форма *мускат* номінує „ароматне насіння мускатника, що його вирощують як прянощі для одержання ефірної олії" (таке ж значення має словосполука *мускатний горіх*) і „сорт винограду з ароматними плодами; виноград цього сорту; сорт лікерного дисертного вина з цього винограду" [3 IV, с. 831]. У позанормативній лексиці збережено старовинний корінь із приголосним *ш* – *мушкатель* „журавець великокореневищний" [4, с. 201].

Рослина, яка позначалася в староукраїнський період лексемою *инбир (ингбир),* вирощувалася в арабських країнах та експортувалася у більшість країн світу. Назва вперше в староукраїнський період виявлена в сер. XV ст. (1456 р.): „коли имоут коупити татарскїи товар, оу сочавь, илї шолкь, илї пєрєць, илї камхи… илї ингбир, а они абы платили от гривны три гроши" [12 I, с. 443]. Пізнішими пам'ятками (XVI–XVII ст.) зафіксовані фонетичні варіанти *инбиръ, инберъ, имберъ*: „инбирь оби(л)но ростє(т) в арапски(х) страна(х)" (Травн, 480). Етимологи вказують на посередництво стпол. мови (inbir) у процесі переймання свн. ingeber, яке своїм корінням сягає лат. мови (zingiber) [2 XIII, с. 127–128]; допускається також можливість безпосереднього запозичення з нвн. Imber, Ingwer [3 II, с. 297; 10 I, с. 145; 1, с. 190]. Сучасною формою літературної мови є слово *імбир* (> *імбирний, імбировий*) із семантикою „тропічна трав'яниста рослина, м'ясисте кореневище якої багате ефірними оліями та є сировиною для виготовлення прянощів" [13 IV, с. 18].

Королем спецій називають *чорний кардамон*, який відомий своїм димним, гострим ароматом і використовується у багатьох блюдах, особливо сучасної індійської кухні, оскільки основна його маса вирощується у лісах західної Гати, що у південній Індії. Це висушений спілий плід із капсули насіння кардамона. Спеція була відома і в Україні XVI–XVII ст., свідченням чого є згадка про „східну рослину з родини імбирних" [2 XIV, с. 52] у „Лексиконі словенолатинському" Є. Славинецького: „nasturciu(m), жєруха, ка(р)димо(н)" (ЛС, 277). Лексема *кардимонъ* запозичена в староукраїнську мову через посередництво стпол. (kardamon) із лат. мови (cardamonum) [2 XIV, с. 52]; існує думка про можливість нім. посередництва (нвн. Kardamóm) у процесі переймання лат. запозичення (cardamomum), яке своїм корінням сягає гр. мови (καρδάμωμον) [3 II, с. 390; 15 II, с. 197]. У сучасній українській мові ця лексема зберегла своє значення і позначає як саму „трав'янисту тропічну рослину з родини імбирних", так і „зерна цієї рослини, що використовуються як прянощі" і має деривати *кардамонний* і *кардамоновий*. [13 IV, с. 104]

Синонімом до праслов'янської лексеми *кориця* в староукраїнських текстах виступає запозичення з лат. мови *цинамонъ* (cinamomum „корица, коричне дерево"), яке через стпол. посередництво (cynamon) потрапило у мову-реципієнт: *цинамонъ* „кориця" (ЛБ, 66; Рук. хрон., 47); зауважимо, що латинізм має гр. корінця (κίνναμον) [3 VI, с. 249], а Є.Тимченко кваліфікував його як власне грецизм [5 II, с. 471]. На сучасному етапі розвитку української мови ця лексема маркується як застаріла і позначає „невелике південне дерево або кущ родини лаврових з цупкими шкіристими листками і дрібними квіточками; коричне дерево; кора цього дерева" [13 XI, с. 215]. В окремих говірках української мови відома видозмінена фонетична форма *цінамент, цінаминт* зі значенням нормативного „кориця як прянощі" [11, с. 628].

Українці використовують при квашенні, солінні овочів, виготовленні міцних напоїв, випіканні хлібних виробів, приготуванні страв сушені білі плоди однорічної травянистої тропічної рослини – *кмину/тмину*. Саме насіння має гіркуватий смак та ароматичний запах; іноді його підігрівають, що підсилює його смакові та ароматичні властивості. Ця рослина походить із півночі Африки, Сирії, Середземномор'я, Ірану та Індії; вирощували її також у Мексиці, Китаї, на Мальті і Сицилії; пізніше вона поширилася на весь світ. Лексема *кминъ* є запозиченням, яке має складну історію „входження" у мову-реципієнт: через пол. посередництво kmin < двн. kumin „кмин" < лат. cuminum „тс." < гр. κύμίνον „тс." < східні мови [3 II, с. 472; 10 II, с. 281-282; 6, с. 262]. М.Фасмер вважає це слово безпосереднім гр. запозиченням [15 IV, с. 65]. Ця назва була відома ще у давньоукраїнський період [8, с. 110], виявлена у перекладних пам'ятках старослов'янського походження (*кюминъ, куминъ, кумєнъ*) [7, с. 272] та у староукраїнських пам'ятках: „cuminum, киминъ" (ЛС, 149), „мє(л)…кмєну по(л)камєнѧ" (БМК, 22 зв.). Людство знайоме з цією спецією більше чотирьох тисяч років, відома вона і сучасним українцям: лексема *кмин* в сучасній українській мові номінує „трав'янисту багато- або дворічну рослину родини зонтичних; пахуче насіння цієї рослини, що застосовують в кулінарії, парфумерії тощо" [13 IV, с. 195] і має деривати *кминний* та *кминовий*. В окремих діалектах української мови і в літературній мові [13 X, с. 157], а також у російській літературній мові функціонує форма *тмин* – як наслідок пересунення артикуляції вперед під впливом наступних звуків і зближення зі словом *тьма*, діал. *тма* [7, с. 272].

Початком XVI ст. (1510 р.) староукраїнськими пам'ятками фіксується назва *цитваръ*: „Колкганъ, цытваръ и иншіи зелья (купувати) фунтомъ" (Акты II, 77), „zadura, цитваръ" (ЛС, 420). Лексема *цитваръ* номінувала корінь індійської тропічної культури *куркуми цитварної* (Curcuma zedoria) –спеції яскравожовтого кольору, яка готується із варених, висушених, очищених коренів цієї рослини. У середньовіччі

ця спеція прийшла в Європу під назвою *індійський шафран*, який використовували „як пряноші та ліки” [9, с. 109]. Етимологи класифікують лексему *цитваръ* як запозичення із свн. zitwer < слат. zedoaria < італ. zettovario < нар.-ар. zedwār (ар. zadwār, zidvār) < перс. zidwâr; в староукраїнську мову це запозичення потрапило через стпол. посередництво (cytwar). [3 VI, с. 253; 1, с. 71] У сучасній українській мові функціонує прикметник *цитварний* у термінологічних сполуках *полин цитварний* „лікарська багаторічна напівкущова рослина родини складноцвітних”, *цитварне сім'я* – „суцвіття цієї рослини, що містить речовину сантонін і в здрібненому вигляді застосовуються як глистогінний засіб” [13 XI, с. 220], *цитварове зілля* (Artemisia santoniscum L.) – „полин солонцевий” [4, с. 68].

Лексема *шафран* „пряноші, виготовлені з рослини шафран”, „багаторічна трав'яниста рослина родини півникових переважно з оранжево-жовтими квітками” фіксується в пам'ятках староукраїнської мови із XV ст. (1460 р.) [12 II, с. 554]: „Почєнши гдє єстъ головное мыто…циквы, шафран… а от того от оусєго щобы платили …мыто от гривноу три гроши” (BD II, 273). У поезії І.Вишенського (1596 р.) зустрічається композит з дієслівною основою *-люб-*: *шафранолюбець* „любитель шафрана” та інші подібні: „єщє єси *пє(р)цолюбєцъ, шафранолюбєцъ, и(м)бєролюбєцъ* // *кґво(з)диколюбєцъ, кминолюбєцъ, цγкролюбєцъ*, и другги(х) брєдєнъ горко и *сла(д)колюбєцъ*” (Виш, 249). Етимологи визначають це слово як запозичення із свн. saffrān, sapharan < іт. zafferano < ар. za`farān; в українську мову це запозичення потрапило через польське посередництво (szafran) [3 VI, с. 390; 15 IV, с. 414; 1, с. 539; 6, с. 600]. У сучасній українській мові слово *шафран* позначає „багаторічну трав'янисту рослину родини півникових переважно з оранжево-жовтими квітами”, „висушені приймочки квітів цієї рослини, які використовуються для виготовлення оранжево-жовтих фарб, прянощів, ліків”, „зимостійкий сорт яблук” [13 XI, с. 422].

„Королем спецій” називають *перецъ*. У давньоукраїнській мові збережене слово *пьпьрь* (< псл. *рьрьгь), яке, на думку В.Німчука, номінувало плоди привізного чорного перцю [7, с. 261]. Ця лексема стала твірною для демінутива *пьпьрьцъ*, зафіксованого в цей же час [8, с. 108], який ще в ранній період староукраїнської мови в результаті гаплології одного з початкових складів реорганізувався у форму *перецъ* (пор. рос. *перец*, біл. *перац*) [7, с. 262]. Уперше назва відзначена в 1338 р. у формі *percu* [12 II, с. 140] і була частовживаною у пам'ятках ділового стилю: „А що привєзоут от Басараб или от Тоуркох, или пєрєцъ, или баволноу…оу Баковь и Романов тръгъ… от воза по͡в златы тоурскых” (BD II, 274) Аналізована лексема є запозиченням з лат. мови (piper „перець” < гр. πεπερι „тс.” < д.-інд. pippali „зернина перцю”) [3 IV, с. 346-347; 15 III, с. 241; 1, с. 409; 6, с. 444]. У сучасній українській мові лексема розширила своє значення і номунує „овочеву напівкущову або трав'янисту рослину, а також її пряні плоди, що мають вигляд стручків і використовуються для їжі або як приправа” (з цим же значенням вживається і лексема *паприка* [13 VI, с. 58]), „тропічну повзучу рослину, а також її плоди у вигляді зернят із гірким смаком і пряним запахом, що вживаються як приправа” [13 VI, с.318]. Інший різновид червоного перцю номінувався запозиченою лексемою *поприкъ* „паприка, перець”: „У насъ тые ягоды зовутъ поприками” (Рук. хрон., 21). Є.Тимченко визначає це слово як питоме [5 II, с. 171], хоча *поприкъ* > *паприка* запозичене з угор. paprika < схв. паприка, папар < лат. piper „перець” < гр. πίπερι < гр. πεπερι „тс.” [3 IV, с. 285]; безпосередньо з угорської лексема запозичена закарпатським діалектом: *поприга* < поприка < paprika [7, с. 262]. З XVII ст. (1642 р.) фіксується назва різновиду тропічного перцю, плоди якого завозилися в Україну – *кубеба* „рослина з родини перцевих, кубеба” [1 XV, с. 170], „висушене незріле насіння одного з видів перцю (Piper cubeba L.), вживане як приправа і ліки” [3 III, с. 119]: „carpesium, кубєба зєлїє” (ЛС, 113). У російську мову ця лексема потрапила через стпол. kubebe, або нім. kubebe чи італ. cubebe, ісп. cubeba < араб. kubâba [15 II, с. 396]; в українську мову – із слат. мови (cubeba) [3 III, с. 119]. У сучасній українській мові ця назва не збереглася.

Староукраїнські писемні пам'ятки фіксують гр. запозичення *дафинъ* „лаврове дерево” [2 VII, с. 190], *дафнія*, *дафина* „рослина родини лаврових, лавр” < δάφνη [2 VII, с. 190]: „pelasgos, кущъ дафніє” (ЛС, 304). У сучасній українській літературній мові ці лексеми не збереглися. Синонімом до *дафинъ* виступає лат. запозичення *ля(в)ръ* (ЛС, 99), що номінувало „південне вічнозелене дерево або кущ, Laurus L.” На думку етимологів, цей латинізм (laurus „лавр, лавровий вінок, перемога”), як і генетично пов'язане з ним грецьке запозичення δάφνη „лавр”, походять з якоїсь неіндоєвропейської мови. [3 III, с. 177; 10 IV, с. 78; 1, с. 291] У сучасній українській мові лексема *лавр* номінує „південне вічнозелене дерево, висушене листя якого вживають як приправу до страви”, а також „вінок, гілка цього дерева як символ нагороди, перемоги” [13 IV, с. 430].

На позначення запашної приправи фіксується писемними пам'ятками лексема *гвоздика*. Як пряноші використовують висушені пуп'янки квітів високого дерева родини миртових. Батьківщиною гвоздики вважаються Молуккські острови. У кулінарії гвоздику використовують цілими пуп'янками та меленою, ароматизуючи нею солодкі страви й тісто, додаючи до м'яса, рибних та овочевих маринадів, напоїв. До України в досліджуваний період ці пряноші потрапляли з Індії, про що свідчать писемні пам'ятки: „гвоздика пло(д) є(ст) дрєвяно(и)... гвоздикγ привозя(т) изъ индийски(х) стран” (Травн, 242). Лексема *гвоздика* – пол. запозичення (goździk (квітка), gwoździk (пряноші) < зменшувальна від gwóźdź (гвіздок)), яке мотивоване подібністю засушених пуп'янків тропічної рослини (прянощів) до гвіздків [3 1, с. 486-487; 10 I, с. 331; 1, с. 166]. У сучасній українській мові лексема *гвоздика* зберегла своє значення [13 II, с. 44].

Лексикографічні джерела досліджуваного періоду фіксують лексему *коріандеръ* (ЛБ, 217), *корыонъ* (ЛС, 144) та похідний прикметник *коріандровъ* „коріандровий” [2 XV, с. 19]: „А была манна яко насиньє коріандрово барвы яко бисєра свитлого” (Рук. хрон., 133). Коріандр (та його зелений варіант – кінза) походить з Індії. Іноді насіння коріандру обсмажують, щоб посилити його смакові властивості та розкрити багатство

аромату. Назва цієї приправи *коріандръ* позначає „однорічну травянисту ефіроолійну рослину родини зонтичних, Coriandrum L.” і була добре відома у слов’янському світі XV–XVIII ст.; вона запозичена з лат. мови (coriandrum, coriandrus „коріандр посівний”, пізн.лат. нар. coriandron „тс.”) через пол. посередництво (kolijandr, korijandr, korijander – XV ст., koryjander – XV–XVIII ст.); лексема має гр. коріння: κορίανδρον < κόριον < κόρις „блошиця” (через специфічний запах неспілого коріандру, який у процесі висушування втрачає дециловий альдегід, що і є джерелом неприємного запаху, після чого рослина набуває приємного тонкого солодкого аромату) [3 III, с. 23-24; 10 II, с. 351-352; 1, с. 246]. Лексема *коріандр* та похідний прикметник *коріандровий* функціонують і в сучасній українській мові, зберігши своє значення [13 IV, с. 291].

Лексико-семантична група „назви приправ, спецій і прянощів” представлена в староукраїнських писемних пам’ятках лексемами: дн.-рус. *крипъ*; псл. *горчица*, *корица*; нім. *петрушка, пижмо, инбир, кмин, цитваръ, шафран*; лат. *кардимонъ, цинамонъ, перець, коріандеръ*; пол. *копръ, гвоздика*, *пестернак*; угор. *поприкъ*; фр. *мускат*; гр. *дафинъ*. Більшість цих слів активно функціонують у сучасній українській літературній мові. Виняток становлять лексеми *кубеба, дафинъ, уксус, цитваръ*, які не вживаються в українській літературній мові (похідний прикметник від давнього *цитваръ* на сучасному етапі є невід'ємним компонентом терміносполук *полин цитварний, цитварне сім'я, цитварове зілля*); давня лексема *цинамонъ* не вживається в сучасній українській літературній мові, однак засвідчена в діалектах (*цінамент, цінаминт*). Більшість слів зберегло своє староукраїнське значення в сучасній українській мові, за винятком лексем: *оцет* (втратило значення „кисле вино”), *перець* (набуло нового значення „ущіпливе глузування, уїдлива дотепність”), *шафранъ* (нове значення „зимостійкий сорт яблук”), *мушкатъ* (нове значення „сорт винограду”, „сорт лікерного дисертного вина”), *цинамонъ* (в діалектах зберегло значення „кориця як прянощі”). Функціонування запозичень, які номінують назви приправ, спецій і прянощів, у староукраїнській мові та їх подальша „доля” у мові-реципієнті переконує в істинності твердження Ю. Сорокіна про те, що „кожен стан лексичного складу є лише момент у безперервному ланцюгу його змін. У кожному такому історичному моменті відображені попередні зміни, нашарування різних епох і стимули подальших змін” [14, с. 64].

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1957. – 805 s.
2. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Список використаних джерел. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Вип. 7. – 2000. – 255 с.; Вип. 13. – 2006. – 241 с.; Вип. 14. – 2008. – 255 с.; Вип. 15. – 2010. – 255 с.

Slovnyk ukrayins'koji movy XVI – pershoji polovyny XVII st. Spysok vykorystanykh dzherel. [Dictionary of Ukrainian language of XVI – the first half of XVII ct. Inventory of used sources.] – L'viv: In-t ukrajinoznavstva im. I.Kryp"jakevycha NAN Ukrajiny. – Vyp. 7. – 2000. – 255 s.; Vyp. 13. – 2006. – 241 s.; Vyp. 14. – 2008. – 255 s.; Vyp. 15. – 2010. – 255 s.

3. Етимологічний словник української мови. У 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Наукова думка. – Т. 1. – 1982. – 631 с.; Т. 2. – 1985. – 570 с.; Т. 3. – 1989. – 549 с.; Т. 4. – 2003. – 653 с.; Т. 6. – 2012. – 566 с.

Etymolohichnyj slovnyk ukrajins'koji movy. [Etymological dictionary of Ukrainian language] U 7 t. / Za red. O.S. Mel'nychuka. – K.: Naukova dumka. – T. 1. – 1982. – 631 s.; T. 2. – 1985. – 570 s.; T. 3. – 1989. – 549 s.; T. 4. – 2003. – 653 s.; T. 6. – 2012. – 566 s.

4. Кобів Ю. Словник українських наукових і народних назв судинних рослин / Ю. Кобів. – К. : Наук. думка, 2004. – 800 с.

Kobiv Ju. Slovnyk ukrajins'kykh naukovykh i narodnykh nazv sudynnykh roslyn [Dictionary of Ukrainian of scientific and popular names of vascular plants] / Ju. Kobiv. – K. : Nauk. dumka, 2004. – 800 s.

5. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV-XVIII ст. – Кн. 1. – К.-Нью-Йорк: ВПЦ „Літопис-ХХ”, 2002. – 512 с.; Кн. 2. – К.-Нью-Йорк: ВПЦ „Літопис-ХХ”, 2003. – 513 с.

Materialy do slovnyka pysemnoji ta knyzhnoji ukrajins'koji movy XV–XVIII st. [The materials for dictionary of literal and book Ukrainian language of XV-XVIII ct.] – Kn. 1. – K.-N'ju-York: VPTs „Litopys-XX”, 2002. – 512 s.; Kn. 2. – K.-N'ju-York: VPTs „Litopys-XX”, 2003. – 513 s.

6. Machek V. Etymologický slovnik jazyka českèho a slovenskèho. – Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957. – 627 s.
7. Німчук В.В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. / В.В. Німчук. – К.: Наукова думка, 1992. – 416 с.

Nimchuk V.V. Davn'orus'ka spadshchyna v leksytsi ukrajins'koji movy. [Ancient Russ heritage in lexics of Ukrainian language] / V. V. Nimchuk. – K.: Naukova dumka, 1992. – 416 s.

8. Невойт В.И. Названия пищи и продуктов питания в древнерусском языке : дис. ... канд. фил. наук : 10.02.01 / Валентина Ивановна Невойт. – К., 1986. – 201 с.

Nevoyt V.Y. Nazvanija pyshchi i produktov pitanija v drevnerusskom jazyke [Names of meal and food in ancient Russ language] : dys. ... kand. fil. nauk : 10.02.01 / Valentina Ivanovna Nevojt. – K., 1986. – 201 s.

9. Сабадош І.В. Формування української ботанічної номенклатури / І. В. Сабадош. – Ужгород, 1996. – 192 с.

Sabadosh I.V. Formuvannja ukrajins'koji botanichnoji nomenklatury [The shaping of Ukrainian botanic nomenclatura] / I. V. Sabadosh. – Uzhhorod, 1996. – 192 s.

10. Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Krakow: PAN, 1952-1982. – T. 1-5. – 224 s.
11. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.

Slovnyk bukovyns'kykh hovirok [Dictionary of Bukovina dialects] / Za zah. red. N. V. Hujvanjuk. – Chernivtsi: Ruta, 2005. – 688 s.

12. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. // За ред. Л. Гумецької. – К: Наукова думка. – Т. 1. –1977. – 632 с.; Т. 2. – 1978. – 592 с.

Slovnyk staroukrajins'koji movy XIV–XV st. [Dictionary of ancient Ukrainian language of XIV–XV ct.] // Za red. L. Humets'koji. – K: Naukova dumka. – T. 1. – 1977. – 632 s.; T. 2. – 1978. – 592 s.

13. Словник української мови. – К.: Наукова думка. – Т. 2. – 1971. – 550 с.; Т. 4. – 1973. – 840 с.; Т. 6. – 1975. – 832 с.; Т. 10. – 1979. – 658 с.; Т. 11. – 1980. – 699 с.

Slovnyk ukrayins'koji movy. [Dictionary of Ukrainian language] – K.: Naukova dumka. – T. 2. – 1971. – 550 s.; T. 4. – 1973. –

840 s.; T. 6. – 1975. – 832 s.; T. 10. – 1979. – 658 s.; T. 11. – 1980. – 699 s.

14. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского литературного языка 30–90-е годы XIX века. – М.–Л.: Наука, 1965. – 565 с.

Sorokyn Ju. Razvytije slovarnoho sostava russkoho literaturnoho jazyka 30–90-e hody XIX veka. [Development of dictionary supply of Russian literary language in 30–90 years of XIX ct.] – M.–L.: Nauka, 1965. – 565 s.

15. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – М.: Прогресс. – Т. 3. – 1971. – 827 с.; Т. 4. –1973. – 855 с.

Fasmer M. Etymolohicheskij slovar' russkoho jazyka. [Etymological dictionary of Russian language] / Per. s nem. y dop. O.N. Trubacheva. – M.: Prohress. – T. 3. – 1971. – 827 s.; T. 4. – 1973. – 855 s.

16. Яценко С.А. Запозичені елементи в лексико-семантичній групі назв приправ та спецій у пам'ятках староукраїнської мови. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 61. Філологічні науки. – Житомир, 2012. – С. 199–203.

Jatsenko S.A. Zapozycheni elementy v leksyko-semantychnij hrupi nazv pryprav ta spetsij u pamjatkakh staroukrajins'koji movy. [Borrowed items in lexical-semantical group of names of flavorings and spices in sources of Ukrainian language] // Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. – Vyp. 61. Filolohichni nauky. – Zhytomyr, 2012. – S. 199–203.

Hrytsenko S. Names of spices and flavorings: genesis and functioning

Abstract. The lexical borrowings of ancient Ukrainian period, which nominate spices and flavorings are considered; sources of borrowings, ways and time of entering of lexems into language-recipient, their semantics and further functioning in Ukrainian language are analyzed.

Key words: *borrwing, language-recipient, semantics, lexical-semanical group.*

Гриценко С.П. Наименования специй, пряностей и приправ: происхождение и функционирование

Аннотация. В статье рассмотрены лексические заимствования древнеукраинского периода, которые номинируют специи, приправы и пряности; проанализированы источники заимствований, пути и время вхождения лексем в язык-реципиент, их семантика и дальнейшее функционирование в украинском языке.

Ключевые слова: *заимствование, язык-реципиент, семантика, лексико-семантическая группа.*

Грицьких Л.Б.

Оказіональний характер полікомпонентних новотворів у сучасній українській літературній мові

Грицьких Людмила Богданівна
аспірант кафедри української філології та загального мовознавства
ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", м. Луганськ, Україна

Анотація. У статті розглянуто полікомпонентні одиниці з точки зору категорій узуальності/оказіональності. Проаналізовано новітні дослідження з оказіонального словотворення. Доведено, що полікомпонентні одиниці в українській мові мають суто оказіональний характер: їм властиві нульовий рівень адаптації та відтворюваності, некодифікованість, притаманна функціональна одноразовість, індивідуальна належність, експресивність. Створення полікомпонентних одиниць на основі об'єднання в одне слово синтаксичних конструкцій і речень не є типологічною рисою сучасної української мови. Високий рівень експресивності й образності полікомпонентних одиниць зумовлює їх поширення в публіцистичних і художніх стилях.

Ключові слова: словотвір, полікомпонентна одиниця, оказіоналізм, узуальний, експресивність.

Необхідність номінації нових понять, стилістичні потреби мовців, закони мовної економії спонукають майстрів художнього слова до пошуку нових виражальних засобів, до порушення норми на різних мовних рівнях, до творення нових слів за традиційними й нетиповими словотвірними зразками та моделями. Виявом подібної словотворчої активності є поширення полікомпонентних одиниць у сучасній українській літературній мові. Інновації на зразок "*поглядом-сповненим-надій*" [21, с. 123], "*померли-виїхали-розмінялися*" [2, с. 72], "*спецназ-з-того-світу*" [15, с. 32], "*всмоктувалися-і-миттєво-вилітали-з-простору*" [15, с. 35], "*Я-Самотність-Що-Стоїть-Руки-В-Боки*" [15, с. 50] дедалі частіше зустрічаємо у творах сучасних українських авторів. Синтаксичні конструкції або навіть цілі речення мовці ототожнюють з один словом (графічно оформленим через дефіс, рідше написаним разом), яке виражає цілісне поняття, явище тощо, виконує єдину синтаксичну функцію й демонструє категоріальні ознаки однієї частини мови. Подібні новотвори все більше привертають увагу мовознавців та стають об'єктом наукових досліджень.

В українському мовознавстві проблема вивчення багатокомпонентних композитів досліджена переважно в контексті авторського оказіонального мовлення [5; 14; 10; 11] та мовної гри [9, с.102-103]; інновації розглядають як окремі випадки композиції – синтаксичного словоскладання [12; 4] або зрощення [20, с. 237]; зіставляються з англійською мовою [12; 4; 18]. Проте, питання про природу подібних явищ, статус цих мовних одиниць у системі мови, їх функціонування у мовленні, термінологічне узгодження ще не остаточно визначено і потребує подальшого опрацювання.

У запропонованій статті ставимо за мету розглянути полікомпонентні одиниці з точки зору категорій оказіональності/узуальності, визначити відповідність подібного способу творення слів до типологічної системи української мови. Під полікомпонентними одиницями розуміємо цілісні (написані через дефіс, інколи разом) багатокомпонентні комплекси, які збігаються за структурою та синтаксичними відношеннями з синтагмами або реченнями, проте в мовленні функціонують як одне слово, що виконує роль одного члена речення та ототожнюється з певною частиною мови [Грицьких].

Приклади об'єднання синтагм і речень у єдине слово з різним ступенем поширення і своєрідною специфікою можна знайти не тільки в українській мові. Зокрема в англійській створення подібних одиниць є доволі типовим явищем для художніх творів та публіцистики. Хоча переважна більшість цих новотворів є "спонтанними оказіональними утвореннями" [18, с. 455], проте, як зазначають дослідники Л. Верба, А. Левицький, Г. Скляніченко, для цієї мови існування полікомпонентних одиниць є типологічним. Аналітичний характер вираження граматичних відношень, збіг кореня з усією формою слова, поширення конверсії дають можливість вільно створювати багатокомпонентні комплекси. Непоодинокі випадки, коли подібні одиниці стають повноцінними словами, вони не мають емоційно-експресивного забарвленості і виступають лексемами суто номінативного характеру, є загальновживаними й фіксуються словниками. Подібний спосіб словотвору також використовують для створення термінології у будівництві, юриспруденції, комерції, у сфері комп'ютерних та інформаційних технологій тощо. Наприклад, *face-and-side cutter* (Engineering) – трьохстороння фреза, *fail-to-save probability* (Oil and Gas) – вірогідність виникнення відмови, яка не порушує роботи усієї системи, *ability-to-pay principle* (Economics) – принцип платоспроможності, *above-the-line* (Financial) – те, що за межами (бюджету, витрат основного фонду тощо). Крім того існує певна варіативність у написанні подібних слів: нерідко у словниках паралельно полікомпонентні одиниці пишуть і через дефіс, і окремо, і навіть абревіатурою: *same-day substitution* / *same day substitution* (Financial) – заміна у той же день; *cash-and-carry* / *cash and carry* (Economics) – форма роздрібної торгівлі; *run-of-paper* / *run of paper* / *ROP* (Marketing) – на розсуд редакції (про умови розміщення реклами, наприклад); *what-you-see-is-what-you-ge*t / *what you see is what you get* / *WYSIWYG* (Computer, Marketing) – "що бачиш, те й отримуєш" (режим текстових редакторів, принцип роздрібної торгівлі) та інші. Тобто ми спостерігаємо своєрідний перехідний період у визначенні статусу цих лінгвальних одиниць, проміжне положення між словом і словосполученням [21].

У тлумачних словниках української мови (СУМ, ВТССУМ) знаходимо поодинокі приклади полікомпонентних одиниць в нашому розумінні цього поняття, які вже давно перейшли до розряду мовних явищ,

та які традиційно вважають складними словами або зрощеннями і відносять до діахронійного словотвору. Це будуть назви рослин – *мати-й-мачуха*, *перекоти-поле*, *нечуйвітер, нечипай-зілля*; прізвища, утворені від прізвиська людини, – *Перебийніс*, *Пробийголова*, *Панібудьласка*, *Затуливітер*, *Нетудихата*; розмовні прислівники – *запанібрата*, *втридорога* тощо. Формальна структура поданих слів свідчить про їх морфемну тотожність вільному словосполученню, на базі якого вони були створені, проте мовці сприймають ці одиниці як семантично цілісні лексеми з єдиною акцентуацією. Зазначимо також, що в їх графічному оформленні домінує написання разом. Окремі приклади полікомпонентних одиниць фіксують і словники лексико-словотвірних інновацій та індивідуально-авторських новотворів, виданих на початку XXI століття, зокрема, "Словник поетичної мови Василя Стуса" Л. Оліфіренко, "Авторський неологізм в українській поезії XX століття" Г. Вокальчук, "Українська оказіональна деривація" Ж. Колоїз, та наукові праці з аналізу динамічних процесів у лексиконі сучасної української мови мовознавців О. Стишова, Є. Карпіловської, Н. Клименко, Л. Кислюк та інші. Наприклад, у "Словнику поетичної мови Василя Стуса" Л. Оліфіренко подає вказівку на належність слів до певного лексичного рівня, їх походження та граматичну характеристику, що особливо допомагає розумінню й тлумаченню оказіональних новотворів. Укладач фіксує в поетичній мові В. Стуса і багатокомпонентні одиниці, побудовані в результаті об'єднання словосполучень в одне ціле без допомоги інтерфіксів. Примітно, що подібні слова написані разом – *тойящобатько*, *тойящосин*, *крайсебе*, *тамсвітів*, *тамбік*, *всенедочекавшися* тощо, і тільки одиничні приклади – через дефіс (*за-світи*, *напасне-злигодне-поезій*) [14]. Проте всі науковці зазначають, що подібні складні лексеми є "скоріше навіть винятковим явищем" [1, с. 139], засобом посилення експресивності висловлювання не характерним для типологічної структури української мови.

Дійсно, створення полікомпонентних одиниць не є типологічною рисою української мови, оскільки вона належить до флективно-фузійного типу, для якого притаманна розгалужена система словотворчих та формотворчих морфем, словозмінний характер флексій, переважно синтетичний спосіб вираження граматичних відношень, вільний порядок слів у словосполученні й реченні, домінування узгодження і керування як типу синтаксичного зв'язку. На рівні словотвору зазначимо провідну роль афіксації у створенні нових слів, тяжіння до універбалізації та використання інтерфіксів для з'єднання основ чи слів при композиції. Навіть у випадку зрощення і лексикалізації словосполучення можливі фонетичні зміни (наприклад, той рік – *торік*, бог зна що – *бознащо*, на тоще серце – *натщесерце*) та ускладнення суфіксами [3, с. 211], що ми й спостерігаємо у випадку оказіонального словотворення на основі словосполучень. Наприклад, у К. Москальця знаходимо співвідносну з прикметником полікомпонентну одиницю *нікомуненалежний* і похідний від нього (на нашу думку) іменник *нікомуненалежність,* створений за допомогою форманта – *ість* [13]. У "Словнику" А. Нелюби [19] також зафіксовані подібні слова, які завдяки афіксації набувають вигляду словоформ, притаманних українській мові: *українобезкучміст*, *самесобоюзрозумілість*, *себенаповнювання*, *противсіхи – противсіхівець – противсіхство* тощо. Зазначимо також, що значною мірою активізація вживання полікомпонентних одиниць в українській мові зумовлена впливом англійської мови [12; 18]: доступом до автентичної літератури та публіцистики, необхідністю перекладу полікомпонентних одиниць, ужитих у мові оригіналу, уходженням у мову англомовної термінології на позначення новітніх інформаційних технологій та гаджетів, творчістю письменників, які вільно володіють обома мовами і пишуть українською й англійською.

Поява полікомпонентних комплексів зумовлена потребами номінативно-комунікативного характеру: необхідністю називання нового поняття, законами економії лінгвальних засобів та мовної енергії, стилістичними потребами мовця. Переважна більшість цих одиниць назавжди зберігає за собою статус оказіональних слів, їх створення пов'язане з конкретними завданнями мовця. "Під час створення комунікативно-прагматичних ситуацій для реалізації авторських інтенцій адресантам, так би мовити, "не вистачає" системно закріплених одиниць, а отже, порушуючи нормативні "програми", вони модифікують системний інвентар знаків, продукуючи оказіональні утворення, кожному з яких ще доведеться пройти випробування функціональними і соціальними нормами та узусом" [11, с. 228]. Отже, розглянемо полікомпонентні одиниці в межах категорії оказіональності.

Л. Пустовіт та Н. Клименко подають таке визначення: "Оказіоналізм – незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи норми мовної, що існує в певному контексті, в якому воно виникло. О. зіставляються зі словами узуальними, від неологізмів відрізняються тим, що зберігають свою новизну, незалежно від реального часу їх утворення" [16, 432].

У "Лінгвістичній енциклопедії" О. Селіванова тлумачить оказіоналізми як "мовні одиниці, які відносяться до складу стилістичних неологізмів, створені в ідіостилі певних авторів текстів і не набули поширення. Оказіоналізми увиразнюють індивідуально-авторське мовлення, надають йому експресивності, емотивної забарвленості, образності, іноді служать способом творення концепту художнього твору" [17, с. 510].

О. Стишов виокремлює оказіоналізми за критеріями А. Ликова: регулярна відтворюваність / невідтворюваність, словотвірна похідність, некодифікованість, функціональна одноразовість, експресивність, номінативна факультативність, синхронно-діахронічна дифузність, індивідуальна належність [20, с. 80].

Досліджуючи зміни у лексиконі української мови, Є. Карпіловська розглядає оказіоналізми в опозиції до узуального словотворення і вважає, "що для оказіоналізма визначальною є саме ознака порушення усталеного зразка творення слова за певною ономасіологічною і, глибше, когнітивною структурою" [9, с. 52]. Проте, услід за іншими дослідниками (О. Земською, Е. Ханпирою, Н. Янко-Триницькою, Р. Беленчико-

вим), вона наголошує на тому, що оказіональне словотворення має свої засоби й зразки творення слів. Дослідниця виокремлює три способи сучасного неузуального словотворення в українській мові: 1) порушення нормативної когнітивної структури словотвірної номінації, 2) порушення зразка ономасіологічної структури, 3) порушення у плані вираження ономасіологічної структури. Порушення у плані вираження спрямовані на реалізацію потреб експресивно-оцінного, каламбурного та ігрового словотворення, одним з таких засобів є створення полікомпонентних одиниць. Є. Карпіловська називає їх оказіоналізми-згорнуті висловлення і разом зі словами, створеними "на основі висловів і припасовані за допомогою афіксів до нормативних похідних" [9, с. 102] (*всьохорошизм, незрадьмайданник, ненашість* [19]) відносить до ігрових композитів.

Ж. Колоїз також розглядає новотвори з точки зору "оказіональності/узуальності як концептуальної лінгвістичної категорії" [10, с. 6]. В її витлумаченні "оказіоналізм – це новоутворений матеріальний репрезентант, що є результатом реалізації мовної потенції і характеризується категорією оказіональності / узуальності, нульовим рівнем адаптації в "мовному просторі" та нульовим ступенем відтворюваності в просторі власне комунікативному"[11, с. 264]. Мовознавець аналізує результати оказіональної деривації на лексичному, семантичному, фразеологічному і граматичному (морфологічному і синтаксичному) рівнях. Науковець оперує такими поняттями, як лексема, семема, фразема, грамема, синтаксична номема. Відповідно до функції науковець диференціює "деривацію як номінативну та комунікативну, де перша відбувається задля найменування реалій / ірреалій навколишнього світу, друга – забезпечує реалізацію актів комунікації" [с. 11, автореферат]. Результати номінативної деривації виокремлені у три групи: номеми для означення предметності, процесуальної ознаки та непроцесуальної ознаки. Серед новотворів, які аналізує мовознавець, знаходимо поодинокі приклади полікомпонентних одиниць досліджуваного нами типу. Ж. В. Колоїз систематизує їх з урахуванням лексико-семантичних особливостей означених вище груп. Зокрема вона виділяє оказіоналізми-антропоніми з формально-семантичними відношеннями, реалізовані "відфраземи дериватами": *прозваного Пилипом-з-Конопель, Іван Карпович Наплюйвборщ, інженер Навсеначхати, Іван Іванович Крапказкомою* [11, с. 125]. Ж. Колоїз зазначає: "Специфіка індивідуально-авторського іменотворення полягає в новій довільній комбінації адаптованих у системі мови слів, словоформ, коренів (основ) слів і службових елементів, що уможливлює появу нових семантичних і функціонально-стилістичних відтінків" [11, с. 125].

У науковій праці "Оказіональні лексичні новотвори в українській поезії ХХ століття" Г. М. Вокальчук розглядає еволюцію індивідуально-авторської номінації в українській поетичній мові ХХ століття й аналізує загальні тенденції у оказіональній мовотворчості поетів означеного періоду. Мовознавець диференціює узуальні та оказіональні новотвори та пропонує свою типологію авторських лексичних новотворів. Полікомпонентні одиниці синтаксичного типу вона відносить до багаточленних АЛН (авторських лексичних неологізмів) (*Вітчизна-сльоза-мрія-сон, вечірньосірогусо* (М. Вінграновський), графосемантизмів ("Підсувалося "*січневеповстаннянарейках*"... (О. Влизько) та квазіномінацій (*мучень-без-святості* (О. Забужко) [5].

Специфічна форма полікомпонентних одиниць безперечно привертає увагу не тільки читачів, а й дослідників. Дійсно, у разі узуального (окремого) написання, інновації у багатьох випадках втрачають статус новотворів і ми сприймаємо їх як нейтральні лексичні засоби. Порівняємо, у О. Забужко: "*лак-із-цяточками*" – лак із цяточками, "*її дотеперішня воля-до-влади*" – її дотеперішня воля до влади, "*боронитися, зокрема й від все-і-вся-під-себе-підминаючої Дарки*" - боронитися, зокрема й від все і вся під себе підминаючої Дарки [8]. Так, Н. Бойко й Т. Хомич розглядають полікомпонентні одиниці, перш за все, як засоби реалізації стилістичних та комунікативних потреб мовців. Такі новотвори вони відносять до різновиду графем-інтенсифікаторів, серед яких вирізняють "курсивне" виділення слів, виділення "жирним" шрифтом, винесення лексеми в окремий рядок, відокремлення букв або складів, транслітерацію і графічну трансформацію, графічне скорочення, багаторазове повторення однієї лексеми чи її частини, поєднання кількох слів, використання одночасно різних видів графем-інтенсифікаторів [1, с. 56]. Графеми-інтенсифікатори вони класифікують як "формальні маркери конотативної семантики, обов'язковим компонентом якої є ІПК" [1, 50]. ІПК – інтенсивно-параметричний компонент, що характеризує названу реалію з огляду на міру прояви тих чи інших ознак (розміру, швидкості, глибини тощо), і який власне є показником експресивності лексеми. "У структурах лексичних одиниць ІПК формує конотативну семантику, є стимулом актуалізації емотивного, оцінного або образного компонентів, які досить часто втілюють не реальні (об'єктивні) показники, а суб'єктивне уявлення про них окремої особи чи колективу", зазначають дослідники [1, 46]. Графеми-інтенсифікатори допомагають привернути увагу читача до певного явища, фрагменту картини світу, підкреслити значущість та неординарність, передати у писемному мовленні ті інтенції мовця, які в усному передають за допомогою акцентологічних засобів - інтонації, наголосу, висоти тону тощо. Н. Бойко й Т. Хомич диференціюють прийом поєднання кількох слів як індивідуально-авторські новотвори в плані вираження, а також підкреслюють винятковість цього явища.

Проведений аналіз засвідчує, що полікомпонентні одиниці в українській мові мають суто оказіональний характер і відповідають головним критеріям цього явища. Їх характеризує словотвірна похідність, невідтворюваність і відповідно індиферентність до часу, нульовий рівень адаптації, некодифікованість і порушення мовних норм, настанова на експресію й стилістичну маркованість, індивідуальна належність. Полікомпонентні одиниці реєструють майже винятково у словниках новотворів окремих авторів, уживання подібних інновацій здебільшого є ознакою ідіостилю певних письменників, хоча кількість митців, що їх використовують збільшується (О. Забужко, К. Москалець, Л. Дереш, Ю. Андрухович, О. Ірванець, С. По-

валяєва, А. Хома, П. Чорний, В. Шило та інші). Крім того, нами зафіксовано поодинокі випадки створення полікомпонентних новотворів у різних авторів. Наприклад, у Б. Жолдака: "Я доведу твоєму *тристадвадцять-пять-не-знаю-якому*, що тут наші жили" [7, с. 233], або у В. Діброви: "*чоловік-як-дитина*", "*присутність іншого-в-собі*" [6, с. 237, с. 126]. Специфічна форма репрезентації, структура полікомпонентних оказіоналізмів та залежність від контексту унеможливлює вживання більшості новотворів в усному мовленні та поза межами конкретного тексту й свідчить про малоймовірність узуалізації одиниць. Проте це і не є головною метою авторів. Поєднання синтагм, речень та словосполучень в одній лексемі спрямовано на посилення експресивності висловлювання, на привертання уваги читача, на виокремлення якоїсь ситуації, образу, є спробою нової мовної категоризації елементів дійсності.

Отже, полікомпонентні одиниці в сучасній українській літературній мові є продуктом оказіонального словотворення. Вони мають нульовий рівень адаптації та відтворюваності, некодифікованість, функціональну одноразовість, індивідуальну належність та високий рівень експресивності. Створення полікомпонентних комплексів не притаманне типології української мови, проте це не суперечить словотвірній традиції: в лексиконі існують зрощення та складні слова, побудовані злиттям слів без застосування інтерфіксів та афіксації. Однак вважаємо, що подібний спосіб словотвору не стане узуальним і надалі буде експресивним засобом індивідуальної мовотворчостіПерспективним є дослідження лексико-семантичних особливостей полікомпонентних одиниць в українській мові.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бойко Н.І., Хомич Т.Л. Конотативна лексична семантика: інтенсивний і параметричний складники: [монографія] / Н. І. Бойко, Т. Л. Хомич. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. Гоголя, 2011. – 167 с.

Boiko N.I., Khomych T.L. Konotatyvna leksychna semantyka: intensyvnyi i parametrychnyi skladnyky: [monohrafiia] [Connotative *lexical semantics: intensive and parametric components] / N.I. Boiko, T.L. Khomych. – Nizhyn: Vydavnytstvo NDU im. Hoholia, 2011. – 167 s.*

2. Бриних М. Електронний пластилін: Повість / М. Бриних. – К.: Факт, 2007. – 244 с.

Brynykh M. Elektronnii plastylin: Povist [Electronic plasticine] / M. Brynykh. – K.: Fakt, 2007. – 244 s.

3. Вакарюк Л., Панцьо С. Українська мова. Морфеміка і словотвір / Л. Вакарюк, С. Панцьо. – Тернопіль: Лілея, 1999. – 220 с.

Vakariuk L., Pantso S. Ukrainska mova. Morfemika i slovotvir [Ukrainian language. Morphemics and word-formation] / L. Vakariuk, S. Pantso. – Ternopil: Lileia, 1999. – 220 s.

4. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської і української мов / Л.Г. Верба – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 248 с.

Verba L.G. Porivnialna leksykologiia angliiskoi i ukrainskoi mov [Comparative lexicology of the English and Ukrainian languages] / L. G. Verba – Vinnytsia: Nova Knyga, 2008. – 248 s.

5. Вокальчук Г.М. Авторський неологізм в українській поезії XX століття (лексикографічний аспект) / За ред. А.П. Грищенка: Монографія / Г.М. Вокальчук. – Рівне: Перспектива, 2004. – 524 с.

Vokalchuk G.M. Avtorskyi neolohizm v ukrainskii poezii XX stolittia (leksykohrafichnyi aspekt) [Author's neologism in Ukrainian poetry of the XX century] / Za red. A.P. Hryshchenka: Monohrafiia / G.M. Vokalchuk. – Rivne: Perspektiyva, 2004. – 524 s.

6. Діброва В. Андріївський узвіз: Роман / В. Діброва. – К.: Факт, 2007. – 248 с.

Dibrova V. Andriivskyi uzviz: Roman [Andriy's slope] / V. Dibrova. – K.: Fakt, 2007. – 248 s.

7. Жолдак Б. Гальманах / Б. Жолдак. – К.: Факт, 2007. – 248 с.

Zholdak B. Halmanakh [Almanac] / B. Zholdak. – K.: Fakt, 2007. – 248 s.

8. Забужко О. "Сестро, сестро!" / О. Забужко. – К.: Факт, 2005. – 240 с.

Zabuzhko O. "Sestro, sestro!" [Sister, sister!] / O. Zabuzhko. – K.: Fakt, 2005. – 240 s.

9. Карпіловська Є.А. Тенденції оновлення сучасного українського лексикону / Є.А. Карпіловська // Клименко Н. Ф., Карпіловська Є.А. , Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.

Karpilovska Є.A. Tendentsii onovlennia suchasnoho ukrainskoho leksykonu [Trends in renewal of the Ukrainian lexicon] / Є.A. Karpilovska // KlymenkoN. F., Karpilovska Є.A., Kysliuk L.P. Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykoni [Dynamic processes in modern Ukrainian lexicon]: Monohrafiia – K.: Vydavnychyj Dim Dmytra Buraho, 2008. – 336 s.

10. Колоїз Ж.В. Оказіональна деривація: теоретичний та функціонально-прагматичний аспекти. Автореф. дис. … д-ра філол. наук: 10.02.01. / Ж.В. Колоїз. – К., 2007. – 40 с.

Koloiz Zh.V. Okazionalna deryvatsiia: teoretychnyi ta funktsionalno-prahmatychnyi aspekty [Occasional derivation: theoretical and functional-pragmatic aspects] Avtoref. dis. … d-ra filol. nauk: 10.02.01. / Zh.V. Koloïz. – K., 2007. – 40 s.

11. Колоїз Ж.В. Українська оказіональна деривація: Монографія / Ж.В. Колоїз. – К.: Акцент, 2007. – 310 с.

Koloiz Zh.V. Ukrainska okazionalna derivatciia [Ukrainian occasional derivation]: Monohrafiia / Zh.V. Koloïz. – K.: Akcent, 2007. – 310 s.

12. Левицький А.Е., Шелудько А.В. Функціонування композит української та англійської мов: зіставний аспект. // Studia Linguistica. Збірник наукових праць. – К.: Київський університет, 2009. – Вип. 3. – С. 153-161.

Levitskii A.E., Sheludko A.V. Funktsionuvannia kompozyt ukrainskoi ta angliiskoi mov: zistavnyi aspect [Functioning of composites in the Ukrainian and English languages // Studia Linguistica. Zbirnyk naukovykh prats. – K.: Kiivskyi universytet, 2009. – Vyp. 3. – S. 153-161.

13. Москалець К. Келія чайної рози [Електронний ресурс] / К. Москалець. / – 2001 – Режим доступу: http://94.102.50.103/b/319916/read.

Moskalets K. Keliia chainoi rozy [Elektronnii resurs] / K. Moskalets. / – 2001 – Rezhym dostupu: http://94.102.50.103/b/319916/read.

14. Оліфіренко Л.В. Словник поетичної мови Василя Стуса (рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори) / Л.В. Оліфіренко. – К.: Абрис, 2003. – 90 с.

Olifirenko L.V. Slovnyk poetychnoi movy Vasylia Stusa (ridkovzhyvani slova ta indyvidualno-avtorski novotvory) / L.V. Olifirenko. – K.: Abris, 2003. – 90 s.

15. Поваляєва С. В. Ексгумація Міста: Новели / С. В. Поваляєва. – Харків: Фоліо, 2007. – 159 с.

Povaliaieva S. V. Ekshumatsiia Mista: Novely [Exhumation of the City] / S. V. Povaliaieva. – Kharkiv: Folio, 2007. – 159 s.

16. Пустовіт Л.О., Кліменко Н.Ф. Оказіоналізм // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид.-но "Українська енциклоедія" ім. М. П. Бажана. – 2-е вид. – 2004. – С. 432-433.

Pustovit L.O., Klymenko N. F. Okazionalizm [Occassionalism] // Ukrainska mova: Entsyklopediia. – K.: Vyd.-no "Ukrainska entsyklopediia" im. M. P. Bazhana. – 2-e vyd. – 2004. – S. 432-433.

17. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.

Selivanova O.O. Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopidia] / O.O. Selivanova. – Poltava: Dovkillia-K, 2010. – 844 s.

18. Скляніченко Г.В. Основні тенденції розвитку словотвірних систем сучасних англійської та української мов на рубежі XX-XXI століть / Г. Скляніченко // Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 95 (2). – С. 456 – 461.

Sklianichenko H.V. Osnovni tendentsii rozvytku slovotvirnykh system suchasnykh angliiskoi ta ukrainskoi mov na rubezhi XX-XXI stolitt [General trends in developing word-formation systems in the Ukrainian and English languages / H.V. Sklianichenko // Naukovi zapyski KDPU. Seriia: Filolohichni nauky (movoznavstvo). – Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2011. – Vyp. 95 (2). – S. 456-461.

19. Словотворчість незалежної України. 1991-2011: Словник / Укладач А. Нелюба – Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2012. – 608 с.

Slovotvorchist nezalezhnoi Ukraini. 1991-2011: Slovnyk [Word-formation creativity of independent Ukraine. 1991-2011: Dictionary] / Ukladach A. Neliuba – Kh.: Kharkivske istoryko-filologichne tovarystvo, 2012. – 608 s.

20. Стишов О.А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця XX ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): Дис. … д-ра філол. наук: 10.02.01. / О.А. Стишов. – К., 2003. – 546 с.

Styshov O.A. Dynamichni protsesy v leksyko-semantichnii systemi ta v slovotvori ukrainskoi movy kintsia XX st. (na materiali movy zasobiv masovoi informatsii) [Dynamic processes in lexical and semantic system and in word-formation at the end of XX c. (based on the language of mass-media)]: Dis. ... d-ra filol. nauk: 10.02.01. / O.A. Stiyshov. – K., 2003. – 556 s.

21. Чорний П., Шило В. Бодай-цикута: Роман / П. Чорний, В. Шило. – К.: Факт, 2006. – 248 с.

Chornyi P., Shylo V. Bodaj-tsikuta: Roman [Let it be a cowbane] / P. Chornyi, V. Shylo. – K.: Fakt, 2006. – 248 s.

22. ABBYY Lingvo x3. Електронний словник. – ABBYY, 2008.

ABBYY Lingvo x3. Elektronnyi slovnyk [Electronic dictionary] – ABBYY, 2008.

Hrytskykh L. B. Occasional character ofpolycomponent new formations in modern Ukrainian literary language

Abstract. The article deals with the analysis of polycomponent units in terms of the categories usual/occasional. The latest researches on the occasional derivation have been presented. It has been proved that in the Ukrainian language the polycomponent units are mainly characterized as occasional phenomenon: they demonstrate zero level of adaptation and reproduction, non-codification; performing one-time function, features of individual creation and expressiveness are their specific distinctions. The formation of the polycomponent units by composition of syntactic constructions and sentences is not typological of the modern Ukrainian language. The high level of expressiveness of the polycomponent units determines their use in journalistic and belles-lettres styles.

Keywords: word-formation, polycomponent unit, occasionalism, usual, expressiveness.

Грицких Л. . Окказиональный характер поликомпонентных новообразований в современном украинском литературном языке.Аннотация. В статье рассмотрены поликомпонентные единицы с точки зрения категорий окказиональность/узуальность. Проанализированы новейшие исследования, посвященные окказиональной деривации. Доказано, что поликомпонентные единицы в украинском языке имеют исключительно окказиональный характер: им присущ нулевой уровень адаптации и воспроизведения, некодифицированность, свойственна функциональная одноразовость, индивидуальная принадлежность, экспрессивность. Образование поликомпонентных единиц на основе объединения в одно слово синтаксических конструкций и предложений не является типологической чертой украинского языка. Высокий уровень экспрессивности и образности поликомпонентныхединиц обусловливает их распространенность в публицистическом и художественном стилях.

Ключевые слова: словообразование, поликомпонентные единицы, окказионализм, узуальный, экспрессивность.

Інденко Н.О., Шутько О.О.

Ігрова трансформація дійсності в романі Т. Фіндлі "Пілігрим"

Інденко Наталія Олександрівна, асистент,
Шутько Олена Олександрівна, асистент,
кафедра іноземних мов
ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет", м. Слов'янськ, Україна

Анотація. У статті досліджуються особливості ігрової трансформації реальності в романі ″Пілігрим″ (1999) відомого канадського письменника Т. Фіндлі. Стверджується, що представники літератури постмодернізму в кінці ХХ століття вдаються до нових прийомів привернення уваги читачів. Провідною наративною та почасти комерційною стратегією твору Т. Фіндлі є гра, структура якої стрімко видозмінюється під впливом культурного контексту постмодернізму. В художньому світі роману автор визначає всі категорії дійсності за допомогою категорії гри. Завдяки історичності та дещо пародійному змалюванню психоаналітичного методу, Т. Фіндлі модифікує та водночас наново утверджує реальність. Зазначається, що письменником керує не тільки необхідність творення художнього світу в ″іншому форматі″, а й бажання показати читачеві шлях до істини.

Ключові слова: *гра, постмодернізм, симулякр, інтерпретація, роман.*

Представники літератури постмодернізму в кінці ХХ століття вдаються до нових прийомів привернення уваги читачів. Провідною наративною та почасти комерційною стратегією їхніх творів лишається гра, структура якої стрімко видозмінюється під впливом культурного контексту. Одним із найцікавіших зразків постмодерної літератури є роман ″Пілігрим″ (1999) відомого канадського письменника Т. Фіндлі.

Дійсність у романі постає достатньо умовною синтетичною моделлю. Рештки окремих реальностей у творі в результаті складного процессу пошуку смерті утворюють ціле: ″сама постмодерністська гра, з її нестабільністю, з'являється як єдино універсальна цінність і константа, потенційно здатна стати основою парадоксальної цілісності світообразу″ [8, 208].

Сюжет, події, образи, ідеї роману ″Пілігрим″ тісно поєднано з концепцією аналітичної психології К.Г. Юнга. Гра в романі розгортається довколо Пілігрима – протагоніста твору, нездатного померти. Процесс створення цілісного образу Пілігрима, формування його ″я″ відбувається на підсвідомому рівні. Під час цього процесу на перший план виходить не тільки потреба формування ″здорової″ особистості персонажа, а й наділення його сутності своєрідними маркерами свідомості. На допомогу канадському письменнику в цій ситуації приходить міфологія. Справа тут не тільки в символічному імені самого протагоніста (Пілігрим – паломник), а й у супутниці головного персонажа (Сибіл Куотермен), символічності її смерті, і спогадах Пілігрима про причини його ″вічного життя″.

Згідно зі вченням К.Г. Юнга, дієвим методом лікування ″душевно хворого″ Пілігрима могла б бути його ідентифікація з колективним психічним: ″Відкриття доступу до колективного психічного означає для індивіда оновлення життя, неважливо, відчувається це оновлення як приємне або неприємне″ [7, 196]. Проте при цьому не береться до уваги факт наявності колективної складової у характері, досвіді головного персонажа роману. Пілігрим бажає індивідуації, мета якої зводиться, ″ з одного боку, до того, щоб позбавити самість від шкіряних покривів персони, а з іншого – до визволення від сугестивної влади архаїчних образів″ [7, 201].

Авторська гра, у якій провідна роль відведена психоаналізу все більше нагадує одну велику симуляцію, виходом із якої для протагоніста не можуть слугувати ані архетипи коллективного несвідомого, ані його асиміляція, ані ідентифікація з колективним психічним, ані регресивне відновлення персони, адже сам Пілігрим – це коллектив, для якого єдино можливим порятунком є розклад на індивідуальності, смерть психічного, що принесе свободу.

Автор роману ″Пілігрим″ вдається до експерименту, змішуючи наукове з релігійно-філософським, сучасне світобачення Західної цивілізації з багатовіковими уявленнями народів Азії: ″Коли буддисти говорять, що на шляху самовдосконалення через концентрацію у людини починають пробуджуватися спогади про попередні реінкарнації, то вони співвідносять себе, мабуть, з тою самою психічною реальністю, хоча з тією різницею, що вони приписують історичний фактор не душі, а самості (Атман) ″ [7, 219].

Завдяки використанню Т. Фіндлі прийому психоаналізу в структурі постмодерної гри виникає феномен гри зі свідомістю. Для його пояснення можна використати якраз гіпотезу реоригінації. Якщо користатися нею під час аналізу образу паломника, то Пілігрим являє собою перевтілення однієї сутності в декілька, декількох – в одну. При цьому, згідно з цією гіпотезою, процес може відбуватися тільки на першій стадії формування свідомості – суб'єктивному початку, тобто Пілігрим не міг би запам'ятати ті процеси, які відбувалися з ним на другому рівні свідомості – на рівні особистості. Але в романі, історія вічного буття протилежна: всі попередні перевтілення Пілігрима накопичують у його свідомості пам'ять про попередні життя, формуючи своєрідну мегаособистість. Згідно з останнім висновком, можна взяти до уваги таку думку: ″Душа після смерті людини в основному втрачає її особистісні риси. Вона може зберігати іноді лише декотрі уривчасті спогади про своє попереднє життя, які потім, у зрілому віці забуваються″ [3, 21]. Феноменом образу, який створив Т. Фіндлі, якраз і є те, що він не може забути свого попереднього досвіду. Вирішення проблеми протагоніста – в символічній смерті, після якої він не зможе згадати досвід своїх реінкарнацій. Саме тому Пілігрим разом з Форстером (камердинер Пілігріма) наприкінці роману займаються ″знищенням″ творів мистецтва.

Гра в романі Т. Фіндлі ″Пілігрим″ виходить далеко за межі психоаналітичного сприйняття. Психоаналіз

як її основний прийом покликаний виділити реальність із нашарувань симулятивних утворень. На перший план виходить поняття волі. Проте у Пілігрима, який прожив величезну кількість життів з'являється воля до смерті, а не до життя. Завдання лікарів-психоаналітиків по відношенню до головного персонажа яскраво змальовано словами Фуртвенглера: ″Моя мета – по-перше, визначити, чому він бажав покінчити з собою, а по-друге, як пробудити в ньому бажання жити. Точніше…як пробудити в ньому волю до життя! ″ [4, с.19]. Під час спроби вилікувати Пілігрима К.Г. Юнг відмовляється від свого власного підходу до лікування пацієнтів, який, за романом, полягав у прийнятті реальності пацієнта, нетравматичному виведенні його зі стану конфлікту особистостей. Видатний лікар вступає у конфлікт зі своїм пацієнтом, стверджуючи, що попередні життя Пілігрима не можуть бути реальними, це – сон, ланцюжок снів, заміщення реальності. Але характерними в цьому плані є слова протагоніста роману: ″Існують люди, які народжуються заново. А інші, на зразок мене, просто живуть одним життям, а потім іншим. В основному наша особистість залишається тією самою, і ми живемо вічно. Процес не зупиняється. Ти прокидаєшся – засинаєш – і прокидаєшся знову у різних подобах: то сліпого старця, то іспанського пастуха, то англійського школяра. Саме тому ми хочемо померти і покласти цьому кінець″ [4, 362].

Усі ідеї твору змішуються з концепцією колективного несвідомого, носієм якого виступає насамперед протагоніст роману. Його особистість ідеально співвідноситься з психоаналізом як провідним прийомом постмодерністської гри в романі: відсутність дитячих спогадів, існування архетипів, любов до мистецтва, свободи. У працях К.Г. Юнга знаходимо: ″У той час як образи пам'яті особистого несвідомого як би заповнені, бо вони є образами індивідуально пережитими, архетипи колективного несвідомого представляють собою форми незаповнені, бо вони індивідуально не пережиті. З іншого боку, коли психічна енергія регресує, виходячи за періоди навіть раннього немовляти і вламуючись в надбання життя предків, тоді пробуджуються міфологічні образи; вони і є архетипами″ [7, 93]. Персонаж Т. Фіндлі парадоксальний: у ньому особливим чином поєднано сприйняття наукової надбудови будь-яких вчень зі збереженням реальності завдяки історичним ремінісценціям, маркерам свідомості його попередніх сутностей. Смерть повністю позбавляє протагоніста нелегкого усвідомлення власної штучності, дарує свободу.

Від одного втілення Пілігрима до іншого передається акт волі, що пояснюється теорією палінгенезії А. Шопенгауера, продовженою у праці Б. Полосухіна ″Феномен вічного буття. Деякі підсумки роздумів з приводу алгоритмічної моделі свідомості″, в якій він висунув гіпотезу реоригінації. За Б. Полосухіним, ″одна й та сам особистість, що розглядається в далеко віддалені один від одного проміжки часу, фактично не тотожна сама собі, тобто це різні особистості″ [3, 149]. Але ″у внутрішньому сприйнятті кожен нескінченно довго існуючий суб'єкт вважає себе, хоча й змінною, але тим не менш – однією і тією ж особистістю″ [3, 149]. Ці слова є яскравою характеристикою образу Пілігрима.

За Т. Фіндлі, усі навколо – пілігрими, носії колективного несвідомого, різниця між якими полягає тільки в спогадах юності. Це об'єктивно пов'язується із концепцією пам'яті: хтось може не пам'ятати свого попереднього досвіду, а хтось живе ним, поступово стаючи його божевільною жертвою. Виходом із цього, дійсно, може бути тільки смерть, причому смерть не тіла, а свідомості, в якій зберігається досвід, що перетворився на симулякр.

Психоаналіз як провідний прийом постмодерністської гри в ″Пілігримі″ переплітається з декількома теоріями та концепціями, в основу яких покладена свідомість особистості. Роман відсилає читача до концепції волі А. Шопенгауера та його теорії палінгенезії, до поняття гіперреальності Ж. Бодрійяра, релігійно-філософських вчень (буддизму), гіпотези реоригінації Б. Полосухіна, міфологічних уявлень Давньої Греції. До кожної окремої структури свідомості втручається психічна складова людського існування, вихід із лабірунту якої знаходиться у межах мистецтва.

Психоаналітичний прийом гри, використаний канадським письменником у романі ″Пілігрим″, передусім виражається у бажанні протагоніста померти. Ця його воля є яскравим показником несвідомого. Про волю як несвідоме писав ще А. Шопенгауер: ″Воля сама по собі несвідома і являє собою лише сліпий, нестримний порив, – такою вона проявляється ще в неорганічній і рослинній природі та її законах, як і в рослинній частині нашого власного життя″ [6, 236]. Згідно з цим твердженням, Пілігрим переживає цілу низку вольових актів, провідним серед яких є воля до смерті, існуюча, на думку А. Шопенгауера, лише як частина життя: ″Народження і смерть відносяться до проявів волі, тобто до життя, а останньому властиво виражати себе в індивідах, котрі виникають і знищуються, – швидкоплинні, виступаючі в формі часу явища. Народження і смерть однаково відносяться до життя і врівноважують одне одного у якості взаємних умов... ″ [6, 237]. І це є своєрідною відповіддю на питання А. Шопенгауера: ″Але якого ж роду пізнання розглядає те, що існує поза і незалежно від усіляких відносин, єдину справжню сутність світу, істинний зміст його явищ, не підвладне ніяким змінам і тому в усі часи, пізнаване з однаковою істинністю, – словом, ідеї, які являють собою безпосередню і адекватну об'єктивність речі у собі, волі? ″ [6, 164]. Великий філософ і культуролог має тільки одну відповідь на це запитання: ″Це – мистецтво, витвір генія″ [6, 164]. У теорії А. Шопенгауера знаходиться і пояснення невдачі Фіндлівського Юнга в процесі лікування Пілігрима: ″У той час як наука, слідуючи за безперервним і змінним потоком чотирияких підстав і наслідків, після кожної досягнутої мети іде все далі і далі і ніколи не може знайти кінцевої мети, повного задоволення, як неможливо під час бігу досягнути того пункту, де хмари торкаються обрію, – мистецтво, навпаки, завжди знаходиться у мети″ [6, 165].

Смисл, видимість смислу існувала у XIX ст., як вважає Ж. Бодрійяр: ″Я констатую, я приймаю, я примирююсь із величезним процесом деструкції видимостей (і спокуси видимостей) на користь смисла

(репрезентація, історія, критика і т. д.), який є головною подією XIX століття″ [1, 201]. У постмодерному суспільстві, на думку Ж. Бодрійяра, відбувається деструкція смислу. Знайти істину стає деделі важче: ″Серед засилля підробок категорія істинного / неістинного просто розмивається, втрачає сенс″ [2, 57]. Отже, в художньому світі роману завдяки використанню прийому психоаналізу все ″перетворюється на гру, а сам світ – на світ симулякрів″ [2, 57]. Завдяки історичності, дещо пародійному змалюванню психоаналітичного методу, Т. Фіндлі зберігає реальність.

Головною проблемою для людської свідомості, за Т. Фіндлі, стає втрата автентичності. Індивідуальна пам'ять ″дозволяє суб'єктові ″зустрітися з собою минулим″, осмислити досвід власного життя, визначити найважливіше, виділити вартісне від другорядного…″ [2, 58]. Канадським письменником керує не тільки ″необхідність творення художнього світу в ″іншому форматі″, яка зумовлює виникнення новітніх стратегій побудови тексту″ [5, 13], а й бажання показати читачеві шлях до істини.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции / Ж. Бодрийяр. – Тула, 2013. – 204 с.
Bodryyyar Zh. Simulyakry i symulyatsii [Simulacra and simulation]/ Zh. Bodryyyar. – Tula, 2013/ - 204 s.
2. Лавринович Л. Б. Координати пам'яті у художньому просторі постмодерної літератури / Л.Б. Лавринович // Наукові праці. – 2010. – Вип. 122. – С. 55–59.
Lavrynovych L. B. Koordynaty pam'yati u hudozhnyomu prostori postmodernoi literature [The coordinates of memory in artistic field of postmodern literature]/ L.B.Lavrynovych// Naukovi pratsi. – 2010. – Vyp.122. – S.55-59.
3. Полосухин Б.М. Феномен вечного бытия. Некоторые итоги размышлений по поводу алгоритмической модели сознания / Б.М. Полосухин. – М. : Наука, 1993. – 176 с.
Polosuhyn B.M. Fenomen vechnogo bytiya. Nekotorye itogi razmyshleniy po povodu algoritmicheskoy modeli soznaniya [The phenomenon of eternal life. Some outcomes of thinking about algorithmic model of consciousness]/ B.M.Polosuhin. – M.: Nauka, 1993. – 176s.
4. Финдли Т. Пилигрим : Роман / Т. Финдли. – М. : ООО "Издательство АСТ", 2003. – 429 с.
Findly T. Piligrim: Roman [Pilgrim: Novel]/ T.Findly. – M.: OOO "Izdatel'stvo ACT", 2003. – 429s.
5. Шадріна Т.В. Діалог між автором та читачем як один із механізмів творення художнього світу в літературі постмодернізму / Т.В. Шадріна // Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки. – 2012. – № 3. – С. 13–17.
Shadrina T.V. Dialog mizh avtorom ta chytachem yak odyn iz mehanizmiv tvorennya hudozhnyogo svitu v literature postmodernizmu [The dialogue between the author and the reader as one of the mechanisms of artistic world creating in postmodern literature]/ T.V. Shadrina // Derzhava ta regiony. Seriya : Gumanitarny nauky. – 2012. - №3. – S.13-17.
6. Шопенгауэр А. Собрание сочинений: В 6 т. – Т. 1 : Мир как воля и представление / А. Шопенгауэр. – М .: Терра–Книжный клуб ; Республика, 1999. – 496 с.
Schopenhauer A. Sobranie sochinneniy: v 6 t. – T. 1 : Mir kak volya I predstavlenie [The world as will and imagination]/ A. Schopenhauer. – M.: Terra-Knygnyy klub; Respublika, 1999. – 49 6s.
7. Юнг К.Г. Психология бессознательного / К.Г. Юнг. – М. : Когито-Центр, 2010. – 352 с.
Jung K.G. Psyhologiya bessoznatel'nogo [The pycology of the unconscious] / K.G. Jung. – M. : Kogyto-Tsentr, 2010. – 352 s.
8. Ячменьова М.М. До сутності терміна постмодерністський роман / М.М. Ячменьова // Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – Вип. 22. – С. 207–211.
Yachmenyova M.M. Do sutnosti ternima postodernists'kyy roman [As for the meaning of postmodern novel] / m.M.Yachmeneva // Visnyk Zhytomyrs'kogo derzhavnogo universytetu im.I.Franka. – 2005. – Vyp. 22. – S. 207-211

Indenko N.O., Shutko O.O. The play transformation of the reality in the novel ″Pilgrim″ by T. Findly

Abstract. The article deals with peculiarities of play transformation of reality in the novel ″Pilgrim″ (1999) by famous Canadian writer T. Findly. It's stated that postmodern literature representatives use new approaches of drawing readers' attention in the end of the 20th century. The main narrative and rather commercial strategy of T. Findly's story is play, the structure of which swiftly changes under the influence of culture postmodern context. In the artistic world of the novel author defines all categories of reality with the help of play category due to historic and rather mock representation of psychoanalytical method, T.Findly modifies and at the same time over again confirms the reality. It's shown that the writer is led not only by the necessity of creating artistic world in the "other format" but also by the desire to show the reader a way to the truth.

Keywords: *play, postmodernism, simulacrum, interpretation, novel.*

Инденко Н.А., Шутько Е.А. Игра трансформации реальности в романе Т.Финдли ″Пилигрим″

Аннотация. В статье исследуются особенности игровой трансформации реальности в романе ″Пилигрим″ (1999) известного канадского писателя Т.Финдли. Утверждается, что представители литературы постмодернизма в конце XX столетия обращаются к новым приёмам привлечения внимания читателей. Ведущей нарративной и отчасти коммерческой стратегией произведения Т. Финдли есть игра, структура которой стремительно видоизменяется под влиянием культурного контекста постмодернизма. В художественном мире романа автор определяет все категории действительности с помощью категории игры. Благодаря историчности и довольно пародийному изображению психоаналитического метода, Т.Финдли модифицирует и одновременно заново утверждает реальность. Указывается, что писателем руководит не только необходимость создания художественного мира в "другом формате", но и желание показать читателю путь к истине.

Ключевые слова: *игра, постмодернизм, симулякр, интерпретация, роман.*

Карат О.В.

Шляхи дослідження діахронічних універсалій у баченні Є.М. Зарецької

Карат Олена Василівна, аспірант
інститут іноземних мов
Державний вищий навчальний заклад "Донбаський державний педагогічний університет", м. Горлівка, Україна

Анотація. Дослідження діахронічних універсалій є зараз пріоритетною галуззю лінгвістичної типології. Здійснено спробу пошуку та аналізу діахронічних універсалій у доробках мовознавців досліджуваного періоду. Статтю присвячено висвітленню бачення Є. М. Зарецької стосовно місця й значення діахронічних універсалій в науковому лінгвальному просторі. Надано визначення мовної універсалії мовознавцем. Продемонстровано найцікавіші результати універсологічних досліджень ученого. Доведено, що Є. М. Зарецька пропонує власне бачення низки мовних універсалій, теорія діахронічних універсалій є суттєвою підставою для реконструкції колишніх станів однієї мови, а також прамови.

Ключові слова: *лінгвістичні універсалії, діахронічні універсалії, актуалістичний метод.*

Досліджуючи загальні структурні характеристики мови, необхідно приділяти велику увагу змінам, які відбувались у часі в різних її категоріях. Цьому служить вивчення діахронічних універсалій. Надзвичайно важливим у діахронічних універсаліях є їхня спрямованість не тільки в минуле, а й у майбутнє, тобто їх прогностична націленість. Знання діахронічних універсалій дозволяє прогнозувати зникнення тих або інших явищ у мові та виникнення нових. Треба визначити сутність діахронічних універсалій та прослідкувати, як вони вивчалися. Постає завдання узагальнити закономірності дослідження мовних універсалій в мовознавстві ХХ ст.

Вивчення універсалій має досить довгу історію. Попередниками досліджень такого спрямування стали ще античні граматики, автори яких створили вчення про члени речення, а ще пізніше – Ян Амос Коменський, Р. Бекон та ін. Але у першу чергу історія вивчення універсалій пов'язана зі спробами укладання універсальних граматик. Так, у XIII ст. з'являється термін grammatica universalis. З виникненням у 1660 році граматики Пор-Роялю А. Арно та К. Лансло проблема універсалій стає однією з центральних у теоретичній граматиці (у загальній лінгвістиці).

Автори "Меморандуму про мовні універсалії" постулюють, що "мовні універсалії за своєю природою є узагальненими висловлюваннями про ті властивості й тенденції, які притаманні будь-якій мові і які розділяють усі, хто розмовляє цією мовою" [1, с. 118]. Саме тому універсалії становлять найбільш загальні закони лінгвістики.

За відношенням до осі синхронія / діахронія – синхронічні (статичні) та діахронічні (динамічні) універсалії. У зв'язку з цим автори "Меморандуму..." вважають, що "з загальнолінгвістичної точки зору деякі універсалії легше інтерпретувати як результат динамічних процесів, наприклад семантичну метафору – як результат метафоричних семантичних змін; існуючі в усіх (або майже в усіх) мовах варіантні форми значущих мовних одиниць (наприклад, морфонологічні чергування) – як результат діахронічного процесу закономірно зумовлених звукових змін" [1, с. 126], тобто що розподілення універсалій на синхронні та діахронічні дійсно має місце в лінгвістичній універсології.

Виокремлюючи діахронічні універсалії, Дж. Грінберг, Ч. Осгуд та Д. Дженкінс стверджують, що ці універсалії формулюються з акцентом на тому, що мають місце два синхронних стани, з яких один є історичним продовженням іншого. Зазвичай вважають, що обидва стани являють собою одну мову, за винятком випадків, коли відстань у часі дуже велика, як, наприклад, для латинської та французької. Логічна структура діахронічних універсалій є такою: "Для всіх х і всіх у, де х більш ранній, а у – більш пізніший стан тієї ж мови..." [1, с. 127]. Далі, для діахронічних універсалій зберігається розподіл на фонологічні, граматичні і семантичні.

Діахронічні універсалії тісно пов'язані з мовною еволюцією, причому відмічається вплив однієї з зазначених галузей на іншу, і вплив цей є односпрямованим: дослідження діахронічних універсалій уможливило формування й розвиток мовної еволюції як наукової галузі.

У ХХ сторіччі для побудови загальної теорії еволюції мови суттєвою була теорія мовних універсалій, особливо – діахронічних універсалій (праці Дж. Грінбергом та ін.). До праць з діахронічних універсалій та досліджень зі змістовної (контенсивної) типології мають відношення пошуки первинних одиниць, що характеризують протомову. Якщо практично всі дослідники, близькі до еволюціоністської теорії, погоджуються, що в основі мовної діяльності лежав синтаксис, точніше, ще не розчленоване висловлювання, то на питання про те, які ж були первинні елементи мови, протягом ХХ сторіччя висловлювалися найрізноманітніші думки. Так, для "телеологів" – німецьких учених 1930-х років (E. Hermann, W. Havers, W. Horn) первинними були дрібні слова протяжністю не більше складу, які спочатку вважалися питальними, потім вказівними, далі перетворювалися на невизначені займенники. Ці дрібні слова різним чином комбінувалися в лінійному потоці мовлення. Для ідеологів "нового вчення про мову" розвиток мови починається з тривалого періоду кінетичного, незвукового мовлення, а звукове мовлення народжується з ритуальних звуків магічного характеру. Первинний звуковий комплекс, на думку марристів, не мав значення, він супроводжував кінетичне мовлення. Потім з'явилося звукове мовлення, що розпадалося не на звуки й не на фонеми, а "на окремі звукові комплекси. Цими цільними комплексами ще не розчленованих звуків і користувалося спочатку людство як цільними словами" (І.І. Мєщанінов). Первинних мовленнєвих елементів було чотири (сал, бер, йон, рош) і вони були "асемантичними", тобто прикріплювалися до будь-якого змістовного комплекса. Ці легендарні чотири елементи спочатку вважалися чисто тотемними іменуваннями, і

навіть показники флексійного типу зводилися до них, тобто до тотемів. Однак марристи, як і телеологи, спиралися на первинну роль певних "займенникових" елементів, що утворюють потім дієслівні й іменникові флексії. Існує також теорія першоелементів з опорою на первинні вигуки (С. Карцевскій, Е. Херманн). Кожен з цих "вигуків" мав консонантну основу, яка в подальшому модифікувала супроводжуючий вокал, утворюючи склад структури "приголосний – голосний", таких модифікацій ставало все більше і вони набували більш прозоре функціональне значення, як правило, пов'язане із вказівністю.

Нарешті, в другій частині XX сторіччя з'являлося більше спостережень в окремих мовних зонах, які безсумнівно свідчили про односпрямований процес мовної еволюції, навіть в ізольованому мовному фрагменті. Такими можна вважати концепції тоногенезу (J. Hombert, J. Ohala), згідно яких тональний стан є результатом передбачених комбінацій підвищення частоти після глухих і зниження після дзвінких; здійснюється цей вид фонетики слова для всіх мов на різних етапах, проте фонологізується лише для декількох. Такими ж є спостереження стосовно найбільш пізнього розвитку форм майбутнього часу, стосовно пізнього становлення невизначеного артикля порівняно з визначеним, стосовно переходу просторових прийменників до розряду часових, але не навпаки тощо. Локальну односпрямованість можна проілюструвати й синтаксичними прикладами. Наприклад, у якості діахронічної універсалії Дж. Грінберг висунув положення про те, що узгоджені означення згодом мають бути в препозиції до імені, а неузгоджені означення – в постпозиції.

До кінця XX сторіччя низка питань, пов'язаних з проблемою еволюції мови й визначення рушійної сили її еволюції, злилася з проблемами більш широкого антропоцентричного плану, і виникла нова галузь науки, що поєднала лінгвістів, психологів, антропологів, біологів і палеонтологів. Цей напрям, орієнтуючись на вчення Ч. Дарвіна, іменується "неодарвінізмом". Його суттєвою науковою інновацією є спрямування на заповнення лакуни між початком існування мови й функціонуванням прамов, що реконструюються компаративістами – дослідниками різних мовних сімей. В епістемологічному сенсі ця низка проблем співвідноситься з проблемами виникнення мови, локалізації прамови й причин її виникнення. Проте, якщо розділити ці два кола проблем, сукупність зацікавлень сучасної теорії мовної еволюції зводиться до таких груп завдань:

1. якою за своєю будовою була прамова;
2. якими були її зміни на ранніх етапах еволюції;
3. які рушійні сили цієї еволюції; чи залишаються ці сили незмінними й дотепер;
4. якою була прамова людства;
5. які основні етапи її еволюції можна визначити;
6. чи існує єдиний односпрямований шлях розвитку для всіх мов;
7. що є рушійною силою мовних змін;
8. чи еволюціонує ця рушійна сила разом зі зміною мови.

Слід зазначити, що певні питання можуть висвітлити саме факти теорії діахронічних універсалій.

Метою даної статті є висвітлення думки Є.М. Зарецької, сучасної дослідниці мовних універсалій, щодо місця й значення діахронічних універсалій в науковому лінгвальному просторі.

Історіографічний аспект вивчення діахронічних універсалій може бути успішним завдяки актуалістичному методу. Так, актуалістичний метод (або метод актуалізму) є загальнонауковим методом теоретичного рівня наукового пізнання. Він базується на тому, що об'єкти, які не стали предметом актуальної діяльності, можуть бути вивчені за допомогою порівняння їх з подібними об'єктами, які потрапили в поле сприйняття й діяльності суб'єкта. На відміну від емпіричних методів, що досліджують наявні предмети та явища, для актуалізму характерними є переважно елементи теоретичного пізнання.

Сутність згаданого методу полягає у використанні сучасних знань для вивчення минулого та передбачення майбутнього. Той або інший об'єкт вивчають у часі, у розвитку, у становленні його як системи. Минуле об'єкта досліджують на основі його відбиття в сучасному. Цей принцип знаходить своє відбиття в працях з лінгвістичної історіографії. Оскільки теорія будь-якого предмета не може не бути одночасно його історією, то, вивчаючи сучасність, ми вивчаємо частково й минуле. Звідси зрозуміло, що актуалістичний метод є, по суті, вивченням того самого об'єкта в часі. Все це є необхідним для нас, адже вивчення й аналізування історіографічних праць з тематики діахронічних універсалій передбачає саме користування головними положеннями актуалістичного метода.

Є.М. Зарецька, наприклад, пов'язує теорію мовних універсалій взагалі і діахронічних універсалій зокрема з аналізом тексту. За її розуміння текст – це комунікативна структура, яка спеціально створена для розуміння. Мова існує для осмислення дійсності, а мовлення – для передачі інформації про результати цього осмислення від однієї людини до іншої. І саме текст є реалізацією мовленнєвої функції.

Таке визначення тексту означає, що фраза на природній мові, що використовується в бесіді з іноземцем, який не знає цієї мови, не є текстом, а в бесіді з носієм цієї мови є текстом. Одна й та ж сама низка звуків (літер) може бути або не бути текстом в різних ситуаціях. Таким чином, саме визначення тексту виявляється визначенням функціональним, а не статистичним, воно залежить від мовленнєвих комуні кантів й самої комунікації.

Цікавим є той факт, що всіма природними мовами сформовано механізм фізичної допомоги людям в розумінні (дешифровці) тексту. Йдеться про залишковість як про загальномовну універсалію. Будь-яка типологія, на думку Є. М. Зарецької, передбачає ізоморфізм об'єктів, що підлягають класифікації, і в цьому сенсі класифікація мовних універсалій набуває особливого значення.

Універсалії, як мовні властивості, притаманні всім або багатьом мовам, є предметом особливої уваги дослідників, оскільки їхнє вивчення допомагає проникнути всередину явищ, що виходять за межі природних мов, проте належать людині за природою. Відомо, що, якщо в класифікації якась ознака має одне й теж значення для всіх елементів, що класифікуються, це означає, що вона не належить даній класифікації і має бути виведеною з неї. Абсолютні універсалії мають

бути виведеними з лінгвістичних описів, оскільки вони не є фактом природних мов, а належать мисленню людини або її фізіології.

Є.М. Зарецька констатує, що теорія мовних універсалій розглядає й визначає:

1. Загальні властивості всіх людських мов на відміну від мов тварин. Наприклад, в людській мові канал для будь-якої мовної комунікації є вокально-слуховим; мовою людини можливо синтезувати й легко сприймати нові створювані повідомлення; в мові людини безперервно виникає нова ідіоматика тощо;
2. Сукупність змістовних категорій, що тими чи іншими засобами відбиваються в кожній мові. Наприклад, у кожній мові відбиваються відносини між суб'єктом й предикатом, категорії оцінки, множини, всі мови мають членування на тему і рему;
3. Спільні властивості самих мовних структур, що охоплюють всі мовні рівні. Наприклад, у кожній мові не може існувати менше десяти і більше вісімдесяти фонем; відношення кількості голосних до кількості приголосних в звуковому ланцюжку не може бути більше двох; якщо в мові слово є завжди односкладовим, то воно є однофонемним і в мові існує музичний наголос; якщо суб'єкт і об'єкт в мові займають позицію перед дієсловом, то в мові є відмінок; якщо суб'єкт в мові стоїть після дієслова, а об'єкт стоїть після суб'єкта, то прикметник розташовується після імені тощо.

Відомі універсалії, що мають відношення до всіх мовних рівнів. Наприклад, для кожного протиставлення виділений (маркований) елемент має менш часте застосування, ніж немаркований.

Є.М. Зарецька звертає увагу на те, що останнім часом спостерігається зацікавленість дослідників щодо універсалій тексту й порядку компонентів в синтаксичних структурах. Ці універсалії знаходять пояснення в "картині світу", яку сприймають, розуміють через мову.

У вивченні універсалій важливою є установка на інтерпретацію. Наприклад, висування на початок висловлювання важливих за змістом елементів інтерпретується через більшу звучність початкової позиції висловлювання; підняття інтонації наприкінці загального питання пояснюється стисненням голосових зв'язок мовця, який внутрішньо не завершив комунікацію; зниження тону наприкінці звичайного висловлювання – релаксацією зв'язок. Вихід за межі інтерпретації, що відбувається в системі, призводить до нових можливостей пояснення дії універсалій: соціальні причини, кодифікація, поява писемності тощо. Інтерпретація і верифікація накопичених універсалій може полегшити пошук нових універсалій, вважає Є.М. Зарецька.

Загальновідомо, що універсалії можуть належати одній природній мові чи виходити за її межі.

З лінгвістичної точки зору найбільшу зацікавленість викликають імплікації, що розкривають взаємовиключні явища (додаткова дистрибуція на інтерлінгвістичному рівні). Одні універсалії розкривають універсальні властивості синхронного стану мови, інші – діахронічного стану мовного розвитку. Так, Є.М. Зарецька виділяє діахронічну універсалію – постулат про постійний розпад основного словникового фонду.

Визнання універсалій в діахронії (наприклад, твердження, що найпізніший дієслівний час в мові – це Futurum) передбачає прийняття ідеї єдиноспрямованості мовного розвитку.

Теорія діахронічних універсалій спирається також на гіпотезу про системну близькість мов архаїчної структури й на найпізнішу варіативність нових мов. Ідея єдиноспрямованості мовної еволюції не передбачає оцінки мов, необхідною є дослідницька робота з вивчення компенсаторних й функціонально синонімічних явищ в мовах нового часу. До окремих діахронічних універсалій відноситься, наприклад, закон про формування спочатку вказівних, особових й питальних займенників, а лише потім – зворотних, невизначених та ін.

Пошук діахронічних універсалій пов'язують з комунікативними установками спілкування, тобто до теорії універсалій вводиться людина з її стандартами спілкування, що еволюціонують (Т. Гівон, Ч.Н. Лі, А. Тімберлейк). Таким чином пояснюються, наприклад, різні етапи виникнення дієслівного часу (аоріст передує перфекту); найпізніше виникнення граматичного суб'єкту з первинної теми тощо. Діахронічні універсалії пов'язані зі зміною "картини світу" носіями мови.

Знання діахронічних універсалій сприяє вивченню даних синхронної типології, дозволяючи прогнозувати зникнення одних явищ і виникнення інших. Наприклад, в діахронічному сенсі імплікативна універсалія (a (b) означає, що якщо в мові є a і немає b, то можна передбачити або зникнення a, або появу b.

Таким чином, теорія діахронічних універсалій є суттєвою підставою для реконструкції колишніх станів однієї мови, а також прамови. В останньому випадку важливо "відняти" від даних архаїчної мови знання універсалій давніх структур. Діахронічні універсалії є суттєвими й для етимології.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Гринберг Дж., Осгуд Ч., Дженкинс Дж. Меморандум о языковых универсалиях // Зарубежная лингвистика. II / Общ. ред. В.А. Звегинцева, Б.А. Успенского, Б.Ю. Городецкого. - [3-е изд.]. – М.: Издательская группа "Прогресс", 1999. – С. 118-131.

Grinberg Dzh., Osgud Ch., Dzhenkins Dzh. Memorandum o yazyikovyih universaliyah [Memorandum about Language Universals] // Zarubezhnaya lingvistika. II / Obsch. red. V.A. Zvegintseva, B.A. Uspenskogo, B.Yu. Gorodetskogo. - [3-e izd.]. – M.: Izdatelskaya gruppa "Progress", 1999. – S. 118-131.

2. Зарецкая Е. Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации / Е. Н. Зарецкая. – 4-е изд. – М. : Дело, 2002.

Zaretskaya E. N. Ritorika: Teoriya i praktika rechevoy kommunikatsii [Rhetoric: Theory and practice of speech communication] / E. N. Zaretskaya. – 4-e izd. – M. : Delo, 2002.

Карат Е.В. Пути исследования диахронических универсалий в видении Е.Н. Зарецкой
Аннотация. Исследование диахронический универсалий сейчас есть приоритетной отраслью лингвистической типологии . Предпринята попытка поиска и анализа диахронический универсалий в доработках языковедов исследуемого периода. Статья посвящена освещению видение Е.М. Зарецкой относительно места и значения диахронический универсалий в научном лингвальные пространстве. Дано определение языковой универсалии языковедом . Продемонстрировано интересные результаты универсологичних исследований ученого. Доказано, что Е.М. Зарецкая предлагает собственное видение ряда языковых универсалий , теория диахронический универсалий является существенным основанием для реконструкции бывших состояний одного языка , а также праязыка .

Ключевые слова: *лингвистические универсалии , диахронические универсалии , актуалистичний метод.*

Karat L.V. Ways of exploration of diachronic universals in vision E.N. Zaretsky
Abstract. Research of diachronic universals now is a priority sector in linguistic typology. An attempt was made to search and analyse diachronic universals in refinement linguists study period. The article is devoted to vision E.M. Zaretsky concerning the place and importance of diachronic universals in scientific lingual space. Provided by definition linguistic universals of linguist. Demonstrated interesting results universological researches of scientist. It has been proved that E.M. Zaretsky offers its own vision of a number of linguistic universals , the theory of diachronic universals is an essential basis for the reconstruction of the former states of one language, and ancestor languages.

Keywords: *linguistic universals, diachronic universals, aktualistychnyy method.*

Кочукова Н.І.

Проблема орозмовлення української наукової мови

Кочукова Наталія Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент
кафедра української мови та літератури
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Анотація. У статті порушено проблему орозмовлення української наукової мови. Розглянуто різні погляди науковців на зазначену проблему. Проаналізовано функціонування розмовних елементів у науковому тексті. З'ясовано, що орозмовлення наукової мови дає змогу уникнути монотонності, досягти більшої виразності, невимушеної інтонації, доступно розкрити сутність наукових понять. Акцентовано увагу на тому, що розмовні елементи в наукових працях є здебільшого виявом мовної індивідуальності науковця.

***Ключові слова**: наукова мова, урозмовлення, розмовні елементи, стилістичний контраст.*

Унаслідок дії багатьох різноспрямованих тенденцій наука поступово перетворюється у важливу галузь світового господарства, а також у канал міжнародних контактів. Це призводить до того, що до сфери комунікативної діяльності залучається більша кількість учасників, рівень компетенції, досвід і стратегії спілкування яких є різними. Наслідком цього є зміна засобів і способів комунікації, яка виражена у взаємопроникненні стилів. Науковці відзначають, що на сьогодні суттєво змінюється наукова мова, яка поєднує в собі дві картини світу, наукову й національну й відбиває соціальні й комунікативні процеси, що характеризують сучасне суспільство.

Загальновідомо, що мова віддзеркалює позамовну дійсність: той стиль, який обслуговує пріоритетну суспільну сферу, впливає на інші стилі й на мову в цілому. Функціональні стилі не є відособленими один від одного, кожен із них має в собі елементи іншого. Свого часу А.П. Коваль зазначала, що ″в науковому стилі роль цементу виконує зміст; зміст тут виступає основною екстралінгвістичною стилеутворювальною рисою, і саме тому вкраплення елементів іншого стилю не руйнують наукового стилю, а лише змінюють дещо його ″регістр″, переводячи розповідь з одного тону в інший. Вони створюють нову, складнішу органічну цілість, потрібний, досить виразний, звичайно, семантичний ефект (контраст при цьому не перестає бути контрастом і відчувається на тлі наукового стилю як яскравий прояв індивідуальності автора)″ [8, с. 31]. Зокрема, функціонування розмовних елементів у писемних стилях, виокремлення закономірностей розподілу мовних засобів за функціональними стилями привертає увагу українських мовознавців вже не одне десятиліття [6]. Входження розмовних елементів до наукової мови свідчить про міжстильову лексичну взаємодію, зокрема між науковим та розмовним стилями.

Актуальність цієї розвідки зумовлена потребою дослідження нових явищ і тенденцій у функціонуванні стилістично маркованих мовних одиниць у науковому тексті, які засвідчують активне розмиття стильових перегородок.

Метою статті є вивчення сучасної тенденції до орозмовлення наукової мови, як наслідок активної взаємодії наукового стилю з розмовним, демократизації наукового мовлення, вияв мовної індивідуальності автора.

Джерелом фактичного матеріалу слугували наукові та науково-критичні статті, рецензії, огляди, матеріали, присвячені видатним мовознавцям, уміщені в науково-популярних журналах ″Науковий світ″ (2009-2011), ″Українознавство″ (2010-2013), журналах ″Українська мова″, ″Культура слова″, а також навчальні посібники та монографії.

В українській науковій мові поширюється тенденція до дедалі активнішого використання розмовних елементів, бо вони виразніше виділяють певне явище на тлі нейтрального викладу і є одним із засобів посилення своєрідної експресивності наукового тексту. Також ця тенденція зумовлена активним впливом публічних монологічних форм (лекція, доповідь, виступ) на писемне мовлення. Орозмовлення наукової мови частково призводить до руйнації стилю.

В українському мовознавстві існують різні думки щодо доцільності використання засобів розмовного стилю в науковій мові. На думку П.О. Селігея, розмовна стихія здатна щедро збагачувати виражальні можливості наукового письма. І якщо ця стихія ″тримається берегів″, тобто застосована з почуттям міри (як у Ю. Шевельова), вона аж ніяк не загрожує розмити специфіку наукового тексту, позбавити його ″стильової осібності″ [10, с. 13]. Мовознавець наголошує на тому, що ″явище це для нашої літературної мови закономірне. Адже вона сформувалася не так на книжній, як на розмовній основі, що великою мірою визначило її самобутність серед інших слов'янських літературних мов. Тому занадто суворе табу на розмовні елементи в українському науковому творі слід, очевидно, визнати невиправданим. Навряд чи варто забороняти авторам послугуватися всім розмаїттям джерел літературної мови″ [10, с.13]. Зокрема, Н.І. Бойко звертає увагу на поміркованість, зваженість та вмотивованість при залученні до сфери наукового мовлення експресивної лексики з метою пожвавлення академічного, ″сухого″ викладу та індивідуалізації мови вченого [4, с. 27]. Г.Ю. Бурлакова зауважує, що мова точних наук не допускає елементів емоційності, тоді як мова таких гуманітарних наук як історія, літературознавство допускає їх у масштабах, близьких художнім творам [5, с. 429].

Для характеристики номінацій, за якими диференціюється розмовний стиль на тлі функціонально-стильових різновидів, використовують досить складний, неоднозначний термін ″розмовна лексика″. Існують різні підходи до використання обсягу поняття ″розмовна лексика″. Так, С.Я. Єрмоленко відносить до розмовної лексики слова, що ″протиставляються стилістично нейтральній та книжній лексиці літерату-

рної мови своїм емоційно-експресивним забарвлення і функціонально-стильовим навантаженням″ [7, с. 129]. А.П. Коваль вважає, що за своїми стилістично-семантичними якостями розмовна лексика не виходить за межі літературної мови, уживається в її писемній і усній формах (насамперед у художньому і частково – у публіцистичному стилях), де створює колорит невимушеності, простоти і деякої експресивності [9, с. 105]. Дехто з мовознавців відносить до розмовної лексики слова, які вживаються в усному невимушеному спілкуванні. Вони не можуть використовуватися в діловому й науковому стилях, навіть у їхніх усних жанрах (лекції, доповіді, виступи). На нашу думку, С.П. Бибик запропонувала найчіткіші параметри диференціації розмовних одиниць. Вона наголосила на тому, що ″в контексті літературної мови та її норм розмовна лексика – це: 1) стилістичний засіб емоційної та смислової виразності того чи того художнього, публіцистичного, науково-популярного контексту; розмовні стилеми; 2) кодифікаційний функціонально-стильовий параметр лексики; 3) нейтральний розмовно-побутовий словник, що в художньому стилі зазнає актуалізації й асоціативно-образної трансформації″ [2, с. 60]. За нашими спостереженнями, серед загалу виявлених розмовних лексем переважають дієслова та іменники. Серед них трапляються розмовні лексеми з формально-граматичними показниками емоційності, напр.: *″Треба було знов воювати, оббивати цековські пороги, переконувати заскорузлих* ***чинуш,*** *що перед ними не довідник, а унікальне лексикографічне джерело″* (В. Німчук); *″Любов до діалектів безмежна лише в* ***річищі*** *спілкування й вивчення їх як фактів мови″* (В. Мойсієнко). У наукових матеріалах функціонують також розмовні слова, які у своєму лексичному значенні мають позитивне чи негативне емоційне забарвлення, напр.: *″Українська сторона відреагувала на Бахчисарайську угоду власними* ***«куцими»*** *можливостями. Гетьман Лівобережної України у 1672 – 1678 р. І. Самойлович* ***«прохав»*** *про милість″* (Українознавство, № 2, 2013). У певних стилістичних умовах розмовності набуває й стилістично нейтральна лексика, вжита в переносному значенні: *″За допомогою космічного телескопа "Хабби" отримано зображення сонцеподібної зірки, яка* ***з'їдає*** *сусідню планету″* (Науковий світ, № 8, 2010); *″Набагато продуктивнішим може виявитися спокійне дослідження найважливіших тенденцій розвитку чужих систем освіти і підготовки високопрофесійних працівників. Врахувати тенденцію можна й на базі наших власних можливостей та досвіду, не витрачаючи маси зусиль на* ***"викопування, перенесення і посадку" заморського фрукта або овочу****″* (Науковий світ, № 12, 2011); *″Загарбники відійшли, а у мові колись поневоленого народу залишилася "пам'ять" – ті чи ті слова. Вони використовуються без змін або* ***"притираються"*** *до місцевої мови,* ***"вростають"*** *у неї″* (Науковий світ, № 7, 2010).

Розмовні лексеми в науковому тексті допомагають у доступній і зрозумілій формі ознайомити читача з науковими знаннями. За словами С.П.Бибик, ефект розмовності створює ″й нейтральне словопобутовизм, і книжний мовний елемент, коли він контрастує зі стилістичним оточенням фрази, мікротексту″ [1, с. 282]. До створеного стилістичного ефекту додаються ще яскраво виражені додаткові конотації. Наприклад, слово *шароварна* здобуває зневажливу конотацію в контексті статті: *″Терміни "дерусифікація", "українізація" годилося б уживати з набагато більшою обережністю, ніж це роблять прихильники* ***"шароварної"****, а не справді цивілізованої держави″* (Науковий світ, № 8, 2010). Науково-популярний підстиль має на меті зацікавити науковою інформацією широке коло людей, незалежно від рівня фахової підготовки. Він є менш «окнижненою» формою наукового стилю.

Науковий стиль, як відомо, сформувався великою мірою як антипод розмовного стилю. Звідси усталився стереотип, що для мови науки природними є виняткова книжно-писемні елементи, а усно-розмовних авторові належить усіляко уникати як чужостильових і небажаних. Літредактори часто-густо усувають з академічних текстів будь-які натяки на розмовність [10, с. 12]. П.О. Селігей, досліджуючи мовні особливості наукових публікацій видатного українського мовознавця Ю. Шевельова, зазначав те, що Ю. Шевельов не цурався розмовності й не вважав її в науковому творі аж такою чужорідною, наводячи такі уривки публікацій ученого: *″…Від уваги Ганцова не втік той факт, що…. Від цих заяв один крок до принципового проголошення мішаного (щодо українських говірок) характеру основи української літературної мови – і Олена Пчілка робить цей крок, вимагаючи крутого розширення бази літературної мови. Але саме це зіставлення різко підносило критичність щодо чужого матеріалу й дозволяло часто відвіювати в ньому зерно від полови″* [10, с. 12-13]. І, мабуть, небезпідставно, адже певне урозмовлення допомагає встановити незримий контакт із читачем, зняти в того психологічний бар'єр. Розмовні елементи дають змогу уникнути монотонності, досягти більшої виразності, привнести у виклад оповідність, невимушену інтонацію [10, с. 12]. І справді, важко не погодитися з П. Селігеєм, адже, наприклад, уведені в наукову мову розмовні традиційні й трансформовані книжні фразеологізми створюють яскравий стильовий контраст. А основне призначення контрасту – виділити головну думку, засвідчити авторське ставлення, зацікавити читача. Наприклад: *″Представники політичного русинства в Закарпатті галасують про якусь "українізацію" закарпатців і* ***заплющують очі*** *та* ***затикають вуха****, ніби не бачать і не чують, як духівництво Московського Патріархату наступає на одну з найоригінальніших ознак духовної культури закарпатців – місцеву вимову церковнослов'янських текстів…″* (В. Німчук); *″Створення одної спільної літературної "русинської" мови на основі попередньо скомпонованих кількох мов – це фантазія нефахівців, які тільки* ***морочать*** *людям* ***голови****, роблячи чужий лінгвоексперимент над українцями Карпат″* (В. Німчук). Звісно ж, фразеологічні одиниці є найуживанішими в різножанрових публікаціях науково-популярного підстилю, для якого емоційність і експресивність є стильовою нормою. Наприклад: *″Як тільки здобули незалежність, і українців в Одесі (хоч це й парадоксально) стали гнати* ***"і в хвіст, і в гриву"*** (Науковий світ, № 12, 2010); *″Отож нам слід якнайшвидше забути про більшовицьку звич-*

*ку пошану до найвищого професіоналізму вкладати "**сізіфову**" **тротуарну плитку**, а в системі виховання й підготовки молоді до праці відновити пошану до найвищого професіоналізму"* (Науковий світ, № 12, 2011) *"Та є одна небезпека – зараження комп'ютера вірусами. Він постійно перебуває під загрозою вторгнення **підступних "троянців"**. Потрапляючи в комп'ютер, віруси руйнують програми, псують тексти й ілюстрації"* (Науковий світ, № 12, 2011). Взаємодія розмовної та наукової мови найбільше виражена саме в жанрі науково-популярному, орієнтованому на діалогічну взаємодію між автором та уявлюваним читачем, коли актуалізуються оцінність, образність, емоційність, експресивність викладу [3, с. 26]. І це пов'язано не лише з використанням специфічних метафор, порівнянь, але й з тим, що залучаються складники розмовного образу світу, що допомагають через опертя на побутову свідомість, конкретно-чуттєві (зорові, слухові, дотикові) образи елементарних ситуацій буття пояснити складне, абстрактне явище [8, с. 31].

Проявом впливу розмовності є також активне функціонування в науковій мові різноманітних синтаксичних засобів розмовного стилю, як-от: порядок слів, структура й типи речень тощо. Наприклад, використання *запитання – відповіді* в науковій прозі створює ефект невимушеного, доступного для сприйняття спілкування. Наприклад: *"А як же з екологією говірок, говорів та діалектів? Ніякого захисту вони не мали й не мають"* (Німчук В.); *"Немає поета, який би не замислювався над значення слова. Олійник – не виняток: метафора у дзеркалі слова дала назву окремій збірці поета. Що читач має побачити в дзеркалі авторового слова? Насамперед себе, тобто перевірити, чи приймає він поетове слово як своє й чи відчуває його щирість, спорідненість із традиціями народного світосприймання, народної мови…"* (Єрмоленко С.); *"Які групи слів зараховують до розмовної лексики? Наприклад, мовознавець Л.А.Коробчинська виділяла три підгрупи у структурі розмовної лексики…"* (Бибик С.) Просте речення, розмовні вставки, неповні речення в науковому тексті також свідчать про взаємодію розмовності й науковості. Наприклад: *"Мотив рідної землі – наскрізний у поезії Б.Олійника"* (Єрмоленко С.)*; "Поет відчуває глибину кожного вжитого слова в його загальномовному чи індивідуально-авторському значенні"* (Солганик Н.)*; "Варіантність є невідділь-ним атрибутом мови"* (Струганець Л.)*; "Власне кажучи, різною мірою вибірковими є всі зразки творення слів, оскільки беззастережно у мовній практиці не реалізовано жоден із них"* (Карпіловська Є.)*; "Щоправда, від деяких дієслів можна утворити іменники зі значенням опредметненої дії за кількома зразками: ходити – ходіння і ходьба…"* (Карпіловська Є.). Виявом орозмовлення української наукової мови є також уживання займенників першої і другої особи множини (*"**Ми** ж поведемо мову про інше: Гончар належав до тих митців, які відчували тонкощі мови…" (*М. Степаненко*))*, дієслів наказового способу (*"**Розгляньмо**, які функції реалізують комерційні назви зі сленговим компонентом"* (О. Таран)), узагальнено-особових та неозначено-особових речень.

У досліджених текстах монографій майже не трапляються елементи розмовного стилю, бо в них послідовно збережено норми наукового спілкування.

Значну кількість прикладів, які свідчать про певний вплив розмовного мовлення на наукову прозу, було виявлено під час аналізу науково-навчальної літератури. Цей факт передбачуваний, бо сучасні автори підручників, навчальних посібників, різноманітних методичних рекомендацій постійно прагнуть до максимально доступних форм викладу, що, відповідно, призводить до тимчасового відступу від правил одного стилю й еклектичному поєднанню різностильових одиниць, що характеризують здебільшого розмовне мовлення. Напр.: *"Не набагато менше в телевізійному мовленні й у газетних текстах граматичних росіянізмів. Проте **шкода від них дуже велика**, оскільки, повторюємо, вони руйнують саму структуру української мови"* (А. Капелюшний). За допомогою простих речень науковці доступно розкривають дефініції наукових понять: *"Терміни – це назви наукових понять"* (А. Середницька). Уведені до наукового тексту розмовні елементи не лише пожвавлюють виклад, а й часом є оптимальним способом передачі складних, абстрактних понять.

Часто науковці не обмежують себе стильовими рамками в доборі мовних засобів у таких наукових жанрах, як рецензія, огляд, а також у матеріалах, присвячених видатним мовознавцям чи ювілеям відомих діячів культури, освіти, науки. Тому й розмовні елементи в них активно функціонують. Наприклад: *"Студент-філолог Харківського університету, доброволець-визволитель рідної землі від злого ворога Олесь Гончар убирав, **як губка**, народну говірку"* (М. Степаненко).

Отже, у сучасних наукових текстах дедалі помітнішою є тенденція до активного використання розмовних елементів, що свідчить про свідоме прагнення науковців підкреслити мовну індивідуальність. Орозмовлення наукової мови дає змогу уникнути монотонності, досягти більшої виразності, невимушеної інтонації, доступно розкрити сутність наукових понять.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бибик С.П. Розмовний стиль // Українська лінгвостилістика XX – XXI ст.: система понять і бібліографічні джерела. – К., 2007. – С. 281 – 282.

Bybyk S.P. Rozmovnyj styl' [Conversational style] // Ukrai'ns'ka lingvostylistyka XX – XXI st.: systema ponjat' i bibliografichni dzherela. – K., 2007. – S. 281 – 282.

2. Бибик С. Стильова розмовна норма та розмовна лексика / С. Бибик // Культура слова. – 2011. – Вип. 74. – С. 59–65.

Bybyk S. Styl'ova rozmovna norma ta rozmovna leksyka [Stylistic conversational norm and conversational vocabulary] / S. Bybyk // Kul'tura slova. – 2011. – Vyp. 74. – S. 59–65.

3. Бибик С. Диференційні ознаки розмовно-побутового стилю літературної мови / С. Бибик // Українська мова. – 2011. – № 4. – С. 22–31.

Bybyk S. Dyferencijni oznaky rozmovno-pobutovogo stylju literaturnoi' movy [Differential features of everyday conversational style of literary language] / S. Bybyk // Ukrai'ns'ka mova. – 2011. – № 4. – S. 22–31.

4. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: Монографія. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 552 с.

Bojko N.I. Ukrai'ns'ka ekspresyvna leksyka: semantychnyj, leksykografichnyj i funkcional'nyj aspekty: Monografija [Ukrainian expressive vocabulary: semantic, lexicographical and functional aspects] . – Nizhyn: TOV «Vydavnyctvo «Aspekt-Poligraf», 2005. – 552 s.

5. Бурлакова Г.Ю. Підрядні обставинні конструкції в текстах різних стилів // Лінгвалізація світу: Теоретичний та методичний аспекти: Зб. матеріалів Міжнар. наук. конф.; Черкаси, 25-26 трав., 2006 р. / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б.Хмельницького. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – С. 428 – 434.

Burlakova G.Ju. Pidrjadni obstavynni konstrukcii' v tekstah riznyh styliv [Adverbial clause constructions in texts of different styles] // Lingvalizacija svitu: Teoretychnyj ta metodychnyj aspekty: Zb. materialiv Mizhnar. nauk. konf.; Cherkasy, 25-26 trav., 2006 r. / MON Ukrai'ny. Cherkas'kyj nac. un-t im. B.Hmel'nyc'kogo. – Cherkasy: Brama-Ukrai'na, 2007. – S. 428 – 434.

6. Взаємодія усних і писемних стилів мови / [відп. ред. М.М. Пилинський]. – К.: Наук. думка, 1982. – 180 с.

Vzajemodija usnyh i pysemnyh styliv movy [The interaction of oral and written language styles] / [vidp. red. M.M. Pylyns'kyj]. – K.: Nauk. dumka, 1982. – 180 s.

7. Єрмоленко С.Я. Розмовна лексика / С.Я. Єрмоленко // Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін.]. – 3-є вид., зі змін. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2007. – С. 582–583.

Jermolenko S.Ja. Rozmovna leksyka [Conversational vocabulary] / S.Ja.Jermolenko // Ukrai'ns'ka mova: Encyklopedija / [redkol.: V.M.Rusanivs'kyj (spivgolova), O.O.Taranenko (spivgolova), M.P. Zjabljuk ta in.]. – 3-je vyd., zi zmin. i dop. – K.: Vyd-vo «Ukr. encykl.» im. M.P. Bazhana, 2007. – S. 582–583.

8. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1970. – 306 с.

Koval' A.P. Naukovyj styl' suchasnoi' ukrai'ns'koi' literaturnoi' movy: Struktura naukovogo tekstu [Scientific style ща modern literary Ukrainian: Structure of scientific text] / A.P. Koval'. – K.: Vyd-vo Kyi'v. un-tu, 1970. – 306 s.

9. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П. Коваль. – 3-є вид. – К.: Вища шк., 1987. – 351 с.

Koval' A.P. Praktychna stylistyka suchasnoi' ukrai'ns'koi' movy [Practical stylistics of modern Ukrainian language] / A.P. Koval'. – 3-je vyd. – K.: Vyshha shk., 1987. – 351 s.

10. Селігей П. Юрій Шевельов – майстер наукового стилю / П. Селігей // Українська мова. – 2010. – № 4. – С. 3 – 21.

Seligej P. Jurij Shevel'ov – majster naukovogo stylju [Yuri Shevelov is a master of scientific style] / P. Seligej // Ukrai'ns'ka mova. – 2010. – № 4. – S. 3 – 21.

Kochukova N.I. The problem of inconversation of Ukrainian scientific language

Abstract. The author raises the problem of inconversation of Ukrainian scientific language in the article. Different views of scientists on this problem are explored too. The functioning of conversational elements in scientific text. It was found that inconversation of scientific language avoids monotony and achieves more expressiveness, relaxed tone, and reveals the essence of scientific concepts availably. The point is stated that conversational elements in scientific studies are primarily an expression of linguistic individuality of scholar.

Keywords: *scientific language, inconversation, conversational elements, stylistic contrast.*

Кочукова Н.И. Проблема оразговаривания украинского научного языка

Аннотация. В статье исследована проблема оразговаривания украинского научного языка. Рассмотрены разные взгляды ученых на указанную проблему. Проанализировано функционирование разговорных элементов в научном тексте. Выяснено, что оразговаривание научного языка дает возможность избежать монотонности, достичь большей выразительности, непринужденной интонации, доступно раскрыть сущность научных понятий. Акцентировано внимание на том, что разговорные элементы в научных работах в основном являются проявление индивидуальности ученого.

Ключевые слова: *научный язык, оразговаривание, разговорные элементы, стилистический контраст.*

Ковальчук Н.П.

Жанрова парадигма прози Варвари Чередниченко

Ковальчук Наталія Павлівна, аспірант,
кафедра світової літератури та культури ім. проф. О. Мішукова Херсонського державного університету,
викладач-методист Миколаївського коледжу культури і мистецтв, м. Миколаїв, Україна

Анотація. У статті зроблено спробу комплексного аналізу жанрової специфіки прози Варвари Чередниченко. Досліджено жанрову парадигму, тематичну спрямованість творів, визначено елементи новаторства у доробку письменниці.

Ключові слова: *жанр, жанрова парадигма, новелістика, історико-біографічна проза, романістика.*

Сучасне уявлення про складність і розмаїття українського літературного процесу першої половини XX століття було б неповним без усебічного осмислення прозового доробку Варвари Чередниченко, у творчому активі якої твори різних жанрів: романи, повісті, оповідання, нариси, літературознавчі студії, щоденникові записи.

Художня творчість В. Чередниченко ще недостатньо вивчена в аспекті еволюції, оскільки до цього часу під кутом зору комплексної концептуальної рецепції, цілісної жанрово-стильової та проблемно-тематичної інтерпретації проза письменниці не розглядалась. Показовим видається той факт, що з чималої кількості її творів, які зберігаються наразі у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, за життя письменниці побачили світ та потрапили у поле зору критики лише драма "Артистка без ролів", повість "Зшиток Софії Соняшник за 1905 рік". Згадки про новелу В. Чередниченко "Сніги торішніх зим", фейлетон "За темами" зустрічаємо у журналі "Критика" за 1928 рік, де їх названо експериментальними творами. Також у полі зору критиків опинились збірки оповідань і новел "Весняний дріб'язок", "Жужіль". Відтак, теоретична нерозробленість внутрішньої диференціації жанрів та їх інтеграції (родо-жанрової, жанрово-видової) не дозволила дослідникам здійснити ґрунтовний аналіз різножанрової прози В. Чередниченко, що в цілому призвело до надто вузького її тлумачення та інколи й некоректних оцінок. Посутніх коректив вимагають призабуті монографії З. Голубєвої, В. Дончика, присвячені загальним тенденціям розвитку українського роману, в яких окремі аспекти творчої ґенези В. Чередниченко розглядались під кутом зору "соцреалізму". У цьому ж аспекті історико-біографічні твори досліджував А. Сиротюк. Увага літературознавців Н. Зайдлер, Т. Сагайдак спрямована в контекст аналізу історичної прози письменниці.

Таким чином, набуває актуальності питання аналізу жанрової специфіки прози В. Чередниченко, розгляд якого презентуватиме об'єктивний, незаангажований погляд на своєрідність творів письменниці.

Метою статті є вивчення особливостей функціонування окремих жанрових форм у творчому доробку Варвари Чередниченко.

Початок літературної творчості Варвари Чередниченко припадає на 1912 рік, коли у журналі "Дніпрові хвилі" (Катеринослав) були надруковані оповідання для дітей "Трохим", "Пошуткував", що за особливостями композиційної будови нагадують новели. 1925 року В. Чередниченко написала першу повість "Зшиток Софії Соняшник за 1905 рік", де у формі щоденника чотирнадцятирічної дівчини, дочки катеринославського робітника, розповідає про події революції 1905 р. Твір став однією з перших історико-революційних повістей української прози. У жанрі реалістично-авантюрної дитячої повісті написаний твір "Весела компанія" (1928 р.). На сторінках періодичних видань 1920-х років, насамперед "Плужанина", можна зустріти чимало різножанрових творів Варвари Чередниченко: фейлетон "За темами", новела-фрагмент "Сніги торішніх зим" тощо.

Помітною вершиною в творчій біографії В. Чередниченко стала книга "Жужіль", що містить твори новелістичного жанру ("новелі" – за тодішнім правописом). Встановлюючи дефінітивні розбіжності жанрів новели та оповідання варто наголосити на термінологічному понятті "новелістика". Охоплюючи одним терміном оповідання й новели, письменниця звертається до терміну "новелістика" як компактної форми називання цілої групи текстів, що фактично є різними жанровими видами. Новелістичне начало творів, вміщених у збірці, утворює комплекс "новелістичних прикмет": драматичність новелістичного матеріалу, новелістична ущільненість матеріалу, малогабаритність композиції.

У першій новелі "Фрагмент з недописаного роману"[7] автор оригінально трактує конфлікт двох шляхів розвитку промисловості: перший – пов'язаний із постійним впровадженням досягнень науково-технічного прогресу, оновлення виробництва і другий – робота по-старому, за віджилими методами. Звичайно, В. Чередниченко, хоч і добре знала умови життя робітників, не могла передбачити, до чого все це призведе суспільство у майбутньому.

Наступна новела – "На операційному столі" [7] – по-новаторськи розкриває одвічну проблему "батьків і дітей". Детективна історія з агентами ДПУ і карколомними поворотами сюжету переростає в трагедію. Події, висвітлені у творі, засвідчують, що письменниця розуміла загрозу надмірної ідеологізації суспільства в 1920-ті роки, особливо в тих сферах, де її взагалі не повинно бути. Недаремно вона вклала в уста свого героя, професора хірургії Валентина Терновецького, такі слова: "На операційному столі немає марксизму, навіть і в більшовицькій країні. Класовий підхід – за межами лікарні. А у нас є лише хворі, і наш святий обов'язок їх вилікувати. У нас інтернаціонал позакласовий" [7, 57]. І трохи нижче знову наголошує: "Медицина вище від усього цього. Вона не знає політичних партій і класової боротьби" [7, 58]. Як і у виданій трохи раніше "Повісті про санаторійну зону" М. Хвильового, в новелі В. Чередниченко "На опера-

ційному столі" виразно бринить передчуття страшних часів, які мають невдовзі настати…

Навіть у творах про кохання, а саме таким є новела "Євпаторія" (щоправда, любов тут має певний патологічний присмак!), звучить засторога проти абсолютизації класових підходів. Молодь "треба виховувати на зразок вселюдської краси, а не на гаслах плакатів та незрозумілої філософії!" [7, 60] – наголошує письменниця. Особливістю новели (до речі, за жанровими ознаками твір більше нагадує повість) є те, що письменниця по-новаторськи висвітлює "жіночий погляд" на стосунки між чоловіком і жінкою. "Діалектику душі" головної героїні твору, Оксани Лелюк, В. Чередниченко розкриває, використовуючи її щоденникові записи та листи-сповіді до колишніх чоловіків. Саме в такий спосіб читач дізнається про трагічність долі жінки. В. Чередниченко показала результат боротьби "нової жінки" між прагненням бути абсолютно вільною і корисною суспільству і прагненням міцного родинного та любовного зв'язку. Вона відходить від модерністського розуміння ролі жінки й наголошує, що жінка може бути щасливою у шлюбі з коханою людиною, але в рівноправному шлюбі, коли кохання є ствердженням існування іншого, виявленням його сутності, своєрідною проекцією діалогу між "я" і "ти".

Отже, особливостями новелістичних творів В. Чередниченко є відображення загостреного суб'єктивного світогляду "Я" – героя через напругу переживань та емоцій. Письменниця заперечує такі суспільні явища як знеособлення людини, розпад духовності особистості.

На особливу увагу заслуговує художньо-біографічна проза В. Чередниченко. Письменниця використала одну із найоригінальніших жанрових модифікацій біографічної прози − літературну біографію митця, що знайшла своє відображення в історико-біографічних оповіданнях і повістях. Варто зазначити, що у творах цього жанру об'єкт реальної історії перетворюється на об'єкт авторської рефлексії, у якій важливу роль відіграє естетичний імператив – свідоме прагнення письменниці відтворити життєву біографію реальної особистості так, щоб вона була цікавою для реципієнтів, і приносила естетичне задоволення.

Чи не найвдалішим оповіданням історико-біографічного жанру є твір "Останній лист", у якому зображено кілька епізодів з життя письменника А. Тесленка, передано тяжкі умови перебування безнадійно хворого у лікарні. Всі епізоди насичені трагізмом, докором жорстокому суспільному устрою. Одним із засобів творення образу видатного митця В. Чередниченко обрала листи А. Тесленка, які вдало вмонтувала у сюжетну канву твору. Вона не прагне відтворити весь життєвий шлях героя, а через одну зустріч із ним майстерно показує цілісність і багатогранність його особистості.

У оповіданні В. Чередниченко "Історія одного вірша" – про творчу історію поезії "На смерть поета" М. Лермонтова – письменниця психологічно умотивовано й переконливо передає складне душевне потрясіння, яке переживає герой, біль і гнів, що охопили молодого поета при звістці, що "Пушкін упокоївся". Однак сам процес появи пристрасного вірша Чередниченко не показує: вона ніби опускає між читачем і героєм завісу, за якою народжується "На смерть поета". Незважаючи на невеликий обсяг твору, письменниці вдалося не лише виконати своє безпосереднє завдання – передати історію створення "одного з найсильніших віршів російської поезії", але й наповнити розповідь диханням і ознаками реальної епохи – епохи протиборства ідей.

У повісті історико-біографічного жанру "В Картезіанському монастирі" в центрі уваги − інтимна сторінка з біографії французької письменниці Жорж Занд і польського композитора Фредеріка Шопена, їх кількамісячне перебування в Іспанії. Твір В. Чередниченко збагачує уявлення читача не тільки правдиво висвітленими біографічними фактами; він є вдалою спробою психологічного проникнення в характери людей різних верств суспільства – оточення Жорж Занд і Фредеріка Шопена. Важливим акцентом в устах Шопена звучить фінал повісті:"Щоб творити безсмертні твори, треба високо шанувати народ. Догану і забуття мають завжди всі ті, хто вважає себе мудрішим за народ! Це єдине правило, якого мене навчила історія" [13,123].

Одним із кращих творів письменниці є велика історико-біографічна повість "Під одним плащем". Автограф цього твору, що розкриває кропітку, наполегливу роботу авторки над текстом, зберігається в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України . На ньому – хронологія написання повісті: "Ірпінь, серпень 1938 р. – Київ, вересень 1948 р.". Десять років творчої праці, і все ж через хворобу письменниця не змогла остаточно підготувати повість до друку. Сюжетом повісті є майже п'ятирічне перебування Міцкевича в Росії. Доля польського поета-генія подана В. Чередниченко на широкому фоні талановито відтвореного політичного й літературного життя країни, у переплетенні з долями інших відомих історичних осіб.

"Повість історична, – зауважував І. Франко, – має вартість, коли її основна ідея зможе зайняти сучасних живих людей, то значить коли вона сама жива і сучасна» [6, 489]. Цій умові цілком відповідає повість В. Чередниченко "Під одним плащем". Поклавши в основу дійсні факти, зафіксовані в історичній і мемуарній літературі, докладно вивчивши художню та публіцистичну творчість Міцкевича, Пушкіна та їхніх сучасників, письменниця спромоглася відтворити на сторінках повісті "життя" у формі самого життя" [7, 9]. Образ Міцкевича в повісті є творчим досягненням В. Чередниченко – в ньому органічно поєднані історична достовірність і художня переконливість, життєва правдивість трактовки і письменницька майстерність авторки. Центральною темою цього поліфонічного (не за обсягом, а зазначенням) твору залишається дружба двох великих поетів – Міцкевича й Пушкіна. Їхні відносини набувають у повісті символічного узагальнення як єднання слов'янських народів.

Отже, у біографічних творах В. Чередниченко моделює історію в долях видатних митців. Важливою ознакою її історико-біографічних творів є концептуальність: зображуючи реальну особистість, письменниця спирається на історично вірогідні факти й документи, прагне побачити людину з відстані часу, напо-

внити сюжет власним розумінням стосунків митця із суспільством. Через художньо-естетичну проблематику авторка вводить у літературу своєрідні екзистенційні моделі, схеми поведінки людини, яка перебуває у пошуках справжнього призначення, спрагла повноцінного творчого життя.

У доробку письменниці є твори, написані в жанрі роману. Важливим етапним моментом творчості В. Чередниченко є роман "За плугом", що поєднав у собі риси соціально-побутового та історико-революційного роману. Літературознавець З. Голубєва, визначаючи новаторство українського радянського роману 20-х років, акцентує увагу на цьому творі, називаючи його «першим досвідом епопеї» в українській літературі (поряд із романом С. Божка «У степах») [1]. Дослідниця також стверджує, що В. Чередниченко "вдало змальовує художньо переконливі, яскраві картини класової боротьби, побуту та моралі передреволюційної пори, зокрема життя сільської бідноти". Це один із перших в українській літературі творів цього жанру, в якому на тлі радикальних історичних та соціально-політичних змін розкривається трагедія українського села. У хронологічному вимірі двадцятих років серед широкого спектра інтерпретаційних моделей твір молодої письменниці виокремлюється глибоким художнім осмисленням історії села від часів Першої світової війни до 1923 року включно. У полі зору авторки – українська дійсність початку XX століття у вимірах економічно-виробничих, соціально-побутових, психологічно-індивідаульних. Страдницька доля селян, їхнього життя і боротьби відображає шлях всього українського селянства того часу.

У щоденнику письменниця вказує на завдання, які вона прагне вирішити у творі: "За плугом" міняє назву на "Житняки" [9]. "Треба показати зміну психіки за 9 років революції. Треба показати справжнє кохання радянської молоді…", "Мені треба дати роман, що допоміг би нашому селянству радянському усвідомити свою путь у героїчну добу реконструкції селянського господарства" [9]. Відтак, у художній площині роману "За плугом" – гострий соціальний конфлікт, широкий спектр важливих проблем (землі, революції, голоду, національної свідомості та національного протистояння, антирелігійна та феміністична проблеми), які письменниця пропускає через призму одвічної боротьби добра і зла. Новаторство В. Чередниченко виявляється в тому, що її не цікавлять глобальні соціально-політичні потрясіння. У першу чергу вона звертає увагу на людину, яка потрапляє у складні умови існування, на виявлення її внутрішнього "Я", моральності, яка розкривається через вчинки і поведінку. У творах письменниці на першому плані герой, який змінив щось і власному житті, а не в суспільстві. Людина цікавить її не як представник певного класу чи соціального прошарку, а як носій самобутніх психоемоційних рис, в індивідуальності якого концентруються типологічні ознаки людських характерів. Можливо, саме через це художня концепція розвитку життя у до- та післяреволюційному селі, запропонована письменницею, не співпала з "офіційною лінією". При створенні літературних типів, В. Чередниченко акцентує увагу на тих соціальних обставинах, які допомагають розкрити характери героїв у історичних подіях того часу. Чередниченко переконливо показує процес становлення головної героїні твору – селянки-незаможниці Горпини, доля якої подається у традиційному для української літературної творчості образі жінки-страдниці.

Роман має чітку композицію. Майстерно авторка використовує такі сюжетні компоненти як пейзаж, портретні характеристики героїв. Все це робить роман "За плугом" глибоко реалістичним, багатоплановим, масштабним твором, що став помітним явищем в українській літературі 20–х років XX століття, а також засвідчив новий крок вперед В. Чередниченко на шляху до письменницької майстерності. Зауважимо принагідно, що твір "За плугом" послужив ядром для написання роману-епопеї "Пани та полупанки", якому не судилося дійти до читача, і він зафіксований хіба що в автобіографії письменниці.

У творчому доробку В. Чередниченко є багатоплановий історичний твір – роман "Фастів", жанр якого визначено автором як "роман-хроніка 1680–1710рр.". Письменниця задумала показати визвольну боротьбу українського народу за свою незалежність в останній чверті XVII - на початку XVIII століття, замалювавши події одного з найдраматичніших періодів історії України (1680−1684). У 80-х роках XVII століття булаву гетьмана тримав безпринципний Іван Самойлович, який дбав не стільки про державні інтереси, скільки про те, щоб за всяку ціну утриматися при владі. Цьому періоду української історії і присвячено роман "Фастів" – художнє полотно, на сторінках якого живуть, мислять і діють як історичні особи, так і персонажі, вигадані творчою уявою автора .

Письменниця використовує вальтерскоттівську манеру сюжетотворення: від традиційного зачину – герой перебуває в дорозі – до логічно завершеної розповіді про життя фастівчан та долю Семена Палія. Головним героєм і відповідно композиційним центром твору є образ фастівського полковника Семена Пилиповича Палія. Його образ у романі Варвари Чередниченко цілком відповідає даним історичних джерел – літописів, досліджень і народним уявленням.

При зображенні історичних постатей і подій Варвара Чередниченко поводиться дуже обережно з історичним фактом: навіть переосмислюючи його, вона прагне не допустити принципових розходжень з історією. Можливо, саме тому письменниця не подає докладного портрету головного героя, штрихами окреслюючи зовнішність Палія, знову йдучи за історичною правдою, адже історія не зберегла таких документальних свідчень. Це не заважає В. Чередниченко створити повноцінний образ народного ватажка. На сторінках роману В. Чередниченко "Фастів" поряд з історичними особами діє чимало персонажів, народжених творчою уявою автора. Виписані вони із знанням історичних обставин, у яких природно розкриваються характери, психологія героїв тієї епохи. В. Чередниченко виступає у романі як тонкий знавець історії українського народу .

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що у прозі В. Чередниченко на проблемному і жанровому рівнях відбилися ключові тенденції літературного процесу 20–30–х років XX століття. Проте письменниця в силу своєї творчої індивідуальності виробила власний

стиль і відійшла від ідеологічних канонів. Вона послуговується переважно традиційними формами письма, проте в її прозі головний акцент зроблено на внутрішньому стані людини, на її індивідуальній, осібній психології. Під пером прозаїка набувають оригінальних форм жанрові різновиди і навіть жанри, тому вивчення жанрової парадигми творчості В. Чередниченко є науково перспективним.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Голубєва З.С. Новаторство украинского советского романа 20-х годов (Проблематика. Характеры. Поиски формы): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук / З.С. Голубєва. – К., 1967. – 37с.
Golubeva Z.S. Novatorstvo ukrainskogo sovetskogo romana 20-ch godov (Problematika, Charaktery. Poiski formy) [Innovation of Ukrainian Soviet novel of 20s (Problems. Characters. Searching of the Form)] : Avtor. dis. Na zdobutta stupena
2. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX–початку XX століття / І. Денисюк. – Львів: Академ. Експрес, 1999. – 280с.
Denysiuk I. Rozvytok ukrainskoї maloi prosy XIX – pochatku XX stolittya [the development of Ukrainian short-story writing of XIX – the beginning of Xxcentury] / I. Denysiuk. – Lviv: Academ. Expres, 1999. – 280s.
3. Літературознавчий словник-довідник / [За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка]. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752с.
Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnik [Literature vocabulary reference book] / Za red. R.T. Gromyaka, Y.I. Kovaliva, V.I. Teremka. – K.: VTS "Akademiya", 2006. – 752s.
4. Мельничук Б. Випробування істиною: Проблема історичної і художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення) / Б. Мельничук. – К.: Академія,1996. – 272с.
Melnychuk B. Viprobuvannya istinoyu: problema istorichnoi ihudozhnoi pravdy v ukrainskii istoriko-biografichnii literaturi (od pochatkiv do sogodennya) [The trial by truth: the problem of historical biograghical literature (from the beginning to modernity] / B. Melnychuk. – K.: Akademiya, 1996. – 272s.
5. Філатова О.С. Український роман 20-30-х років XX століття: типологія авторської свідомості: монографія / О.С.Філатова. – Миколаїв: Іліон, 2010. – 485с.
Filatova O.S. Ukrainskyi roman 20–30-ch rokiv XX stolittya : typologiya avtorskoi svidomosti : monografia [Ukrainian novel of 20–30s of the twentieth century : the typology of author consciousness] / O.S. Filatova. – Mykolayiv : Ilion, 2010. – 485s.
6. Франко І.Я. Твори в 20-ти т. – Т.6. / І.Я. Франко. – К.: Держлітвидав, 1951. – С. 489
Franko I. Y. Tvory v 20-ty tomach [Creative works in 20 volumes]. – T. 6. / I.Y. Franko. – K.: Derzhlitvidav, 1951. – S. 489.
7. Чередниченко В. Вибрані твори / В.Чередниченко. – К.: Дніпро, 1971. – 600с.
Cherednychenko V. Vibrani tvory [Selected works] / V. Cherednychenko. – K.: Dnipro, 1971. – 600s.
8. Чередниченко В. Жужіль / В. Чередниченко. – Харків: Книгоспілка, 1930. – 184с.
Cherednychenko V. Zhuzhil [Zhuzhil] / V. Cherednychenko. – Kharkiv : Knygospilka, 1930. – 184s.
9. Чередниченко В. Щоденник / Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України – Ф. 95. – Од. зб. 178-234
Cherednychenko V. Schodennyk [The Diary] / Viddil rukopisiv Institutu literatury im. Tarasa Shevchenka Natsionalnoi Academii Nauk Ukrainy. – F.95. – Od.zb.178–234.

Kovalchuk N.P. Genre paradigm of Varvara Cherednychenko`s prose

Abstract. The article deals with complex analysis of genre characteristics of Varvara Cherednychenko`s prose. It investigates genre paradigm and thematic direction in prose. As a result innovational features are presented.

Keywords: *genre, genre modifications, short-story studies, historical and biographical prose, novel studies.*

Ковальчук Н.П. Жанровая парадигма прозы Варвары Чередниченко

Аннотация. В статье сделано попытку комплексного анализа жанровой специфики прозы Варвары Чередниченко. Исследовано жанровую парадигму, тематическую направленность произведений, определено элементы новаторства в творчестве писательницы.

Ключевые слова*: жанр, жанровая парадигма, новелистика, историко-биографическая проза, романистика.*

Ковтун В.В.

Прикметники на позначення молодого віку в українських східнослобожанських говірках

Ковтун Валентина Валеріївна, аспірантка
ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", м. Луганськ, Україна

Анотація. У статті проаналізовано семантику й функційну активність репрезентантів ЛСП прикметників, які опосередковано вказують на вік молодої людини, у діалектному тексті східнослобожанського мовного ареалу. Прикметники *малолітній, маленький / маненький, малий, невеликий, немаленький / неманенький, немалий, взрослий / дорослий, молодий, великий, здоровий* об'єднує інтегральна сема 'порівняно невелика кількість років, яку прожили'. Ад'єктив *молодий* є домінантним у названій ЛСП. У певних контекстах прикметники можуть реалізовувати і основні семи, і додаткові, актуалізовані завдяки сполучуваності й асоціативним зв'язкам. Обсяг значеннєвих відтінків у прикметника *молодий* у діалектній мові значно ширший, ніж у літературній.

Ключові слова: *прикметник (ад'єктив), сема, діалектний текст, фольклорний текст, східнослобожанські говірки, вік людини, конотація*.

Поняттям "вік" охоплюють посутні характеристики людини. Вік є важливим компонентом культури будь-якого народу. Зміст поняття "вік" містить національну, культурну та історичну специфіку, оскільки сама "людина, у першу чергу, асоціюється з поняттям віку, хоча цією властивістю володіє будь-який об'єкт нашої планети. Вік безпосередньо стосується людини й характеризує її, є однією з найбільш важливих характеристик людини" [1].

Останнім часом науковці різних гуманітарних напрямків (етимологи, етнолінгвісти, фольклористи та ін.) демонструють значний інтерес до вивчення семантики, структури, походження одиниць лексико-семантичної групи "Вік людини" (В. Гнатюк, Ф. Славський, В. Скляренко, Ю. Литвиненко, В. Семиряк, О. Барабаш та ін.). Предметом спеціального аналізу стали лексичні одиниці на позначення віку людини в бойківських говірках [3]. Дослідниця О. Гурова виявила особливості номінації віку людини, схарактеризувала семантику окремих назв, визначила джерела формування відповідної лексики північно-прикарпатського регіону.

Дослідження семантики й структури окремих лексико-семантичних груп (далі ЛСГ) – одна з актуальних проблем в українській діалектології. Аналіз семантики й функційної активності прикметників віку на матеріалі діалектного тексту, на нашу думку, сприяє виявленню їх національно-культурної специфіки, відбиває тим самим діалектну картину світу, у якій віддзеркалено стереотипи й асоціації мовців східнослобожанського ареалу.

У діалектних текстах східнослобожанських говірок виявлено розгалужений ряд прикметників на позначення віку людини. Прикметники віку ми умовно поділили на дві ЛСГ:

1) прикметники, які опосередковано вказують на вік;
2) прикметники, які відносно вказують на вік.

У ЛСГ прикметників, які опосередковано вказують на вік, у свою чергу, можна виділити дві лексико-семантичні підгрупи (далі ЛСП) ад'єктивів, які:

1) опосередковано вказують на молодий вік людини;
2) опосередковано вказують на поважний вік людини.

У цій статті ми проаналізуємо репертуар прикметників, які опосередковано вказують на молодий вік людини.

Метою статті є дослідження семантичного й функційного аспектів лексико-семантичної підгрупи прикметників, які опосередковано вказують на молодий вік людини, на матеріалі українських східнослобожанських говірок. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: визначити референтну сферу прикметників на позначення віку людини з домінантною лексемою *молодий* у досліджуваних говірках; виконати семний аналіз значень аналізованих ад'єктивів у діалектному тексті; визначити функційну активність прикметників.

Джерелами для дослідження стали матеріали історичної праці В. Іванова "Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: очерки по этнографии края" [Иванов], матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій ([УССГ], [ПСС]), а також власні записи діалектного матеріалу.

Звернемося безпосередньо до аналізу семантики ЛСП прикметників, які опосередковано вказують на молодий вік людини. Установлено, що діалектоносії, характеризуючи вік людини, здебільшого, описово, непрямо указують на те, скільки років людині: *малолітній, маленький / маненький, малий, невеликий, немаленький / неманенький, немалий, взрослий / дорослий, молодий, великий, здоровий* (пари ад'єктивів *маленький* і *маненький, взрослий* і *дорослий* ми розглядаємо як одне слово). Прикметники цієї ЛСП об'єднує інтегральна сема 'порівняно невелика кількість років, яку прожили'. Домінантним словом у цій підгрупі виступає прикметник *молодий* (157 прикладів), оскільки має більше функційне навантаження, порівняно з іншими прикметниками в межах ЛСП.

Словник української мови в 11-и томах подає такі значення прикметника *молодий*: 'який має небагато років, не досяг зрілого віку; юний' // 'не старий'; 'з особливостями, властивими тому, хто має небагато років'; 'який недавно з'явився, народився, почав існувати, рости'; 'недавно приготовлений (про продукти)' [СУМ IX, с. 786]. Оскільки ми аналізуємо ад'єктив *молодий*, уживаний по відношенню до людини, то останнє значення цього слова до уваги не беремо.

Загалом пряме номінативне значення (тобто констатація тільки віку) ад'єктив актуалізує переважно в діалектних текстах-оповідях, у фольклорних текстах, навпаки, містить явно виражені додаткові семи. У народнопоетичному тексті оцінний компонент, як властивість фольклорного слова, є практично обов'язковим у семантичному значенні слів, що згодом призводить до розширення семантики всього висловлення.

Прикметник *молодий* мовці східнослобожанських говірок сполучають з низкою іменників і займенників, зокрема *я, ми, хлопці, люди, дівчата, дівчина* тощо, напр.: *Гу|кайут' **моло|дих х|лопц'іў** / і во|ни |йізд'ут' |к·ін'ми* [УССГ, с. 57]; ***Мо|йа с|ваха моло|да** / |дуже кра|сива |ж·інка / б·і|л'ава / ви|сока / во|на |дуже трудол'у|бивойі ў|дач'і / по про|фес'ійі во|на ме^{и}дсе^{и}ст|ра* [УССГ, с. 130]; *По|том / ко|ли |наш·і сол|дати насту|пали / це бу|ло ў |сорок п|йатом го|ду / у нас тут буў ме^{и}дсан|бат / і нас заби^{е}|рали у|с'іх **моло|дих д'іў|ч'ат** до м·е^{и}дсан|бату прац'у|вати* [УССГ, с. 216]; *|Т'аж^{ш}ко ї |важ^{ш}ко бу|ло прац'у|ват' у |госп·італ'і / **х|лопц'і** бу|ли **моло|д'і** / хо|т'іли |жити* [УССГ, с. 216]; *Розка|жу ше про те / йак **ми** бу|ли **моло|д'і** / |п·ісл'а вої|ни |дуже л'у|били соби^{е}|рати^{е}с'а / ве^{и}ч'ор|ниц'і та|к·і ро|били* [УССГ, с. 221]; *Заби^{і}|рали / |йак·і **моло|д'і х|лоп·ц'і** з д|вац':ат' шес|того-д|вац':ат' ч'ет|вертого |года / заби|рали ўс'іх на вої|ну* [УССГ, с. 112] та ін. Ад'єктив *молодий,* реалізуючи сему 'молодий', без сумніву, викликає тільки позитивні асоціації у свідомості мовців, тож правомірно стверджувати, що в цьому випадку в семантичній структурі актуалізовані семи позитивної характеристики людини 'молодий', 'здоровий', 'повний сил', напр.: *|Сан'а ў нас до |того ш|видко ко|пайе / це **х|лопе^{и}ц' моло|диї** же / |кубашки ко|па* [УССГ, с. 377]; *Прис|лали йо|го до нас ў се^{и}|ло дес' у ше^{и}с'тиде^{и}с'атому |роц'і / це буў ш·ч'е **моло|диї** / **х|лопец' та|киї** / т|ридц'ат' три |роки йо|му бу|ло* [УССГ, с. 385]; ***Ж·інк|и** / йа|к·і м·і|сили коров|аї / по|ви^{е}н':і |бути з^{с} |добройі с'е^{і}м·|йі / шч'об^{п} **моло|д'і** / |добре жи^{е}|ли* (с. Краснодарка Краснодонського р-ну, Луганська обл.); *Бу|ло / ка|н'ешно / ш·ч'о **ми моло|д'і бу|ли** / то нам |луч'ше / а ш·ч'е буў і по|р'адок |луч'шиї* [УССГ, с. 394]; ***Ми бу|ли моло|дими** / |дуже важ^{ш}|ка бу|ла ро|бота / ле^{и}|жали по |сорок ч'оло|в·ік у |каждом к|лас'і / і нам т|реба бу|ло у|с'ім **д'іў|ч'атам моло|дим** у|хажуват' за |ними // ну рас **йа моло|да бу|ла** / при здо|роўйу / де не^{и} тої оту|ди |кажут' во|на |виде^{и}|ржит'* [УССГ, с. 307].

Пряме номінативне значення прикметника *молодий*, яке безпосередньо спрямоване "на предмети, явища дійсності та якості дійсності й відбиває їхнє загальне розуміння" [2, с. 171], у фольклорному тексті виокремити складно, пор.: *Жила́ **молода́ вдова́**, / Двухъ ку́нчикивъ любы́ла, / У поло́ни водыла, / Двухъ сыни́въ роды́ла, / Ива́нушку и Васы́ля* [Иванов, с. 153]; *Захоти́ла вра́жа **ба́ба** / **Молодо́ю** бу́ты, / Натыкала за очи́покъ / Шивли́и та ру́ты* [Иванов, с. 648], отже означений ад'єктив переважно ускладнений додатковими семами 'у розквіті сил', 'здоровий', 'красивий': *То чернява / **Молода дивчына** / Дорижку втоптала, / Та дорижку втоптала* [Иванов, с. 20]; *Ты сбру́я моя́, предорога́я, / Ты ди́вчина моя́, **ты молода́я!*** [Иванов, с. 155]; *Тымъ тра́вка зэлэ́на, / Що блы́зько вода́. / Тымъ **ди́вка** хоро́ша, / Що **щэй молода́*** [Иванов, с. 653].

Позитивні конотації викликані, головним чином, асоціаціями молодості з красою, веселим безтурботним життям, радістю тощо, тому ад'єктив *молодий* (і його форми) визначають іменники *дівчина (дивка), хлопець, парень, козак* (у значенні *хлопець*) та ін. й актуалізують у контексті семи 'молодий', 'сповнений життєвих сил', 'незаміжня' / 'неодружений', 'незрілий', напр.: *Верба́, вербы́ця, / Пора́ тоби́ розвы́цьця, / Пора́ тоби́, Павле́ко, ожены́цьця. / Ой мини́ жыны́цьця ще не пора́, / Ще моя́ **Луке́рька молода́**, / Неха́й хоть ли́течко погуля́* [Иванов, с. 152]; *Гуля́й, гуля́й, **до́чко**, / **По́ки молоде́нька**, / Гуля́ти раде́нька* [Иванов, с. 159]; ***Я ди́вчина щэ молода́**, / Та щэ повноро́жа, / Хочъ и въ ма́сныцю хто при́йде, / Та й тоди́ я го́жа* [Иванов, с. 659]; *Кла|дут' хл'і|бину на краї сто|ла / на краї / і |кажут' / шо ви пе^{и}ре^{и}|держуйе^{і}те д'і|виц'у к|расну ку|ниц'у / а ў нас **ко|зак моло|диї*** [УССГ, с. 259]; *Мэнэ́ ж ма́ты ла́е, / Гуля́ть нэ пуска́е. / Щобъ я нэ ходы́ла, / Па́рня нэ любы́ла – / Зъ ху́тора друго́го, / **Па́рня молодо́го*** [Иванов, с. 666]; *Та ще мини́ жены́ться не пора́, / Та **ще** моя́ **дивчы́на молода́**, / Та неха́й вона́ ли́течко погуля́, / Та неха́й вона́ ки́соньку покоха́* [Иванов, с. 21].

Однак, виражаючи аналогічні семи, у певних контекстах ад'єктив може вживатися в текстах, що репрезентують емоції суму, жалю тощо, пор.: *Уси́ бра́тчикы / Пожены́лыся, / Вси това́рыщи / Подружы́лыся / А **я молоды́й** / Не жена́тъ хожу́* [Иванов, с. 23]; *Го́рько жы́ты **па́рьню молодо́му** / Та щей не жена́тому* [Иванов, с. 23]; *Текла́ ри́чка рикова́я, / Вы́шла **ди́вка молода́я**. / Не плачь, ди́вка, не журы́ся; / Я й самъ мо́лодець не жины́вся* [Иванов, 154]; *Не найшо́в я до́ли, / Найшо́въ рыболо́вивъ, / Ой, вы робола́вци, / Раздо́бри моло́дци! / Вы заки́ньте си́тку; / Че́резъ бы́стру ри́чку / Та впи́ймайты до́лю / **Па́рню молодо́му*** [Иванов, с. 159]; *Щу́ка-ры́ба гра́е, / Соби́ па́ру ма́е. / Ти́лько жъ **мини́ молодо́му** / Та й па́ры не ма́е* [Иванов, с. 160].

Позитивної конотації аналізований прикметник набуває у сполученні з іменниками, що називають осіб, які мають відношення до вояцтва, напр.: *|Горе бу|ло / хоч' і |горе бу|ло |р'адом / ї розу|м·іли / шо ве^{и}|лике |горе у |наш·ій стра|н'і / а|ле ми бу|ли моло|д'і / ўл'уб|л'али^{е}с'а ў **моло|дих охв·і|цер'іў** / ї х|лопц'і бу|ли **моло|д'і** / і **ле^{и}те^{и}|нанти** / і **кап·і|тани** / і **ма|йори** / і |**л'оч':іки** бу|ли тут у нас ... і йак нам |важ^{ш}ко бу|ло / ко|ли во|ни |йихали з |нашого се^{и}|ла / прош|ч'али^{е}с'а ї п|лакали ї об·іш|ч'али х|лопц'і / шо при^{е}|йидут' до нас і забе^{и}|рут' нас / а|ле ї до |ц'ого |ч'асу бе^{и}ре^{и}|жемо |намйат' про цих **моло|дих** і кра|с'іви^{е}х **охв·і|цер'іў*** [УССГ, с. 217]. У подібних контекстах марковані одиниці, у які входить прикметник *молодий*, асоційовані з фізичним розвитком, силою, притаманні молодому вікові й необхідні для захисту рідної землі, завжди високо поціновувались у народі, тому розширюють семантику й вербалізують семи 'фізично здоровий', 'сильний', 'сміливий'.

У сполученні з іменниками *жона / жинка, княгиня* прикметник *молодий* у фольклорному тексті реалізує сему 'дівчина, яка недавно вийшла заміж', напр.: *Одчыня́й, ба́теньку, новы́й двиръ, / Йи́де до те́бе сыно́къ твий / **Изъ молодо́ю жоно́ю*** [Иванов, с. 229]; *Прывезлы́ скры́ню, пыры́ну / И **молоду́ю княгы́ню*** [Иванов, с. 229]; *Есть у мэ́нэ **жи́нка, / Молода́**, хоро́ша, / Щэ й ди́точок дво́е, / Й чорня́ви обо́е* [Иванов, с. 662]. До значення прикметника *молодий*, якого він набуває у сполученні з наведеними вище іменниками, приєднується аналогічне значення відад'єктивного іменника в складі тавтологічного сполучення (з тавтологічними

за змістом іменниками *молодиця, молодичка*), проте не є поширеним явищем. Наведемо всі приклади визначеного явища, які є в нашій картотеці: ***Молода́я молоды́чко!*** */ Вы́йды до насъ, вы́йды до насъ. / – Ра́да бъ я, мои́ по́дружкы, / Вы́йты до васъ, вы́йты до васъ, / Та въ пичи́, мои по́дружкы, / Ого́нь горы́ть, ого́нь горы́ть, / А на пры́пичку, по́дружкы, / Бо́рщикъ кыпы́ть, бо́рщыкъ кыпы́ть, / Въ колы́сци, мои́ по́дружкы, / Дытя́ крычы́ть, дытя́ крычы́ть. / на пичи́, мои́ по́дружкы, / Све́коръ ворчы́ть, све́коръ ворчы́ть* [Иванов, с. 256]; *Выклыка́лы дивча́точка / Та свою́ подру́жку, /* ***Молодэ́ньку молоды́цю*** */ До сэ́бэ гуля́ти* [Иванов, с. 653-654].

У діалектному тексті-оповіді східнослобожанського мовного ареалу в значеннях прикметника, які визначають ті чи інші властивості, якості людини, унаслідок дифузності, розмитості семантики, часто виявляємо таке явище, як накладання сем. Тому, окрім семи віку, прикметник *молодий* у ряді контекстів актуалізує сему ‘молодий спеціаліст’, напр.: ***Уч’і^{е}те^{ı}л’і*** *бу^{ı}ли* ***моло^{ı}д’і*** */ ^{ı}каждиї раз го^{ı}товили п˙^{ı}йеси / при^{е}гла^{ı}шали стари^{ı}к˙іў* [УССГ, с. 306]; *Буў кру^{ı}жок подго^{ı}тоўка* ***моло^{ı}дих ^{ı}кадр’іў*** *дл’а спор^{ı}т’іўних ^{ı}обш˙ч’естў* [УССГ, с. 414]; *Там ми проїш^{ı}ли п˙ідго^{ı}тоўку* ***моло^{ı}дого б˙ії^{ı}ц’а*** */ а ^{ı}пот’ім по ч’ас^{ı}тинах нас распри^{е}д’і^{ı}лили* [УССГ, с. 165], а також нова людина в колективі – ‘новий’, напр.: *А у нас буў* ***пре^{и}ц’е^{и}^{ı}дате^{и}л’*** *Д^{ı}раг˙ін з Новоаї^{ı}дара /* ***ч’оло^{ı}в˙ік моло^{ı}диї*** *буў і в˙ін зас^{ı}тави^{е}ў у^{ı}с’іх кол^{ı}хозни^{е}к˙іў ка^{ı}пусту с’ік^{ı}ти* [УССГ, с. 220]; *С’у^{ı}ди по^{ı}паў* ***ди^{е}^{ı}ректор моло^{ı}диї*** *Ми^{ı}кола Д^{ı}митрович ^{ı}Горбас* [УССГ, с. 305].

Аби повніше передати зміст висловлювання, усі смислові відтінки при відображенні яскравих картин своєї розповіді, респондент спирається на фонд установлених, регламентованих лексем, здатних викликати живі образи та асоціації, зокрема, уживаючи ад’єктив *молодий*, пор.: *Йії п˙йад:е^{ı}с’ат ^{ı}рок˙іў / а* ***ду^{ı}шої во^{ı}на моло^{ı}да*** [УССГ, с. 131]; *Запряга́йте тро́йку ко́ней, / Ко́ни ворони́и, / Та й пои́демъ доганя́ты /* ***Лита́ молоди́и*** [Иванов, с. 158] (семантичні значення ‘який бажає діяти’, ‘ще сповнений сил’, ‘ще енергійний’).

Загалом у свідомості мовців досліджуваної діалектної зони якості, притаманні молодому вікові, викликають позитивну оцінку. "Порівняння предметів чи явищ об’єктивного світу за певними параметрами передбачає ототожнення або прирівнювання за цими параметрами різних за своєю природою понять, яке створює семантичну двоплановість: вихідного уявлення, що називають образною основою (образом), і асоціативного, яке цим вихідним уявленням породжене" [4, с. 8]. У семантичному плані відбувається суміщення значень прикметника *молодий* і прикметника *маленький*, пор.: *Так зан’і^{ı}малис’а цим у^{ı}сим ^{ı}д’ілом / в осноў^{ı}ном* ***моло^{ı}д’і х^{ı}лопц’і*** */ д’іў^{ı}ч’ата / і ^{ı}женш˙ч’іни / та стари^{ı}ки мужи^{ı}ки / пото^{ı}му шо* ***моло^{ı}дих не^{и} бу^{ı}ло*** *н’і^{ı}кого / ўс’і бу^{ı}ли на ф^{ı}ронт’і* [УССГ, с. 343]; *Спасы́би Бо́гу, шо въ мэ́нэ чолови́къ до́брый! / Пошлы́ ёму́, Бо́жэ, ща́сьтя та викъ до́вгий, / Шо винъ мэнэ́ нэ бье й нэ ла́е, /* ***Якъ молоду́ дэты́ну****, – такъ мэнэ́ коха́е* [Иванов, с. 644]; *Отда́й мэнэ́, ба́тычко, / Куды́ хо́чэцьця: / Щобъ й нэ за старо́го, / Й* ***нэ за молодо́го****, / Ой,* ***за козаченька*** */ Розуда́лого. / За стары́м жи́ты, / Трэ́ба робы́ты. /* ***За малы́м жи́ты*** *– / Сухота моя. / За моло́дчикомъ – Красота́ моя́* [Иванов, с. 652]. Розглянуті контексти маніфестують лексему *молодий* зі значенням констатації невеликої кількості років.

Як бачимо, обсяг значеннєвих відтінків прикметника *молодий* у діалектній мові значно ширший, ніж у літературній мові, семантика ширша й різноманітніша.

Звернемося до аналізу інших прикметників окресленої семантичної підгрупи.

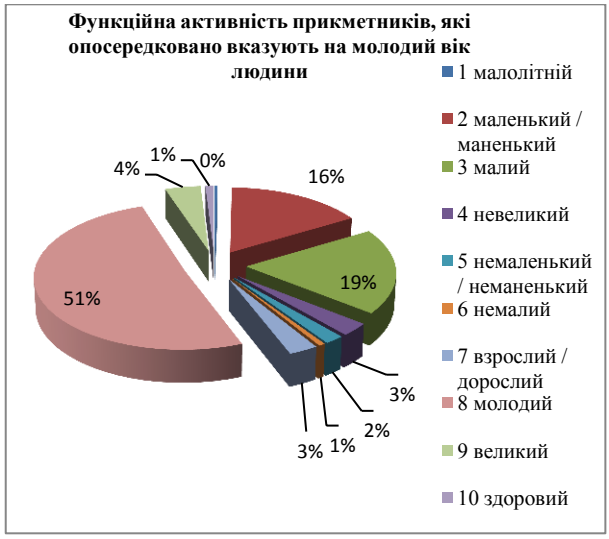

Рис. 1.

Ад’єктиви ЛСП, які опосередковано вказують на молодий вік людини з домінантною лексемою *молодий* (рис. 1) – *малолітній, маленький / маненький, малий, невеликий, немаленький / неманенький, немалий, взрослий / дорослий, великий, здоровий,* – відрізняються відтінками значення, указуючи на різний ступінь прояву ознаки молодого віку. Але оскільки ці прикметники все ж менше реалізують інтегральну сему ‘порівняно невелика кількість років, яку прожили’, то, на нашу думку, правомірно розглядати ці прикметники в межах однієї семантичної підгрупи. Наведемо приклади уживання прикметників – членів ЛСП: *У ^{ı}ц’ому се^{и}^{ı}л’і бу^{ı}ли з^{ı}наїде^{и}н’і кр’і^{ı}пач’ки се^{и}^{ı}л’ани / йак˙і вос^{ı}питували* ***мало^{ı}л’ітн’іх ^{ı}д’іток*** [УССГ, с. 141]; *Земл’у / а по^{ı}том бу^{ı}ла ко^{ı}манда та^{ı}ка / шо з ^{ı}каждого кол^{ı}хоза / де* ***з^{ı}росл’і х^{ı}лопц’і*** *та^{ı}к˙і / нап^{ı}равит’ у Ду^{ı}ванку на ае^{и}род^{ı}ром на во^{ı}йен:иї помо^{ı}гат’ дв˙ер’ нар’а^{ı}зат’ і ст^{ı}ройіт’ ан^{ı}гари дл’а само^{ı}л’отоў* [УССГ, с. 359]; ***^{ı}Д’іти ўже до^{ı}росл’і*** [УССГ, с. 131]; *Ну ўс’о раў^{ı}но бо^{ı}йац’:а / то^{ı}му і воўк / в˙ін зйіс’т’ / та ^{ı}даже* ***ді^{ı}теї ма^{ı}лих*** *пу^{ı}жайут’ / бо воўк забе^{и}^{ı}ре ї зйіс’т’* [УССГ, с. 194]; *Ко^{ı}ли* ***бу^{ı}ла йа ма^{ı}лен’койу*** */ ме^{и}^{ı}н’і роз^{ı}казували про цеї д’ім / до ^{ı}реч’і / йа ў ^{ı}н’ому ш˙ч’е ї жи^{ı}ла* [УССГ, с. 229]; *Во^{ı}на ^{ı}бач’іла / шо* ***ми не та^{ı}к˙і ма^{ı}лен’к˙і*** */ а ўже ^{ı}п˙ідл’ітки^{е}* [УССГ, с. 280] та ін. У реченні *Ве^{ı}ликден’ / пе^{и}к^{ı}ли ^{ı}паски / фарбу^{ı}вали ^{ı}йаїц’а ...* ***до^{ı}рос’л’і мужи^{ı}ки*** *г^{ı}рали у кот^{ı}ка* сему віку певною мірою нівельовано сполученням прикметника *дорослий* з іменником *мужики*.

Периферійні члени ЛСП з домінантою *молодий* в основному реалізують пряме номінативне значення, семантика цих прикметників майже не відрізняється

від семантики в літературній мові, значення прикметників при цьому не мають яскраво виражених конотативних сем. Однак слід зупинитися на значеннях прикметників *малий, невеликий, великий*, *здоровий*, які мають ширшу семантику, ніж інші ад'єктиви семантичної підгрупи.

Прикметники *малий* (19 %), *невеликий* (3 %), *великий* (4 %), маючи дифузну структуру значення, можуть виражати в різноманітних контекстах не тільки чисту констатацію віку. На нашу думку, у деяких досліджуваних текстах у семантичній структурі прикметників, окрім семи віку, наявні додаткові семи параметричних даних людини. Наведемо такі приклади: *Йак* ***йа була мала*** */ мо\йа се^{и}ст\ра ме^{и}\не не^{и}с\ла на ру\ках / шо не мог\ла доне^{и}с\ти / йак у\дариў г\р'ім / в'їў\ч·арна зго\р'іла // ну це* ***йа бу\ла ма\ла*** (с. Піски Новопсковського р-ну, Луганська обл.); *Йак* ***бу\ла йа ма\ла*** *і се^{и}ст\ра ме\не во\дила но\сити ку\т'у / то \мама об\їйазувала та\ким пла\тком з\верху на \голову / то\д'і по\п'ід ру\ками на\зад і в'ін ше \т'агс'а о\так \з:аду / бо \з·ими бу\ли / бу\ло ба\гато с\н'ігу / шо с к\ришами поза\м'італ'і* (с. Піски Новопсковського р-ну, Луганська обл.); *Ваку\йіровали нас на \Волгу / йа бу\ла шч·е не^{и} \дуже / а* ***брат буў ве^{и}\ликий*** *ўже / гнаў ху\добу* [УССГ, с. 210]; *А во\на /* ***ти / \доч'ко / \б·іл'ше^{и}н'ка /*** *то\б·і \менше // а / ****доч'ко / ти ве^{и}\лика!*** [ПСС, с. 129]; *А* ***д'їў\ч'ата ма\л'і*** *г\рали ў к\реймашки* [УССГ, с. 200]; *А \бат'ко / та ку\ди ж ти \п·іде^{и}ш /* ***ти*** *ж* ***ма\ла*** */ ку\ди ти їдеш* [ПСС, с. 133]; ***Йа*** *то\д'і* ***не^{и}-веи\лика бу\ла*** */ бо йа с\тарша / ў \мене брат \мен'шиї / бу\ли \пухл'і* [УССГ, с. 309]; *.../ а то\д'і ўже ж* ***с\тала йа \біл'ша*** */ хо\дила по \л'уд'іх / по ве\ликих \л'уд'іх / ме^{и}\не ўсе б\рали* [УССГ, с. 91].

Прикметник *здоровий* (1 %) у реченні ***Йа у\же бу\ла здо\рова*** */ \б·ігала* [УССГ, с. 139] ужито (спорадично) в аналогічному значенні з прикметником *великий* (4 %) (у схожій ситуації, в аналогічній конструкції). В іншому висловленні (*О\дин у \мене син йе / і той у \город'і /* ***\поки йа здоро\в·іша бу\ла*** */ во\ни не^{и} од^{т}\казувалис' од \мене* [ПСС, с. 97]) трактуємо сполучення ***здоро\в·іша бу\ла*** тобто як 'молодою була', загалом відбувається накладання сем віку й фізичного стану людини.

Отже, з ЛСГ прикметників, які опосередковано вказують на вік людини, виокремлено й проаналізовано ЛСП прикметників, які опосередковано вказують на молодий вік людини: *малолітній, маленький / маненький, малий, невеликий, немаленький / неманенький, немалий, взрослий / дорослий, молодий, великий, здоровий* (з інтегральною семою 'порівняно невелика кількість років, яку прожили'). Прикметники цієї ЛСП мовці східнослобожанських говірок сполучають з низкою іменників і займенників, зокрема *я, ми, хлопці, люди, дівчата, дівчина, боєць, лейтенанти, майори, директор*, *вдова* тощо. Домінантним словом у цій підгрупі виступає лексема *молодий*, оскільки в діалектному й фольклорному текстах вона вживана частіше і має більший обсяг семантичних значень. Прикметник *молодий* у діалектних текстах-оповідях і фольклорних текстах актуалізує:

– пряме номінативне значення;
– значення констатації віку, ускладнене семами 'сповнений життєвих сил', 'незаміжня' / 'неодружений', 'незрілий' (з пейоративними або меліоративними конотаціями);
– значення констатації віку, ускладнене семами 'фізично здоровий', 'сильний', 'сміливий', і викликає позитивні конотації;.
– сему 'дівчина, яка недавно вийшла заміж'; також сюди входить аналогічне значення ад'єктива в складі тавтологічного сполучення;
– семи 'молодий спеціаліст', 'новий';
– семантичні значення 'який бажає діяти', 'ще сповнений сил', 'ще енергійний';
– суміщення значень прикметників *молодий – маленький*.

Обсяг значеннєвих відтінків у прикметника *молодий* у діалектній мові значно ширший, ніж у літературній. Інші прикметники ЛСП (*малолітній, маленький / маненький, малий, невеликий, немаленький / неманенький, немалий, взрослий / дорослий, великий, здоровий)*, які опосередковано вказують на молодий вік людини, в основному реалізують пряме номінативне значення. Однак, маючи дифузну структуру значення, у деяких досліджуваних текстах у семантичній структурі прикметників, окрім семи віку, наявні додаткові семи: параметричних даних людини (*малий, невеликий, великий*), фізичного стану людини (*здоровий*).

ДЖЕРЕЛА (SOURCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

Иванов – Иванов В. В. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: Очерки по этнографии края / под. ред. В. Иванова. – Х., 1898. – Т. 1. – 1008 с.

Ivanov – Ivanov V. V. Zhizn i tvorchestvo krestyan Harkovskoy gubernii: Ocherki po etnografii kraya [Life and works of peasants of the Kharkov province: Essays on the ethnography of the region] / pod. red. V. Ivanova. – H., 1898. – T. 1. – 1008 s.

ПСС – Північно-східна Слобожанщина (Новопсковський, Біловодський, Міловський райони Луганської області): Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / упор.: Магрицька І. В., Семистяга В. Ф., Сікорська З. С., Чорнописький М. Г., Шевцова В. О. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 256 с.

PSS – Pivnichno-skhidna Slobozhanshchyna (Novopskovskyi, Bilovodskyi, Milovskyi raiony Luhanskoi oblasti): Materialy folklorno-dialektolohichnyh ekspedytsii [North-eastern Slobozhanshchina (Novopskovskiy, Bilovodskiy, Milovskiy districts of the Luhansk area): Materials of folk-lore dialectology expeditions] / upor.: Mahrytska I. V., Semystiaha V. F., Sikorska Z. S., Chornopyskyi M. H., Shevtsova V. O. – Lviv: Vydavnychyi tsentr LNU im. Ivana Franka, 2002. – 256 s.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, В. В. Винник та ін. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. 1 – 11.

SUM – Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Ukrainian Dictionary: in 11 v.] / red. kol.: I. K. Bilodid, A. A. Buriachok, V. V. Vynnyk ta in. – K.: Nauk. dumka, 1970-1980. – T. 1 – 11.

УССГ – Українські східнослобожанські говірки: сучасні діалектні тексти: навч. посіб. / за ред. К. Д. Глуховцевої. – Луганськ: Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2011. – 424 с.

USSH – Ukrainski skhidnoslobozhanski hovirky : suchasni dialektni teksty: navch. posib. [East-Slobozhan dialects: modern dialectal texts: manual] / za red. K. D. Gluhovtsevoi. – Luhansk: Vid-vo DZ "LNU Imeni Tarasa Shevchenka", 2011. – 424 s.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Авдеева О.А. Описание фрагмента лексико-семантического поля "возраст" в английском языке / О.А. Авдеева. – Режим доступу: http://cyberleninka.ru/article/n/opisanie-fragmenta-leksiko-semanticheskogo-polya-vozrast-v-angliyskom-yazyke

Avdeeva O. A. Opisanie fragmenta leksiko-semanticheskogo polya "vozrast" v angliyskom yazyike [Description of the fragment of the lexical and semantic field "age" in English] / O.A. Avdeeva. – Rezhim dostupu: http://cyberleninka.ru/article /n/opisanie-fragmenta-leksiko-semanticheskogo-polya-vozrast-v-angliyskom-yazyke

2. Виноградов В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В. Виноградов. – М., 1977. – 312 с.

Vinogradov V. Izbrannyie trudyi. Leksikologiya i leksikografiya [Selected works. Lexicology and lexicography] / V. Vinogradov. – M., 1977. – 312 s.

3. Гурова О.М. Лексико-семантична група "вік людини" у бойківських говірках (на матеріалі "Словника бойківських говірок" М.Й. Онишкевича) / О.М. Гурова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків : Видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – № 843. Серія : Філологія. – Вип.55. — С. 111-114.

Hurova O.M. Leksyko-semantychna hrupa "vik liudyny" u boikivskykh hovirkakh (na materiali "Slovnyka boikivskykh hovirok" M.Y. Onyshkevycha) [Lexical and semantic group "age of a man" in the Boyko dialects (based on the material of "Dictionary of the Boyko dialects" by M. Onyshkevych)] / O.M. Hurova // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. – Kharkiv : Vydavnytstvo KhNU im. V.N. Karazina, 2009. – № 843. Seriia : Filologiia. – Vyp.55. — S. 111-114.

4. Мізін К.І. Компаративна фразеологія : [монографія] / К.І. Мізін. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2007. – 168 с.

Mizin K.I. Komparatyvna frazeologiia : [monografiia] [Comparative phraseology : [monograph]] / K.I. Mizin. – Kremenchuk : PP Shcherbatykh O. V., 2007. – 168 s.

Kovtun V.V. Kovtun V. V. Adjectives are on denotation of young age in the East-Slobozhan dialects

Abstract. The article analyzes the semantics and functional activity reprezentantivs of the LSG of adjectives which, mediated specify on age of young man in dialectal text of the East-Slobozhan language area. Adjectives *very young, little, small, unlittle, considerable, grown man, young, large,* does the healthy unite integral sema ‘comparatively two-bit of years, which was lived’. Adjective the young is a dominant in adopted LSS. In certain contexts adjectives can realize and basic to seven, and additional, updated thanks to their compatibility and associative copulas. The volume of value tints at an adjective is young in a dialectal language considerably wider, than in literary.

Keywords*: adjective, seme, dialectal text, folk text, East-Slobozhan dialects, age of a person, connotation.*

Ковтун В.В. Прилагательные на обозначение молодого возраста в украинских восточнослобожанских говорах

Аннотация. В статье проанализирована семантика и функциональная активность репрезентантов ЛСП прилагательных, которые опосредствовано указывают на возраст молодого человека, в диалектном тексте восточнослобожанского языкового ареала. Прилагательные *малолетний, маленький, малый, небольшой, немаленький, немалый, взрослый, молодой, большой, здоровый* объединяет интегральная сема ‘сравнительно небольшое количество лет, которое прожили’. Адъектив *молодой* является доминантным в названной ЛСП. В определенных контекстах прилагательные могут реализовывать и основные семи, и дополнительные, актуализированные благодаря сочетаемости и ассоциативным связям. Объем оттенков значений у прилагательного *молодой* в диалектном языке значительно шире, нежели в литературном.

Ключевые слова*: имя прилагательное (адъектив), сема, диалектный текст, фольклорный текст, восточнослобожанские говоры, возраст человека, коннотация.*

Козлова Т.О.

Засоби актуалізації квантитативного принципу іконічності

Козлова Тетяна Олегівна, кандидат філологічних наук, доцент
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

Анотація. Принцип квантитативності реалізується незалежно від типології та генетичної приналежності мови. Проте структурний та генетичний чинники визначають конкретні актуалізації цього принципу та пріоритетність тих чи інших засобів кодування, які об'єднуються правилом збільшення/зменшення форми, що відповідає їх змістовній тотожності. Структурно-змістовна подібність цих засобів уможливлює їх поліфункціональність, взаємозв'язок та комбінування.

***Ключові слова**: іконічність, квантитативний принцип, кількісний аблаут, мотивація, подвоєння, скорочення.*

Вступ. Останнім часом в лінгвосеміотиці все більше дискусій розгортається навколо проблем вмотивованості зв'язку між *signans* та *signatum*. У зв'язку з цим пожвавлюються багатоаспектні дослідження іконічності та її вияву у різних семіотичних системах, зокрема, у мові [див.1; 2]. У численних працях, у яких порушено питання іконічності мовних знаків, особливостей їх формування, неабияке місце займають принципи іконічності.

З'ясовано, що вмотивований зв'язок між позначувальним та позначуваним базується на когнітивних принципах квантитативності ('the *quantity* principle'), дистантності ('the iconic principle of *proximity/distance*' або '*cohesion'*), послідовності ('the iconic principle of *sequential order*'), салієнтності/контрасту ('the iconic principle of *figure and ground*' або '*adjacency'*), і зазначені принципи іконічності актуалізуються на різних мовних рівнях [6, p. 142 – 172; 10, p. 49 – 58; 14, p. 53 - 57]. Проте особливості мовної реалізації цих принципів вимагають більшої уваги, ніж їм було приділено.

Задля досягнення успіху і ясності спілкування, точності передачі інформації мовці обирають найбільш релевантні засоби вираження своїх знань, вражень, думок. Форми знаків мають забезпечити адекватне кодування та декодування змісту. З огляду на це вербальні засоби виявляються не цілком довільними і іконічна мотивація в мові - потужною.

Гіпотеза: реалізація іконічних принципів, зокрема, квантитативного, забезпечується вмотивованістю мовних засобів, різноманіття та ступінь продуктивності яких зумовлюються преференціями мовців і мовною типологією, а універсальність - прозорістю формально-змістовних зв'язків. Основні засоби реалізації квантитативності об'єднуються правилом збільшення/зменшення форми, що відповідає їх змістовній тотожності.

Мета статті: розглянути засоби актуалізації квантитативного принципу іконічності, виявити їх спільну ознаку і не/залежність від мовної типології та мовного рівня, на якому цей принцип актуалізується.

Нижче стисло розглянемо зазначені іконічні принципи, з'ясуємо основні засоби актуалізації принципу квантитативності на різних мовних рівнях у системах різної типології та генетичної спорідненості.

Матеріал дослідження становить вибірка (близько 200 одиниць) із історичних, етимологічних, двомовних словників, а також частково з художніх творів, підручників, статей, монографій та електронної бази даних з мовної типології (WALS).

Сутність іконічних принципів полягає в тому, що вони пов'язують концептуальні та мовні структури.

Згідно принципу дистантності, чим більше пов'язані між собою концептуальні одиниці, тим тісніша інтеграція відповідних складових у мовній структурі, як в а. *a wonderful silk dress*, де позначення адгерентної, суб'єктивно приписуваної ознаки 'оцінка' (*wonderful*) є більш дистанційованим від ядерного елементу структури 'річ' (*dress*), ніж позначення інгерентної, об'єктивно властивої ознаки 'матеріал' (*silk*).

Принцип послідовності забезпечує репрезентацію темпорального порядку подій за рахунок відповідного порядку розташування конституантів мовних конструкцій на зразок лат. *veni, vidi, vici* [13], *breaking and entering* (юр.) "вторгнення в приміщення з метою пограбування тощо".

Принцип салієнтності стимулює вибір такого виразу, в якому одна концептуальна одиниця (фігура) виявляється більш виділеною, ніж інша (фон). Наприклад, у залежності від позиції модифікатора а. *all* виділеними виявляються різні фігури – 'повна кількість подібних частин, що сприймаються як ціле' (***All the traces** have disappeared* - 'the whole number of traces') або 'кожна/будь-яка з тих частин, що утворюють сукупність' (*The traces **have all disappeared*** - 'every trace').

Отже, іконічність виявляється в імітації концептуальних структур структурами мови. Їх активізація та різноманіття засобів кодування ("coding devices" [10, p. 58]) визначається преференціями комунікантів і типологією мови. Як влучно зазначає В. фон Лангендонк [12, p. 79], актуалізація принципів дистантності та послідовності об'єднується основним правилом щільності ("closeness"), що вміщує наближеність подій у часі, до мовця або змістовно, і значно залежить від типу домінуючого порядку слів.

Звернемося до принципу квантитативності. Функціональний ракурс дозволяє Т. Гівону [10, p. 49 - 50] об'єднати за принципом квантитативності те, що (а) більшій обсяг інформації кодується за допомогою більшої форми; (б) менш передбачувана інформація вимагає більшу кількість одиниць кодування; (в) більш важлива інформація потребує більше засобів кодування. Виходячи з цього, можливі актуалізації принципу квантитативності можна об'єднати основним правилом множинності і, за спостереженнями Т. Гівона, вони виражаються за рахунок "збільшення форми" та "більшої акцентуації лексичних одиниць, ніж граматичних морфем" [там само].

З ономасіологічної точки зору квантитативність актуалізує комплекс наших уявлень про кількість, зок-

рема, про число, кратність, різноманітність, тривалість, повторюваність, інтенсивність, які змінюються як у бік збільшення, так і у бік зменшення. На різних мовних рівнях спостерігаємо як розширення, так і скорочення формального аспекту знака в залежності від змісту. Квантитативність актуалізується різнорівневими засобами, які застосовуються для вираження лексичних, граматичних і прагматичних значень.

Наприклад, такі різновиди модифікації форми використовуються: з метою схематичної імітації ознак ‘множинний; тривалий, повторюваний; інтенсивний; подвійний, переливчастий тощо’ або, навпаки, ‘слабкий, тонкий тощо’, що властиві голосам тварин, мовленню людини, звуку знаряддя тощо або характеризують форму, колір, рух, емоційний і фізичний стани:. Наприклад:

- ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНА ГЕМІНАЦІЯ :: ‘ГУЧНИЙ, ПОВТОРЮВАНИЙ ЗВУК’ (д.інд. *bhaṣáḫḫ* “гавкіт” [IEIED, p. 123 - 124], араб. *ʔa**kk**aal* “той, хто їсть забагато” [9, с. 159]);
- КЛАСТЕР ГОМОРГАННИХ ПРИГОЛОСНИХ :: ‘ТРИВАЛІСТЬ ДІЇ, СТАНУ’ (йоруба *ba* “ховати/ся” – ***mb**a* “ховається (зараз)” [3, с. 110]);
- КІЛЬКІСНИЙ АБЛАУТ (Ø-Ў-Ӯ) :: ‘ІНТЕНСИВНІСТЬ, ПОВТОРЮВАНІСТЬ ДІЇ’ (і.є. **trep-*[2] “повертати; нахиляти голову (від сорому)” > д.гр. τρέπω, іон. τράπω (короткий голосний) “повертати, спрямовувати; відволікати тощо”, але інтенсив від τρέπω – τρωπάω (довгий голосний) “повертати”);
- НАЗАЛІЗАЦІЯ ГОЛОСНОГО :: ‘ІНТЕНСИВНІСТЬ, БЕЗПЕРЕРВНІСТЬ’ (крикськ. базова форма *wan**a**j-as* ‘зв’яжи це’ [4, p. 740] - імператив з нейтральним значенням > подовжений вокалізм *wan**ã**j-is* ‘він/вона зв’язує це’ - евентив із значенням ‘стан, до якого призвела дія’; назалізація *wan**ã**j-is* [wana:ⁿjis] ‘він/вона продовжує зв’язувати це’ – експресивне значеннння;
- РЕДУПЛІКАЦІЯ :: ‘ПОВТОРЮВАНА ДІЯ; ПЕРЕЛИВЧАТИЙ КОЛІР’ (д.гр. *βαμβαίνω* “зубами, тремтіти; базікати, белькотати”, а. *mah**i**mah**i**/ mah**i**-mah**i*** “морська зелено-блакитна, сріблясta риба, *dolphin fish*”;
- РЕДУПЛІКАЦІЯ + ЗВУКОСИМВОЛІЗМ :: ‘ПОВТОРЮВАНИЙ РУХ’ + ‘ІНТЕНСИВНІСТЬ’, де збільшенням або зменшенням шуму за рахунок протиставлення дзвінкого та глухого приголосних кодується варіативність інтенсивності ознаки – яп. ***p**iri-**p**iri* “удар, потрясіння; шок” vs ***b**iri-**b**iri* “сильний удар, надзвичайне потрясіння, шок” [11, p. 29].

У вищенаведених прикладах усі засоби виконують імітативну функцію: збільшенням форми кодується діменсіональне, просторове, темпоральне, квантитативне, квалітативне збільшення.

Паралелізм між *signans* та *signatum* досягається і шляхом скорочення. Ми поділяємо думку В. Дресслера [8, p. 106] та інших дослідників про іконічну функцію пейоративних та пестливо-зменшувальних форм, де зменшення корелює з такими семантичними ознаками, як ‘відсутність або нестаток якої-небудь якості, риси’ і ‘знижена оцінка’.

Використання іконічної техніки, що базується на скороченні, не обмежується прагматично навантаженими власними назвами (а. *Mussolini* > зневажливе *Musso*, а. *Elizabeth* > пестливе *Beth* тощо [там само]) та їх похідними апелятивами **(**австрал.а. *Tipperary* > *Tip* “ірландець, особл. золотошукач” (‘*To rescue him this rowdie Tip unto his mates he hollered*’ (1862 C.R. Thatcher Canterbury Songster 19) [цит. за: 5, p. 583] – ‘Щоб врятувати цього бешкетного ірландця, він нагримав на своїх друзів’). Повна двокомпонентна форма астрал.а. *long tom* “риштак для стоку води і промивання золотовмісного матеріалу” використовується на позначення великого за розміром і високопродуктивного приладу (“*Long-toms … do more work than an ordinary cradle*” (1852 *Empire* (Sydney) 23 Jan. 602/4) [цит. за: 5, p. 316] – ‘Довгі риштаки промивають більше, ніж звичайні лотки’; “*a ‘long Tom’ sluice … some ten feet in length*” (1865 J. F. Mortlock *Exper. of Convict* 149) [там само] – ‘великий Том … десять футів завдовжки’). Натомість, скорочення астрал.а. *tom* є позначенням низькопродуктивного і незначного за розміром приладу (“…*a mulatto … was working a small ‘tom’ by himself, with which he had cleared half an ounce up to twelve o’clock that morning*” (1852 A. Mackay *Great Gold Field* (1853) 5) [цит. за: 5, p. 585] – ‘…мулат… самостійно працював на малому риштаку і до півдня відмив лише півунції’, “…*a ‘tom’ – a sloping table about 2 feet wide…*” (1980 M. Temple *Goers & Shicers*) [там само] – ‘…малий риштак – столик зі схилом два фути завдовжки…’). Ці приклади демонструють відповідність формальної ознаки ‘скорочення’ семантичній ознаці ‘діменсіональне зменшення’.

Актуалізація параметричного контрасту не обов’язково здійснюється вилученням із морфологічної структури експліцитно вираженого компоненту (***long** tom > tom)*. Так, використання повної форми астрал.а. *tom-tart* “молода дівчина; мила, кохана (також при звертанні)” є індиферентним до денотативної ознаки ‘зріст людини’ і зазвичай має амеліоративне конотативне значення (‘милий’, ‘такий, що вселяє любов’), а при вживанні скорочення астрал.а. *tom* значущості набувають такі денотативні ознаки, як, наприклад, ‘невеликий зріст’, ‘обмежені можливості’, або пейоративні ознаки (‘нещасна людина, яка заслуговує на іронічне ставлення внаслідок своєї немічності тощо’). Пор.: нейтральна база деривації (“*Tom-tart, Sydney phrase for a girl or sweetheart*” (1882 *Sydney Slang Dict.* 8) [цит. за: 5, p. 585] – ‘*Tom-tart*, популярне у Сіднеї найменування для дівчини або коханої’) vs скорочений дериват із денотативним значенням ‘невисока людина’ (*“… one of the **little** social **toms** … She was a **nuggety little** sheila*” (1951 D. Stivens *Jimmy Brocket* 102) [там само] - ‘…одна з компанійських дівчаток … Вона була невеликою на зріст дівчинкою’) або з конотацією іронії (‘*If his ‘tom’ had even the inkling of an idea that he was not true to her in word and deed…*” (*c* 1907 W.C. Ch. Darkest Adelaide 9) [там само] - ‘Якби його дівчина мала хоча б слабку підозру, що він обманює її на словах та на ділі…’).

За допомогою повної та скороченої форм відбувається протиставлення темпоральних сем ‘довгостроковість, постійність’ vs ‘короткостроковість, тимчасовість’ - амер.а. *ranch-house* “будинок хазяїна ранчо” (тобто ‘житло’, ‘місце довгострокового перебування’) > австрал.а. *ranch* “їдальня або мебльовані кімнати з харчуванням для найманих працівників” як ‘місце короткострокового перебування’.

Отже, скорочення використовується задля кодування зменшення вияву певної ознаки, властивості та пейорації.

Редукція матеріальної частини часто корелює із втратою диференційної семи, і обов’язкова у повних вихідних формах семантична ознака втрачає актуальність, стає факультативною, потенційною у значеннях

дериватів. Отже, менша кількість інформації вимагає менше форми для її кодування:

ПОВНА ФОРМА :: ‘ВЕЛИКИЙ РОЗМІР’ > СКОРОЧЕННЯ :: ‘РОЗМІР (неактуальна сема)’ (а. *portmanteau* “дуже велика складана сумка для подорожей” > австрал.а. *port* “будь-яка сумка для подорожей”);

ПОВНА ФОРМА :: ‘ІНТЕНСИВНІСТЬ ПРОЯВУ ОЗНАКИ, ВИКОНАННЯ ДІЇ’ > СКОРОЧЕННЯ :: ‘ІНТЕНСИВНСТЬ ВИКОНАННЯ ДІЇ (неактуальна сема)’ (а. *ding-dong, wing-ding* “шумна вечірка” > австрал.а. *ding* “вечірка ”);

На рівні одиниць обсягом більших, ніж слово, продуктивними виявляються надмірні структури: ПОВТОР - а. *Far Far Away* (Slade, *Slade in Fame*) ‘дуже далеко’, *lots and lots* “багато-багато”, *by and by* “негайно, дуже швидко” тощо; СИНОНІМІЧНА КОНДЕНСАЦІЯ - а. *by hook (or/and) by crook* “усіма правдами й неправдами”, *by leaps and bounds* “зростати, розвиватися дуже швидко”). Надлишковість таких засобів забезпечує концентрацію уваги, деталізацію інформації, уточнення, експресивність висловлювання, полегшує його декодування.

Арсенал риторичних засобів, що корелюють з квантитативністю, дуже різноманітний. За рахунок надлишкових (уточнення, полісиндетон тощо) та лаконічних засобів (стримане висловлювання, асиндетон тощо) виражено збільшення або зменшення інтенсивності, різноманіття, послідовності. Наведемо лише один приклад: “[40] ἐπεὶ τριήρεις γε **καὶ** σωμάτων πλῆθος **καὶ** χρημάτων **καὶ** τῆς ἄλλης κατασκευῆς ἀφθονία, καὶ τἄλλ᾽ οἷς ἄν τις ἰσχύειν τὰς πόλεις κρίνοι, νῦνἅπασι καὶ πλείω καὶ μείζω ἐστὶ τῶν τότε πολλῷ. ἀλλὰ ταῦτ᾽ **ἄχρηστα, ἄπρακτα, ἀνόνητα** ὑπὸ τῶν πωλούντων γίγνεται.” (Δημοσθένης. *κατὰ Φιλίππου Γ*) [7] – ‘[40] Щодо трієр і численного війська (καὶ σωμάτων πλῆθος), і грошей (καὶ χρημάτων), і всього того статку (καὶ ἀφθονία), за яким можна оцінювати міць полісу, всього цього набагато більше, ніж раніше; проте все це стає непотрібним (ἄχρηστα), безцільним (ἄπρακτα), даремним (ἀνόνητα) через продажність [людей].’ (Демосфен. Третя промова “Проти Філіпа”, 3, 40). В уривку комбінується вживання полісиндетона та асиндетона. Багатосполучниковість підсилює значення ‘надмірної кількості, багатства’, опущення ж сполучників – значення ‘відсутності потреби, незначущості’. Конденсація синонімів, об’єднаних значенням ‘марний’ (д.гр. ἄ-χρηστα < ἄ-χρηστος 2 “непотрібний; такий, що не використовують”, ἄπρακτα < ἄ-πρακτος 2 “безцільний, даремний; такий, що не досягнув мети”, ἀνόνητα < ἀν-όνητος 2 **“**даремний, непотрібний; такий, що не має ніякої вигоди”), експлікує інтенсивність, повноту виявлення ознаки.

Висновки. Принцип квантитативності є універсальним і реалізується незалежно від типології та генетичної приналежності мови. Проте структурний та генетичний чинники визначають конкретні актуалізації цього принципу та пріоритетність тих чи інших засобів кодування. Незалежно від структурних характеристик та генетичних зв’язків, основні засоби кодування квантитативності об’єднуються правилом збільшення/зменшення форми, що відповідає їх змістовній тотожності. Структурно-змістовна подібність цих засобів уможливлює їх поліфункціональність, взаємозв’язок та комбінування. Поліфункціональність виявляється у тому, що засоби, які структурно об’єднуються збільшенням/зменшенням форми, одночасно залучаються до виконання експресивної та імітативної функцій. Взаємозв’язок ми вбачаємо у детермінованості одних засобів іншими: назалізація голосного відбувається у випадках подовженого вокалізму; редуплікація є поширеною у мовах із продуктивною композицією, але не навпаки; консонантний повтор може бути діахронічно похідним від морфемного повтору за умов вилучення ідентичних і послідовно розташованих приголосних. Виконання єдиної функції та взаємозумовленість створює умови для комбінування зазначених засобів та семіотичної конвергенції, основу якої становить поєднання різнорівневих та однорівневих імітативних засобів (звукосимволізм + редуплікація, асиндетон + синонімічна конденсація; кількісний аблаут + редуплікація, полісиндетон + асиндетон тощо).

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Козлова Т.О. Дослідження іконічності в мові: історія та перспективи // Нова філологія. - Запоріжжя, ЗНУ, 2013. - № 59. - С. 38 – 45.

Kozlova T.O. Doslidzennja ikonichnosti u movi: istorija ta perspevtyvy [Studies on Iconicity in Language: History and Perspectives] // Nova Philologija. – Zaporizhzhya, ZNU, 2013. - № 59. - C. 38 – 45.

2. Сигал К.Я. Проблема иконичности в языке / Кирилл Яковлевич Сигал // Вопросы языкознания. - 1997. - № 6. - С. 100 - 120.

Sigal K. Ya. Problema ikonichnosti v jazyke [Iconicity in language] // Voprosy jazykoznanija. - 1997. - № 6. - C. 100 - 120.

3. Anderson E. A Grammar of Iconism / Earl R. Anderson. – Cranbury: Fairleigh Dickinson University Press, 1998. – 399 p.

4. Brown M. Word-Formation and Creolisation: The case of Early Sranan / Maria Brown Tübingen: Niemeyer, 2009. – 309 p.

5. The Concise Australian National Dictionary / Joan Hughes, ed. – Melbourne : Oxford University Press, 1989. – 662 p.

6. Cuypere L. De. Limiting the Iconic: From the Metatheoretical Foundations to the Creative Possibilities of Iconicity in Language / Ludovic De Cuypere . – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2008. - 286 p. [Iconicity in Language and Literature; 6].

7. Demosthenes, Philippic 3 (κατὰ Φιλίππου Γ) // Demosthenes. Demosthenis. Orationes. ed. S. H. Butcher. - Oxford : Clarendon Press, 1903. // Perseus Digital Library / Gregory Crane, ed.-in-chief. – the Department of the Classics, Tufts University. – http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0069%3aspeech%3d9

8. Dressler W.U. Word Formation as Part of Natural Morphology / Wolfgang U. Dressler // Leitmotifs in Natural Morphology; Wolfgang U. Dressler, ed. - Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1987. - P. 99 – 126.

9. Fehri A. F. Verbal Plurality, transitivity, causativity / Abdelkader Fassi Fehri // Research in Afroasiatic Grammar: Selected Papers from the Fifth Conference Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2003. – P. 151 – 186.

10. Givón T. Isomorphism in the Grammatical Code: Cognitive and Biological Considerations / Talmy Givón // Iconicity in Language / Raffaele Simone, ed. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1995. – P. 47 – 76.

11. Herlofsky W. J. Iconicity and Natural Languages. The case of Classifier-like Constructions in Japanese Sign Language / William J. Herlofsky // - 2008. – 44 – 2 – # 1. – www.2.ngu.ac.jp/uri/junbun/pdf/jinbun_vol4402_03.pdf-P. 19 - 32.
12. Langendonck W. Van. Categories of Word Order Iconicity / Willy van Langendonck // Syntactic Iconicity and Linguistic Freezes: The Human Dimension; Marge E. Landsberg, ed. – Berlin : Walter de Gruyter, 1995. - P. 79 - 90. (Studies in anthropological linguistics ; 9).
13. Nänny M., Fischer O. Introduction: *veni, vidi, vici*. / Mäx Nanny, Olga Fischer // The Motivated Sign / Olga Fischer, Max Nänny, eds. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2001. – P. 1 - 16. [Iconicity in Language and Literature 2].
14. Radden G., Dirven R. Cognitive English Grammar / Günter Radden, René Dirven. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2007. – 374 p. (Cognitive Linguistics in Practice ; vol. 2).

Kozlova T.O. The quantity principle and iconic means of its encoding

Abstract. The quantity principle is iconically encoded in typologically different and genetically unrelated languages. The application of this principle and its encoding means vary crosslinguistically due to the structural and genetic factors. The form-meaning similarity of the encoding means agrees with the rule of quantitative increase, or its converse, decrease, and enables their multifunctionality, interdependence and combining.

Keywords*: iconicity, motivation, quantitative ablaut, repetition, shortening, the quantity principle*.

Козлова Т.О. Средства актуализации квантитативного принципа иконичности

Аннотация. Иконический принцип квантитативности реализуется в языках различной типологии и генетической принадлежности. Структурный и генетический факторы определяют конкретные актуализации этого принципа и приоритетность тех или иных средств кодирования, которые объединяются правилом увеличения/уменьшения формы, что отвечает их семантической схожести. Структурно-содержательное подобие этих средств обусловливает их полифункциональность, взаимосвязь и комбинирование.

Ключевые слова: *иконичность, квантитативный принцип, количественный аблаут, мотивация, повтор, усечение*.

Кульчицька О.В.

Пейоративи як засіб вербалізації вираження негативного емоційного стану

Кульчицька Олена Василівна
аспірант, асистент кафедри англійської мови та кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівський Національний Університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Анотація. Стаття націлена на висвітлення питання щодо використання пейоративної лексики як засобу вираження та передачі негативного емоційного стану мовця. У структурі пейоративів виділяється група емосем, як одна з основ виділення пейоративного значення лексеми. Підкреслюється роль емоцій у пізнання оточуючого світу. Значна роль відводиться негативним емоціям, як таким, що найбільш притаманні увазі людини.

Ключові слова: *пейоративи, емоційний компонент, емосеми, прагматика.*

Безперечним є факт, що емоції є одним з основних та всепроникаючих аспектів людського буття. [6]. Як зазначає Шаховський В.І. майже у всіх своїх авторських книгах, вони є мотиваційною основою свідомості, оскільки саме емоційне переживання є рушійною силою людської когніції. Так, Попова Т.М. відзначає, що "ключовим для розуміння суті сучасного напрямку лінгвістичних досліджень можна вважати пізнання людини через мову. Таким чином, головним для науки про мову стає активізація антропологічного підходу до вивчення мовної семантики людського фактора, що допускає необхідність співвіднесення аналізу мовної системи з аналізом концептуальних систем, які закріплюють пізнавальний досвід носіїв мови" [5, 10]. Тому універсальним концептом оголошена людина і вона постає в центрі дослідження антропоцентричної лінгвістики [3, 18].

Методологічною базою стали праці вітчизняних за закордонних вчених-лінгвістів, як Шаховського В.І., Савінкіної Н.Б., Голод О.Є., Хорнсбі Дж., Гома Кр. та багатьох інших.

Основною метою статті є виділення пейоративної лексики з осередку інших пластів у якості основної лексики, що найширше та найповніше передає емоційний стан людини, викликаний негативними емоціями. Стаття написана на основі антропоцентричного підходу, як такого, який змінив парадигму лінгвістичної науки.

З точки зору лінгвістичної відносності Б. Уорфа, мова - це система взаємопов'язаних категорій, яка, з одного боку, відображає, з іншого - фіксує певний погляд на світ. [17] Мова закріплює уявлення та знання з будь-яких областей, тому мовна картина світу неминуче включає такі елементи , а також елементи багатьох інших картин світу. Центральне місце в ній займають уявлення побутові, які грунтуються не на аналізі та чіткій формальній логіці, а на повсякденних спостереженнях і узагальненнях. [2, 78]. Таким чином, саме побутові уявлення закладають основу мовної картини світу й саме ці уявлення в першу чергу фіксуються у внутрішньому лексиконі. Особливо це стосується пейоративних висловлювань, адже, як буде зазначено нижче, людині притаманно звертати увагу в першу чергу на негативні явища, ніж позитивні [13].

У. Грей стверджує, що все пізнання кодується емоціями. Він вважає, що емоції збирають і організують когнітивні елементи в емоційно-когнітивну структуру, а повторення цього процесу за допомогою розвитку ієрархічних рівнів організації, на його думку, утворює розвиток розуму. К. Ізард наполягає на тому, що емоції детермінують думки. Р. Браун, а слідом за ним і багато інших вчених експериментально підтверджують, що людина до усвідомлення предметно-логічної (фактуальної) інформації, що міститься в будь-якому висловлюванні, усвідомлює його емоційно-оцінний компонент. [14]. Більш того, на думку А. Біне, французького психолога, емоційний образ лежить в основі мовлення, у зв'язку з чим емоції спонукають до продукування мовного висловлювання, координують його, а також впливають на адресата, передаючи йому свій емоційний імпульс. А Ш. Баллі, швейцарський лінгвіст, впевнено проголосив, що люди ніколи не думають та не говорять абсолютно розсудливо [14].

Велика кількість людей дуже чутлива навіть до найменших натяків на критику. Відбувається це тому, що негативна інформація взагалі для людей виявляється більш значущою, ніж позитивна, так як, будучи не такою звичайною, вона привертає до себе більше уваги. [13] Шаховський В.І., відзначає, що навіть у словниках будь-якої мови найширше представлена негативно-оцінна лексика. [16]

Згідно Дженіффера Хорнсбі мовець переносить своє негативне чи вороже відношення на слова, які класифікуються як пейоративні. [9, 6]. Таке відношення ніби втілюється в лексику, перетворюючи її на пейоративну. Це положення підтверджується і твердженням Крістофера Гома про те, що пейоративи слугують засобом для виявлення свого негативного відношення. [15]

Конотативне значення слова викликає у людській свідомості одну з трьох асоціацій – позитивну, нейтральну чи негативну. Наприклад:

Позитивна: Sue would be with Charlie – the werewolves' mom with the vampire's dad – and he wouldn't be alone anymore. [11, 697]

Нейтральна: And now look what's become of you! Trying to seduce a vampire. [11, 403]

Негативна: I wanted to kick myself when I realized how much I'd been counting on that loathsome vampire. [11, 300]

Усі з цих трьох виразів відносяться до одного позначення істоти, але всі вони викликають різні асоціації у адресата. Яку з цих асоціацій використати мовцю, залежить від його інтенцій. Так, у першому випадку, автор вживає слово vampire контекстуально виключно з позитивними емоціями, про що свідчать оточуючий ширший контекст, який і надає даному слову меліоративного, тобто позитивного значення. У другому випадку вживання слова vampire є нейтральним, оскільки воно не є центром уваги мовця, тобто даний іменник вжитий без емоцій, тоді, коли дієслово відіграє найважливішу роль у трактуванні даного ре-

чення, адже контекстуально мовець не схвалює саме дію адресата. Третій приклад свідчить про наявність негативного значення даного слова. В поєднанні і прикметником loathsome, дана лексема отримує ще більшого пейоративного забарвлення. Як зазначав Креміх І.І., чим нижче негативно-оцінна лексика розташована по етичній шкалі, тем яскравіше, інтенсивніше проявляється пейоративна, зневажлива експресія. [4, 32]

Суть використання пейоративної лексики зводиться до того, що автор передає зневажливу оцінку не прямо, а за допомогою певного набору лексичних засобів.

Згідно концепції Н.Б. Савінкіної, істотною рисою пейоративів є їхня комунікативно-прагматична здатність викликати в людській свідомості негативні емоційні реакції та здатність виражати несхвальне відношення до того, що ними позначається.

Властива пейоративній лексиці емоційна природа оцінки визначає її прагматичні функції, а саме:

1) вираження негативно-емоційного відношення до об'єкта оцінки;

2) прагнення викликати подібні емоції в адресата;

3) бажання призвати останнього до таких дій, яка адресату вважається найбільш доречною.

Так, у наступному прикладі, вживаючи словосполучення ghostly pirates комунікант-адресант виражає своє відношення до піратства як до ідеї, на якій антагоніст є зацикленим та вперто слідує своїм переконанням, та яку він повинен подолати: He worked hard to shake off his pirate´s reputaion and live a normal life, and now it´s all gone to pot. [10, 10] … Well, that's the daftest load of old hogwash I ever did hear… The sooner you get ghostly pirates out o' your head, the better. [10, 13]

Прагматичний потенціал лексем пейоративного сенсу, з точки зору конотативної семантики, вивляється у формуванні наступних пейоративних емосем: одна меліоративна емосема - пестлива, та сім емосем пейоративної оцінки, таких як жартівлива, іронічна, несхвальна, нехтувальна, презирлива, груба, лайлива.

Розглянемо наступні приклади з кожним видом пейоративних емосем:

- жартівливої: Jeb laughed cheerfully. "No, I don't want you dead! ... It's like boiling a frog." [12, p. 240];
- іронічної: "Your precious little Ibis has given us more headaches than it's worth". [11, p. 11];
- несхвальної: "So stupidly, blindly stubborn! She growled. He wouldn't believe you if you told him the sun sets in the west." [12, p. 324];
- нехтувальної: "I'll just take your light with me, Doc, so that Jeb's pet parasite can't get up to anything, and be on my way [12, 323];
- презирливої: "Well get a move on then, Phipps, and stop blubberin'" [12, p. 22];
- грубої: "Grisly, slavering, hungry, filthy wolves!" [12, p. 150];
- лайливої: "We've got a bloody *queen mother alien* living with us." [12, p. 351].

Таким чином, емоційний компонент в значенні певних лексичних одиниць є тою ознакою, яка відрізняє пейоративну лексику від негативно- чи негативно-оцінної. Адже складність опису пейоративів полягає в тому, що не всі лінгвісти досить чітко розмежовують поняття "пейоративність" та "негативна конотація", які не є прямими синонімами.

Опираючись на дослідження Голод О.Є., пейоративами ми називаємо одиниці, в семантичну структуру яких входить негативна емотивна сема, і за допомогою яких виражається негативне ставлення одного антропоценту комунікації до іншого [1].

Таким чином найбільш точним для нас видається наступне визначення терміну пейорація: пейорація - це негативна, емоційно-навантажена експресивна оцінність. Підтвердження цьому визначенню лежить і у деяких критеріях визначення пейоративної лексики (це питання вивчалось такими вченими як Хідекель С.С., Шаміна Е.А., Кошель Г.Г., Сафонова Л.В., Креміх І.І.), одними з яких є: наявність у дефініції слів суб'єктивно-емоційної оцінки, тобто слів, що виражають емоції та емоційні стани, такі як unpleasant, terrible, frightful, horrible etc.; наявність у дефініції слів об'єктивно-емоційної оцінки, що означають властивості та якості, які викликають схвалення чи несхвалення. Наприклад: In a short while, the filthy ship would appear, and they would set sail. [10, 9]. Беручи до уваги словникову дефініцію слова filthy, можна стверджувати, що вже у його визначенні, окремо від загальної пейоративної конотації, міститься негативна емоційна оцінка: 1. Very dirty and unpleasant. 2. Very rude and offensive and usually connected with sex. 3. Showing anger. [7]

Аналізуючи пейоративну лексику, необхідно брати оточуючий контекст, адже у художньому дискурсі, іноді саме він є основоположним чинником для визначення пейоративу. Значна увага приділяється даному питанню такими науковцями, як Ферс Дж., Ковшиков, В.А., Глухов В.П.,Винокур Г.О. та інші.

Контекст відіграє надзвичайно важливу роль у трактуванні пейоративних одиниць, а контекстуальний метод передбачає вивчення лексичних одиниць у співвідношенні з іншими лексичними одиницями у тексті. Згідно концепції Дж. Ферса, вираз набуває сенсу в ситуативному і соціальному контексті та є функцією такого контексту [8, 31]. Іншими словами, якщо ми прагнемо зрозуміти, в якому значенні виступає певне слово і як воно співвідноситься з денотатом, що відображається в мові, варто обов'язково враховувати, що слова включені в вирази, а через них – в тексти, і що крім того, вони включені в «контекст» ситуації, що відображається. При цьому семантика слів в тексті, може значно відрізнятися від семантики ізольованих слів, оскільки тільки в розгорнутому виразі слово отримує своє справжнє, реальне значення. Так, взявши до уваги контекст у наступному прикладі, ми можемо стверджувати, що всі виділені пейоративні лексеми з негативно-оцінним значенням, отримують цілком протилежне, меліоративне значення, хоча згідно словникових дефініцій та інших критеріїв виділення пейоративної лексики, ці слова вживаються для показу та "виплеску" негативних емоцій: Jacob was one of the best people I knew, but this seemed like too much to accept from anyone. His grin widened, and he shuddered slightly. "I gotta say it, Bells. You're a freak show." I grinned back, falling easily into the old pattern. This was a side of him I understood. [10, 401] Завдяки реченню, яке передує реченню з виділеним пейоративним словосполученням, та реченню, яке йде одразу ж після нього, можна легко збагнути, що жодних негативних

емоцій один герой не відчуває по відношенню до іншого.

Резюмуючи вище викладений матеріал, можна стверджувати, що беззаперечним фактом є те, що пейоративна лексика є як носієм почуттів так і емоцій. Однією із причин все ширшого використання пейоративної лексики, яка забезпечує сприймати комунікативний намір мовця (для вираження зневаги, осуду, презирства, приниження, несхвалення, іронії та інше) стає людина, як головний антропоцентр комунікації, із всіма своїми недоліками, які і викликають критику у оточуючих. Іншою причиною є те, що емоції є способом пізнання світу, а оскільки негативному відводиться більше уваги ніж позитивному чи нейтральному, вербалізація негативних емоцій відбувається завдяки пейоративній лексиці, з відповідними їй пейоративними емосемами. Таким чином, ми стверджуємо, що пейорація задовольняє потреби індивіда у виявлення свого несхвального, іронічного, осудливого та інших відношень до другого антропоцентру комунікації.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Голод О.Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" // ЛНУ, 2001. – 18 с.

Holod O.Є . Osoblivosti semantyky funktsionuvannya peyorativnoї leksyky v suchasniy nimetskiy movi: Avtor. dys. na zdobuttya stupenya kand. nauk. filol. nauk: spetcial. 10.02.04 "Germanski movy" [Semantic Peculiarities and Functioning of Pejorative Vocabulary in Modern German]// LNU, 2001. – 18 p.

2. Залевская А.А. Вопросы организации лексикона человека в лингвистических и психолингвистических исследованиях // Калинин. гос. ун-т, 1978.– 88 с.

Zalevskaja A. Voprosy organizatcyi lexicon cheloveka v lingvisticheskih i psycholingvisticheskih issledovaniyah [Questions of the organization human's vocabulary in the linguistic and psycholinguistic researches] // Kalinin. Gos. Universitet, 1978. – 88 s.

3. Ерошенко А.Р. Концепт «Человек» в антропологической лингвистике: особенности интерпретации // Антропологическая парадигма в философии. Ставрополь, 2003. ч. 2: Филология. – 18-20 с.

Yeroshenko A. R. Koncept "chelovek" v antropologicheskoi lingvistike: osobennosti interpritacyi [The concept "Human Being" in the anthropology linguistics: interpretation of the peculiarities] // Antropologicheskaya paradigma v filosofii. Stavropol, 2003. Chast' 2: Philology. – 18-20 s.

4. Кремих И.И. Отрицательный оценочный компонент в семантической структуре слова // Прагматика слова: сб. науч. тр.-М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1985. – 28-40 с.

Kremih I.I. Ortitcatelnyi otcenochnyi component v semanticheskoi structure slova [Negative evaluative component in the semantic structure of the word] // Pragmatika slova: Sbornik nauchnyh. tr.-M.: MGU im. V.I. Lenina, 1985. – 28-40 s.

5. Попова Т.Г. Национально-культурная семантика языка и когнитивно-социокоммуникативные аспекты (на материале английского, немецкого и русского языков) // Изд-во МГОУ, 2003. – 146 с.

Popova T.G. Natcyonalno-kulturnaya semantika yazyka i kognitivno-sotcyokommunikativnye aspekty [Nationally-cultural semantics of the language and cognitively-social communicative aspects] // iz-vo MGOU, 2003. - 146 s.

6. Семёнова Т.В. Вербализация эмоций человека в зервале антонимии (на материале английкого языка) // Филология. Искусствоведение. Вып. 40. Вестник Челябинского государственного университета, 2010. № 4 (185). – 156-159 с.

Semenova T.V. Verbalizatcyya emotcyi cheloveka v zerkale antonimii (na materiale angliykogo yazyka) [Verbalization of the human's emotions in the mirror of the antonymies (on the materials of the English language)] // Filologiya. Isskustvovedenie, Vestnik Chelyabinskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Vypusk 40, 2010. № 4 (185) – 156-159 s.

7. ABBYY Lingvo 6.0. // Copyright © 1989-1999 ABBYY (BIT Software)

8. Firth J.R. Papers in Linguistics 1934—1951 // Oxford University Press, 1957. – p. 29.

9. Hornsby Jennifer. Meaning and uselessness: how to think about derogatory words // Midwest Studies in Philosophy, 2001. 25 (1) – p.128-141.

10. Mould Chris. Something Wickedly Weird // Roaring Brook Press, 2009 – p. 176.

11. Stephanie Meyer. Breaking Down // Atom, Palimpsest Book Production Limited, 2009. – p. 702.

12. Stephanie Meyer. The Host // Atom, Palimpsest Book Production Limited, 2010. – p. 619.

13. http://www.elitarium.ru/2011/10/05/kak_vosprinimat_kritiku.html

14. http://bibl.nashaucheba.ru/v1136/шаховский_в_эмоции__мотивационная_основа_человеческого_сознания

15. http://www.researchgate.net/publication/225369324_A_puzzle_about_pejoratives

16. http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1261741309&archive=1261741578&start_from=&ucat=14&

17. http://www.traktat.ru/tr/referats/id.1569.html

Kulchytska O.V. Pejoratives as verbalization means of expression of the negative emotional state

Abstract. The article is aimed at clarification of the question concerning pejoratives´usage as verbalization means and transferring the negative emotional state of the addresser. The group of emosenes as one of the main in the pejoratives´definition is singled out. The role of the emotions in understanding the surroundings is emphasized. Significant role is attributed to the negative emotions as the most inherent in people's attention.

Keywords: *pejoratives, emotional component, emosemes, pragmatics.*

Кульчицкая Е.В. Пейоративы как способ вербализации выражения негативного эмоционального состояния

Аннотация. Статья нацелена на освещение вопроса использования пейоративной лексики как способа выражения и передачи негативного эмоционального состояния говорящего. В структуре пейоративов выделятся группа эмосем, как одна из основ выделения пейоративного значения лексемы. Подчеривается роль эмоций в познании внешнего мира. Значительная роль отводиться негативным эмоциям, як таковым, которые являются наиболее присущими вниманию человека.

Ключевые слова*: пейоративы, эмоциональный компонент, эмосемы, прагматика.*

Лавриненко С.Т.

Лінгвокультурологічний аспект правової інформативності українських народних дум

Лавриненко Світлана Томівна
кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри сучасної української мови
Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Аннотация. В статье рассматриваются языковые знаки культуроправового опыта, вербализованного украинскими народными думами. Впервые использован лингвокультурологический подход к изучению правовой информативности фольклора. Основное внимание уделено анализу словесных маркеров правосубъектности, правосознания, правомочности, представленных в думах турецко-татарского и польского циклов. Результатом работы стала характеристика правовых сценариев, связанных с лингвокультурными константами "воля", "честь","справедливість", "достоинство", "слава".

Ключевые слова: *лингвокультурология, украинская дума, правосубъектность, правосознание, правомочность.*

Текстовий масив народного епосу справедливо вважається акумулятором узагальненого колективного досвіду, областю конвергенції між міфологічним, історичним і художнім сприйняттям дійсності, суттєвим чинником формування національної свідомості та ідентичності. Мовна система українських дум закодувала елементи первісних уявлень, пов'язаних з правовими переконаннями носіїв фольклорної традиції.

У своїх попередніх публікаціях [7; 8; 9; 10; 11] ми, спираючись на досвід українських лінгвокультурологів [4; 6], етнолінгвістів [5; 15], лінгвофольклористів [1; 2], когнітивістів [16, 13], детально розглянули різні форми фіксації правової інформативності народних дум: правосуб'єктні маркери, вербалізації смислових контурів військового права, процеси концептуалізації понять сфери народної правосвідомості, засоби мовної реалізації первісно-правових констант "честь" і "гідність" тощо.

Метою статті є систематизація напрямків лінгвокультурологічного аналізу правової інформтаивності українського думового епосу.

Лінгвокультурологічного осмислення зазнали загальновідомі, перевірені часом, відібрані фахівцями найвищої кваліфікації, добре зрозумілі носіям етнокультурних констант українства зразки народної творчості, представлені у виданні: Народні думи. – К.: Дніпро, 1986. – 173 с [14].

Аналіз правової інформтаинвості текстів українських народних дум здійснюється з опорою на когнітивно-інтерпретативну метолику вивчення фольклорного текста.

Українським народним думам, як глибоко оригінальним музично-поетичним творам високого ідейного звучання, належить почесне місце у фонді епічної культури. Створені в епоху найбільшої напруги народу в боротьбі за право на життя, вони пройшли складну еволюцію. Час виникнення дум (XV ст.) збігається з початком формування української нації. Основою розгляданих текстів стали історичні реалії XV–XVII ст.: страждання українських полонених в татарсько-турецькій неволі; героїзація перемог українських козаків-лицарів [1, с. 25]. Епічні фабули, пов'язані з історичним минулим народу, описують певні події, часто конкретних осіб [3, с. 153; 12, с. 267].

Правова інформативність українських народних дум спирається на ментальні основи національного світобачення. Отже, цілком закономірно, провідна роль у її організації як сегменту фольклороправового лінгвоконцептополя належить енграмам правосвідомості.

Правова культура пов'язана з ментальними стереотипами. Вербалізований досвід, знання, акумульовані певною етномовною спільнотою, становлять базис ментальності як форми оволодіння дійсністю, частиною якої є правова реальність.

Трансльовані народним епосом елементи правосвідомості становлять систему ментальнозумовлених знаків, значень та їх кореляцій. Світ значень утворюється сукупністю ціннісно-смислових параметрів й виявляється культурною формою існування правового знання та способом його функціонування у сфері духовно-практичної діяльності людини. Свідомість через вербалізовані кванти соціального досвіду забезпечує смислотвірний підмурок правової культури, інформативний простір якої визначається виражальними можливостями відповідних лінгвосеміотичних реалізацій.

Ментальний аспект правого досвіду, відтворений народними думами, постає з внутрішньої здатності людини чинити у відповідності до вимог типових для буття конкретного етносу обставин. Вибір моделі поведінки при цьому спирається на етнокультурні константи, які довільно активізуються мозком. Ментальні ознаки народно-правового світобачення об'єктивуються мовою героїчного епосу через окремі значення і смисли, елементи внутрішньої форми мовних знаків, засоби вторинної і асоціативно-похідної номінації, культурні конотації тощо.

Лінгвокультурні маркери правосвідомості українських народних дум асимілюють кванти знання, які відповідають поняттєвій мережі правового досвіду носіїв фольклору. Мовна компетенція творців героїчного епосу членується на релевантні фрагменти осмислення дійсності, що мають вербальне вираження, у якому суміщаються етнокультурний, соціокультурний і особистісний виміри. Стереотипні настанови когнітивно-культурного камертона сприйняття правового сегменту фольклорної картини світу крізь призму ціннісної прагматики етносвідомості спираються на спектр почуттів, настроїв, думок, вражень, вербалізованих творцями фольклору.

Правосвідомість персонажів українських дум є результатом концептуалізації елементів відповідної сфери народного досвіду. Зазначена категорія реалізується за допомогою семантичного конструкту імен та предикатів, які співвідносяться з одиницями етнодетермінованого мислення. Ментальний простір пра-

восвідомості героїчного епосу становить фрагмент наївної картини світу, що моделюється мовою, а саме фольклороправовими лінгвокультуремами, семантика яких відображає етапність мислення (мрія, роздум, вагання), ментальні результати (думка, ідея), ментальні ініціативи (розгляд, тлумачення), ментальні стани (візія, гадка, уява), ментальні переконання (норма, настанова) тощо.

Ментальні архетипи правосвідомості народних дум, склалися історично на підставі цілої низки принципів етногенезу. Параметри розгляданого явища пов'язуються з конкретними мовними фіксаціями рецепцій різноманітних проявів буття, а також з прямими та опосередкованими маркерами специфічних для національного характеру інтелектуальних, моральних та вольових якостей.

Представлені героїчним епосом мовні знаки включення культурних цінностей до сфери правосвідомості активізують низку фольклороправових смислів, що спираються на народні рецепції кола можливостей, сподівань, претензій персонажів – оборонців вітчизни та їх опонентів. Фольклороправові лінгвокультуреми дум утворюють специфічну парадигму словесних індексацій суб'єктів (козак, бранець), предикатів (воювати, обороняти), атрибутів (славний, відважний), артефактів (шабля, пищаль) стихійної правосвідомості й правоздатності, які об'єднуються у тематичні групи та асоціативні поля. Конотації, що формують оцінну семантику досліджуваних одиниць, не є однорідними через соціальну зумовленість. Лінгвокультурологічне дослідження правової інформативності думового масиву сприяє розкриттю фольклорних чинників становлення низки загальноправових засад та ідей, таких, як законність, демократизм, соціальна справедливість, гласність, національне самовизначення.

Героїко-епічні структури культуроправового досвіду різноманітні за способами формування та впливу. Концептуалізація енграм природного права людини на життя, свободу, власність, справедливість виявляється у зв'язку між смисловими одиницями народних дум (звичай, закон, наказ, кара, суд).

Мовні знаки, пов'язані з номінацією та характеристикою особи, як носія народного досвіду сфери правосвідомості й правоздатності, посідають важливе місце у розгляданих текстах. Правосуб'єктні маркери героїчного епосу презентують систему народних знань, адекватних особливостям жанру, забезпечують накопичення й передачу інформації про становлення етноправового досвіду українців, сприяють піднесенню гуманістичних цінностей та вихованню патріотизму. У центрі семантичного простору правосуб'єктних номінацій народних дум перебувають смислові структури на позначення представників козацької мілітарної спільноти (кошовий, отаман, полковник, гетьман). Поліядерність культуроправових позначень людини у народному епосі варто розглядати не як перелік вербальних сигналів, а як сукупність концептуальних ознак. Номінації персонажів дум постають у вигляді сполучення культуроправових смислів, які перебувають у відношеннях взаємовпливу, підпорядковуються певній ієрархії, мають досить широку кількісну реалізацію, тяжіють до варіативності окремих смислових сегментів. Персонажі аналізованих текстів відрізняються за статтю, віком, родинним статусом, майновим станом, суспільною роллю та родом діяльності, проте усі вони тією чи тією мірою виявляють компетенцію сфери військового права. Отже, цілком закономірно, мовні знаки правосуб'єктності героїчного епосу корелюють з маркерами фольклороправових артефактів військової та побутової сфер, позитивно та негативно оцінних атрибутів, культурних констант, характерних для носіїв козацького етосу: "честь", "гідність", "безчестя", "свобода", "воля", "неволя", "доля", "недоля", "справедливість", "несправедливість".

Провідними для персонажів народних дум є громадянська, адміністративна (військовий сектор), сімейна сфери етноправового досвіду. Зазначена база слугує підмурком стихійної та обґрунтованої правоздатності героїв, які із залученням військових чи побутових артефактів реалізують індивідуальні та колективні правочини (козаки радять раду, козаки виступають у похід, козаки б'ються з ворогами, козаки звільняють бранців).

В українських народних думах мовні маркери досвіду сфери військового права представлені набагато виразніше, ніж у інших фольклорних жанрах. Адже у правовій культурі українського козацтва мотив фахової ідентифікації домінував над етнічною та конфесійною тотожністю. Мовними маркерами мілітатрно-правового континууму народних дум виступають іменники, прикметники, дієслова, словосполучення і речення на позначення військових дій, посад військовослужбовців, військових одиниць та формувань, військовополонених, різновидів зброї, клейнодів тощо (козацький табур, сотня, курінь, келеп, булава, бунчук). Як свідчать тексти "Самійло Кішка" [14, с. 51], "Отаман Матяш старий"[14, с. 25], фольклороправові скрипти народних дум відтворюють прагнення козаків виявити молодецтво й відвагу, обрати долю захисника вітчизни, сумлінно виконувати військові обов'язки, чинити збройний опір порушникам інтересів рідної землі, брати участь у органах самоврядування, висловлювати політичні погляди, розраховувати на підтримку однодумців, розпоряджатися майном та ін. Сформовані на засадах рицарської корпоративної ідеології прообрази правосвідомості виражаються у вербалізованих думами культуроправових саморефлексіях героїв. Правові програми, характерні для народного епосу, з часом, стали запорукою сходження козацтва до рангу окремого привілейованого збройного стану з сильними соціальними амбіціями, претензіями на особливий статус, чітким розумінням власного потенціалу. Лінгвокультурні фіксації правової поведінки героїв народних дум здійснюються за допомогою субстантивно-атрибутивних одиниць та дієслівних маркерів з модальністю вірогідності чи імперативу. Імперативні значення дієслівних форм характеризуються певними структурно-семантичними особливостями й відповідними морфологічними, синтаксичними та стилістичними модифікаціями у текстах різної тематики.

Узагальнення функціональних модусів культуроправових концептів сприяло виявленню у аналізованому матеріалі субстратів, пов'язаних із поняттями "справедливість-мета" й "справедливість-засіб". Перший вербалізує уявлення про певний суспільний іде-

ал, другий – про критерії прав, свобод, відповідальності, обов'язків особи перед товариством. Для героїв народного епосу справедливим є те, що не порушує канонів права, а діяти за справедливістю – позначає діяти по праву, у відповідності до рівних для всіх членів соціуму норм.

Думи втілили умотивовані міфопоетичним мисленням українців моральні принципи та пріоритети, невіддільно пов'язані з ідеями особистої незалежності, честі та гідності.

Гідність осмислюється творцями героїчного епосу як соціальна якість найвищого ґатунку, що свідчить, з одного боку, про вартість людини для суспільства з точки зору її моральних, духовних, фізичних якостей, тобто вагомість індивіда як представника людства незалежно від його входження до тієї чи тієї соціальної спільноти, а з іншого – про особистісну роль для людини її моральних, духовних, фізичних якостей незалежно від становища у суспільстві. Первісні правові смисли, пов'язані із фольклороправовою константою "гідність", індексують усвідомлення і відчуття героями дум власної високої вартості.

Культуроправовий феномен "честь", у думовому епосі, презентує значущість особи для суспільства, виявлену у зв'язку з належністю до конкретної соціальної, професійної, національної групи, а також особистісну цінність суб'єкта, сформовану у межах власного духовного світу, індивідуальної свідомості та самосвідомості.

У концептуальному континуумі українських дум повага до гідності та честі включає низку правоможностей, детермінованих необхідністю виражати й забезпечувати статус особи у різних сферах суспільного буття. Тексти "Іван Богун" [14, с. 121], "Хмельницький та Барабаш" [14, с. 111], "Перемога Корсунська" [14, с. 116] транслюють варіанти народного осмислення права на повагу гідності та честі за посередництва мовних об'єктивацій одиничних та повторюваних дій, ініційованих правосуб'єктами.

Словесні знаки індивідуальної та колективної правосвідомості, характерні для героїчного епосу, спираються на етновмотивовані фіксації уявлень про норму і відхилення від неї. Зазначені одиниці думових текстів функціонують у тандемі з маркерами ядерних і периферійних культуроправових констант. Індексації елементів правосвідомості героїв українських дум часто супроводжуються атрибутивними характеристиками позитивної чи негативної оцінності (славні лицарі, бідні невольники, невірні бусурмани).

Таким чином, в українському героїчному епосі знайшли пріоритетне відтворення етноправові програми військової, сімейної, економічної та міжнародної сфер. Система лінгвокультурних характеристик народних уявлень про законодавчу й виконавчу владу, представлена у аналізованих текстах, відображає переконання й погляди козацької епохи. Фольклороправовий комплекс дум тісно пов'язаний зі становленням ідей громадянського гуманізму, найбільш концентрованим виразом яких є комплекс ментально значущих для українців категорій, як-от: мужність, справедливість, воля, честь, гідність, етнічна самобутність, патріотизм.

Системний лінгвокультурологічний опис правової інформативності народних дум передбачає концептуалізацію етнодетермінованих уявлень сфери правосвідомості, розгляд маркерів правосуб'єктності, характеристику мовних об'єктивацій правових програм військової сфери, вивчення особливостей відтворення у конкретних текстах фольклороправових констант "воля", "честь", "гідність".

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Беценко Т.П. Текстово-образні універсалії думового епосу: Структура, семантика, функції. – Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2008. – 400 с.
Betsenko T.P. Tekstovo - obrazni universalii dumovogo eposu: Struktura , semantika , funktsii . [Text-shaped universals of duma epic: Structure, semantics, functions] – Sumy: Vydavnytstvo Sum DPU im. A.S. Makarenka, 2008. – 400 s.

2. Данилюк Н.О. Поетичне слово в українській народній пісні. – Луцьк: Вежа, 2010. – 511 с.
Daniljuk N.A. Poetichne slovo v ukrainskij narodnij pisni [Poetic word in Ukrainian folk songs]. – Lutsk: Vezha, 2010. – 511 s.

3. Дмитренко М.К. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. – Київ: Народознавство, 2001. – 575 с.
Dmitrenko M.K. Ukrainskaja folkloristika: istorija , teorija , praktika. [Ukrainian folklore: history, theory, practice] - Kyiv: Narodoznavstvo, 2001. – 575 s.

4. Єрмоленко С.Я. Фольклор і літературна мова. – К.: Наукова думка, 1987. – 243 с.
Yermolenko S.Ya. Folklor i literaturna mova [Folklore and literary language]. – K.: Naukova dumka, 1987. – 243 s.

5. Жайворонок В.В Українська етнолінгвістика: Нариси. – К.: Довіра, 2007. – 261 с.
Zhavoronok V.V. Ukrainska etnolingvistika: Narysy. [Ukrainian ethno-linguistics: Essays] – K.: Dovira, 2007. – 261 s.

6. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія. – К.: Вища школа, 2008. – 327 с.
Kononenko V.I. Ukrainska lingvokulturologija [Ukrainian linguo-culturology]. – K: Vyssha shkola, 2008. – 327 s.

7. Лавриненко С.Т. Правосуб'єктні маркери українських народних дум // Українське мовознавство: Міжвідомчий науковий збірник. – Київ: РВВ Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, 2009. – С. 255–261.
Lavrynenko S.T. Pravosubjektni markery ukrainskikh narodnykh dum [Legal subject markers of Ukrainian folk epic songs] // Ukrainske movoznavstvo: Mezhvidomchij naukovyj zbirnyk. – Kiev: RIO Kyivskogo natsionalnogo universytetu im. T.G. Shevchenka, 2009. – S. 255 – 261.

8. Лавриненко С.Т. Вербалізація смислових контурів військового права в українських народних думах // Літературознавчі студії – Вип.29. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 247–251.
Lavrynenko S.T. Verbalizatsija smyslovykh konturiv voyennogo prava v ukrainskikh narodnykh dumakh [Verbalization of semantic contours of military law in Ukrainian folk epic songs] // Naukovi zapysky – Vyp. 29. – K.: Vydavnychij Dim Dmytra Burago, 2010. – S. 247 – 251.

9. Лавриненко С.Т. Концептуалізація уявлень сфери народної правосвідомості в українських думах // Наукові Записки. – Серія "Філологічні науки" (Мовознавство). – Вип.89 (1). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2010. – С. 328–332.
Lavrynenko S.T. Kontseptualizatsiya ujavlen sfery narodnoi svidomosti v ukrainskykh dumakh [Conceptualization of folk consciousness in Ukrainian folk songs]. // Naukovi Zapysky. – Seriya "Filologichni nauky" (Movoznavstvo). – Vyp.89 (1). – Kirovograd: RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2010. – S. 328 – 332.

10. Лавриненко С.Т. Мовна реалізація народно-правових енграм честь і гідність (на матеріалі українських дум) // Мова і культура: наукове видання. – Вип.13. – Том I (137). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 127–134.
Lavrynenko S.T. Movna realizatsija narodno-pravovykh engram chest i gidnict (na materiali ukrainskikh dum) [Language implementation of national legal ingrams honor and dignity (based on Ukrainian folk epic songs) // Mova i kultura: naukove vydannya. – Vyp.13. – Tom I (137). – K.: Vydavnychij dim Dmytra Buraho, 2010. – S. 127 – 134.
11. Лавриненко С.Т. Лінгвокультурологічне осмислення правового досвіду українського козацтва // Українське мовознавство: Міжвідомчий науковий збірник. – Київ: РВВ Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, 2012. – Вип. 42/11. – С. 237–224.
Lavrynenko S.T. Lingvokulturologichne osmyslennya pravovogo opytu ukrainskogo kazaztva [Linguo-cultural understanding of Ukrainian Cossack legal experience] // Ukrainske movoznavstvo: Mezhvidomchyj nauchnyj zbirnyk. – Kyiv: RVV Kyivskogo natsionalnogo universytetu im. T.G. Shevchenka 2012. – Vyp. 42/11. – S. 237 – 224.
12. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість. – К.: Знання-Прес, 2005. – 591 с.
Lanovyk M.B., Lanovyk Z.B. Ukrainska usna narodna tvorchist [Ukrainian folklore]. – K: Znannja-Pres, 2005. – 591 s.
13. Мех Н.О. Лінгвокультурологема "ЛОГОС" у науковій, релігійній та художній картинах світу. – К.: Інститут української мови НАН України, 2011. – 410 с.
Mekh N.A. Lingvokulturologema "LOGOS" v nauchnij , religijnij i khudozhnij kartynakh svitu [Linguo-culturologeme "Logos" in scientific, religious and artistic world view]. – K.: Institut ukrainskoji movy NAN Ukrainy, 2011. – 410 s.
14. Народні думи: [збірник / упоряд., авт. передм. і прим. С.В. Мишанич]. – К.: Дніпро, 1986. – 173 с.
Narodni dumy [Folk epic songs]: [zbirnyk / uporjad., avt. peredm. i prym. S.V. Myshanych]. – K.: Dnipro, 1986. – 173 s.
15. Савченко Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвоістичний аспекти. – Сімферополь: Доля, 2013. – 600 с.
Savchenko L.V. Fenomen etnokodiv dukhovnoji kultury u frazeologii ukrainskoji movy: etymologichnyj ta etnolingvoistychnyj aspekty [The phenomenon of spiritual culture ethnic codes in phraseology of the Ukrainian language: etymological and ethno-linguistic aspects]. – Simferopol': Dolya, 2013. – 600 s.
16. Селиванова Е.А. Когнитивная ономасиология. – К.: Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
Selivanova Ye.A. Kognitivnaya Onomasiologiya [Cognitive Onomasiology]. – K.: Fitosotsiotsentr, 2000. – 248 s.

Lavrynenko S.T. Linguistic culturelogical aspect of legal informativity in Ukrainian epic lyrical song

Abstract. The article is focused on the study of lingual signs of cultural and legal experience, verbalized in the Uktainian folk epic lyrical songs. The investigation of folklore legal informativity grounded on linguistic culturelogical methods has been applied for the first time. The main attention has been paid to the analysis of the linguistic cultural markers that reflect legal subjectivity, legal consciousness and competence in the epic lyrical songs of Turkish, Tatar and Polish cycles. The detailed characteristics of legal scripts, connected with linguistic cultural constants "will", "honour", "justice", "dignity" and "fame", presents the results of the investigation.

Keywords: *linguistic culturology, Ukrainian epic lyrical song, legal subjectivity, spelling, legal competence.*

Левенець О.Ю.

Прислівники українських східнослобожанських та суміжних російських говірок у зіставному аспекті (українсько-російські паралелі)

Левенець Оксана Юріївна, аспірант
кафедра української філології та загального мовознавства
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", м. Луганськ, Україна

Анотація. У статті здійснено зіставний аналіз прислівникової лексики українських східнослобожанських говірок та говірок російської мови. Окреслено відповідність семантичних паралелей та варіативність у значеннях, з'ясовано відмінності на різних структурних мовних рівнях. Виявлено спільні та специфічні діалектні утворення в межах тематичних груп на основі лексичних, словотвірних, семантичних та акцентуаційних зв'язків фіксованих адвербів.

Ключові слова: *Адверб, гетерогенні варіанти прислівників, інтерференція, локально вживані явища*.

Будь-яка мова позначена модифікаційними властивостями. Тому, по-перше, у її складі можна виявити такі риси, що властиві всім або більшості мов (універсальні), по-друге, такі, що характерні тільки для певної групи мов (типологічні), по-третє, такі, що вживані лише в певній мові (індивідуальні). Виокремити такі ознаки мов можна шляхом їх порівняння (зіставлення). Отже, наразі зросла увага дослідників до зіставлення лексики суміжних чи споріднених говірок або мов. Зіставний аспект вивчення прислівників пов'язаний з труднощами класифікації і систематизації адвербів. Нашу увагу привернули прислівники, які функціонують в українських східнослобожанських та суміжних російських говірках, що мають специфічне чи таке ж значення, як і в літературній мові.

Розгляд прислівників української мови і їх російськомовних корелятивів у зіставному аспекті має не лише наукове значення, а й вирішує прагматичні завдання.

У статті виявлено лексичні, семантичні, акцентуаційні, словотворчі паралелі українських східнослобожанських і російських говірок, спостережено варіювання значення прислівників, з'ясовано спільне і відмінне у їхній структурі.

Вивчення українських східнослобожанських говірок описано всебічно й різнопланово у розвідках К. Глуховцевої, В. Лєснової, І. Магрицької, І. Ніколаєнко, Г. Скорофатової, Г. Барилової, О. Верховод [1, с. 17]. Як зауважує К. Глуховцева, східнослобожанські говірки постали на основі полтавських, подільських, східнополіських і центральнослобожанських говірок [2], що зумовлює гетерогенність структури новостворених говірок, які, до того ж, межують з говірками російської мови, що не могло не позначитися на складі лексики, особливостях звукової та морфемної структури лексем.

Прислівникова лексика вже була предметом поглибленого розгляду українських науковців (Ю. Громик вивчив західнополіські говірки [Громик, 1999], М. Делюсто – степові [Делюсто, 2010], О. Брошняк (Пискач) – говірки Закарпаття [Брошняк, 1996]) і російських учених (О. Глущенко описано архангельські говірки [Глущенко, 2001], О. Бочкарьовою – донські [Бочкарьова, 2008]). Проте опис діалектної прислівникової лексики, особливо щодо міжговіркових відмінностей та лексико-семантичних паралелей, ще тільки розпочато, що зумовлює актуальність нашої статті.

Мета розвідки полягає у виявленні українсько-російських паралелей на прикладі різних лексико-семантичних груп прислівникової лексики українських східнослобожанських говік. Завдання – зафіксувати номени, запозичені з російської мови; визначити спільні та відмінні риси у функціонуванні прислівників зіставлюваних говірок. Джерельною базою дослідження слугують власні записи, здійснені протягом 2011 – 2013 р.р. (див. список обстежених н.пп.), збірник сучасних діалектних текстів українських східнослобожанських говірок: за ред. К.Д. Глуховцевої (2011); Словник українських східнослобожанських говірок (2002); етнографічна розвідка „Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: Очерки по этнографии края" за загальною редакцією В. Іванова (1898); Словарь русских народных говоров (1965 – 2007) та Російсько-український словник за заг. ред. С.І. Головащука (1969).

Аналіз прислівникової лексики засвідчує, що в українських східнослобожанських та суміжних російських говірках можна виділити спільний пласт прислівників, який в літературній українській мові не функціонує, а також такі прислівники, що увійшли в літературний ужиток в українській мові, але в російській мові не стали літературною нормою.

Виявлені адверби об'єднуємо в кілька груп відповідно до семантики і фонематичної структури маніфестантів.

В аналізованому матеріалі передусім звертають на себе увагу репрезентанти, які при спільній семантиці не мають відмінностей у структурі. Виявлені адверби засвідчують про активні процеси інтерференції, у них відбито вплив російських говірок на українські або навпаки:

<> ***от\|д'ел'но*** 'окремо' [СУСГ, с. 154] – ***отдельно*** 'окремо, відрубно' [РУС II, с. 303] (*а д\|рож'і \|тоже от\|д'ел'но //* (Новоник.));

<> ***д\|важди*** 'двічі' [СУСГ, с. 64] – ***дважди*** 'двічі' [СРНГ: 7, с. 281], ***дважды*** 'двічі' [СРНГ: 7, с. 281];

<> ***\|ден:о*** 'щодня', 'протягом дня' (*возмы соби нишныци, ныспывци, шо ны сплять денно и ношно, я ихъ изсылаю на очерета и на болота* [Харк.зб, с. 36]) – ***денно*** 'щоденно' або 'протягом дня' [СРНГ: 7, с. 352];

<> ***д\|н'ом*** 'вдень' – ***днем*** 'удень' [РУС I, с. 294] (*то\|д'і ж т\|кали / і д'н'ом / і \|ноч':у / і ви^{е}ши^{е}\|вали / кага\|нец' не^{и} так йак при о\|ц'ій\|лам˙п˙і//* [УСГ, с. 108]);

<> ***доб|ротно*** ‘добротно’ – ***добротно*** ‘добротно’ [РУС I, с. 296] (*|учиц:’а он ў |мене ста|ран:о / доб|ротно / ш|видко ўсе пон’і|маце //* (Вівч.));

<> ***|долго*** ‘тривалий час’ – ***долго*** ‘довго, тривалий час’ [РУС I, с. 305] (*та|ку кра|с’іву / |син’у ў ц’в˙і|точки / то|д’і |модн’і ў нас ў Б˙іло|волоц’к˙і бу|ли / так йа |долго не мог|ла на|радувац’:а тої красо|тої//* [УСГ, с. 16]);

<> ***м˙ед|л’ім’ел’но*** ‘повільно, без прискорення’ – ***медлительно*** ‘повільно’ [РУС I, с. 661] (*го|род пе[и]ре-[и]з’і|муйе і ве[и]с|нойу |можно за|сажуват’ / а су|с’іди то|д’і за|видуйут’ / во|но ж на го|род’і рос|те ўсе |гожо / а ў них м˙ед|л’ім’ел’но //* (Вівч.));

<> ***м|ного*** ‘багато’ – ***много*** ‘багато’ [СРНГ: 18, с. 186] (*йа|йечок м|ного не[и]л’з’а |бит’ / во|ни са|жайут’ |т’есто / так / нор|мал’но шоб бу|ло / марга|ринчик хара|шо / сме[и]|танка //* (Новоник.));

<> ***неже|лат’ел’но*** ‘небажано’ – ***нежелательно*** ‘небажано’ [РУС II, с. 107] (*ту|да са|мому неже|лат’ел’но хо|дит’ / о|соб’ен:о да|леко за|ходит’ //* (Вівч.));

<> ***дос|рочно*** ‘до певного строку’ – ***досрочно*** ‘достроково’ [РУС I, с. 316] (*ко|ли по|ч’аўс’а жиз’н’/ Тимо|ф˙ійа і Афа|наса заб|рали в |арм˙ійу / о|ни не[и] у|ч’астували / не[и] ў коле[и]кти[е]в˙і|зац’ійі / во|ни слу|жили дос|роч’но//* [УСГ, с. 417]);

<> ***ра|несен’ко*** ‘у дуже ранній час’ (*вона буде ранесенько… куваты, мене молодую розбужаты* [Харк.зб, с. 136]) – ***ранесенько*** ‘дуже рано’ [СРНГ: 34, с. 99].

У другу групу об’єднано прислівники, що мають однакове значення, але відрізняються окремими фонетичними рисами.

Тісні й постійні контакти представників різних діалектів приводять до послаблення протиставлення співвідносних явищ. Для українських східнослобожанських говірок і суміжних з ними російських притаманні незначні відмінні риси слововживання, вимови голосних або приголосних фонем тощо. Подібні структурні варіації у говірках зумовлені різного характеру внутрішніми причинами постійних міждіалектних функціонувань. Зокрема, відмінності вимови прислівників ***|коўзко*** ‘слизько’ та ***кользко*** ‘слизько’ [СРНГ: 14, с. 212] пов’язані з фонетичними рисами цих двох мов. Хоч лексеми мають однакову семантику, але відрізняються опозицією фонем **/в/**: **/л’/.** Губний приголосний [***в***]**,** як і в літературній мові, має фонологічну самостійність, його вимовляють твердо, на відміну від [***л’***], що може в однозвучних в українській і російській мовах словах замінюватися на [***в***], як-от: *|воўк – волк.*

Прислівник ***|ношно*** зі значенням ‘усю ніч’ (*возмы соби нишныци, ныспывци, шо ны сплять денно и ношно, я ихъ изсылаю на очерета и на болота* [Харк.зб, с. 36]) у російській мові має відповідник ***ночно*** ‘ніччю, протягом усієї ночі’ [СРНГ: 21, с. 316], а також ***нощно*** ‘усю ніч’ [СРНГ: 21, с. 307]. У цих лексемах виявлена опозиція /***ш***/: /***ч***/: /***шч***/. Передньоязиковий твердий приголосний [***ш***] у східнослобожанських говірках чітко протиставлений м’якому [***ч’***], тоді як у російських говірках, як і в російській літературній мові, у цій лексемі функціонує звук [***ч***].

Своєрідність лексичного складу прислівників у говірках зводиться до спільності їхньої етимології. Зокрема, прислівники ***г|р’аз’ко, г|р’азно*** ‘сиро, багато грязі, бруду, брудно’ (*на кораб|л’і |поноч˙і пли[е]в|ли бу|ло йак-не-йак прохо|лодно / а от ў Красно|воц’к˙е бу|ло насто|йашч˙е |пекло: |в˙ітр’ано / спе[и]|котно / а йак г|р’азно //* (Староб.)) за значеннм співвідносні з номеном ***грязко*** ‘сиро, багато грязі’ (*на улице-то грязко идти* [СРНГ: 7, с. 189]). Варіативність діалектного мовлення є однією з головних рис живого мовлення. Пари *г|р’аз’ко – г|р’азко* демонструють опозиції /***з’***/: /***з***/ та /***н***/: /***к***/ (*г|р’азно – г|р’азко*). Передньоязикові [***з’***] та [***з***] корелюють між собою за твердістю-м’якістю. Окремі опозиційні звуковияви може мати приголосний задньоязиковий [***к***] до твердого носового передньоязикового [***н***]**.**

Підвищена варіантність зумовлена в говірках зазвичай результатом втрати етимологічного зв’язку з похідним, у результаті чого лексема втрачає свою стійкість і набуває нових форм у діалектному мовленні, "не залишаючи письмової традиції" [4, с. 62]. І хоча виникнення фонематичних варіантів залежить від індивідуальних причин, усі вони – наслідок дії загальних тенденцій. У східнослобожанських говірках адверб ***|с’одн’і*** ‘тепер, зараз; у нинішній день’ (*ну |кон’ечно та|кої |моди йак |с’одн’і не[и] бу|ло //* (Кузем.)) має відповідник у російських народних говірках – ***днесь*** ‘нині, сьогодні’ [СРНГ: 8, с. 71]. У цьому випадку репрезентанти мають спільний корінь: в українській мові, як і в російській *сегодня,* лексема *|с’одн’а* – результат стягнення др. *сєго дьнє* ‘цього дня’. Найменування сформовано із вказівного займенниа *сь* ‘цей’ та іменника *дьнь* ‘день [5 V, с. 493], у російській мові *днесь*, укр. *днес*, др.-русск. *дънъсъ* похідне від іменника *день и сей* [6 I, с. 498, 519]. Тому, ймовірно, відмінності фонетичної структури лексем пов’язані з подальшими змінами основ прислівників: для української мови характерне стягнення й редукція одного зі складів.

Лексико-словотвірна варіантність пов’язана з утворенням прислівників одного кореня відмінними словотвірними афіксами: адверб ***крад’ко|ма*** ‘тихенько’, ‘непомітно для інших, нишком’ (*|р’іч’ка ж да|леко од нас / і |мати ме[и]|не не пус|кала / бо |бойалас’а / а йа крад’ко|ма хо|дила //* [УСГ, с. 14]) співвідносний з прислівниками ***крадко, крадком, крадкома, крадькома*** ‘таємно, приховуючи’ [СРНГ: 15, с. 160,161], ***покрадом*** ‘таємно’ [СРНГ: 29, с. 5]. У цьому випадку більшість однокореневих репрезентантів російської та української мов мають різну словотворчу структуру. Спільний корінь ***-крадк-*** позначений опозицією /***д***/: /***д’***/, крім того, прислівники мають відмінні суфікси ***-ом (-ома), -о*** (*крадком, крадко, крадькома*) та префікс ***по-*** (*покрадком*)**.**

Адверб ***б˙іг|цем*** ‘швидко пересуватися на ногах’ (*і йа о|то до су|с’ідки б˙іг|цем //* (Шахове)) співвідносний з російським ***бежко*** ‘швидко, скоро (зазвичай про ходу, біг коня та ін тварин)’ [СРНГ: 2, с. 180]. Аналізовані адверби відрізняється словотвірною будовою, властивою говіркам. Опозиція приголосних /***г***/: /***ж***/ та голосних /***і***/: /***е***/ у корені слова. Фарингальний [***г***] в українських східнослобожанських говірках протиставлений передньоязиковому приголосному [***ж***] у російських говірках. Відмінність маніфестантів полягає у кінцевих суфіксах ***-ем / -ко.*** Прислівники *б˙іг|цем –*

бежко відрізняються обсягом семантичного значення, його спеціалізацією в російських говірках (прислівник уживаний в наративах про тварин), тоді як в українських говірках помічено більш загальну семантику.

Повна відповідність значення характерна для прислівників ***кос'а*ком*** ‘навскоси’ [УСГ] та ***косиком*** ‘навскоси’ [СРНГ: 15, с. 50], які мають специфічну для аналізованих мов фонологічну структуру.

При утворенні форм прислівників, характерних для дитячого мовлення, в українській та російській мовах помічено спільні тенденції використання одного кореня, подібність способів творення: ***\д'уд'і, \д'уд'ки, \д'уд'а*** ‘холодно’ (іноді ***\з'уз'ко*** (дитяче) ‘холодно’ (*\н'аа/ на \вор'і \з'уз'ко / \д'уд'і //* [Уляна]) та ***дюдя*** (дитяче) ‘холодно’ [СРНГ: 8, с. 301].

У східнослобожанському континуумі репрезентовано демінутивні форми прислівників, що також мають спільні риси. Так, форма ***бл'і\з'охон'ко*** ‘дуже близько’ (*подойду я близёхонько, поклонюсь я низёхонько* [Харк.зб, с. 451]), має відповідник у російській мові ***близехочко*** ‘дуже близько’ [СРНГ: 3, с. 22]. Особливістю цих маніфестантів є демінутивні суфікси ***-оньк- / -очк-,*** які вказують на здрібніло-пестливу форму адвербів у обох мовах.

Помітною є група однокореневих прислівників з однаковою семантикою, але різним способом творення.

Локально вживаними в українських східнослобожанських говірках є лексеми ***оби\ден'ки, оби\денком*** ‘одним днем (з'їздити, сходити)’, ‘протягом одного дня’ [СУСГ, с. 145] (*і так \нада з\їздит' шоб ви*р\нуц:'а оби\ден'ки / ту\да ї на\зад //* (Полт.)), у суміжних російських говірках виявлено лексичні варіанти ***обидённо*** ‘на один день’, ‘протягом одного дня’ [СРНГ: 22, с. 58], ***завесьденно*** ‘протягом цілого дня’ [СРНГ: 9, с. 308], ***набыденку*** ‘в один день, за один день’ [СРНГ: 19, с. 143], ***наобыдень, наобыденку, наовыденку*** ‘на один день, в один день’ [СРНГ: 20, с. 53]. Як бачимо, спільнокореневі репрезентанти утворені різними способами. Більшу кількість варіантів має цей прислівник у російських говірках, меншу – в українських. Вважаємо, що прислівник ***оби\денки*** є наслідком дисимілятивної зміни словосполучення *объ инъ дьнь*, можливе виведення з *об*ъ і *дъпъ,* що натрапляє на труднощі фонетичного характеру [5 IV, с. 131], до *овыденный*, пор. *выдень* ‘будні, робочий день’ [6 III, с. 111]. Адверби, *наобыдень, наобыденку, наовыденку* утворені за допомогою префікса ***на-*** від основ *об*ъ і *дъпъ*.

Прислівники можуть позначати час безвідносно до точки його відрахування. Це прислівники, які відносять дію до певного часу в межах доби, при наявності / відсутності сонячного світла. Прислівнику ***\ноч':у*** ‘уночі’ [СУСГ, с. 143] відповідає в російських говірках утворення типу ***ночи*** ‘ночью’ [СРНГ: 21, с. 301], ***ночью*** ‘у нічну пору’ [РУС II, с. 156], ***ночась*** ‘ніччю’ [СРНГ: 21, с. 296], ***ночми*** ‘по ночам, ночами’ [СРНГ: 21, с. 302], ***ночми*** ‘по ночам, ночами’ [СРНГ: 21, с. 302]. Для репрезентантів цього ряду характерні відмінності фонетичної будови слова, опозиція приголосних та голосних фонем (**/ч/ – /ч'/**; **/а/ – /Ø/**), а також відмінності у суфіксах (***-сь*** замінено суфіксом ***-ми***), (*а ў вої\ну так бу\ло / о\це \ноч':у при\ход'ат' і накла\дайут' ўсе \їест' / \куриц'а їе / бе*рут' \їайц'а / п'і\писуўут' на ў\зайем це ў вої\ну //* (Новоник.), *\ноч':у в'ін с':ім\йойу їде ў \лози //* [УСГ, с. 87]).

Адверби ***\п'ішки*** ‘власними ногами’, ***п'ішад\рала*** ‘пішки’ [СУСГ, с. 165], ***п'іша\ком, п'іш\ком, п'іш\кобусом, \п'іша, \п'еша*** (*й ми п'іш\ли \п'ішки / до т'і\йейі піш\ч'анойі \горки //* (Містки)), ***напешу*** ‘пешком’ [СРНГ: 20, с. 74], які функціонують у російських. Однокореневі маніфестанти у своєму фонетичному складі мають відмінні суфікси (***-ки / -ком / -а***). Оказіоналізми *п'ішад\рала, п'іш\кобусом* є засобом експресивізації усного мовлення, посилюють конотацію висловлення й передають своєрідність світосприйняття. Адверб *пішадрала* утворений сполученням двох лексем *піша* + *драпати*, для прислівника *пішкобусом*, ймовірно, похідними основами є *пішки* і *автобус* (т. с. що ‘автобусом’, але все ж таки ‘пішки’ пересуватися).

Міждіалектні зв'язки активізують функціонування лексем, які формально близькі фонетичним складом. Так, прислівник ***зана\дис'*** ‘позавчора’ [СУСГ, с. 82] має подібні значення, що й ***завчерась, завчерася*** ‘позавчора’ [СРНГ: 9, с. 346], ***завчера*** ‘позавчора’; ‘вчора’ [СРНГ: 9, с. 346].

Лексема ***добро\вол'но*** репрезентована у східнослобожанських говірках семемою ‘за власним бажанням’, у суміжних російських говірках семема ‘добровільно, за власною волею’ виражена адвербом ***доброволь*** [СРНГ: 8, с. 75] (*ос'\в'іта \дес'ат' к\лас'іў / нач'а\лас'а в'і\на / і йа п'іш\ла на фронт добро\вол'но //* [УСГ, с. 155]). Відмінність маніфестантів у кінцевому форманті (*добро\вол'но – доброволь*) ***-но.***

Невелику групу складають прислівники, що мають спільну фонетичну структуру, але відмінну семантику в українських і російських говірках: ***за\видно*** ‘до заходу сонця’, ***\завидно*** ‘заздрісно’ [УСГ] та ***завидно*** ‘засвітло’, ‘образливо, досадно’ [СРНГ: 9, с. 314, 315]; ***б'езко\н'ечно*** ‘немає не початку ні кінця’ (*с\к'іка о\т':енков і ўсе це \каже*ц':а б'еско\н'еч'но //* (Староб.)) та ***бесконечно*** ‘багато’ [СРНГ: 2, с. 268]; ***\н'ескол'ко*** ‘декілька’ (*йе ў нас \н'ескол'ко кол\хоз'іў / точ'\н'іше бу\ли / шч'ас во\ни с\тали нази*вац':а по дру\гому //* [УСГ, с. 15]) та ***несколько*** ‘трохи, трошки’ [РУС II, с. 134]; ***\молча*** ‘мовчки’ (*до об*ш'ч'е\жит'ійа ўс'і йі\де*мо \молча/ ус\таўш'і//* (Староб.)) та ***молча*** ‘просто’ [СРНГ: 18, с. 248].

Отже, східнослобожанські говірки, які, як відомо, за походженням пов'язані із старожитніми говірками української мови, контактні із суміжними російськими говірками. Зважаючи на тривале співжиття українців і росіян на Східній Слобожанщині, наслідком міжмовних зв'язків є низка прислівників, що мають тотожні чи подібні значення й схожу структуру в обох мовах. Це сприяє поширенню гетерогенних за походженням варіантів, якими позначені говірки української мови. Так, адверби типу *\п'ішки, п'іш\ком, \п'іша, \п'еша* можуть легко взаємо замінюватися, вільно функціонувати в мовленні одного діалектоносія, не відрізняючись при цьому конототивними семами. Експресивізацію висловлення утворюють оказіоналізми, властиві усному мовленню.

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ Н.П. УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРОК

Новоник. – с. Новониконорівка, Сватівський р-н, Луганська обл.; **Вівч.** – с. Вівчареве, Троїцький р-н, Луганська обл., **Шахов.** – с. Шахове, Троъцький р-н, Луганська обл., **Староб** – м. Старобільськ, Луганська обл., **Кузем.** – с. Куземівка, Сватівський р-н, Луганська обл., **Полт.** – с. Полтавське, Троїцький р-н, Луганська обл.

ДЖЕРЕЛА

РУС – Русско-украинский словарь: у 3 т. / за ред. С. И. Головащук. – Т. І. (А – М). – К.: Наукова думка, 1969. – 700 с. ; Т. ІІ. (Н – принять). – 1969. – 756 с. ; Т. ІІІ. (про – Я). – 1969. – 727 с.;

СРНГ – Словарь русских народных говоров / сост. Ф. П. Филин. – М., 1965. (41 вып.);

СУСГ – Словник українських східнослобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Лєснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. – Луганськ: ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2002. – 224 с.;

УСГ – Українські східнослобожанські говірки: сучасні діалектні тексти: навч. посіб. / упоряд.: К. Д. Глуховцева, В. В. Лєснова, І. О. Ніколаєнко ; за ред. К. Д. Глуховцевої. – Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2011;

Харк. зб. – Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: очерки по этнографии края / сост. В. В. Иванов. – Харьков, 1898. – Т.1. – 1012 с.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Вихватенко М.Т. Солодка С.С. Луганська діалектологічна школа / М.Т. Вихватенко, С.С. Солодка // Лінгвістика: зб. наук. пр. / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ: [б. в.], 2010. – № 3 (21), Ч. І. – С. 16 – 23.

Vikhvatenko M.T., Solodka S.S. Lugansk dialectology school / M.T. Vikhvatenko, S.S Solodka // Linguistics: this the collection of scientific works / Luhan. nation. University named after Taras Shevchenko. – Lugansk: [b. I.], 2010. - № 3 (21), P. I. - S. 16-23.

2. Глуховцева К.Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок: монографія. / К.Д. Глуховцева – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 592 с.

Hlukhovtseva K.D. Dynamics of Ukrainian Eastern Slobozhanshchyna Dialects: monograph. / K.D. Hlukhovtseva – Lugansk: Alma mater, 2005. – 592 s.

3. Лєснова В.В., Найрулін А.О. Історична граматика української мови: навч. посібн. для студ. спец. „Українська мова і література" ден. та заоч. форм навч. / В.В. Лєснова, А.О. Найрулін ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка". – Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2008. – 135 с.

Lesnova V.V., Najrulin A.O. Historical grammar of the Ukrainian language: textbook for stud. of the spec. „Ukrainian language and literature" on the day and correspondence forms of training / V.V. Lesnova, A.O. Najrulin ; St. instit. „Luhan. nation. Univer. named after Taras Shevchenko".– Lugansk, 2008. – 135 s.

4. Попов И.А. Наречия в русских народных говорах: дис… докт. филол. наук, спец.: 10.02.01 – русский язик / И.А. Попов. – Ленинград, 1983.

Popov I.A. Adverbs in Russian folk dialects: dis...doct. philology. Sciences, spec.: 10.02.01 – Russian language / I. A. Popov. – Leningrad, 1983.

5. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; редкол. О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983 – . – (Словники України). – Т. І (А – Г) / уклад. Р.В. Болдирєв та ін. – 1983. – 633 с. ; Т. ІІ (Д – Копці) / уклад. Р.В. Болдирєв та ін. – 1985. – 571 с. ; Т. ІІІ (Кора – М) / уклад. Р.В. Болдирєв та ін. – 1989. – 552 с. ; Т. IV (Н – П) / уклад. Р.В. Болдирєв та ін. ; [ред. тому В.Т. Коломієць, В.Г. Скляренко]. – 2003. – 656 с. ; Т. V (Р – Т) / уклад. Р.В. Болдирєв та ін. – 2006. – 704 с.

Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 V. / AN URSR. Institute of linguistics named A. A Potebni ; editorial Board. O.S. Melnychuk (heads. amended) and others. - K.: Sciences. Dumka, 1983 -. - (Dictionaries Of Ukraine). - So I (A - G) / the way R. V. Boldurev and others. – 1983. – 633 s. ; So. II (D - Kopci) / the way R.V. Boldurev and others. – 1985. – 571 s. ; So-III (Kora - M) / the way R. V. Boldurev and others and others. - 1989. – 552 s. ; So IV (N - P) / the way R.V. Boldurev and others and others. – 2003. - 656 s. ; So V (P - T) / the way R.V. Boldurev and others and others. – 2006. – 704 s.

6. Этимологический словарь русского языка / под. ред. Н.М. Шанського. – Москва: Изд-во Московского ун-та. – Т. І, вып. 6 – 7. – 1975 – 1980.

Etymological dictionary of Russian language / editorial Board N. M. Shanskogo. – Moscow: Published by Moscow University. – So I, vol. 6 - 7. – 1975 - 1980.

7. Křižkova H. Adverbialne determinace s vyznamem časovym a přičınnym // Slavia. – 1967. – № 4. - S. 505 – 522.

Levenets O.Yu. Adverbs of Ukrainian East-Slobozhan and neibougring dialects in comparative aspect (Ukrainian-Russian Parallels)

Abstract. The article deals with the comparative analysis of the adverbial vocabulary of the Ukrainian East-Slobozhan dialects and dialects of the Russian language. It has been outlined correspondence in semantic parallels and variation in meaning, it has been found out differences on different structural language levels. General and specific dialect formations have been defined on the base of lexical, word-formation, semantic and accentual connections of the registered adverbs according to the thematic groups.

Keywords: *adverb, heterogeneous variants of adverbs, interference, locally used phenomenon.*

Левенец О.Ю. Наречия украинских восточнослобожанских и смежных русских говоров в сравнительном аспекте (украинско-российские параллели)

Аннотация. В статье проведен сопоставительный анализ наречной лексики украинских восточнослобожанских говоров и говоров русского языка. Очерчено соответствие семантических параллелей и вариативность в значениях, выяснено различия на разных структурных языковых уровнях. Определены общие и специфические диалектные образования в рамках тематических групп на основе лексических, словообразовательных, семантических и акцентуационных связей фиксированных адвербов.

Ключевые слова: *адверб, гетерогенные варианты наречий, интерференция, локально применяемые явления*

Луньова О.В.

Лінгвістичні засоби вираження мовної особистості Вінстона Черчилля

Луньова Ольга Володимирівна, аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Анотація. У пропонованій статті розглядаються фонетико-морфологічні, синтаксичні та лексико-семантичні особливості мовної особистості Вінстона Черчилля. Аналізуючи дискурс прем'єр-міністра Великобританії 40-х років, характеризується особливості синтаксису, морфології, визначається превалююча лексика його промов, способи вербалізації образу ворога та образу британської нації, стилістичні фігури мовлення, якими насичені виступи Черчилля.

Ключові слова: *дискурс, мовна особистість, політик, лексико-семантичні особливості, стилістичні засоби синтаксис.*

Winston has spent the best years of his life writing impromptu speeches
(Lord Birkenhead, a friend)

У другій половині XX століття мовознавці почали вивчати роль людського фактора в мові, розглядаючи по новому такі проблеми як мова та мислення, мова та картина світу, мовна особистість. Провідним принципом опису мовного матеріалу став принцип антропоцентризму, підґрунтям для якого було прагнення вивчати мову у тісному зв'язку з людиною. Провідним поняттям сучасної лінгвістика стає 'мовна особистість'. Цей термін отримує різні трактовки у сучасному мовознавстві: вчені обґрунтовують існування особистості мовленнєвої, комунікативної, словникової, філологічної, сукупної мовної особистості.

Одним з перших почав розглядати мовну особистість І. Вайсбергер, який стверджував про залежність всього життя людини від рідної мови, а також про взаємозв'язок рідної мови та духовного формування людини. В.В. Воробйов вважав, що про *"особистість можна говорити лише як про мовну особистість, як про втілену в мову"* [2, 26].

Вивчення мовної особистості у вітчизняній лінгвістиці тісно пов'язане з іменем Ю.Н. Караулова. Саме він ввів поняття мовної особистості в широкий науковий вжиток та дав її визначення: *"Мовна особистість – це людина, здатна створювати та сприймати тексти, які розрізняються а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною та точністю відображення дійсності; в) певною цільовою направленістю"* [4, 5].

Ідею дослідження мовної особистості підхопили інші вчені: Ф.С. Бацевич, О.Л. Бєссонова, Г.І. Богин, В.А. Звегінцев, В.І. Карасик, М.В. Китайгородська, Л.П. Крисін, Г.Г. Матвєєва, С.І. Потапенко, Н.Н. Розанова, С.О. Сухих.

Актуальність дослідження мовної поведінки політиків зумовлена постійним інтересом як сучасників, так і нащадків до особистостей, які зробили помітний внесок в історію. Цей інтерес ніколи не обмежувався тільки їхньою діяльністю на політичній і громадській арені. Відомий діяч завжди привертає увагу саме як особистість - усім своїм психоемоційним, моральним та інтелектуальним виглядом, а також мотивами дій. Мова політики та політика являє собою цінне джерело інформації про нього, оскільки є невід'ємною частиною характеру і найширшим чином визначає особистість.

Метою статті є вивчення та опис лексико-семантичних, фонетико-морфологічних, синтаксичних засобів представлення мовної особистості прем'єр-міністра Великобританії 40х років Вінстона Черчилля. Матеріалами дослідження стали тексти його політичних промов "We shall fight on the beaches" (WSF), "Never give in, never, never, never" (NGI), "The sinews of peace" (SP), "War speech" (WS), "The few" (F) (загальний об'єм 15 110 слів) [6].

Як відомо, Вінстон Черчилль був відомими та впливовим прем'єр-міністром Великобританії впродовж другої світової війни. У той же час, він мав репутацію одного з найкращих ораторів XX століття. Блискуче володіння англійською мовою (Черчилль отримав Нобелівську премію у галузі літератури) та вміле використання мовленнєвих зворотів швидко привертали увагу слухачів та слугували досягненню головної мети усіх воєнних промов Черчилля: підтримання надії та сподівань нації на те, що Британія одержить перемогу.

Отже, характеризуючи особливості промов В.Черчилля на **фонетико-морфологічному** рівні слід відзначити часте використання алітерації та асонансу, що додає промові ритму, яка в свою чергу справляє яскравіше враження:

*We have **a**ir **a**ttack, **l**ong **l**ull; we have **sh**ort and **sh**arp, we have **s**chool **s**ong and **d**arker **d**ays* (NGI)*; walk forward in **s**edate and **s**ober **s**trength **s**eeking no one's land; **p**overty and **p**rivation; **s**tupendous **s**truggle; it may **d**well between **d**usk and **d**awn; **a**mbition or **a**dventure.* (SP)

У промовах Черчилля відсутні скорочені форми, оратор чітко промовляє повні форми слів та фраз аби кожен член аудиторії почув та зрозумів його:

*We **are not** so poorly armed today […]; […] w**hat is** short and sharp and **what is** long and tough. Let us see what has happened on the other side of the scales.* (F)

*I **do not** feel that any reason now exists why we **should not** form our own opinions upon this pitiful episode.*(WSF)

Повтори присутні у текстах промов у великій кількості. Частий повтор морфем стає засобом збільшення інформаційно-естетичної ємності тексту:

***Ever**-narrowing, **ever**-contracting appendix* (WSF)

*We have **re**armed and **re**built our armies […]; […] the British airmen who, **un**daunted by odds, **un**wearied in their constant challenge.* (F)

За допомогою концентрації прийменників досягається враження динамізму події, що відбувається; напрямок, спосіб, темп пересування передаються не через назву відповідних дій та об'єктів, а через скупчення вказаних систематичних слів:

*A miracle of deliverance, achieved **by** valour, **by** perseverance, **by** perfect discipline, **by** faultless service, **by***

*resource, **by** skill, **by** unconquerable fidelity, is manifest to us all […].* (WSF)

*If the population of the English-speaking Commonwealths be added to that of the United States with all that such co-operation implies **in** the air, on the sea, all over the globe and **in** science and **in** industry, and **in** moral force, there will be no quivering,[…].* (SP)

Повтор сполучника **"and"** не лише упорядковує, ритмізує висловлювання. У порівнянні з асиндетоном, полісиндетон створює враження збільшення кількості подій, діючих осіб, ущільнення сюжетного часу. Крім того, полісиндетон надає промовам Черчилля деяку високопарність та помпезність.

*It is nothing less than the safety **and** welfare, the freedom **and** progress, of all the homes **and** families of all the men **and** women in all the lands. **And** here I speak particularly of the myriad cottage or apartment homes where the wage-earner strives amid the accidents **and** difficulties of life to guard his wife **and** children from privation **and** bring the family up the fear of the Lord, or upon ethical conceptions which often play their potent part.*(SP)

На **синтаксичному** рівні для мовної особистості Вінстона Черчилля характерна інверсія:

Never in the field of human conflict was so much owed by so many to so few.(F)

У даному прикладі барвистість інверсії посилюється антитезою *by so many to so few*.

Інколи за допомогою інверсії Черчилль говорить про зміни настрою у супільстві:

Very different is the mood today.(NGI)

Прем'єр-міністр використовує розгорнуті речення з уточненнями і повторами, що надає його висловлюванням характер публіцистичних есе:

***Twice** in our own lifetime **we have seen** the United States, against their wished and their traditions, against arguments, the force of which it is impossible not to comprehend, **twice we have seen** them drawn by irresistible forces, into these wars in time to secure the victory of the good cause, but only after frightful slaughter and devastation have occurred. **Twice** the United State has had to send several millions of its young men across the Atlantic to find the war; but now war can find any nation, wherever it may dwell between dusk and dawn.*(SP)

Разом з тим, розгорнуті речення у виступах премьер-міністра чергуються з простими реченнями, а це надає промовам певну ритмічність та постійно тримає увагу слухача:

We cannot tell what lies ahead. It may be that even greater ordeals lie before us. We shall face whatever is coming to us.(F)

Використання анафори в промовах Черчилля реалізує стратегію кооперації через тактику звернення до емоцій адресата:

***We must** not underrate the gravity of the task which lies before us or the temerity of the ordeal, to which we shall not be found unequal. **We must** expect many disappointments, and many unpleasant surprises, […].* (WS)

***Every** morn **brought forth a noble** chance, And **every** chance **brought forth** a noble knight, deserve our gratitude, as do all the brave men who, […].* (WSF)

Премьер-міністр веде діалог з аудиторією і деякі з його реплік носять характер рамочних конструкцій:

***The task** which lies before us immediately is at once more practical, more simple and more stern. I hope - indeed I pray - that we shall not be found unworthy of our victory if after toil and tribulation it is granted to us. For the rest, we have to gain the victory. That is our **task**.*(F)

Характеризуючи **лексику** промов Черчилля, слід відзначити превалююче використання військової лексики. Тексти насичені інформацією про хід військових дій, успішні та провальні операції, альянси, можливі перспективи та подальші плани уряду у розробці стратегій на перемогу у війні. Численні слова військової тематики (*division, armies, command, air forces, heavy attack, to capitulate, operations, corps, allied troops, battle, to fire, cannon, armoured, artillery, bomb, soldiers, ammunition,* etc.) перегукуються з негативно забарвленими іменниками для позначення поняття 'загроза', 'небезпека', 'нещастя': *menace, danger, peril, devastation, miseries, ordeal, pestilence, disaster, horror, loss, malignancy, misfortune, privation, suffering, sacrifice, poverty, hunger, distress, aggression, tyranny, slaughter*.

Найчисельнішим за кількістю вживання є слово **war** (80 слововживань, далі СВ). Часто воно зустрічається у таких нейтральних словосполученнях, як *to conquer in war* (SP), *to enter the war* (F), *to bring the war to a speedy end* (F), *in time of war* (F), *the war is in its earlier stage* (F), *war aims* (F), *defensive war* (WSF), *prisoners of war* (F). Однак у більшості випадків слово є частиною стилістично забарвлених фраз, які переважно несуть негативне значення: *the curse of war swoops down upon people* (SP)*; horror and miseries of another war* (SP)*; dangers of war* (SP)*; the storms of war may blow* (WS)*; to turn the tide of the world war by prowess* (F)*; German war power lay shattered and pulverized at home* (F). Черчилль називає війну *marauder*, підкреслюючи тим самим її нищівні наслідки:

*To give security to these countless homes, they must be shielded from two gaunt **marauders**, war and tyranny* (SP).

Ворог у промовах Черчилля постає у декількох іпостасях. Перш за все, це часто вживане слово **enemy** (22 СВ). Таке обезличування семантично позбавляє ворога будь-яких характеристик та рис, властивих людській істоті, натомість створює потужне вороже ставлення до противника. Аби підсилити концепт ворога та підкреслити серйозність загрози, яку він несе, Черчилль часто вживає слово **enemy** у поєднанні з негативними іменниками, при цьому об'єктивно оцінюючи сили ворога: *enemy attacked on all sides with great strength and fierceness* (WSF)*; larger number of enemy* (WSF)*; ingenuity of aggression, which our enemy displays* (WSF)*; unmeasured menace of the enemy* (NGI)*; apparently overwhelming might of enemy* (NGI)*; greater efforts will be made by the enemy* (F)*; enemy is far more numerous than we are* (WSF), etc.

Черчилль також називає ворогів на ім'я: **Nazi(s)** (14 СВ) та **the Germans** (7 СВ). Він надає ворогу обличчя, сповнене загрози, вводячи ці терміни у фрази з дуже негативною конотацією: *pestilence of Nazi tyranny* (WS)*; shattering of Nazi power* (F)*; attack of a Nazi power* (F)*; since the Germans drove the Jews out* (F)*; the Germans use these commodities to help them to bomb our women and children* (F)*; war-making structure of the Nazi power* (WSF)*; all the odious apparatus of Nazi rule* (WSF)*; target for Nazi bomb* (WSF).

Надзвичайно яскравим є оказіоналізм Черчилля **Nazidom**. Наголошуючи на невпинному розповсюдженню фашизму по світу, прем'єр-міністр одночасно підкреслює непорушність та рішучість Британської імперії у боротьбі з ним:

*I say it also because the fact that the British Empire stands invincible, and that **Nazidom** is still being resisted, […]* (F).

У порівнянні з частим вживанням безликого **enemy**, Гітлер згадується на ім'я лише 8 разів, з них у половині випадків Черчилль вживає псевдо-поважне **Herr Hitler**, яке звучить досить саркастично: *Herr Hitler has a plan for invading British Isles* (WSF)*; the other countries,*

which Herr Hitler has invaded (F)*; Herr Hitler proclaimed a strict blockade of the British Island* (F)*; Hitler is sprawled over Europe* (F).

На противагу негативному образу ворога постає героїчний та незламний образ Британської нації. Слова **nation** (11 СВ) та **people** (20 СВ) у поєднанні з позитивними прикметниками відроджують віру людей у власні сили: *The British nation and the British Empire finding themselves alone, stood undismayed against disaster* (F); *because we are the most united of all the nations* (F)*; our people are united and resolved* (F)*; that ever-fresh resilience which renews the strength and energy of people in long, doubtful and dark days* (WS); *Our supreme task and duty is to guard the homes of the common people from the horrors and miseries of another war* (SP).

Щоб аудиторія у повній мірі усвідомила, що необхідно акумулювати усі сили у боротьбі проти ворога, Черчилль також активно користується концептом 'ми проти них' (us vs. them), часто порівнюючи сили Германських та Британських армій та сили самих країн:

*The **enemy** is, of course, far more numerous than we are. But **our** new production already, as I am advised, largely exceeds his, and the American production is only just beginning to flow in (F).*

*It must also be remembered that all the **enemy** machines and pilots which are shot down over our Island, or over the seas which surround it, are either destroyed or captured; whereas a considerable proportion of **our** machines, and also of **our** pilots, are saved, and soon again in many cases come into action (F).*

*Since the Germans drove the Jews out and lowered their technical standards, **our** science is definitely ahead of **theirs** (F).*

Вживання інших займенників також відіграє велику роль. У своїх промовах Черчилль використав займенник першої особи множини **we** 224 рази, **our** 152 рази, **I** 135 разів. Це значно скорочує дистанцію між прем'єр-міністром та слухачами, переконуючи їх, що вони роблять одну справу та переслідують спільну мету.

Промови Черчилля насичені різноманітними стилістичними фігурами мови. Так, повтори покликані створити потужний емоційний ефект. Часто використовуючи повтори, Черчилль тим самим демонструє свої почуття та виказує свої ідеї, наголошуючи на особливо важливих речах. Повтор у назві однієї з його промов **"Never Give In, Never, Never, Never"** дуже виразний, надихаючий та яскравий:

*I am addressing myself to the School - surely from this period of ten months this is the lesson: **never give in**, **never give in, never, never, never, never**-in nothing, great or small, large or petty - **never give in** except to convictions of honour and good sense. **Never yield** to force; **never yield** to the apparently overwhelming might of the enemy* (NGI).

Знаходимо й інші приклади повтору:

*We shall go on to the end**, we shall fight** in France, **we shall fight** on the seas and oceans, **we shall fight** with growing confidence and growing strength in the air, we shall defend our island, whatever the cost may be, **we shall fight** on the beaches, **we shall fight** on the landing grounds, **we shall fight** in the fields and in the streets, **we shall fight** in the hills;[…]* (WSF).

Велика кількість яскравих образів постає в уяві слухача через сприйняття метафор, якими також багаті промови Черчилля.

*A **shadow has fallen upon the scenes so lately lighted** by the Allied victory* (SP)*; The **German eruption swept like a sharp scythe** around the right and rear of the armies of the north* (WSF)*; What a **cataract of disaster has poured out** upon us since then* (F)*;[…] but no one would listen and one by one **we were all sucked into the awful whirlpool*** (SP)*; and the navy, using nearly 1,000 ships of all kinds, carried over 335,000 men, French and British, out of the **jaws of death and shame**,[…]* (WSF)*; Here are the **title deeds of freedom** which should lie in every cottage home* (SP)*; From Stettin in the Baltic to Trieste in the Adriatic **an iron curtain has descended** across the Continent* (SP).

У промовах знаходимо багато прикладів антитези, наприклад *ups and downs, short and long, triumph and disaster, great and small, large and petty, dark days and great days* (NGI). Деякі з них *(ups and downs)* описують жахливий характер війни, інші *(great and small, large and petty)* вживаються для вираження наміру Британців битися до перемоги. Є й такі *(dark days and great days)*, що покликані підбадьорити аудиторію не втрачати надію перед лицем труднощів. Зустрічаємо цілі уривки, наповнені антитезою.

*We must make sure that its work is fruitful, that it is a **reality** and not a **sham**, that it is a **force for action**, and not merely a **frothing of words**, that it is a **true temple of peace** in which the shields of many nations can some day be hung up, and not merely a **cockpit in a Tower of Babel**.**(SP)***

Часто Черчилль вживає о своєму мовленні цитати, як то рядки з Біблії, прислів'я та приказки, висловлювання відомих особистостей.

In my father's house are many mansions** (Іоан 14:2)* (SP)*; **Prevention is better that the cure** (прислів'я)*(SP)*; Another lesson I think we may take, […], is that **appearances are often very deceptive (Езоп)*, and as Kipling well says, we must **"...meet with Triumph and Disaster. And treat those two impostors just the same"*** (NGI).

Отже, особливості мовної особистості Вінстона Черчилля визначаються, перш за все, специфікою посади та специфікою самого часу перебування на посаді. Саме ці фактори визначають зміст висловлювань прем'єр-міністра та форму їх мовленнєвої презентації. Велика кількість слів військової лексики пояснюється необхідність інформувати народ про хід воєнних дій, а вміле володіння цією лексикою характеризує Черчилля як компетентну та стратегічно обізнану у ході війни людину. Часте цитування вказує на обізнаність та високий інтелектуальний рівень. Стилістичні засоби, які вживає у своїх промовах Черчилль, не лише привертають увагу та підбадьорюють, але й переконують. Черчилль використовує дуже потужну та дещо помпезну мову, але оскільки він не лише підкреслює силу Великобританії, але визнає її слабкості та об'єктивно оцінює сили ворога, його слова повністю викликають довіру.

Мовна особистість Вінстона Черчилля є надзвичайно багатогранною, і перспективи її дослідження вбачаємо у вивченні системи мотивів, цілей, комунікативних ролей, стратегій і тактик, якими вона керується.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Алюнина О.Г. Понятие речевого портрета в современных лингвистических исследованиях / О.Г. Алюнина // http://koledj.ru/docs/index-2745.html

Alyunina O.G. Ponyatiye rechevogo portreta v sovremennykh lingvisticheskikh issledovaniyakh [The concept of speech

portrait in modern linguistic studies] / O.G. Alyunina // http://koledj.ru/docs/index-2745.html
2. Воробьев В.В. Языковая личность и национальная идея / В.В. Воробьев // Народное образование. – 1998. – №5. – С. 25-30.
Vorob'yev V.V. YAzykovaya lichnost' i natsional'naya ideya [Linguistic personality and national idea]/ V.V. Vorob'yev // Narodnoye obrazovaniye. – 1998. – №5. – S. 25-30.
3. Гордеева М.Н. Речевой портрет и способы его описания / М.Н. Гордеева // http://www.hqlib.ru/st.php?n=101
Gordeyeva M.N. Rechevoy portret i sposoby yego opisaniya [Speech portrait and the ways of its description] / M.N. Gordeyeva // http://www.hqlib.ru/st.php?n=101
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М., 2002. – 264 с.
Karaulov YU.N. Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost' [Russian language and linguistic personality]/ YU.N. Karaulov. – M., 2002. – 264 s.
5. Романова Т.В. Коммуникативный имидж и речевой портрет современного політика / Т.В. Романова // http://journals.uspu.ru/i/inst/ling/ling27/ling_27_10.pdf
Romanova T.V. Kommunikativnyy imidzh i rechevoy portret sovremennogo polítika [Communicative image and the speech portrait of a modern politician] / T.V. Romanova // http://journals.uspu.ru/i/inst/ling/ling27/ling_27_10.pdf
6. http://www.nationalchurchillmuseum.org/winston-churchills-speeches.html

Lunova O.V. Linguistic means of expression of Winston Churchill's linguistic personality

Abstract. The present article examines phonetic and morphological, syntactic and lexical- semantic features of linguistic identity of Winston Churchill . Analyzing the discourse of British Prime Minister the author determines characterized by features of syntax, morphology, determines the prevailing vocabulary of his speeches, the verbalization of an enemy image and the British nation, stylistic figures of Churchill's speeches.

***Keywords** : discourse, linguistic personality, politician, lexical and semantic features, stylistic means, syntax.*

Лунёва О.В. Лингвистические средства выражения языковой личности Уинстона Черчилля

Аннотация. В предлагаемой статье рассматриваются фонетико-морфологические, синтаксические и лексико-семантические особенности языковой личности Уинстона Черчилля. Анализируя дискурс премьер-министра Великобритании 40х годов, характеризуются особенности синтаксиса, морфологии, определяется превалирующая лексика его речей, способы вербализации образа врага и образа британской нации, стилистические фигуры речи, которыми насыщены выступления Черчилля.

***Ключевые слова:** дискурс, языковая личность, политик, лексико-семантические особенности, стилистические средства, синтаксис.*

Меншій А.М.

М. Коцюбинський та М. Чернявський: взаємодія художніх систем

Меншій Аліса Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент,
докторант Інституту філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація. У статті подано спробу осмислення різних аспектів взаємодії художніх систем М. Коцюбинського та М. Чернявського. Типологічна спорідненість творів обох прозаїків значною мірою зумовлена тим, що вони жили й творили в межах одного суспільного та культурного простору і в ту ж історичну добу. Серед прикметних ознак їхнього прозового доробку "пленеризм", увага до кольорів, звуків природи, послаблена фабульність. Поетика прози М. Коцюбинського та М. Чернявського позначена синкретизмом, виявленим на рівні ідейно-художньої концепції, жанру, стилю. У їхніх художніх масивах органічно поєдналися романтизм (неоромантизм), реалізм, імпресіонізм, символізм, що відповідає провідним мистецькими тенденціям доби раннього українського модернізму.

***Ключові слова**: художні системи, синкретизм, типологічна спорідненість.*

Активна творча праця М. Коцюбинського та М. Чернявського припала на роки значних якісних зрушень у літературі, подолання застарілих тенденцій, шаблонів і зародження українського модернізму, який на думку Т. Гундорової, був "явищем культурного синтезу" [2, с. 17]. З огляду на це особливого інтересу набуває прозова спадщина М. Коцюбинського та М. Чернявського, які у процесі творчої еволюції своєрідно інтегрували незмінні духовні цінності нації з новаторськими пошуками у сфері модерного письма. Відтак метою статті є осмислення різних аспектів взаємодії художніх систем згаданих письменників, визначення оригінальності їхньої індивідуально-творчої манери. Актуальність роботи поглиблює той факт, що переважна більшість дослідників творчості М. Коцюбинського (В. Агеєва, О. Дроботун, М. Костенко, Л. Міхалінчик, О. Нестерак, Я. Поліщук, Г. Сохань, К. Хаддад, О. Черненко) та М. Чернявського (Л. Коломб, А. Демченко, О. Камінчук, Л. Корівчак, Т. Лопушан, І. та Г. Немченки, Н. Чухонцева) зосередилися переважно на деталях життєвого шляху, запропонували загальний огляд творчості, з'ясували спектр суспільно-політичних переконань, мистецьких позицій, аналізували поетику художніх набутків митців. Щоправда, серед загалу статей, монографій, дисертаційних досліджень виокремлюються напрацювання І. Денисюка, С. Єфремова, Г. Земляної, Н. Каленичeнко, Ю. Кузнецова, І. Сивкової Н. Шумило, які принагідно зверталися до аналізу спільних рис творчості українських прозаїків. Проблемний аналіз особливостей взаємодії художніх систем двох яскравих представників українського модерного письменства стане ще однією сходинкою до творення цілісної картини становлення та розвитку вітчизняної прози поч. ХХ ст. І хоч за масштабом таланту письменників не можна порівнювати, все ж є підстави вести мову не так про літературне наслідування, як про типологічну спорідненість ряду мотивів і образів, а також поетикальних особливостей прози майстрів слова.

М. Коцюбинський та М. Чернявський близькі як на естетичному, так і на філософському рівні. Поза тим, що мистецькі досягнення М. Чернявського не сягають висот М. Коцюбинського, його твори теж примушують читача зупинитися і замислитися про життя, його невмолимий плин і вічні загальнолюдські цінності. Поетикальні знахідки М. Коцюбинського, нехай і почасти, стали літературною школою для М. Чернявського. Типологічна спорідненість творів обох прозаїків значною мірою зумовлена тим, що вони жили і творили в межах одного суспільного й культурного простору. М. Коцюбинського та М. Чернявського ріднять гуманізм, філософічність, розуміння права людини на недосконаліть, пошуки справжніх цінностей людського життя – внутрішньої краси, гармонії, ідеалу, любові. У сфері поетики слід відзначити вироблення техніки імпресіоністичної новели, новели акції з трагічним фіналом, настроєвого образка, "гібридних" форм малої прози; наявність іронії, емоційної медитативності, відмову від оголеної тенденційності, "етюдність" зображення. Розмаїтість жанровизначальної термінології свідчить про свідоме прагнення письменників до урізноманітнення жанрової палітри своєї прози та про розвинену генологічну свідомість авторів не лише на інтуїтивному, а й теоретичному рівнях. Провідна проблема всього художнього доробку прозаїків – дисгармонія між двома світами – духовним і матеріальним, розкуто-розлогим, окриленим та мізерно-дріб'язковим, нікчемним, земним, між злетом і падінням, пам'яттю та забуттям, світлом і темрявою, добром і злом.

Питання взаємодії художніх систем поглиблює той факт, що митці протягом тривалого періоду фактично творили літературний процес в Україні, цікавилися творчістю один одного, підтримували особисті дружні контакти. Чернігівський період життя і творчості (1901 – 1903 рр.) духовно збагатив М. Чернявського. Літературне оточення Чернігова, а це передусім М. Коцюбинський та Б. Грінченко, допомогло М. Чернявському збагнути сутність своєї творчої вдачі. М. Коцюбинський та Б. Грінченко стали для М. Чернявського вчителями й друзями водночас, їм він присвятив мемуари "Червона Лілея" та "Кедр Ливана" відповідно. У нарисі "Червона лілея" М. Чернявський відтворив творчу лабораторію М. Коцюбинського, деякі його людські й мистецькі якості. Поета цікавили різні аспекти літературного таланту прозаїка, його погляди на життєві явища. Взірцем патріотизму для М. Коцюбинського та М. Чернявського в українській літературі був П. Куліш. Разом із Б. Грінченком та М. Коцюбинським М. Чернявський уклав і видав у Києві альманах "Дубове листя", присвячений пам'яті П. Куліша. Зважаючи на близькість естетичних позицій, М. Коцюбинський запросив М. Чернявського до упорядкування альманаху "З потоку життя". Укладачі намагалися спрямувати увагу українських митців на кращі досягнення європейського мистецтва слова, за-

кликали розширювати тематичні межі національної літератури, збагачувати її філософськими проблемами, оновлювати літературну техніку. Варто зазначити, що у своїй творчості М. Чернявський майже повністю дотримувався виробленої спільно з М. Коцюбинським програми оновлення української літератури: його твори вирізняються оригінальністю сюжетів, мотивів та образів, позначені індивідуальністю авторського стилю. Особливо важливими для становлення ідіостилю митців були своєрідні естетичні погляди. Для М. Коцюбинського та М. Чернявського чужими були догматизм, сліпе підкорення традиції і так само сліпа гонитва за ефемерною літературною модою. Беручись за перо, вони насамперед орієнтувалися на творчу інтуїцію, настрій, покладалися на власний художній смак, намагаючись саме таким чином зберегти творчу незалежність.

Окреслюючи провідні тенденції розвитку української літератури поч. ХХ ст., Т. Гундорова і Н. Шумило чи не вперше в українському літературознавстві 90-х рр. ХХ ст. вказали на притаманний національному письменству цієї доби синкретизм стилів [3]. Так, у контексті українського імпресіонізму творчість М. Коцюбинського є явищем репрезентативним, яскравим і художньо досконалим. Переважання точки зору героя (чи героїв), актуальний хронотоп, безсюжетність і фрагментарність, символіка кольорів і ефект вібрації атмосфери – провідні принципи імпресіоністичної поетики. Проте, письменник розширював свою стильову палітру, апробовував нові образні засоби і прийоми: критики слушно зауважили в його прозі ознаки символізму, експресіонізму, натуралізму та неоромантизму. Як зазначила сучасна дослідниця, М. Чернявський "одночасно з М. Коцюбинським прищеплював імпресіонізм на ґрунті рідного письменства" [5, с. 66]. Творчій манері М. Чернявського-прозаїка притаманна імпресіоністична налаштованість прозових творів і фрагментарність композиції. Проте, для посилення атракцій певних місць тексту він послуговується різкими натуралістичними мазками, йдеться про оповідання "Змій" та "Осліплення Париса", а свої філософічні поезії у прозі оповиває романтичною аурою й поглиблює їхній сенс символічною проекцією. У потрактуванні еротичної теми в повісті "Варвари", поштовхом до написання якої стала дискусія М. Чернявського з М. Коцюбинським, вчинки людей автор показує як біологічну зумовленість, що є прикметною ознакою натуралізму. Невеличкий етюд "Сніг" завдяки таким обраним стильовим принципам, як психологічний імпресіонізм, натуралізм і символізм, перетворюється на глибокий психологічний твір.

Поетика творів М. Коцюбинського та М. Чернявського визначалася не певною літературною модою, а духом самого часу. Очевидною є різновекторність хисту письменників, множинність варіацій їхнього мистецького самовтілення. Схильність до полісемантики художнього моделювання картини світу прозаїки виявляють упродовж всієї творчої біографії. Стильові домінанти різних відтінків творчого шляху узалежнювались насамперед своєрідністю світоспоглядання митця у той чи інший момент їхньої екзистенції, і тільки в другу чергу – відповідним літературно-естетичним контекстом. Поетика прози М. Коцюбинського та М. Чернявського позначена синкретизмом, виявленим на рівні ідейно-художньої концепції, жанру, стилю. У їхніх художніх масивах органічно поєдналися романтизм (неоромантизм), реалізм, імпресіонізм, символізм, що відповідає провідним тенденціям розвитку української літератури доби раннього українського модернізму. На художній світ М. Коцюбинського та М. Чернявського безсумнівно вплинуло те, що вони захоплювалися музикою та малярством. Сучасники М. Коцюбинського не раз відзначали у його творах нахил до словесного малярства, прагнення перенести деякі закони живопису і музики в літературу. Для автора «Intermezzo» характерне тонке нюансування барв, гра світла й тіні, їхнє контрастне змалювання. Все це сприяло успішному опануванню нових засобів художнього письма, художньому синтезу різних мистецтв – словесності, музики, живопису, притаманного імпресіоністичній стильовій манері.

Українська дійсність поч. ХХ ст., позначена всезагальним крахом ідеалів, оповила творчість митців настроями меланхолії, песимістичного фаталізму. Звідси притаманна прозі М. Коцюбинського та М. Чернявського мінорна тональність. У творах останніх років більш потужно розгортаються генетично споріднені з романтизмом екзистенційні мотиви безнадії, відчаю, небуття. Розкриття настроїв і станів душі героїв М. Коцюбинського та М. Чернявського поглиблюється завдяки зверненню митців до світу символів, зокрема зооморфної символіки, що вцілому характерно для естетики модерністів.

В освітленні природи М. Коцюбинський та М. Чернявський опозиціонують літературній моді попереднього покоління українських митців. В. Агеєва пов’язує зміни характеру пейзажу з розвитком імпресіонізму в українській літературі поч. ХХ ст. На її думку, пейзаж в імпресіоністичній прозі "частіше засіб психологічної характеристики", у ньому "підкреслюється його повсякчасна мінливість, непостійність, причому ці зміни можуть бути спричинені як різним освітленням, сонячними ефектами, порою доби, так і настроєм спостерігача" [1, с. 31]. У структурі художнього твору такий пейзаж починає виконувати специфічну функцію, стаючи своєрідним камертоном, сугестіюючи читачеві певний настрій і таким чином посилюючи емоційний вплив на нього. Як зазначив Ю. Кузнецов, у творах М. Коцюбинського пейзаж посідає дуже значне місце і виконує важливі ідейно-естетичні функції. Це вже імпресіоністично-психологічний пейзаж, що майже не існує сам по собі, а є лише засобом відтворення внутрішніх психічних процесів ("В дорозі", "Intermezzo", "Коні не винні" та ін.) [4, с. 97]. У творчості М. Коцюбинського та М. Чернявського звертає на себе увагу естетизація природи. Письменники створюють свій особливий природний світ, в якому бачимо і картини первозданної краси й урбаністичні краєвиди, і романтичні за своєю суттю поривання творчої уяви до небес, зірок, сонця і місяця. Не останню роль у моделюванні оригінального світообразу митців відіграли філософія їхнього художнього мислення і споглядальний характер натур. Так, відтворення психологічної підоснови певного моменту в житті героїв, відповідна смислу зображе-

них подій символіка кольору, сугестіювання настрою превалюють над відображенням просторових, ландшафтних особливостей краєвиду у новелі М. Чернявського "Осліпленя Париса". Зображення страхітливого епізоду розпочинається ініціальним пейзажем, пройнятим настроями тривоги і невідомості. Такий характер пейзажу, що позначається не описовістю, а суголосністю настроям персонажів нагадує емоційною тональністю пейзажі з образка М. Коцюбинського "Він іде!": бачимо ті ж настрої зростаючої тривоги, ту ж символіку червоного кольору, яка підсилює згадану атмосферу страху, тривоги, непевності. Одними з перших в українській літературі митці звертаються до окресленого в імпресіоністичній манері урбаністичного пейзажу: новели "Невідомий", "Сон" М. Коцюбинського та "Сніг" М. Чернявського.

Філософічність змісту художніх творів М. Коцюбинського та М. Чернявського потребувала відповідного жанру, яким і виявилася поезія в прозі. У художньому світі М. Коцюбинського найяскравіше вона втілюється у циклі "З глибини", який складається з чотирьох поезій у прозі: "Утома", "Хмари", "Самотній", "Сон". "На рівні глибинної психології (адже всі настрої героя постають "з глибини" душі) мотиви втоми й сну актуалізують смислове поле притлумлення життєвої сили, розчинення свідомості в несвідомому (особистості в безособовому)", – зазначила К. Хаддад [6, с. 127]. Йдеться про особистість творця, художника, коли екзистенційні переживання набувають особливої виразності, відкривають автобіографічні джерела почуттів ліричного героя. На думку Н. Шумило, поезії у прозі для М. Чернявського, письменника "степової стихії", схильного до споглядання життя та богошукацтва, виникли внаслідок прагнення зрілого поета і прозаїка якомога повніше відтворити в художній формі своє світовідчуття [7, с. 271]. У поезіях у прозі М. Чернявському чи не найкраще вдалося художньо осмислити життя людини. Його цікавлять передусім питання плинності людського буття, роду, нації, Космосу ("Комета", "Зорі"), життя та смерті, світла і темряви, страждання і щастя ("Сон життя", "На крилах смерті", "Хай буде світ!"), моральної доцільності існування матеріального на землі та творчого духа, як гармонізуючої сутності ("Зорі"). Але важливо те, що серед розмірковувань ліричного героя про вічне М. Чернявський не загубив земної людини як носія моральних категорій добра, всепрощення, альтруїзму, свободи волевиявлення ("Комета"). Вдаючись до цього жанру М. Коцюбинський та М. Чернявський сповна використовували такі його переваги, як ліричність, фрагментарність, настроєвість. Таким чином, атмосфера туги, розчарування, самотності чи замилування пронизує поезію в прозі українських митців, дозволяє їм конструювати новий комунікативний простір, використовуючи поетикальні техніки та суґестивні впливи.

З часу появи "Хмар" І. Нечуя-Левицького тема інтелігенції та народу постійно перебувала в центрі уваги української літератури. Хоча лише на поч. ХХ ст. вона стала тією прикметною "ознакою", яка відрізняла нову епоху від попередньої. Низку позитивних образів інтелігентів створили М. Коцюбинський та М. Чернявський, хоча в даному контексті йдеться про актуальну для української літератури тенденції деромантизації ідилічних взаємин інтелігенції та народу. У творчості М. Чернявського тема інтелігенції превалює над темою села. Лише епізодично виринає в його творах постать селянина, зображуються селянські злигодні. М. Чернявський як і М. Коцюбинський не вірив у стихійну силу натовпу ("Весняна повідь", "Блискавиці"), бачив перспективу суспільного розвитку за еволюційним шляхом, а не за революційним, не припускав можливості досягнення прогресу через кров або насильство над волею ближнього: "Темрява", "Кров", "Нещастя", "Осліплення Париса", "Похорон", "Раби". Хоча водночас особистість, яка потрапила в поле зору письменників, далеко не завжди була лідером, духовно багатим, ерудованим, національно налаштованим: "Сміх", "Невідомий", "В дорозі", "Intermezzo"; "Комета", "Зорі", "Сон життя", "Устань і йди!", "Хай буде світ!", "Весняна повідь", "Під чорною корогвою". Частіше їхні протагоністи – це люди сумнівів, скептики, не готові до кардинальних суспільних змін. Звідси у прозі письменників широка тематика, багатоманіття психологічних типів, несподівані ракурси їхнього бачення. Новела "Проклятий город" М. Чернявського написана в тому ж 1908 р., що й "Intermezzo" М. Коцюбинського, також порушує тему соціально-психологічних настроїв інтелігенції після поразки першої російської революції. Проте М. Чернявський знаходить свій аспект розробки цієї теми, акцентуючи увагу на інших проблемах. Він будує новелу на контрасті між чарівним виглядом вечірнього міста і тими жахливими подіями, які в ньому відбуваються. Митцеві важливо підкреслити цінність життя кожної людини. Його твір є перехідним явищем від традиційного реалістичного оповідання до новели у формі потоку свідомості.

Отже, М. Коцюбинський та М. Чернявський не стояли осторонь художніх шукань рідної та зарубіжних літератур, дбаючи про збагачення українського письменства модерністською тематикою і проблематикою. Побудова внутрішнього сюжету за динамікою настроїв, "пленеризм", увага до кольорів, а особливо до звуків природи, послаблена фабульність – прикметні ознаки їхнього прозового доробку. Прозаїки викривали людську жорстокість та некеровану вседозволеність, зло, риси, які так пишно розквітнуть у нашій країні. Митці розвивали в українській літературі жанр поезії в прозі. Письменники віддавали перевагу настроєво забарвленим або психологізованим пейзажам, хоча в їхній прозі мали місце й персоніфіковані картини природи, емоційно наснажені судження про неї, портретування рослин чи тварин, символізація, алегоричність, неоміфологізм.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Агеєва В. Українська імпресіоністична проза : Михайло Коцюбинський, Григорій Косинка, Андрій Головко / В. Агеєва. – К. : ВІПОЛ, 1994. – 158 с.

Agejeva V. Ukrainska impresionistichna proza : Myhajlo Kotsjubynskiy, Hryhoriy Kosynka, Andriy Golovko [Ukrainian impressionistic prose] / V. Agejeva. – K. : VIPOL, 1994. – 158 p.

2. Гундорова Т. ПроЯвлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т. Гундорова. – Львів : Літопис, 1997. – 297 с.

Hundorova T. Projavlenya slova. Dyskursiya rannjogo ukrainskogo modernizmu. Postmoderna interpretatsiya [About the manifestation of the word. Discourse of the early Ukrainian modernism. Postmodern interpretation] / T. Hundorova. – Lviv : Litopys, 1997. – 297 p.

3. Гундорова Т., Шумило Н. Тенденції розвитку художнього мислення (початок ХХ ст.) / Т. Гундорова, Н. Шумило // Слово і Час. – 1993. – №1. – С. 55 – 66.

Hundorova T., Shumylo N. Tendentsiyi rozvytku hydozhnjogo myslennya (pochatok XX st.) [Tendencies of the artistic thoughts development (the beginning of the XX cent.)] / T. Hundorova , N. Shumylo // Slovo i chas. – 1993. – №1. – P. 55 – 66.

4 Кузнецов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХ ст. : проблеми естетики і поетики / Ю. Кузнецов. – К. : Зодіак-ЕКО, 1995. – 304 с.

Kuznetsov J. Impressionizm v ukrainskiy prozi kintsya XIX – pochatky XX st. : problema estetiky i poetiky [Impressionism in Ukrainian prose in the late XIX – early XX cent. : problems of esthetics and poetics]. – K. : Zodiak-EKO, 1995. – 304 p.

5. Сивкова І. До проблеми естетики і поетики прози Миколи Чернявського / І. Сивкова // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. – Черкаси, 2012. – Вип. 208. – С. 64 – 67.

Syvkova I. Do problem estetyky i poetyky prozy Mykoly Chernyavskogo [To the problem of M. Chernyavskiy's esthetics and poetics] / Visnyk Cherkaskogo universitetu. Seriya : Philologichny nauky. – Cherkasy, 2012. – Vyp. 208. – P. 64 – 67.

6. Хаддад К.А. Екзистенційний дискурс у творчості Михайла Коцюбинського : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література / К.А. Хаддад. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2004. – 204 с.

Haddad K. A. Ekzistentsiyniy diskurs u tvorchosti Myhaila Kotsubinskogo : dis. na zdobutia nauk. stupenya kand. phylol. nayk : spec. 10.01.01 ukrainska literature [Existantional discourse in M. Kotsjubinkiy's oeuvre : thesis for the degree of Doctor of Philosophy : specialization 10.01.01 – Ukrainian literature] / K. A. Haddad. Kharkivskiy natsionalniy universitet imeni V. N. Karazina. – Kharkiv, 2004. – 204 p.

7. Шумило Н. Під знаком національної самобутності. Українська художня проза і літературна критика кінця ХІХ – поч. ХХ ст. / Н. Шумило. – К. : Задруга, 2003. –354 с.

Shumilo N. Pid znakom natsionalnoji samobutnosti. Ukrajinska hudozhnia proza i literaturna kritika kintsya XIX – pochatky XX st. [Under the sign of national identity. Ukrainian fiction and literary critics in the late XIX – early XX cent.] / N. Shumylo. – K. : Zadruga, 2003. – 354 p.

Menshiy A. Interaction of M. Kotsjubynskiy's and M. Chernyavskiy's fiction systems

Abstract. This paper presents an attempt to comprehend various aspects of M. Kotsjubynskiy's and M. Chernyavskiy's fiction systems. Though the splendent writers' talents cannot be compared, there is a reason to talk about the typological bonds of their works determined by the same social and cultural space they had lived and worked in. Inimitable esthetic views were particularly important for the formation of the writers' individual style. All the time they took care of the Ukrainian literature enrichment with modernist themes and issues. M. Kotsjubynskiy's and M. Chernyavskiy's poetics is marked with syncretism detected at the level of concept, genre and style. Their art seamlessly combined romanticism (neoromanticism), realism, impressionism, symbolism, corresponding to the leading trends of early Ukrainian modernism. Among the distinguishing features of the writers' prose works is 'en plein air' – attention to the colors, sounds of nature and weakened story line. The leading problem of the writers' artistic heritage is the disharmony between the spiritual and material worlds, memory and forgetting, light and darkness, good and evil. Dogmatic thinking, blind following the tradition, the pursuit of ephemeral literary fashion were align to M. Kotsjubynskiy and M. Chernyavskiy. Although being in the context of topical for Ukrainian literature trend of deromanticizing the idyllic relationship of intellectuals and crowd, they created a series of positive images of the first ones. Disclosure of moods and state of mind of their characters is deepened through the usage of symbols which are customary for modernist aesthetics. Both authors' interest to music and painting also influenced their individual manner and artistic style, which contributed to the successful development of new writing means and the fusion of different arts - literature, music, painting, inherent to impressionistic manner. Ukrainian reality of the early XX century, which was marked with the total collapse of the ideals, had brought melancholic and fatalistic moods to the writers' oeuvre. Therefrom is the minor tonality in M. Kotsjubynskiy 's and M. Chernyavskiy's prose.

Keywords: *fiction system, syncretism, typological bonds.*

Менший А.Н. М. Коцюбинский и Н. Чернявский: взаимодействие художественных систем

Аннотация. В статье рассматриваются различные аспекты взаимодействия художественных систем М. Коцюбинского и Н. Чернявского. Они жили и творили в одном общественном и культурном пространстве. Писатели обогащали украинскую литературу модернистской тематикой и проблематикой, новыми художественными приёмами. На становление индивидуальных стилей художников особенно повлияли оригинальные эстетические взгляды. В художественном наследии прозаиков исследователи выделяют черты романтизма (неоромантизма), реализма, импрессионизма, символизма, что соответствует главным тенденциям эпохи раннего украинского модернизма. Среди характеристик произведений М. Коцюбинского и Н. Чернявского выделяем "пленеризм", внимание к цветам и звукам природы, ослабление фабулы. Центральная проблема творчества – дисгармония между духовным и материальным мирами, памятью и забвением, светом и тьмой, добром и злом. Для М. Коцюбинского и Н. Чернявского чуждыми были догматизм, некритичное следование традициям и эфемерной литературною модой. Писатели создали целый ряд позитивных образов интеллигентов, однако в этом контексте речь идет об актуальной для украинской литературы тенденции деромантизации идиллических взаимоотношений интеллигенции и народа. Внутренний мир персонажей своих героев писатели создают благодаря обращению к характерному для модернистов миру символов. Трагические реалии украинской действительности нач. ХХ ст., решительно повлияли на их творчество, отсюда минор, пессимистические настроения, черты фатализма. Писатели увлекались музыкой и изобразительным искусством, что способствовало успешному освоению новых художественных приёмов, характерного для импрессионизма синтеза разных видов искусства – словесности, музыки, живописи.

Ключевые слова: *художественные системы, синкретизм, типологическое родство.*

Нечаєва Н.О.

Лексичні германізми у південно-східних говорах української мови

Нечаєва Ніна Олександрівна, аспірантка кафедри української філології та загального мовознавства
Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна

Анотація. У статті на матеріалі лексикографічних джерел розглянуто запозичені з німецької мови лексеми, що ввійшли до складу говірок південно-східного наріччя; подано їх класифікацію за тематичними групами. Простежено, які із зафіксованих лексем ввійшли до складу літературної мови; для аналізованих германізмів установлено міжговіркові паралелі в межах південно-східного, південно-західного та поліського наріч. З'ясовано, що в різних говірках можуть бути відмінними фонетичне оформлення, семантика засвоєних германізмів або їхня морфемна будова.

Ключові слова: *германізм, говірка, запозичення, міжговіркові паралелі, українська мова*

Мова збагачується не лише завдяки розвиткові багатозначності слів і постійному творенню нових лексем, а й за рахунок запозичень. Німецькі слова мають в українській мові давню історію. У сучасних лінгвістичних дискусіях проблема чужомовного впливу та міжмовних зв'язків є однією з найактуальніших. Як зазначає Л. Ткач, "до розв'язання цієї складної проблеми зазвичай підходять доволі спрощено, з поверховими знаннями української політичної історії та історії української літературної мови, зокрема тих її досягнень, що припадають на середньоукраїнську добу, та традицій староукраїнської писемної мови в українській літературній мові нового періоду" [27, с. 12]. Контактування носіїв української мови з представниками інших мов і культур – один із важливих чинників розвитку української мови. Це стосується як російської, так і польської, угорської, румунської, німецької та інших мов. Вплив їх виявляється в тому, що окремі лексичні, морфологічні, синтаксичні елементи "протягом тривалого часу адаптувалися до системи української мови", стали її складовою частиною, зокрема й у південно-східному наріччі [29, с. 182]. Як зазначають О. Муромцева та В. Скачкова, на це є конкретні історичні причини: 1) приїзд у Східну Україну німецьких фахівців з різних галузей промисловості з кінця XVII – початку XVIII ст. внаслідок реформ у Росії, що значно активізує переклади з німецької мови; 2) колонізація південноукраїнських земель, зокрема й німцями, наприкінці XVIII ст. [14, с. 682 – 683]. Запозичення з німецької мови, які стосувалися щоденного життя, господарства виявилися стійкішими за офіційно-ділові. Вони не лише засвоювалися в міському мовленні, а й проникали до рівня говірки. З початком XX ст. значна частина галицько-буковинських регіоналізмів, що становили собою чи то германізми, чи то полонізми, чи то латинізми, засвоєні через посередництво польської мови, увійшли й до східноукраїнського мовлення [27, с. 364 – 365].

Вплив німецької мови на різні українські говори вивчали А. Рот ("Германские заимствования в лексике украинских говоров Карпат" [18]), Д. Костюк ("Германізми в діалектній лексиці української мови" [8]), М. Кочерган ("Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови" [9]), О. Гвоздяк, Г. Меліка ("Запозичення лексики німецького походження в українській говірці Ужгородщини" [3]), О. Майор ("Germanische Interferenzen in den ukrainischen Mundarten" [33]), В. Лопушанський і Т. Пиц ("Німецькомовні лексичні запозичення в говорах Західної України" [12]), Х. Вільперт ("Die deutschen Lehnwörter im Huzulischen" [34]), О. Гаврилів ("Germanismen im Ukrainischen in Galizien" [32]) та ін.

До кола інтересів О. Давиденка [5], В. Скачкової [21], О. Муромцевої [14], В. Акуленка [1], Є. Тимченка [26] належить вивчення германізмів у межах літературної мови.

Незважаючи на здобутки в дослідженні німецьких запозичених слів, вивчення германізмів в українських діалектах зводяться в основному до південно-західного наріччя. Мовознавці розбивають їх за тематичними групами, аналізують їхню територіальну поширеність, вивчають різнопланову адаптацію (семантичну, фонетичну, морфологічну, графічну), простежують шляхи та причини розповсюдження в південно-західних говорах, виявляють посередництво німецької мови в поширенні запозичень із західноєвропейських мов. Щодо германізмів у південно-східних говорах України, то тут спостерігаємо не лише брак наукових розвідок, але й відсутність вичерпного алфавітного реєстру. Цим і зумовлено актуальність нашої роботи.

Мета статті – проаналізувати німецькі запозичення, що ввійшли до складу говірок південно-східного наріччя. Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань: методом суцільної вибірки виписати із відповідних словників лексеми, запозичені з німецької мови; класифікувати їх за тематичними групами; виділити міжговіркові паралелі.

Дослідження виконано на матеріалі діалектних словників [13; 15; 20; 23; 24; 30]. У лексикографічних джерелах, які репрезентують лексику південно-східного наріччя, зафіксовано 69 лексем – запозичень з німецької мови: 1) назви, пов'язані з будівельною й технічною галузями (30 лексем, 44%); 2) назви речей домашнього вжитку та майна, предметів господарювання (12 лексем, 17,5%); 3) слова, що позначають дію або процес (7 лексем, 10%); 4) назви продуктів харчування (5 лексем, 7%); 5) назви одягу, тканин, взуття, прикрас (4 лексеми, 6%); 6) назви одиниць виміру (3 лексеми, 4%); 7) назви спорідненості та свояцтва (3 лексеми, 4%); 8) назви якостей та ознак (2 лексеми, 3%); 9) назви частин тіла (1 лексема, 1,5%); 10) назви економічних і ділових стосунків (1 лексема або 1,5); 11) абстрактні поняття (1 лексема, 1,5%).

Серед німецьких запозичень у південно-східних говорах, зафіксованих проаналізованими джерелами, розрізняємо:

1. Лексеми, що їх не фіксує словник української мови (21 одиниця): *ри́фа* 'металеве кільце для скріплення у возі' [23,

с. 171] – через польське посередництво запозичено з німецької, н. Reif ‘обруч; кільце’ [6, с. 32], *гра́са* ‘1. плужок, розпашник. 2. яма, в якій місять глину на будівлю, напр. хати. 3. заміс глини’ [13, с. 28] – через польську мову запозичення з німецької, свн. kratze ‘сапка’, пов’язаного з дієсловом kratzen ‘скребти, дряпати’ [6, с. 586], *ла́га* ‘дерев’яна балка, що є основою підлоги’ [30, с. 240] – через польське посередництво, походить від свн. Leger, пов’язаного з legen ‘ложити’ і liegen ‘лежати’ [6, с. 208] та ін.

2. Лексеми, які словник української мови фіксує з позначкою *діал*. (12 одиниць): *фу́тро* ‘кожухи, покриті хутром’ [23, с. 202] – через польське посередництво запозичення з німецької мови, походить від н. Futter ‘підшивка, підкладка’ [6, с. 143] – ‘1. хутро. 2. шуба’ [25, с. 657]; *шруб* ‘шуруп’ [30, с. 247] – запозичення з німецької мови, н. Schraube ‘гвинт, болт’ [6, с. 469] – ‘кріпильний гвинт для дерев’яних деталей, для прикріплення до дерева металічних виробів’ [25, с. 566] та ін.

3. Лексеми, які словник української мови фіксує з позначкою *розм*. (7 одиниць): *репту́х* ‘начеплена поворозкою на шию запряженому коневі торба, з якої він їсть обрік’[15, с. 88] – запозичення з німецької мови, очевидно, вихідною є форма н. Krippentuch, яка складається з Krippe ‘ясла, корито’ і Tuch ‘сукно, лляне полотно’ [6, с. 63] – ‘1. широкий, але неглибокий мішок з кормом для коней, який прив'язують до оглобель. 2. вид плетеного з вірьовок мішка для сіна’ [25, с. 512]; *ри́хва* ‘залізний обруч, який набивають на колодку колеса, щоб вона була міцна’ [23, с. 171] – через польське посередництво запозичено з німецької, н. Reif ‘обруч; кільце’ [6, с. 32] – ‘металеве кільце для скріплення чого-небудь’[25, с. 545] та ін.

4. Лексеми, що їх фіксує словник української мови без позначок *діал*. або *розм*. (29 одиниць): *лантуши́на* ‘1. клапоть тканини. 2. одежина. 3. мішок’ [20, с. 203] – через посередництво польської мови запозичене з німецької, нвн. Leintuch ‘полотно, простирадло’ [6, с. 191] – ‘1. великий мішок з грубої тканини. 2. міра, що дорівнює вмісту такого мішка. 3. перен. неповоротка, неспритна людина’ [25, с. 445]; *штамп* ков. ‘1. гвоздильня, прилад для висаджування головок різної форми у цвяхів, болтів, заклепок. 2. ковальська форма для пробивання різних за формою й розмірами отворів’ [24, с. 229] – запозичення з німецької мови, н. Sramp ‘штамп’ [6, с. 471] – ‘1. форма з металу або якого-небудь іншого матеріалу для серійного виготовлення деталей чи якихось інших дрібних предметів шляхом штампування. 2. вид печатки (у 1 знач.), яка перев. має вигляд прямокутника з гуми з опуклим зображенням тексту назви якої-небудь установи, організації і т. ін., із зазначенням адреси, номера або яких-небудь інших відомостей; 3. перен. прийнятий загальновизнаний зразок, який сліпо наслідують; трафарет, шаблон’ [25, с. 532] та ін.

Отже, як свідчить фактичний матеріал, до складу літературної мови ввійшло тільки 29 одиниць із 69 проаналізованих (42%). Це слова різних тематичних груп.

Аналіз діалектних лексикографічних джерел дозволяє стверджувати, що багато цих слів поширені не лише в південно-східних, а й у південно-західних та поліських говірках української мови. Виявлено міжговіркові паралелі:

- буковинсько-поліcько-степові: *штоф* ‘1. пляшка чотирикутної форми місткістю 1,5 – 2 літра. 2. графін місткістю три літри’ [22, с. 675; 11, с. 236; 23, с. 218];
- закарпатсько-поліcько-степові: *лага* ‘дерев’яна балка, що є основою підлоги’ [19, с. 158; 7, с. 79; 30, с. 240];
- гуцульсько-лемківсько-бойківсько-степові: *фу́тро* ‘кожухи, покриті хутром’ [10, с. 124; 28, с. 26, 16, с. 335, 23, с. 202];
- лемківсько-наддністрянсько-поліcько-степові: *банти́на* ‘поперечна балка між кроквами’ [28, с. 22; 31, с. 47; 7, с. 43; 15, с. 12];
- гуцульсько-лемківсько-бойківсько-степові: *ландува́ти* ‘ходити’[17, с. 91, 28, с. 160; 16, с. 403; 23, с. 116];
- гуцульсько-бойківсько-буковинсько-закарпатсько-степові: *ґурка* ‘1. носик чайника. 2. вужча частина, лійка, трубочка, яку вставляють у якийсь посуд, коли в нього наливають якунебудь рідину. 3. вужча частинабудь-чого, отвір у вилах, лопаті, куди забивають держак’ [10, с. 118; 16, с. 197; 22, с. 471; 19, с. 164; 23, с. 175];
- гуцульсько-лемківсько-наддністрянсько-поліcько-степові: *ґраса* ‘плужок, розпашник’ [10, с. 97; 28, с. 74; 31, с. 191; 11, с. 63; 23, с. 65];
- гуцульсько-бойківсько-буковинсько-наддністрянсько-степові: *магільниця* ‘рубель’ [19, с. 117; 16, с. 425; 22, с. 272; 31, с. 165; 13, с. 50];
- гуцульсько-бойківсько-буковинсько-закарпатсько-західнополіcько-степові: *ґрис* ‘висівки’ [17, с. 44; 16, с. 193; 22, с. 86; 4, с. 59; 2, с. 121; 13, с. 28]; *рихтува́ти* ‘збирати, готувати, ремонтувати, лагодити щось’ [10, с. 117; 16, с. 175; 22, с. 470; 19, с. 308; 2, с. 120; 13, с. 63];
- гуцульсько-бойківсько-буковинсько-закарпатсько-наддністрянсько-степові: *ра́фа* ‘сито, решето з-під віялки, яким пересівають зерно’ [17, с. 162; 16, с. 169; 22, с. 451; 19, с. 305; 31, с. 224; 23, с. 169].

Для окремих слів в аналізованих говірках виявлено фонетичні варіанти при збереженні семантики: *грис* (степ.) [13, с. 28], *ґріс* (гуц.) [17, с. 44], *ґрис* (бойк., бук) [16, с. 193; 22, с. 86] ‘висівки’; *магі́льниця* (степ.) [13, с. 50], *магєльниця* (наддн.) [31, с. 165], *маглівниця* (бойк) [16, с. 425], *маґлівница, мадівница* (бук.) [22, с. 272] ‘рубель’; *рихтувати* (степ., західнопол., бойк.) [13, с. 63; 2, с. 120; 16, с. 175], *ріхтувати* (бук., гуц.) [22, с. 470; 10, с. 117], *ріхтовати* (закарп.) [19, с. 308] ‘збирати, готувати, ремонтувати, лагодити щось’.

Спостережено випадки, коли при фонетичних відмінностях лексем в аналізованих говірках семантика є близькою, але не тотожною: *ґраса* (степ.) ‘плужок, розпашник’ [23, с. 65], *граца, ґраца* (бойк.) ‘культиватор, знаряддя, яким прополюють картоплю’ [16, с. 191], *граси, ґраци, граці, ґралі* (наддн.) ‘1. сапа. 2. вила з тупими кінцями, якими насипають картоплю’ [31, с. 96], *ґраса, ґраца* (пол.) ‘лопата’ [11, с. 63], *ґраси* (гуц.)‘вила з чотирма зубцями, але не загостреними, а спеціально затупленими для відгортання картоплі чи інших овочів’ [10, с. 97];

Зафіксовано також випадки, коли семантика однозвучних лексем у різних говірках є тотожною: *ла́га* (степ., закарп., пол.)‘одна з балок, до якої прибивають дошки підлоги’ [15, с. 54; 19, с. 158; 7, с. 79].

Виявлено також паралелі, репрезентанти яких мають семантичні відмінності:

- *штоф* (степ.) ‘1. пляшка чотирикутної форми місткістю 1,5-2 літра. 2. графін місткістю три літри’ [23, с. 218] – *штоф* (пол.) ‘міра рідини, що дорівнює 2 літрам’ [11, с. 236] – *штоф* (бук.) ‘чотириграна скляна посудина з короткою шийкою, яка вміщує 1/8 або 1/10 відра рідини (вина, квасу, горілки), обплетена лозою’ [22, с. 675];
- *фу́тро* (степ.) ‘кожухи, покриті хутром’ [23, с. 202] – *фу́тро* (лемк.) ‘хутро’ [28, с. 326] – *фу́тро* (гуц.) ‘підкладка для одягу’ [10, с. 124] – *фу́тро* (бук.) ‘підкладка верхнього одягу, переважно пальта, куртки’ [22, с. 607].

Як бачимо, у наведених паралелях семантика запозичених з німецької мови слів має незначні відмінності.

У частині виділених паралелей наявні відмінності в морфемній будові лексем при семантичній близькості або відмінності. До них відносимо випадки, коли:

1) аналізовані лексеми різняться суфіксами:

- *рурка* (степ.) ‘вужча частина, лійка, трубочка, яку вставляють у якийсь посуд, коли в нього наливають яку-небудь рідину’ [23, с. 175], *рура* (гуц.) ‘труба’ [10, с. 118], *рура* (бук., бойк.)‘духовка’ [22, с. 471; 16, с. 197];
- *ландувати* (степ.) ‘ходити’ [23, с. 116], *ландати* (лемк.) ‘вештатися, волочитися’ [28, с. 160], *ландати* (гуц.) ‘ходити без діла’ [17, с. 91], *ландати* (бойк.) ‘працювати, докладати зусиль для виконання чого-небудь’ [16, с. 403];
- *бантúна* ‘поперечна балка між кроквами’ [15, с. 12], *бáнта* (наддн.) ‘поперечна балка між двома кроквами (у господарських приміщеннях)’ [31, с. 47], *бант* (лемк.) ‘поперечна балка, що скріплює крокви даху’ [28, с. 22], *бант* (пол.) ‘горизонтальна планка, що сполучує передні загнуті частини полозів саней’ [7, с. 43].

2) аналізовані лексеми різняться закінченням: *рафа, рúфа* (степ.) ‘металеве кільце для скріплення у возі’ [23, с. 171], *раф* (закарп.) ‘металевий обід дерев’яного колеса’ [19, с. 305], *раф* (наддн.) ‘обруч на колесі’ [31, с. 224], *рафа* (бойк) ‘широкий обруч на краю колодки колеса’ [16, с. 169].

Отже, між аналізованими говірками виявлено чимало спільних рис у репрезентації німецькомовних запозичень. Разом з тим, зафіксовано й значні відмінності аналізованих лексем, переважно щодо їх фонетичного оформлення та морфемної будови. Німецькі лексичні запозичення в південно-східних говірках наявні в різноманітних сферах життя, для них характерна значна фонетична та словотвірна варіантність. Перспективу дослідження вбачаємо в його подальшому проведенні на більшому фактичному матеріалі та щодо ширшого діалектного ареалу.

Список умовних скорочень

бойк. – бойківські, **бук.** – буковинські, **гуц.** – гуцульські, **закарп.** – закарпатські, **західнопол.** – західнополіські**, лемк.** – лемківські, **наддн.** – наддністрянські, **нім.** – німецьке, **пол.** – поліські, **степ. –** степові, **слоб.** – слобожанські.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Акуленко В. В. Німецький вплив на розвиток української мови: проблеми методології / В. В. Акуленко // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С.12 – 18.

Akulenko V. V. Nimets'kyy vplyv na rozvytok ukrayins'koyi movy: problemy metodolohiyi [German influence on the development of the Ukrainian language: Problems of methodology] / V. V. Akulenko // Movoznavstvo. – 1997. – № 1. – S.12–18.

2. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Аркушин. – Луцьк : Волин. держ. ун-т ім. Л. Українки, 2000. – Т. 1 – 2.

Arkushyn H. Slovnyk zakhidnopolis'kykh hovirok [Dictionary of dialects of West Polesye]: u 2 t. / H. Arkushyn – Luts'k : Volyns'kyy derzh. un-t im. L. Ukrayinky, 2000. – T. 1 – 2.

3. Гвоздяк О. М. Запозичення лексики німецького походження в українській говірці Ужгородщини / О. М. Гвоздяк, Г. І. Меліка // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород : Ужгород. держ. ун-т, 1998. – С. 33–38.

Hvozdyak O. M. Zapozychennya leksyky nimets'koho pokhodzhennya v ukrayins'kiy hovirtsi Uzhhorodshchyny [German lexical adoptions in Ukrainian dialect of Uzhgorod] / O. M. Hvozdyak, H. I. Melika // Problemy romano-hermans'koyi filolohiyi. – Uzhhorod : Uzhhorod. derzh. un-t, 1998. – S. 33–38.

4. Гуцульські говірки: короткий слов. / відп. ред. Я. Закревська. – Л., 1997. – 232 с.

Hutsul's'ki hovirky: korotkyy slovnyk [Hutsul dialect: short dictionary] / vidp. red. YA. Zakrevs'ka. – L., 1997. – 232 s.

5. Давиденко О. М. Фоно-орфографічна асиміляція німецьких запозичень в українській мові / О. М. Давиденко // Питання романо-германської філології та методика викладання іноземних мов. – 1975. – Вип. 2. – С. 106–110.

Davydenko O. M. Fono-orfohrafichna asymilyatsiya nimets'kykh zapozychen v ukrayins'kiy movi [Phono- orthographic assimilation of German adoptions in the Ukrainian language] / O. M. Davydenko // Pytannya romano-hermans'koyi filolohiyi ta metodyka vykladannya inozemnykh mov. – 1975. – Vyp. 2. – S. 106–110.

6. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1982 – 2012. – Т. 1 – 6.

Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy [Etymology dictionary of Ukrainian language]: u 7 t. / za red. O. S. Mel'nychuka. – K. : Nauk. dumka, 1982 – 2012. – T. 1 – 6.

7. Євтушок О. М. Короткий словник говірок Рівненщини / О. М. Євтушок // Вивчення говірок Рівненщини. – Рівне, 1997. – С. 38 – 138.

Yevtushok O. M. Korotkyy slovnyk hovirok Rivnenshchyny [Short Dictionary of dialects of Rivne] / O. M. Yevtushok // Vyvchennya hovirok Rivnenshchyny. – Rivne, 1997. – S. 38 – 138.

8. Костюк Д. В. Германізми в діалектній лексиці української мови (на матеріалі села Чернятин Городенківського району Івано-Франківської області) / Д. В. Костюк // Іноземна філологія. – Вип. 23. – 1971. – С. 65 – 68.

Kostyuk D. V. Hermanizmy v dialektniy leksytsi ukrayins'koyi movy (na materiali sela Chernyatyn Horodenkivs'koho rayonu Ivano-Frankivs'koyi oblasti) [Germanism in the dialects of the Ukrainian language (based on the materials of village Chernyatin of Horodenkivsky district, Ivano-Frankivsk region] / D. V. Kostyuk // Inozemna filolohiya. – Vyp. 23. – 1971.– S. 65–68.

9. Кочерган М. П. Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 19 – 24.

Kocherhan M. P. Nimets'ki leksychni zapozychennya v pivdenno-zakhidnykh hovorakh ukrayins'koyi movy [German lexical adoptions in southwestern dialects of Ukrainian language] / M. P. Kocherhan // Movoznavstvo. – 1997. – № 1. – S. 19–24.

10. Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району) / Микола Лесюк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. – 328 с.

Lesyuk M. Movnyy svit suchasnoho halyts'koho sela (Kovalivka Kolomyys'koho rayonu) [Language world of contemporary Galician village (Kovalivka Kolomiy region] / Mykola Lesyuk. – Ivano-Frankivs'k : Nova Zorya, 2008. – 328 s.

11. Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.

Lysenko P. S. Slovnyk polis'kykh hovoriv [Dictionary of dialects of Polesye] / P. S. Lysenko. – K. : Nauk. dumka, 1974. – 260 s.

12. Лопушанський В. М. Німецькомовні лексичні запозичення в говорах Західної України : навч. посіб. для студ. III – V курсів ф-тів романо-герм. філол. / В. М. Лопушанський, Т. Б. Пиц. – Дрогобич : Відродження, 2000. – 68 с.

Lopushans'kyy V. M. Nimets'komovni leksychni zapozychennya v hovorakh Zakhidnoyi Ukrayiny [German lexical adoptions in the dialects of West Ukraine]: [navch. posibnyk dlya stud. III-V kursiv fak. rom.-herm. fil.] / V. M. Lopushans'kyy, T. B. Pyts. – Drohobych : Vidrodzhennya, 2000. – 68 s.

13. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – О. : Одес. держ. пед. ін-т ім. К. Д. Ушинського, 1958. – 78 с.

Moskalenko A. A. Slovnyk dialektyzmiv ukrayins'kykh hovirok Odes'koyi oblasti [Dictionary of Ukrainian dialects of Odessa Region] / A. A. Moskalenko. – Odesa : Odes'kyy derzh. ped. in-t im. K. D. Ushyns'koho, 1958. – 78 s.

14. Муромцева О. Г. Українсько-німецькі мовні контакти / О. Г. Муромцева, В. В. Скачкова // Українська мова : енцикл. – К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 682 – 683.

Muromtseva O. H. Ukrayins'ko-nimets'ki movni kontakty [Ukrainian - German language contacts] / O. H. Muromtseva, V. V. Skachkova // Ukrayins'ka mova: entsykl. – K. : "Ukrayins'ka entsyklopediya" im. M. P. Bazhana, 2004. – C. 682–683.

15. Омельченко З. Л. Матеріали до словника східностепових українських говірок. / З. Л. Омельченко, Н. Б. Клименко. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2006. – 114 с.

Omel'chenko Z. L. Materialy do slovnyka skhidnostepovykh ukrayins'kykh hovirok [Materials to the dictionary of the Ukrainian eastern dialects] / Z. L. Omel'chenko, N. B. Klymenko. – Donets'k : Vyd-vo DonNU, 2006. – 114 s.

16. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / М. Й. Онишкевич. – К. : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 1984. – Ч. 1 – 2.

Onyshkevych M. Y. Slovnyk boykivs'kykh hovirok [Dictionary of Boyko dialects] / M. Y. Onyshkevych. – K. : In-t movoznavstva im. O. O. Potebni, 1984. – T. 1 – 2.

17. Піпаш Ю. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Ю. Піпаш, Б. Галас. – Ужгород, 2005. – 266 с.

Pipash YU. Materialy do slovnyka hutsul's'kykh hovirok (Kosivs'ka polyana i Rosishka Rakhivs'koho rayonu Zakarpats'koyi oblasti) [Materials to the dictionary Hutsul dialects (Kosivska polyana and Rosishka Rakhivsky district of Zakarpathian region] / YU. Pipash, B. Halas. – Uzhhorod, 2005. – 266 s.

18. Рот А. М. Германские заимствования в лексике украинских говоров Карпат / А. М. Рот // Тезисы докл., предназнач. для обсуждения на I Всесоюз. конф. по вопр. славяно-герм. языкознания. – Минск, 1961. – С. 59 – 69.

Rot A. M. Hermanskye zaymstvovanyya v leksyke ukraynskykh hovorov Karpat [German lexical adoptions in the Lexic of Ukrainian dialects of Carpathians] / A. M. Rot // Tezysy dokladov, prednaznachennye dlya obsuzhdenyya na I Vsesoyuznoy konferentsyy po voprosam slavyano-hermanskoho yazykoznanyya. – Mynsk, 1961. – S. 59–69.

19. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / І. В. Сабадош. – Ужгород : Ліра, 2008. – 480 с.

Sabadosh I. V. Slovnyk zakarpat·s'koyi hovirky sela Sokyrnytsya Khusts'koho rayonu [Dictionary of Transcarpathian dialect of village Sokyrnytsya of Khustskyi District] / I. V. Sabadosh. – Uzhhorod : Lira, 2008. – 480 s.

20. Сагаровський А. А. Матеріали до діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). – Вип. 1. А – Об'ясняться. / А. А. Сагаровський. – Х. : ОВВ НМЦ ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 296 с.

Saharovs'kyy A. A. Materialy do dialektnoho slovnyka Tsentral'noyi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny) [Materials for the dialect dictionary of central Slobozhanshchina (Kharkiv region)]. Vypusk 1. A – Ob"yasnyat'sya. / A. A. Saharovs'kyy. – KH. :OVV NMTS KHNU imeni V. N. Karazina, 2011. – 296 s.

21. Скачкова В. В. Немецкие лексические заимствования в современном украинском литературном языке : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.02 "Украинский язык" / В. В. Скачкова. – Х., 1990. – 24 с.

Skachkova V. V. Nemetskye leksycheskye zaymstvovanyya v sovremennom ukraynskom lyteraturnom yazyke [German lexical adoptions in the modern Ukrainian literary language] : avtoref. dys. na soisk. uch. step. kand. fylol. nauk : spets. 10.02.02 "Ukrainskyi yazyk" / V. V. Skachkova. – KH., 1990. – 24 s.

22. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.

Slovnyk bukovyns'kykh hovirok [DIctionary of Bukovina dialects] / za zah. red. N. V. Huyvanyuk. – Chernivtsi : Ruta, 2005. – 688 s.

23. Словник українських говорів Одещини / редкол. : О. І. Бондар (голов. ред.), Л. І. Хаценко (заст. голов. ред.), Т. Ю. Ковалевська та ін. – О. : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. – 224 с.

Slovnyk ukrayins'kykh hovoriv Odeshchyny [Dictionary of Ukrainian dialects of Odessa region] / redkol. : O. I. Bondar (holov. red.), L. I. Khatsenko (zast. holov. red.), T. YU. Kovalevs'ka ta in. – O. : ONU imeni I. I. Mechnykova, 2011. – 224 s.

24. Словник українських східнослобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Лєснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. – Луганськ, 2002. – 234 с.

Slovnyk ukrayins'kykh skhidnoslobozhans'kykh hovirok [Dictionary of Ukrainian dialects of eastern Slobozhanshina] / K. Hlukhovtseva, V. Lyesnova, I. Nikolayenko, T. Ternovs'ka, V. Uzhchenko. – Luhans'k, 2002. – 234 s.

25. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.

Slovnyk ukrayins'koyi movy [Dictionary of Ukrainian language] : v 11 t. – K. : Nauk. dumka, 1970 – 1980. – T. 1 – 11.

26. Тимченко Є. П. Германізми в українській мові: дослідження від професора Шаровольського до сьогодення / Є. П. Тимченко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. КНУ / відп. ред. О. І. Чередниченко. – Вип. 22. – Ч. ІІ. – К., 2007. – С. 133 – 137.

Tymchenko YE. P. Hermanizmy v ukrayins'kiy movi: doslidzhennya vid profesora Sharovol's'koho do s'ohodennya [Germanism in the Ukrainian language: research of Professor Sharovolskiy] / YE. P Tymchenko // Movni i kontseptual'ni kartyny svitu : zb. nauk. prats' KNU / vidp. red. O. I. Cherednychenko. – Vyp. 22. – CH. II, 2007. – S. 133–137.

27. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. / Л. Ткач. – Ч. 2. Джерела і соціокультурні чинники розвитку. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. – 704 с.

Tkach L. Ukrayins'ka literaturna mova na Bukovyni v kintsi XIX – na pochatku XX st. [Ukrainian literary language in Bukovina in the late XIX - early XX] / L. Tkach. – CH. 2. Dzherela i sotsiokul'turni chynnyky rozvytku. – Chernivtsi : Knyhy – XXI, 2007. – 704 s.

28. Турчин Є. Д. Словник села Тилич на Лемківщині / Є. Д. Турчин. – Л. : Укр. акад. друкарства, 2011. – 384 с.

Turchyn YE. D. Slovnyk sela Tylych na Lemkivshchyni [Dictionary of village Tylych of Lemkivshina] / YE. D. Turchyn. – L. : Ukr. akad. drukarstva, 2011. – 384 s.

29. Українська мова : енцикл. / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

Ukrayins'ka mova : entsykl. [Encyclopaedia of Ukrainian Language] / redkol. : Rusanivs'kyy V. M., Taranenko O. O. (spivholovy), M. P. Zyablyuk ta in. – K. : Ukr. entsykl., 2000. – 752 s.

30. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : Б. в., 1992. – Т. 1 – 4.

Chabanenko V. A. Slovnyk hovirok Nyzhn'oyi Naddnipryanshchyny [Dictionary dialects of Lower Naddnipryanshina] : u 4 t. / V. A. Chabanenko. – Zaporizhzhya : B. v., 1992. – T. 1 – 4.

31. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Гаврило Шило. – Л. : Ін.-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.

Shylo H. Naddnistryans'kyy rehional'nyy slovnyk [Naddnistriansk regional Dictionary] / Havrylo Shylo. – L. : In.-t ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny, 2008. – 288 s.

32. Havryliv O. Germanismen im Ukrainischen in Galizien / O. Havryliv // Топоси культур і спогадів. – Л. : ВНТЛ-Класика, 2008. – С. 129 – 139.
33. Major O. Germanische Interferenzen in den ukrainischen Mundarten (Sprachraum der Karpato-Ukraine) / O. Major // Studien zu deutsch-ukrainischen Beziehungen. – München : UFU, 1999. – Bd. 3. – S. 59 – 68.
34. Wilpert Chr. Die deutschen Lehnwörter im Huzulischen: Wiss. Arbeit zur Erlangung "Magistra Artium" / Chr. Wilpert. – Würzburg, 2003. – 95 s.

Nechaieva N.O. Lexical germanisms in southeast dialects of Ukrainian language

Abstract. In this item with the help of lexicographical sources considered the lexemes which were borrowed from the German language and which were entered to the stock of dialects of ; introduced their classification by thematically groups. Followed which one of the fixed lexemes were entered to the stock of the literary language; for the analyzed germanisms established the interlingual parallels within the -west dialect. Determined, that in different dialects also can be different the phonetic shape or the semantics of the adopted germanisms.

Keywords: *germanism, dialect, adoption, language parallels, Ukrainian language*

Нечаева Н.О. Лексические германизмы в юго-восточных говорах украинского языка

Аннотация. В статье на материале лексикографических источников рассмотрены заимствованные из немецкого языка лексемы, вошедшие в состав юго-восточных говоров; представлена их классификация по тематическим группам. Прослежено, какие из зафиксированных лексем вошли в состав литературного языка; для рассматриваемых германизмов установлены межъязыковые параллели в рамках юго-восточного, юго-западного и полесского наречий. Выяснено, что в разных говорах может отличаться фонетическое оформление, семантика или морфологическое строение усвоенных германизмов.

Ключевые слова: *германизм, говор, заимствование, межъязыковые параллели, украинский язык*

Приходько А.И.

Коннотация в лингвокультурологическом контексте

Приходько Анна Ильинична, доктор филологических наук, профессор
кафедра английской филологии
Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, связанные с линвокультурологическим аспектом коннотации. Проанализированы различные точки зрения на природу коннотации. Определена роль коннотации в интерпретации картины мира и формировании концептосферы определенного этноса.

Ключевые слова: *коннотация, лингвокультурологический, концептосфера, картина мира.*

Вопрос о коннотации в лингвокультурологическом контексте является логическим продолжением проблемы внутренней формы языкового знака как лингвокультурологической категории.

Поскольку настоящая статья имеет лингвокультурологическую направленность, само понятие «коннотация» рассматривается в ракурсе её связи с национально-культурной спецификой и уточняется термином «культурно-национальная (или культурная) коннотация». По мнению В.А. Масловой, понятие культурной коннотации является ключевым в лингвокультурологии в связи с задачами этого направления и определяется как экспонент культуры в языковом знаке [12, с. 53].

Вопрос о коннотативном значении является в насто-ящее время в науке одним из дискутируемых, а сам объем понятия коннотации ещё до конца точно не определён. Поэтому в работе предпринимается попытка определить место и специфику коннотации в русле проблемы лингвокультурологического моделирования.

Понятие «коннотация» настолько многогранно, что приобретает самые разнообразные определения в зависимости от той области, к которой оно применимо. В стилистике «коннотация» понимается как стилистическое со-значение, связанное с эмоциональной оценкой [5], в переводоведении – прагматическое значение [9], в лингвострановедении – добавочная информация, имеющая национальную окраску [4], в психологии – семантические ассо-циации [2]. В самой лингвистике под коннотациями подразумеваются «ассоциативные признаки, ставшие частью лексического значения языковой единицы». Кроме того, подчеркивается, что коннотации «формируются и опытом коммуникантов, и языковой системой и всегда объединяются с определенным для них пониманием» [20, с. 34 – 35].

Понятие «коннотация» может трактоваться как в широком, так и узком смысле. В первом случае речь обычно идет о любом компоненте, который дополняет предметно-понятийное или денотативное, а также грамматическое содержание языковой сущности, при этом выполняя экспрессивную функцию.

Во втором случае коннотация рассматривается как «компонент значения, смысла языковой единицы, выступающей во вторичной для неё функции наименования, который при употреблении в речи дополняет её объективное значение ассоциативно-образным представлением об обозначаемой реалии на основе осознания внутренней формы наименования, то есть признаков, соотносимых с буквальным смыслом тропа или фигуры речи, мотивировавшим переосмысление данного выражения» [15, с. 236].

В общем и целом, в традиционном лингвистическом контексте коннотация характеризуется следующими признаками:

а) коннотация есть семантическая сущность;

б) коннотация узуально или окказионально входит в семантику языковых единиц;

в) коннотация выражает эмотивно-оценочное отношение субъекта речи к действительности при её обозначении в высказывании;

г) коннотация приобретает стилистически маркированную форму в виде тропов;

д) коннотация создает экспрессивный эффект [14, с. 5].

Весьма вероятно, что эта группа признаков коннотации как лингвистической категории не является закрытым списком, и в рамках лингвокультурологического исследования такой список может быть расширен. Так, например:

а) коннотация включает в себя отсылку не к индивидуальному пользователю знака - говорящему, а к языковому коллективу (который в этом случае можно определить как национально-культурная общность) [7, с. 92];

б) коннотация объективируется в речи, в частности, в форме псевдотавтологических конструкций типа «X есть X».

Говоря о лингвокультурологической значимости коннотации, необходимо обратиться к статусу признаков, положенных в основу коннотации.

В.Н. Телия считает, что коннотация создается внутренней формой, при этом последняя понимается в широком смысле как «любой образ, так или иначе ассоциированный в сознании говорящих с предшествующим значением слова или выражения» [14, с. 12–13].

Ю.Д. Апресян предлагает считать, что коннотация языковой единицы образована «несущественными, но устойчивыми признаками выражаемого ею понятия, которые воплощают принятую в данном языковом коллективе оценку соответствующего предмета или факта действительности» [1, с. 159]. В данной статье разделяется позиция Ю.Д. Апресяна, поскольку такой подход к структуре коннотаций позволяет снять неясность положения внутренней формы по отношению к коннотации при рассмотрении их в лингвокультурологическом контексте: внутренняя форма языкового знака, как указывалось ранее, соотносится с существенными признаками, в то время как коннотация – с несущественными, но устойчивыми. На основе этого естественным будет предположить, что национально-культурное своеобразие языкового знака может быть выявлено как на основе анализа существенных, так и несущественных семантических признаков. Естественным будет предположить существование сме-

шанных типов национально-культурно-мотивированных признаков. Первый вариант национально-культурной специфики языкового знака рассматривался ранее, обращение к коннотации дает возможность выполнить лингвокультурологическую задачу с позиций анализа несущественных признаков значения языковой единицы. В этом смысле коннотация получает помету «национально-культурная».

Синтез изложенных положений и подходов к сущности коннотации позволяет в качестве рабочего принять следующее её определение:

Коннотация есть семантическая сущность, представляющая собой окказиональную или узуальную часть семантики языковых единиц, создаваемая несущественными, но постоянными признаками соответствующего понятия в виде ассоциативно-образного представления о фрагменте действительности, выражает эмотивно-оценочное отношение субъекта к объекту и включает отсылку к особенностям национально-культурной языковой общности.

Концепция национально-культурных коннотаций интенсивно разрабатывается школой В.Н. Телия, занимающейся лингвокультурологическим анализом фразеологизмов с позиции рефлексии живого носителя языка. В.Н. Телия считает, что культурно-национальные коннотации языковых сущностей узуально сопровождают их значение в форме образных ассоциаций с эталонами, стереотипами и другими культурными знаками и соотносятся друг с другом посредством когнитивных процедур, придающих этим коннотациям осмысление [16, с. 312 – 313]. Развивая эту мысль, М.Л. Ковшова определяет культурную коннотацию как особый тип знаний, актуализирующийся в ходе культурной интерпретации, под которой понимается процедура опосредования мотивационного, оценочного и эмотивного компонентов значения фразеологизма, представленных как область культурного знания в «ментальности» носителя языка» [8, с. 13].

Таким образом, в рамках исследования культурной коннотации в значении языковой единицы выделяется три культурно-маркированных блока значения: мотивационное, оценочное, эмотивное, которые и интерпретируются в семантическом пространстве культуры и соотносятся с культурно-национальными эталонами, стереотипами, выступающими как культурные знаки. Интеракция ассоциативного образа, создаваемого признаками понятия, и культурных знаков составляет содержание национально-культурной коннотации. Как считает В.Н. Телия, эта интеракция может существовать только в интерактивном режиме, при наличии культурно-языковой компетенции, которая, с одной стороны, «впитывается с молоком матери», с другой – с освоением эталонов и стереотипов группового опыта, характерного для данной лингвокультурной общности [17, с. 309 – 310].

На языковом уровне это взаимодействие обретает эмоционально-оценочное содержание и «снимается» в форме чувств-отношений, отражаемых в словарях в виде помет «неодобрительно, презрительно, иронично и т.д.». Это означает, что национально-культурная коннотация, прежде всего, свидетельствует о ценностно-оценочных категориях культуры.

В рамках исследования коннотаций в лингвокультурологическом контексте следует отметить еще одну коннотативную особенность, часто наблюдаемую в языковых ситуациях, которая отражает социально-культурные изменения, происходящие в обществе. По мнению И.М. Кобозевой, «коннотации слов одного языка чаще всего неизвестны носителям другого языка, поэтому при желании снять отрицательные коннотации, имеющиеся у исконного слова своего языка, в него вводится путем заимствования эквивалент, лишенный этих коннотаций, и приобретающий в заимствующем языке коннотации, которые связаны с представлениями о той стране, из языка которой взят синонимичный неологизм» [7, с. 94]. В результате, реалии родного языка, заключающие отрицательные оценки и негативное отношение, начинают именоваться иначе, очевидно, с целью сгладить, завуалировать свой первоначальный смысл или придать ему более весомый статус. Весьма вероятно, что может наблюдаться и противоположный процесс: иностранное слово, не имеющее негативных коннотаций, заимствуется другим языком и обрастает дополнительными отрицательными коннотациями в связи с новой социокультурной обстановкой.

Фразеологические единицы выражают оценочно-эмотивное отношение говорящего к фактам действительности посредством их образно мотивирующего отображения в языке. Целью таких фразеологических единиц является не описание действия, а его квалификация с точки зрения говорящего [8, с. 13 – 14]. Их употребление провоцируется конфликтными ситуациями и поступками. Национально-культурная специфика таких единиц заключена в том, что их экспрессивность связана с нормативной картиной мира, обусловленной культурными категориями социума. Её раскрытие возможно через интерпретацию образного основания. Культурная интерпретация предполагает следующий алгоритм действия:

а) соотнесение денотативного содержания единицы с рационально-оценочными установками культурной общности, как следствие – формирование оценочного суждения;

б) соотнесение мотивированного образа внутренней формы (мотивационный компонент) с культурными установками, стереотипами, символами, и так далее, как следствие – формирование эмотивно-оценочной реакции как эмоционального переживания какой-либо объективной ситуации [8, с. 16].

Таким образом, коннотативный компонент значения наравне с другими категориями лингвокультурологического моделирования может быть использован как основа культурной интерпретации языковых сущностей. Коннотация как фрагмент семантического значения создается несущественными, но устойчивыми признаками, имеет отсылку к лингвокультурной общности, создается в виде ассоциативно-образного представления о действительности, на языковом и речевом уровнях приобретает различные формы, выражает эмотивно-оценочное отношение к объекту, сопряженное с эталонами, правилами, нормами поведения, распространенными и принятыми в лингвокультурной общности. Культурная интерпретация как языковых сущностей в соотношении со знаками культуры, так и явлений заимствования коннотаций, поз-

воляет говорить о национально-культурных явлениях и их особенностях в жизни языкового коллектива.

В семантике каждого языка есть отражение как общих культурных универсалий, так и своеобразие культуры каждого конкретного народа. Своеобразие культуры этноса обусловливает специфику национально-специфичного компонента языковой ментальности. Благодаря этому в материи языка оформляется концептуальный образ мира каждого конкретного ментально-лингвистического комплекса. В связи с реализацией национально-специфического компонента языковой ментальности всё чаще в лингвистической литературе идёт речь о явлении культурной коннотации [13; 18]. Рассмотрим, какова суть этого явления и какое отношение оно имеет к культурной составляющей языковой ментальности.

Теория коннотации вообще в современной лингвистике очень богата и изучается в семиотическом, стилистическом, психологическом, философском, логическом и семантическом аспектах. Согласно традиционной точке зрения, коннотации присущ признак дополнительности к денотативному аспекту значения. Эмоциональный, экспрессивный, оценочный и функционально-стилистический компоненты как бы наслаиваются на основное (предметно-логическое, денотативное) ядро значения, т. е. коннотация вторична по отношению к денотации [20]. В этой наиболее распространённой концепции коннотации функционально-стилистические семы располагаются на периферии значения, а предметно-логические составляют его ядро. Коннотативный компонент лексического значения – это точка непосредственного соприкосновения семантических и прагматических аспектов семиозиса. Прагматическая обусловленность коннотации – её существенный признак. Как справедливо замечает В.И. Шаховский, мнения по вопросу о соотношении коннотации и семантической структуры слова расходятся. Коннотацию то считают окраской, дополнительным содержанием слова (традиционный подход), то её отграничивают от слова вообще; коннотацию часто включают то в сигнификацию слова, то в импликацию и ассоциацию [20, с. 66]. Так, у Н.А. Востряковой языковая коннотация – это сопутствующие денотату семантические и стилистические элементы, выражающие субъективные аспекты вербализованного восприятия человеком окружающего мира [6, с. 37]. А Ж. Карон говорит о коннотиции, как о явлении индивидуального порядка – ансамбле знаний, ассоциируемых индивидом с конкретным словом [22, с. 91]. Ю.А. Ладыгин признаёт связь конотативных и имплицитных смыслов [10]. Имея целью описать суть феномена культурной коннотации, под коннотацией вообще мы, вслед за Ю.А. Ладыгиным, будем подразумевать «особую надстройку над предметно-логическим содержанием, совмещающую оценочную, эмотивную экспрессивную и стилистическую функции» [10, с. 79], тем самым придерживаясь традиционного понимания коннотации.

Связь языка с национальной культурой многогранна и, как следствие из уже сделанных нами выводов, фиксируется в образе мира национально-лингвального сообщества. Каждая лингвокультура обладает собственным культурным кодом – стандартизированными речевыми практиками, несущими в себе систему образов, имеющих в рамках данной этнокультуры определённое символическое значение. В связи с описанием культурных кодов исследователи прибегают к понятиям национально-культурного компонента значения [4], фоновых знаний [12]. Эти понятия являются непосредственными составляющими понятия «культурный фон». Культурный фон – это то, в чём «существует» носитель некоторой культуры в определённый промежуток времени, его культурное пространство, определённый комплекс художественных и нехудожественных знаний, характеризуемый уровнем и направлением синтезации лингвокультурной общности [12, с. 87]. Изучение коннотаций, определяемых культурным фоном как контекстом представляет, с нашей точки зрения, особый интерес.

Культурная коннотация как фактор, актуализирующий лингвокультурную специфику того или иного сообщества [17], возникает как результат интерпретации ассоциативно-образного посредством соотнесения его с культурно-национальными эталонами и стереотипами. Содержание культурной коннотации – соотнесение с тем или иным культурным кодом [12, с. 47]. Природа культурной коннотации может быть объяснена следующим образом: культурологические созначения, сопровождающие слово, являются принадлежностями только определённого языка, поэтому слово, как историко-культурная сущность, может быть полностью понято и значение осмыслено во всём объёме только в контексте данной национальной культуры.

В каждом языке, в каждой культуре возникают свои специфические созначения – коннотации. Механизм их возникновения связан с усилением отдельных аспектов значения. Определяющим фактором при этом является яркость внутренней формы слова, на базе которой возникают наиболее стабильные ассоциации. Ассоциации формируют основу коннотаций. Обычно из денотата вычленяются отдельные признаки, образ которых предстаёт во внутренней форме коннотативного слова.

Специфика оценочной картины мира каждого национально-лингвокультурного сообщества определяется именно совокупностью коннотаций культуры, свойственных данному сообществу. Культурные коннотации, таким образом, – не просто информация о культурных особенностях конкретного этноса, это «оценочный ореол» лингвокультуры.

Возвращаясь к вопросу о семантике коннотации, вслед за В.А. Масловой, отметим: коннотация несёт потенциальные номинативные ресурсы языковой системы; «коннотативное слово обладает способностью не только создавать, но и удерживать глубинный смысл, находящийся в сложных отношениях с семантикой слова, закреплять его в языке, создавая тем самым культурно-национальную языковую картину» [12, с. 54].

Важной характеристикой культурной коннотации является тот факт, что она может быть определена как «установка на дискурс». Культурная коннотация есть языковая функция памяти, она обуславливает узнавание (общий культурный код настоящего) и припоминание (общий культурный код прошлого) слов, слово-

сочетаний в их отношениях к типу дискурса. Она может обеспечивать устойчивость словосочетаний. Не случайно мы говорим об особой роли фразеологизмов и метафор в репрезентации культурной коннотации. Лишь благодаря культурной коннотации, устанавливающей связь с народно-поэтическим дискурсом, который является сокровищницей и хранилищем опыта этноса.

Связь ассоциативного основания с культурой, реализующаяся в культурных коннотациях, позволяет выделять культурные доминанты, опираясь на фразеологизмы и паремии. Однако, как справедливо отмечается многими исследователями [3], существуют смыслы, которые вербализуются во всех языках мира универсально, поэтому не все фразеологизмы и не вся паремиология могут нести культурные коннотации. Особым случаем является совпадение культурных коннотаций в определённых культурах, ведь культуры могут в разной степени совпадать.

Сложность вычленения, реконструкции культурных коннотаций вытекает из их включённости (почти полной) в область «конвенционного имплицитного». Признаками любой имплицитной информации является, во-первых, понимание с нестопроцентной надёжностью, во-вторых, факультативность восприятия, в-третьих, возможность экспликации при перефразах и связь с речевыми актами. Субъект речи не всегда осознаёт культурную коннотацию; воспринимается культурная коннотация далеко не при любых условиях общения. Но она всегда может быть передана эксплицитно, описательно, и не всегда имеет отношение к конкретному типу речевого акта, связана всегда с тем или иным дискурсом.

Культурная коннотация – это тот дополнительный по отношению к денотативному значению признак, который несёт в себе информацию о национально-культурном опыте. Именно национальный опыт определяет специфические особенности языка на всех его уровнях. В силу специфики языка в сознании говорящих на нём возникает определённая языковая картина мира, сквозь призму которой человек видит мир. Языковая картина мира – это выработанное многовековым опытом народа и осуществляемое средствами языковых номинаций изображение всего существующего как целостного и многочастного мира.

Культурные концепты, формирующие её, поразному в ней представлены и интерпретируются носителями языка через культурные коннотации. А так как культурные коннотации в большинстве своём есть область имплицитных знаний, не всегда стопроцентно понятных даже носителям языка, то для представителей других лингвокультур, а также в целях научного описания, формой интерпретации культурных коннотаций (а через неё – интерпретации содержания культурных концептов) является не толкование, а культурный комментарий, задачей которого в широком смысле слова является интерпретация отношений: Язык vs. Дискурс.

Следовательно, можно сделать вывод о важной роли культурной коннотации в интерпретации культурной картины мира, а затем и в концептуализации, формировании концептосферы. Именно поэтому концепт называется «сгустком культуры» [19] признаётся, что «потенции концепта тем шире и богаче, чем шире и богаче культурный опыт человека» [11, с. 4]. Опираясь на понятие культурная коннотация, мы выходим как на концептосферу национального языка – носитель коллективного сознания, так и на концептосферы конкретных индивидов.

Таким образом, функция культурной коннотации состоит в привнесении в концептуальную систему языка того, что не является универсальным для всех языков и определяет специфику данного конкретного языка. Содержание культурной коннотации – это «результат интерпретации в соответствии с культурно-языковой компетенцией носителей языка тех или иных знаков языка со знаками «языка» культуры» [18, с. 17]. Культурные коннотации, реализующиеся в коммуникациях представителей некоторого ментально-лингвального комплекса, в своей сумме определяют тип лингвокультуры, к которому относится ментально-лингвальный комплекс и задают его базисные признаки.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Апресян Ю.Д. Исследования по семантике и лексикографии. Т. I: Парадигматика. М.: Языки славянских культур, 2009. – 568 с.
Apresyan YU.D. Issledovaniya po semantike i leksikografii. T. I: Paradigmatika. M.: YAzyki slavyanskikh kul'tur, 2009. – 568 s.
2. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка). М.: Наука, 1974. – 366 с.
Apresyan YU.D. Leksicheskaya semantika (sinonimicheskiye sredstva yazyka). M.: Nauka, 1974. – 366 s.
3. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. I. Введение. // Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. – М., 1999. – С.263 –305.
Vezhbitskaya A. Ponimaniye kul'tur cherez posredstvo klyuchevykh slov. I. Vvedeniye. // Vezhbitskaya A. Semanticheskiye universalii i opisaniye yazykov. – M., 1999. – S.263 –305.
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
Vereshchagin Ye.M., Kostomarov V.G. Lingvostranovedcheskaya teoriya slova – M.: Russkiy yazyk, 1980. – 320 s.
5. Винокур Т.Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц. – М.: Либроком, 2009. – 240 с.
Vinokur T.G. Zakonomernosti stilisticheskogo ispol'zovaniya yazykovykh yedinits. – M.: Librokom, 2009. – 240 s.
6. Вострякова Н.А. Коннотативная семантика и прагматика номинативных единиц русского языка: Дис. … канд. филол. наук / ВГПУ. Волгоград, 1998. – 271с.
Vostryakova N.A. Konnotativnaya semantika i pragmatika nominativnykh yedinits russkogo yazyka: Dis. ... kand. filol. nauk / VGPU. Volgograd, 1998. – 271 s.
7. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: Учебник для вузов. – М.: УРСС, 2000. – 350 с.
Kobozeva I.M. Lingvisticheskaya semantika: Uchebnik dlya vuzov. – M.: URSS, 2000. – 350 s.
8. Ковшова М.Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии. Коды культуры. – М.: УРСС, 2012; 2-е изд. – 2013.
Kovshova M.L. Lingvokul'turologicheskiy metod vo frazeologii. Kody kul'tury. – M.: URSS, 2012; 2-ye izd. – 2013.
9. Комиссаров В.Н. Теория перевода. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
Komissarov V.N. Teoriya perevoda. – M.: Vysshaya shkola, 1990. – 253 s.

10. Ладыгин, Ю.А. К вопросу о субъективной роли автора в художественном тексте Текст. / Ю.А. Ладыгин // Вестник ИГЛУ. Сер. Лингвистика. – Иркутск: ИГЛУ, 2000. № 1. – С. 88 – 96.
Ladygin, YU.A. K voprosu o sub"yektivnoy roli avtora v khudozhestvennom tekste Tekst. / YU.A. Ladygin // Vestnik IGLU. Ser. Lingvistika. – Irkutsk: IGLU, 2000. № 1. – S. 88 – 96.
11. ихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Изв. РАН – СЛЯ – 1993, №1. – С. 3 – 9.
Likhachev D. S. Kontseptosfera russkogo yazyka // Izv. RAN – SLYA – 1993, №1. – S. 3 – 9.
12. Марковина И.Ю., Сорокин Ю.А. Культура и текст. Введение в лакунологию: Учеб. Пособие. М.:ГЭОТАР-Медиа, 2008. – 144 с.
Markovina I.YU., Sorokin YU.A. Kul'tura i tekst. Vvedeniye v lakunologiyu: Ucheb. Posobiye. M.:GEOTAR-Media, 2008. – 144 s.
13. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб, заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
Maslova V.A. Lingvokul'turologiya: Ucheb. posobiye dlya stud. vyssh. ucheb, zavedeniy. – M.: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya», 2001. – 208 s.
14. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 143 с.
Teliya V.N. Konnotativnyy aspekt semantiki nominativnykh yedinits. – M.: Nauka, 1986. – 143 s.
15. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б.А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В.И. Постовалова. М.: Наука, 1998. – С. 173 -189.
Teliya V.N. Metaforizatsiya i yeye rol' v sozdanii yazykovoy kartiny mira // Rol' chelovecheskogo faktora v yazyke: YAzyk i kartina mira / B.A. Serebrennikov, Ye. S. Kubryakova, V.I. Postovalova. M.: Nauka, 1998. – S. 173 -189.
16. Телия В.Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности / Отв. ред. В.Н. Телия. – М.: Наука, 1991. – С. 36 – 66.
Teliya V.N. Mekhanizmy ekspressivnoy okraski yazykovykh yedinits // Chelovecheskiy faktor v yazyke. YAzykovyye mekhanizmy ekspressivnosti / Otv. red. V.N. Teliya. – M.: Nauka, 1991. – S. 36 – 66.
17. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры // Фразеология в контексте культуры / Отв. ред. В. Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 13 – 24.
Teliya V.N. Pervoocherednyye zadachi i metodologicheskiye problemy issledovaniya frazeologicheskogo sostava yazyka v kontekste kul'tury // Frazeologiya v kontekste kul'tury / Otv. red. V. N. Teliya. – M.: YAzyki russkoy kul'tury, 1999. – S. 13 – 24.
18. Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
Teliya V.N. Russkaya frazeologiya: Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokul'turologicheskiy aspekty. – M.: YAzyki russkoy kul'tury, 1996. – 288 s.
19. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – 824с.
Stepanov YU.S. Konstanty: Slovar' russkoy kul'tury. – M.: Shkola "YAzyki russkoy kul'tury", 1997. – 824 s.
20. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – М.: Едиториал УРСС, 2009. – 208 с.
Shakhovskmy V.I. Kategorizatsiya emotsiy v leksiko-semanticheskoy sisteme yazyka. – M.: Yeditorial URSS, 2009. – 208 s.
21. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания: Учеб. пособие к спецкурсу / В. И. Шаховский. – Волгоград, 1983. – 326 с.
Shakhovskiy V.I. Emotivnyy komponent znacheniya i metody yego opisaniya: Ucheb. posobiye k spetskursu / V.I. Shakhovskiy. – Volgograd, 1983. – 326 s.
22. Caron A. J. Precis de psycholinguistique. – P.: PUF, 1989. – 259 p.

Prihodko A.I. Connotation in Linguocultural Context

Abstract. This article deals with the question connected with the linguocultural aspect of connotation. Different view points concerning the essence of connotation are analyzed. The role of connotation in the interpretation of world picture and formation of conceptsphere of definite ethnos is determined.

Keywords: *connotation, linguocultural, conceptsphere, world picture.*

Роман Л.А.

Роль Біблії як важливого чинника консолідації та євроінтеграції українського народу (на матеріалі творчості Івана Франка)

Роман Лілія Анатоліївна, викладач
кафедра суспільних наук та українознавства
Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна

Анотація: У статті аналізується роль та місце Біблії у творчості Івана Франка, як важливого чинника консолідації та одного зі шляхів інтеграції українського народу в європейський простір. У науковій розвідці виокремлено конструктивні методи в інтерпретації біблійних сюжетів, тем та символів у прозі І. Франка і використано принципи теологічної та філологічної герменевтики, що дозволило розкрити аксіологічний потенціал біблійного матеріалу в прозі І. Франка.

Ключові слова: *Біблія, євроінтеграція, українська культура, народ.*

Івана Франка завжди хвилювала доля свого народу, й щоденні спостереження над життям такого талановитого і такого стражденного, поневоленого в усі часи свого існування, народу спонукали його шукати шляхи виходу з глибокої духовної та політичної кризи, в якій перебувала на той час українська нація, і в багатьох своїх творах він намагається звернути увагу науковців на серйозність історичного і культурологічного впливу Біблії і релігії на характер соціальних процесів у Європі. "Я вважаю потрібним, – писав він, – ввести читачів у той наскрізь новочасний світ релігійних змагань, що потрясають на наших очах цілою Європою не лише в особах її чільних інтелігенцій, але також у широких народних масах. Та могуча течія до відродження релігійного чуття захапує вже і, певно, захопить незабаром ще дужче і маси нашого народу. Супроти відтінків містицизму та фанатизму, які має на собі той релігійних дух у деяких краях і які поважно грозять скривленню всього духовного життя різних націй, одиноким охоронним способом являється введення нашої громади, так сказати, в курс того руху не як пасивних та безучасних видців, а озброєних оружжям здорового критицизму, свідомих того, за що, власне, йде духовна і матеріальна боротьба в тій сфері і яке нам зайняти становище супроти неї в такім разі, коли вона перенесеться й на наше поле" [7, т. 38, с. 414-415].

Не бажаючи вступати в конфлікт зі стереотипами мислення та міфами, науковці в радянський період більшою чи меншою мірою порушували об'єктивність висвітлення відповідних граней творчості письменника. І, навіть у тих випадках, коли франкознавці бралися вивчати прозу видатного українського письменника, зреалізовані в Франковій прозі релігійні та соціальні архетипи української культури, незаслужено залишалися на маргінесі літературознавчих студій. І досі, незважаючи на значний культурний та ідеологічний потенціал прози І. Франка, ця сфера творчості видатного українського мислителя висвітлена недостатньо, що і зумовило звернення до цієї теми.

Чисельні дослідження Біблії, біблійних архетипів у творчості І. Франка (Л. Боднар, В. Сулима, А. Антофійчук, Б. Бунчук, Я. Мельник, З. Лановик, П. Іванишин, В. Дуркалевич та ін.) засвідчило відсутність єдиної точки зору щодо проблеми нашого дослідження, що було породжено не тільки суб'єктивним баченням дослідників, а й багатоплановістю використання та переосмислення Біблії І. Франком.

Саме тому **метою нашої розвідки** є дослідити роль та місце Біблії у творчості Івана Франка як одного з чинників консолідації та євроінтеграції українського народу.

Глибоке вивчення І. Франком здобутків духовної культури свого народу, розуміння того, що під народницькими й пролетарськими гаслами в Росії й соціалістичними в Галичині ховаються власні інтереси росіян і поляків, усвідомлення неможливості поєднання соціальних та національних понять у марксистів та їх послідовників, привело його до висновку, що лише українська інтелігенція, в якої "національний ідеал" повинен був не лише усвідомлюватися, а й "почуватися серцем", стати предметом і знання і віри [7, т. 49, с. 67], здатна, за словами І. Франка "витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона йшла, та при тім придатний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшім темпі загальнолюдських культурних набутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна, хоч і сильна, держава не може остоятися" [7,т. 45, с. 404]. І з-поміж наріжних каменів зазначеної просвітницькій діяльності інтелігенції основою І. Франко вважав Біблію та християнські настанови у світогляді українців.

Одним з основних критеріїв суспільного поступу для І. Франка було щастя кожної окремої людини. Щастя в його розумінні – це єдина мета, до якої людина прагне споконвіку, заради якої народжується на світ, навчається, трудиться, взагалі живе. І. Франко був глибоко переконаний, що: "само багатство, сама наука, сама штука не може дати чоловікові повного щастя. Настільки чоловік може бути щасливим у житті, він може се тільки в співжитті з іншими людьми, в родині, громаді, нації. Скріплення, утончення того почуття любові до інших людей, до родини, до свого народу – отсе основна підвалина всякого поступу: без неї все інше буде лише мертве тіло без живої душі ньому" [7, т. 45, с. 345]. Філософський висновок І. Франка (скріплення, утончення почуття любові до ближнього) напрочуд близький до головних заповідей і підвалин християнської моралі. Адже від самого початку християнства лунає відповідь Ісуса Христа на питання апостолів: "Учителю, котра заповідь найбільша в Законі?"

"*Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією своєю думкою.*

Це найбільша й найперша заповідь.

А друга однакова з нею: Люби свого ближнього, як самого себе.

На двох оцих заповідях увесь Закон і Пророки стоять" (Матв.22:37-40).

Уже той факт, що ключова настанова соціальної філософії І. Франка перегукується з ідеалами Святого Письма є достатньою підставою для порівняльного дослідження творчості письменника та відповідних місць у Біблії. Як зауважує М. Кашуба, "в розумінні ідеї суспільного прогресу І. Франко виділяє насамперед людину, рівень задоволення її матеріальних і духовних потреб. Це неможливо без миру й злагоди між людьми, як неможливий без цього стан щастя й окремої людини, і суспільства в цілому" [5, с. 230]. Основна підвалина суспільного поступу, за І. Франком, не боротьба класів, а милосердя і любов до інших людей. З процитованих вище висловлювань І. Франка випливає, що Біблія і релігійний світогляд українців могли б стати не лише основою згуртування українського народу, але й одним із шляхів інтеграції української культури в європейську спільноту.

Геній І. Франка полягає, найперше, в здатності оживити в серці потенційного читача певні смислові константи та стрижневі істини людського буття, які ведуть до усвідомлення величі людського духу та обмеженості раціональних схем і теоретичних узагальнень, адже висновки дослідників і критиків завжди обмежені історичними та соціокультурними обставинами, різними корпоративними інтересами, горизонтом мислення науковців, ідеологією правлячих кіл та стереотипами сучасників. На противагу природничонауковим дослідженням, літературний твір проливає світло на ті сфери буття, які функціонують і розвиваються не лише під впливом зовнішніх чинників, а й внаслідок внутрішніх, таких як: свобода волі особистості, віра, надія, любов. При цьому "вічні образи", "вічні сюжети" вічна істина, запозичені з Біблії і задіяні в шедеврах різних культур, допомагають людям краще зрозуміти одне одного, звільнити думку від пут буденності, подолати мури фізичної і соціокультурної обмеженості на шляху до діалогу і співпраці. Саме тому в нашому дослідженні ми не обмежували аналіз прози І. Франка пошуком формальних відповідників до тексту Біблії, але розширили обрії нашого дослідження за допомогою врахування різних непрямих свідчень про старозавітні та новозавітні традиції в текстах прози І. Франка.

З-поміж індикаторів Старого та Нового Завітів ми брали до уваги не лише прямі вказівки (*імена пророків, апостолів, свідків історичних подій, посилання на книги Старого та Нового Завітів*), але й побічні, такі загальновідомі моральні цінності, як: традиції та обряди, норми етикету, форми оцінки реальності та ін. Щоб відобразити все це в нашому дослідженні повніше, ми вирішили скористатися ідеєю аналізу прозових творів І. Франка з точки зору інтертекстуальності, яку виразив М. Ткачук у своїй монографії "Жанрова структура прози Івана Франка". "Художній текст, – пише він, – розширює свій простір, заторкуючи контекст людської цивілізації, культури, підключаючись до певної літературної чи фольклорної традиції. Інтертекстуальність – це код посилань. Це життя в між тексті […]. У тексті Франка звертають на себе увагу й інші літературні та фольклорні конотації, ремінісценції, алюзії, тотожність, відштовхування й полеміка" [6, с. 340-341].

Вихід за межі тексту конкретного твору, за М. Ткачуком, відбувається через діалог з модними філософськими концепціями, з актуальними поглядами і сентенціями, вираженими в інших літераторів, через індивідуальну інтерпретацію розповсюджених на той час сюжетів, соціальних міфологем, антропологічних та культурологічних ідей. Інтертекстуальність та інтерсуб'єктивність художніх творів, висвітлена у згаданій праці М. Ткачука, показує глибоку проникливість та ерудованість І. Франка у питаннях філософії та психології. Видатний український мислитель на декілька десятиліть випередив М. Гайдеггера та Г. Гадамера в розумінні внутрішньої форми тексту та у висвітленні екзистенційних зв'язків між безперервністю історії та миттєвостями людського існування [6, с. 153-16].

Можливість пошуку й витлумачення непрямих впливів Біблії на творчість письменника є важливим джерелом герменевтики культурних архетипів. На нашу думку, з точки зору техніки літературного й текстуального аналізу, найбільш адекватним підходом до обраного нами предмету дослідження є різносторонній герменевтичний аналіз творчості письменника в поєднанні з настановами рецептивної поетики. Можливість такого поєднання побічно підтверджується і в одній з публікацій Р. Гром'яка, який, застосовуючи принципи феноменології та рецептивної поетики до творчості І. Франка, приходить до такого висновку: "Утримуючись від уже банальної фрази про "методологічну застарілість" гуманітарних студій попередніх років, нагадаємо іншу банальну тезу: кожне нове покоління дослідників має право на власне прочитання класиків. Одначе, крім формального права, сучасні літературознавці, до якого б покоління вони не належали, мають поважний обов'язок: знову перечитати всі твори І. Франка, витлумачити їх сенс для сучасних читачів, зважаючи при тім на волю автора, на історико-культурний контекст і на рівень і можливості новітньої науки про літературу. Йдеться про те, що йменується тепер реінтерпретацією давніх текстів. Реінтерпретація – переосмислення й переоцінка – не може здійснюватися ні за законами знижки цін на залежалі товари, ні за традиціями бібліофілів і торговців рідкісними книгами. Тим більше не придатний у цій справі так званий "принцип навпаки", до якого, на жаль, дехто з новотлумачів все-таки вдається" [4, с. 377].

Тлумачення, переклад, інтерпретація та реінтерпретація традиційно вважаються цариною герменевтики. І звернення до цієї методики необхідне нам для *вироблення єдиної системи координат* у аналізі багатьох історичних контекстів й аксіологічних просторів, що перетинаються та обертаються навколо біблійних образів, символів та мотивів у прозі І. Франка. У пошуках цілісної системи принципів відбору та інтерпретації матеріалів текстологічного аналізу, ми змушені одночасно враховувати глибинне філософське підґрунтя образів і символів прози І. Франка, релігійні

традиції української культури та специфіку сучасних літературознавчих дискусій стосовно тлумачення літературної спадщини митця. Коли письменник використовує біблійний матеріал для побудови власного твору, він неминуче вибудовує власну герменевтику біблійних притч та образів. Щоб визначити специфіку авторської герменевтики, слід з'ясувати, які моральні цілі, які цінності стверджує, а які заперечує той чи інший образ у автора. Можливість такого висвітлення забезпечує *контекстуальний підхід.* Тут до уваги береться контекст, в якому вжито образ або алегорію, або ж робляться спроби порівняльного аналізу контекстів вживання типових місць Св. Письма. Шукаючи конструктивні підходи в інтерпретації біблійних сюжетів, тем та символів у прозі І. Франка, ми беремо до уваги як класичні поняття і принципи теологічної та філологічної герменевтики, так і методологічний доробок сучасного літературознавства.

Образно кажучи, *функція герменевтики* полягає в побудові ретроспективного погляду на творчість І. Франка, виявлення втрачених для сучасності історичних смислів і, можливо, особистісних інтенцій автора. Ідеї ж та *настанови рецептивної поетики* потрібні для того, щоб не забувати про свободу читача, відкритість літературного твору до нових прочитань, фактично, для побудови інтроспективного погляду на сьогодення, на феноменологію сучасного прочитання біблійних образів у прозі І. Франка.

Колізія між класичними та "постклассичними" підходами полягає в оцінці сформованих церковних та культурологічних канонів інтерпретації біблійних притч, образів, символів. Одні науковці вважають дотримання таких канонів застарілим і навіть шкідливим для науки, інші вважають, що канони прочитання Св. Письма допоможуть зберегти єдність традицій і згуртованість цивілізованого суспільства. Наша позиція в цьому питанні визначається перш за все завданнями нашого дослідження: проаналізувати роль Біблії в прозі І. Франка. Окрім того, вибір герменевтики як основного методу аналізу текстів прози І. Франка, спонукає до врахування історичного та сучасного соціокультурного контекстів функціонування образів і символів його творів. Враховувати різні культурно-історичні та світоглядні контексти означає порівнювати різні прояви культурної традиції, а відтак неможливо обійтися без звернення до найбільш універсальних цінностей, іманентних українській культурі й світосприйняттю. Іншими словами, найбільш корисним, на нашу думку, є не безвідносне, інтуїтивне постмодерне витлумачення релігійних архетипів, а раціоналістичне прочитання прози І. Франка крізь призму цінностей Біблії.

Можна полемізувати щодо особистої релігійності І. Франка, але високу оцінку християнської Біблії засвідчує сам письменник: "Ті книги, які ми привикли називати Біблією […] здобули собі від мало не двох тисяч літ величезне значення, особливо відтоді, відколи покладені основою християнства і разом з його запануванням у Римській імперії зробилися миродайними не лише для пануючої церкви, але також для загалу народів і суспільностей у трьох частях світу, вникнули своїм духом і світоглядом глибоко в серця незліченних мільйонів людей і творять ще й досі одну з основ людської цивілізації" [7, т. 38, с. 403].

Читаючи слова І. Франка про Біблію та її роль у відродженні європейського суспільства, потрібно брати до уваги часову та історичну дистанцію, яка відділяє теперішнього читача від сучасника І. Франка, а також імовірні відмінності соціокультурного та інтелектуального контексту, адже все це впливає на розуміння контексту твору. Як і кожен діяч культури, І. Франко змушений був брати до уваги ідеологію, сувору цензуру, вподобання та стереотипи свого суспільства. Інтелігенція часів І. Франка вірила в прагнення політичних партій і лідерів покращити суспільство, в науково-технічний прогрес та в можливість досягнення "благоденствія" за допомогою однієї лише інженерії. Інтелектуальна еліта скептично ставилася до Біблії і церковного передання, розглядаючи побожність як "привілей" простолюдинів. За таких умов, публічне відстоювання Святого Письма і християнства як найбільш перспективного рушія соціокультурного відродження Європи свідчило про наукову принциповість і мужність І. Франка.

Слід зауважити, що, віддаючи пошану високим надбанням християнства та його ролі в духовному відродженні Європи, І. Франко не виступає поборником тієї чи іншої християнської конфесії і дотримується принципів науковості та історичної об'єктивності. Посилений інтерес І. Франка до історичного та соціокультурного буття біблійних ідеалів та образів, його прагнення висвітлити становище старозавітних та новозавітних апокрифів у старій християнській церкві та в усних переказах слов'ян свідчить про прагнення автора звільнити істину від ідеологічних та політичних нашарувань офіційної церкви. І це приводить нас до думки, що основним мотивом звернення І. Франка до Біблії була не стільки особиста побожність чи пропаганда християнства, скільки прагнення дослідити глибинні образно-символічні та аксіологічні засади української культури: "Розвій освіти і національного почуття в останньому віці зродив і у нас між іншим також пошану до тих пам'яток давнього духовного життя нашої нації" [7, т. 38, с. 8-9].

Літературно-критичні статті та наукові дослідження І. Франка також свідчать про схильність автора читати Біблію з позитивістських позицій і, попри глибоку пошану до Біблії, основна увага письменника зосереджується не на сакральних, а на філософських та на культурологічних аспектах Святого Письма. Святе Письмо І. Франко розглядав не як закаменілу збірку афоризмів і не як зведений кодекс догматичних та моральних приписів, а як невід'ємну частку історії людства. "Біблію, – стверджував І. Франко, – можна теж вважати збіркою міфів, легенд і психологічних мотивів, які в самій Біблії опрацьовані в такий чи інший спосіб, зате сьогодні можуть бути опрацьовані зовсім інакше, відповідно до наших поглядів на світ і людську природу" [7, т. 27, с. 263].

Водночас, незважаючи на ліберальне прочитання Біблії, І. Франко визнає вирішальне значення церкви для формування відповідних образів та ідей у світовій літературі та мистецтві. "Під імпульсом апостольської проповіді постає вже в перших віках церкви оживлена літературна діяльність, яка майже відразу появляється

у всіх головних центрах тодішнього цивілізованого світу" [7, т. 38, с. 404]. Така висока оцінка впливу традиційної церкви на життя українського суспільства спонукає письменника приділяти багато уваги церковним традиціям і обрядам українців при розробці художніх образів. Той факт, що І. Франко розглядає Біблію як відображення духовних і філософських настанов християнської церкви IV – V ст. [7, т. 38, с. 404], важливо взяти до уваги, тому що він проливає світло на один із секретів поетики художніх творів письменника.

Цілісність і системність інтерпретації євангельських образів у творчості І. Франка досягається завдяки тому, що він опрацьовує всі біблійні матеріали в гуманістичному ключі. Таке ставлення автора до своєї творчості відкриває можливість говорити про внутрішню логіку застосування біблійних образів і символів у прозі письменника. Ця логіка породжена глибинним розумінням дії ідеалів і цінностей християнської релігії в душі українця. Аналіз семантики біблійних сюжетів та образів у прозі І. Франка показує, що видатний український мислитель добре знав як світську, так і церковну традицію тлумачення Св. Письма. Але, як зауважує Генрі А. Верклер, "тільки після вивчення канону, критики тексту та історичної критики, дослідник може перейти до екзегетики. Екзегетика – це застосування принципів герменевтики з метою правильного розуміння тексту. Префікс -екз(ех) – "назовні", "із" виражає ту думку, що тлумач намагається отримати розуміння із тексту , але не привносить своє власне значення в текст (ейзегетика) " [2, 18, с. 7]. Беручи до уваги принципи теологічної герменевтики, бачимо, що звернення до біблійних істин рано чи пізно зачіпає певну традицію (систему принципів, норм і правил) прочитання Св. Письма. Екзегетика не погоджується з тим, щоб використовувати Св. Письмо, як скульптор використовує мармур для втілення свого задуму. Екзегетика передбачає, що читач добровільно накладає на себе ярмо біблійних настанов і заповідей, і дозволяє Біблії витворити з матеріалу, яким є читач, те, що закладено в канонах традиції. В цьому сенсі важко говорити про екзегетичну спрямованість літературної спадщини І. Франка. Водночас характерною його рисою є послідовність, несуперечливість, ідеологічна цілісність творчості, хоча сам І. Франко ніколи не долучав себе до богословів і не був їхнім проповідником. Але він не міг не усвідомлювати того, що, закликаючи українську інтелігенцію до осмислення релігійних процесів, які охопили тодішню Європу, він ратує за самовизначення кожної конкретної людини щодо цінностей і традицій, пов'язаних із релігією загалом і з Біблією зокрема. Питання канонів і традицій неминуче виникає у кожного, хто надумає втілювати ідеали Св. Письма на практиці. З іншого боку, герменевтика М. Гайдеггера та Г. Гадамера давно довела, що науковий ідеал, незалежного від соціокультурних і особистісних настанов "об'єктивного" пізнання – це фікція. Оцінка Біблії і пов'язаних з нею релігійних процесів у творчості І. Франка неминуче мала б відштовхуватися від певних симпатій та антипатій, сформованих під впливом середовища, в якому ріс і виховувався письменник. Якщо І. Франко був людина віруюча, то ідейну наснагу для релігійно орієнтованих творів він черпав у колі конкретних осіб. З іншого боку, навіть якщо І. Франко не був людиною набожною, він змушений був рахуватися з представниками тих конфесій та ідеологій, чия думка мала для нього найбільше значення. Такі настанови не завжди можливо "вирахувати" безпосередньо з тексту твору. Але, залишаючись "за кадром", вони не перестають суттєво впливати на форму та зміст створених письменником художніх образів.

Однак існує ще одна форма прочитання Св. Письма – згідно з канонами екзегетики, коли *Біблія* використовується *як дзеркало душі* читача або *як мірило історії* певного народу. Логіка такого застосування Біблії відслідковується у творчості І. Франка. При цьому витлумачення символів і сюжетів Св. Письма в його прозі цілком співвимірне з віковічними традиціями екзегетики та патристики.

Вже в III – IV ст. найбільш авторитетні тлумачі Нового та Старого Завітів вказують на буквальний та алегоричний зміст Біблії. Будь-яке місце Св. Письма може бути витлумачене в історичному, морально-практичному та профетичному (містичному) руслі. Тобто, церковна традиція при всій суворості вимог щодо тлумачення змісту біблійних притч та алегорій, залишає досить багато свободи для творчого проектування біблійних істин на історію конкретної особи та цілих поколінь. І письменник має змогу вивчати містичні та моральні значення Св. Письма в різних культурно-історичних та психологічних контекстах, не порушуючи при цьому усталених церковних канонів і принципів.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можемо стверджувати, що роль Біблії в творчості І. Франка загалом і в прозі зокрема, зумовлена світоглядними настановами І. Франка й органічно пов'язана з просвітницькою та політичною діяльністю письменника. І хоча результати аналізу таких складних галузей як Біблія і українська культура в прозі І. Франка великою мірою залежать від методів, які використовує науковець, але семантика біблійних образів і сюжетів у прозі І. Франка досі містить в собі значний аксіологічний потенціал і є перспективним напрямом дослідження у франкознавстві.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Біблія, або Книга Святого Письма Старого і Нового Заповіту. Із мови давньогрецької й грецької на українську дослівно наново перекладена. – М.: Видання Московського патріархату, 1986. – 1523 с.

Bible or book of Scripture of the Old and New Testament. From the ancient Greek language and Greek to Ukrainian literally translated anew . - Moscow: Moscow Patriarchate Publishing , 1986. - 1523 p.

2. Верклер Г.А. Герменевтика. Принципы и процесс толкования Библии. – Gospel Literature Services Schaumburg, Illinois, USA. – 1995. – 133 с.

Verkler GA Hermeneutics . Principles and process tolkovanyya Bible. - Gospel Literature Services Schaumburg, Illinois, USA. - 1995. - 133 p.

3. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики. – М.: Прогресс, 1988. – 704 с.

H. G. Gadamer Truth and Method: Fundamentals fylosofskoy hermeneutics. - Moscow: Progress , 1988. - 704 p.

4. Гром'як Р. Повертаючись до прози Івана Франка … // Ткачук М.П. Жанрова структура прози І.Франка (бориславський цикл та романи з життя інтелігенції). Монографічне дослідження. – Наук. ред. і післямова док. філ. наук, проф. Р.Т.Гром'яка. – Тернопіль, 2003. – С. 377-381.

Hrom'yak R. Turning to Ivan Franko's poetry ... // Tkachuk MP Franko 's prose genre structure (Borislav cycle and stories from the life of the intelligentsia). Monographs . - Science. eds. and afterword dock. phil . Science professor. R.T.Hrom ' that . - Ternopil , 2003. - P. 377-381 .

5. Кашуба М. Ідея суспільного прогресу в працях Івана Франка / М.Кашуба // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Львів: Світ, 1998. – С. 226-230.

M. Kashuba idea of social progress in the works of Ivan Franko / M.Kashuba / / Ivan Franco - writer, thinker , citizen : Proceedings of the International Conference . - Lviv : Mir, 1998. - P. 226-230 .

6. Ткачук М. Жанрова структура прози І. Франка (бориславський цикл та романи з життя інтелігенції). Монографічне дослідження. Наук. ред. і післямова док. філ. наук, проф. Р.Т.Гром'яка. – Тернопіль, 2003. – 348 с.

Tkachuk M. The prose genre structure Franko (Borislav cycle of life and novels intellectuals). Monographs . Sciences. eds. and afterword dock. phil . Science professor. R.T.Hrom ' that . - Ternopil , 2003. - 348 p.

7. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1976-1986.–Т.1-50.

Franco I. Collected Works: 50 - K.: Science. thought , 1976 - 1986.- Vol.1 -50.

Roman L.A. The role of the Bible as an important factor of European integration and consolidation of the Ukrainian people (based on the works of Ivan Franko)

Abstract. This paper examines the role and place of Bible in the works of Ivan Franko as an important factor of national consolidation and one of the ways to integrate the Ukrainian people into the European space. The scientific exploration explicated the constructive methods of interpretation of biblical stories, themes and characters in Franko's prose and applied principles of theological and philological hermeneutics, which has revealed the axiological potential of biblical materials in Franko's prose.

Keywords: *Bible, European integration, Ukrainian culture, people.*

Роман Л.А. Роль Библии как важного фактора консолидации и евроинтеграции украинского народа (на материале сочинений Ивана Франка)

Аннотация: В статье анализируется роль и место Библии в творчестве Ивана Франка, как важного фактора консолидации и одного из путей интеграции украинского народа в европейское пространство. В статье выделены конструктивные методы интерпретации библейских сюжетов, тем и символов в прозе И. Франка и использованы принципы теологической и филологической герменевтики, что позволило раскрыть аксиологический потенциал библейского материала в прозе И. Франка.

Ключевые слова*: Библия, евроинтеграция, украинская культура, народ.*

Семашко Т.Ф.

Междисциплинарный генезис понятия "этнический стереотип"

Семашко Татьяна Федоровна, кандидат филологических наук, доцент
Мариупольский государственній университет, г. Мариуполь, Украина

Аннотация. В статье рассматриваются современные подходы к изучению этнических стереотипов, последнее время активно обсуждаемых в контексте таких направлений, как: социальная психология, лингвокультурология, этнолингвистика, межкультурная коммуникация, когнитивная лингвистика. Такой междисциплинарный подход поможет понять природу национального стереотипа, а поэтому является перспективным для последующих исследований.

Ключевые слова: *этнос, стереотип, феномен национального стереотипа, этнические стереотипы, культурные стереотипы, этнические представления, национальные образы.*

В эпоху глобализационных и интеграционных процессов, увеличения мобильности во всех смыслах, расширения информационного пространства, которые приводят к взаимопроникновению и взаимовлиянию национальных культур, наблюдаем возрастание естественного стремления сохранить свою национальную самобытность. Во всех этих процессах национальные стереотипы (этнические стереотипы, культурные стереотипы, этнические представления, национальные образы) играют существенную роль.

На сегодняшний день разными науками накоплен большой объем данных о сущности, свойствах, видах стереотипов, особенностях их формирования и функционирования в обществе. Анализ последних исследований и публикаций посвященных стереотипам (А. Байбурин, Е. Бартминьский, А. Белова, Т. Голикова, Л. Крысин, В. Маслова, А. Потапова и др.) свидетельствует об усилении интереса лингвистов к данной проблеме, обуславливает теоретико-методологические основы предлагаемого исследования и детерминирует его актуальность. При этом позволяет констатировать недостаточную междисциплинарную скоординированность иссследований. Ценные данные, полученные учеными в одной научной области, мало учитываются при исследовании того же объекта в другой области. Это существенно снижает результативность научных поисков, ведь без эффективной междисциплинарной координации невозможно представить себе качественное современное гуманитарное исследование. В данной статье предпринимается попытка частично восполнить этот пробел и рассмотреть междисциплинарный генезис понятия этнического стереотипа, а также дать анализ этнических стереотипов с опорой на реализующие их лингвистические средства. Целью исследования является выявление наиболее значимых этапов в истории изучения этностереотипов и определение современных тенденций и проблем в исследовании этого феномена.

Научное осмысление понятия "стереотип" берет свое начало от работ американского психолога У. Липпмана, который впервые использовал термин "стереотип" (1922 г.) при анализе влияния имеющихся знаний о предмете на его восприятие и оценку при непосредственном контакте. Ученый сделал попытку определить место и роль стереотипов в системе общественной мысли предложив новое понимание соответствующего понятия: стереотипы – это "упорядоченные, детерминированные культурой "картинки мира" в голове человека, которые экономят усилия при восприятии сложных социальных объектов и защищают его ценности, позиции и права" [9, с. 107].

Разрабатывая концепцию стереотипа, У. Липпман определил важную особенность этого понятия – ориентацию на идеальный образ мира, который сформирован в сознании представителей определенной общественной группы, а также способность отвечать общественным ожиданиям, что очень важно для понимания этнического стереотипа. В своих рассуждениях У. Липпман разграничил и тем самым противопоставил внешний мир и картины этого мира в наших головах. Эти картины возникают не на основе нашего личного опыта, а усваиваются в процессе социализации в качестве готовых образов. Такая трактовка стереотипа произвела переворот в социологии, а затем и в этнологии, психологии, философии и наконец – в лингвистике.

К сильным сторонам теории У. Липпмана можно отнести объяснение специфики действия стереотипа не врожденными свойствами психологии мышления и восприятия, а функцией защиты социальных ценностей, функцией ориентира при определении отношения личности к объекту или явлению, широкий анализ влияния окружающего мира, наглядное описание и операциональный язык. Резюмируя вклад У. Липпмана в изучение стереотипов, следует отметить, что по сей день представители широкого спектра научных дисциплин ссылаются на выдвинутые им положения и считают его концепцию стереотипа научно дееспособной и востребованной и в наше время.

Другой традицией в исследовании стереотипов, сохранившейся до сегодняшнего дня, является преимущественное внимание к этническим стереотипам. Среди таких исследований особое место предложенной Э. Богардусом "шкале социальной дистанции", позволяющей измерять симпатии и антипатии представителей различных этнических групп [15], а также научным изысканиям Д. Катца и К. Брейли [16], которые обеспечили прорыв в эмпирическом изучении стереотипов. Если У. Липпман заложил теоретические основы изучения стереотипов, то американские ученые Д. Катц и К. Брейли разработали методику, которая впоследствии получила широкое распространение, в течение длительного времени стала определяющей для исследования национальных стереотипов и "в рамках описательного направления изучения стереотипов до сих пор считается непревзойденной" [13, с. 242].

С конца 40-х гг. прошлого столетия появляется новая волна интереса к изучению этнических стереоти-

пов. Так, по инициативе ЮНЕСКО было проведено широкомасштабное исследование с целью изучения следующих вопросов: 1) как представители одной страны воспринимают народы других стран, 2) какие факторы определяют их восприятие. Опросы ЮНЕСКО проводилось в странах Австралии, Англии, Германии, Франции, Италии, Нидерландах, Норвегии, США. Участникам опроса предлагалось выбрать из 13 определений те, которые, по их мнению, характеризуют русских, американцев, англичан, французов, китайцев й их самих. Разница между положительными и отрицательными ответами определила так называемый "знаменатель дружественности". Подавляющее число работ, посвященных проблемам исследования этнических стереотипов, вышедших в рассматриваемый период, основано на материалах этого опроса.

Заинтересованность в национальных стереотипах стремительно выросла только в 60-е годы прошлого века. Возникновение десятков новых независимых государств, старые и новые этнические конфликты в различных регионах мира – все это привело к интенсификации исследований. Особенного внимания заслуживает теория социальной идентичности, разработанная в 60-70-е гг. XX столетия группой британских социальных психологов под руководством Г. Тэджфела. В своих исследованиях ученые основывались на новом понимании группы, которая рассматривается ими уже "не как сумма, скопление индивидов, а как своеобразное целое, которое определяется через сопоставление с другими группами, а ее характеристики раскрываются в системе межгрупповых отношений. … Группы стремятся фиксировать и поддерживать свое позитивное отличие от других групп. Эту функцию призваны выполнять различные психологические процессы, среди которых ведущую роль играет социальная стереотипизация" [14, с. 259-261].

Заслугой Г. Тэджфела стало выявление роли каузальной атрибуции (объяснения человеком причин своего или чужого поведения) как одного из механизмов формирования стереотипов наряду с известными ранее механизмами схематизации, категоризации и другими, а также закономерностей обратного влияния стереотипов на эти процессы. Кроме того, Г. Тэджфел выделил функции стереотипов не только на индивидуальном, но и на групповом уровне, что способствовало развитию теории социального стереотипа.

Дальнейшее исследование феномена этнического стереотипа пошло по пути экспансии этого понятия за рамки социальной психологии в другие науки. Стереотипы стали объектом исследований различных научных дисциплин, каждая из которых занималась определенным аспектом формирования, функционирования, распространения стереотипов, какой-то одной гранью этого сложного феномена. Историки заинтересовались содержанием этностереотипов и их влиянием на международные отношения. Политологи исследовали механизмы формирования общественного мнения, использование стереотипов в различных политических технологиях. Культурологи и философы пытались осмыслить национальный стереотип на абстрактном уровне как феномен культуры.

Наиболее значимым направлением в исследовании этнокультурных стереотипов стало лингвистическое. Ученые-лингвисты отходят от социально-психологического понимания стереотипа и переносят это понятие на языковые явления, поскольку стереотип не существует без вербального выражения, и вербальное выражение не существует без стереотипа.

В целом, лингвистика внесла в научную дискуссию о стереотипах не только более глубокое понимание механизмов их формирования и функционирования, но и способствовала усовершенствованию и обогащению исследовательского инструментария. Лингвистический анализ прочно утвердился среди методов исследования стереотипов.

Основу для исследования культурных стереотипов с позиций лингвистики создает постулат о взаимообусловленности языка и культуры. Тесная взаимосвязь стереотипов и языка очевидна: распространение стереотипов как горизонтально – в широкие массы общества, так и вертикально – в процессе их усвоения в рамках социализации личности – происходит через язык. Кроме того, язык является средством выражения стереотипов. Стереотипы "проявляются", становятся видимыми в текстах, в языковом поведении людей, поэтому усилия лингвистов направлены, в основном, на раскрытие механизмов кодирования стереотипов в языке.

В современных лингвистических исследованиях этностереотип рассматривается как "стандартное представление, присущее многим людям, которые формируют тот или иной этнос, о людях, входящих в другой или собственный этнос" [8, с. 450]; этнокультурные стереотипы – это обобщенное представление о типических чертах, которые характеризуют любой этнос. Среда воспринимает этнокультурные стереотипы как образцы, которым нужно соответствовать. Именно поэтому стереотипы сильно влияют на людей, стимулируя у них формирование таких черт характера, которые находят свое отражение в стереотипе [10, с. 108].

Е.А. Некрасова этнический стереотип определяет как "лингвокультурную модель, распространенную в определенной лингвокультурной среде, которая фиксирует представления соответствующей среды о той или иной нации, и которая позволяет апеллировать этими представлениями в дискурсе. Стереотипы, как лингвокультурные модели, присутствуют в сознании представителей любой лингвокультуры в виде определенным образом структурированных фоновых знаний независимо от того, осознает это индивид или нет" [11, с. 10]. Очевидно, что этнические стереотипы есть частью языкового сознания. Они необходимы для познания действительности, поскольку упрощают этот процесс и позволяют быстро квалифицировать определенный объект. Этнические стереотипы всегда эмоционально заряжены, что может как помочь, так и помешать дальнейшему, более адекватному, восприятию объекта. Вербализируясь, этнические стереотипы эксплицитно и имплицитно отражают свою специфику в виде коннотативной оценки. При этом целью представленного в языке стереотипного восприятия обычно становится аксиологическое отрицательное "чужое", что дистанцируется от позитивности "своего".

По нашему мнению, этнокультурный стереотип – это не просто оценочный образ "чужого", что нашел фиксацию в языке, а значимый концепт, который является обязательным элементом картины мира. Стереотип включает в себя стандарт (неязыковую реальность), и норму, существующую на языковом уровне. В смысле национального стереотипа следует различать относительно устойчивое ядро – комплекс представлений о внешнем облике представителей соответствующего народа, о его историческом прошлом особенностях образа жизни и трудовых навыках, и ряд переменных суждений относительно коммуникативных и моральных качеств соответствующего народа. Изменчивость оценок этих качеств тесно связана с изменением ситуации в межгосударственных и межнациональных отношениях.

В качестве стереотипов могут выступать как характеристики другого народа, так и все, что касается представлений одной нации о культуре другой нации в целом: общие понятия, нормы речевого общения, поведения, категории, мыслительные аналогии, предрассудки, суеверия, моральные и этикетные нормы, традиции, обычаи и т.д. Каждый стереотип относится к определенной этнической группе и переносится на каждого члена этой группы, с которым, люди, которые усвоили стереотип, вступают в отношения. Адекватность содержания культурных стереотипов действительности достаточно проблематичная. Скорее надо думать, что стереотипы отражают прошлый и настоящий, положительный и отрицательный опыт взаимоотношений между народами, особенно в тех сферах деятельности (культура, торговля, сельское хозяйство и т.д.), где народы наиболее активно контактировали. Соответственно, "для понимания этнического стереотипа важна не только языковая компетенция ("этническое" значение слова), но и прагматическая (коммуникативная) компетенция (знание о мире, о действительности) " [3, с. 8].

Одна из центральных проблем в исследовании этнических стереотипов – проблема истинности и адекватности действительности. На бытовом уровне стереотипы воспринимаются как объективная реальность. Исследователи считают, что стереотип может частично быть правдой, а потому культурные стереотипы неизбежное, но опасное явление. Опасны даже положительные стереотипы, поскольку они создают впечатление объективности и тем самым поддерживают всю систему стереотипов в целом.

Перспективными сегодня есть когнитивные исследования национальных стереотипов. Когнитивная лингвистика и этнолингвистика понимают стереотип исключительно как ментальное явление, которое коррелирует с понятием "картина мира" [4, с. 83-84]. Языковая картина мира и языковой стереотип соотносятся как часть и целое, при этом языковой стереотип понимается как суждение или несколько суждений, относящихся к определенному объекту внеязыкового мира, субъективно детерминированное представление предмета, в котором сосуществуют описательные и оценочные признаки и которые являются результатом толкования действительности в рамках социально выработанных познавательных моделей [5 с. 145]. Следует отметить, что этническая картина мира не представляет собой один из возможных вариантов видения мира, а осознается представителями этноса как естественная и единственно возможная. "Смысл ее заключается в неотъемлемости от реальной действительности как таковой. Носители культуры никогда не воспринимают и не могут воспринимать национальную картину мира как специфическую, культурно-обусловленную версию действительности. Для них она тождественна самому миру" [7, с.102].

Этнические стереотипы в языковом пространстве выполняют структурообразующую и этнодифференцирующую функции, весьма важны для самосознания и самопонимания этноса (представление о "своем" и "чужом" народе, "своей" и "чужой" религии, обрядах, системе ценностей и т.д.). Именно этнические стереотипы составляют главное содержание этнической идентичности как когнитивно-мотивационного ядра этнического самосознания, поскольку являются базой мироощущения и восприятия окружающего мира этническим сообществом [6, с. 12]. Высокая аксиологичность этностереотипов, их принадлежность к древнейшим мировоззренческим основам культуры обеспечивает им заметное место в системе национального языка.

В итоге заметим: предлагаемая статья лишь первая ступень изучения национального стереотипа как междисциплинарного феномена. Учитывая когнитивную природу и культурную обусловленность этнических стереотипов, продуктивными являются их дальнейшие лингвокультурологические и лингвокогнитивные исследования.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Байбурин А.К. Этнические аспекты изучения стереотипных форм поведения и традиционная культура // Советская этнография. – М.: Наука, 1985. – № 2. – С. 36-45.

Bayburin A.K. Etnicheskiye aspekty izucheniya stereotipnykh form povedeniya i traditsionnaya kul'tura [Ethnic aspects of the study of stereotyped behaviors and traditional culture] // Sovetskaya etnografiya. – M.: Nauka, 1985. – № 2. – S. 36-45.

2. Бартминьский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике [пер. с польск.]. – М.: Индрик, 2005. – 528 с.

Bartmin'skiy Ye. Yazykovoy obraz mira: ocherki po etnolingvistike [per. s pol'sk.] [Language Bartminsky image of the world: essays on ethnolinguistics]. – M.: Indrik, 2005. – 528 s.

3. Белова О.В. Этнические стереотипы по данным языка и народной культуры славян: автореф. дис... докт. филол. наук. – М., 2006. – 28 с.

Belova O.B. Etnicheskiye stereotipy po dannym yazyka i narodnoy kul'tury slavyan [Ethnic stereotypes according to language and folk culture of the Slavs]: avtoref. dis... dokt. filol. nauk. – M., 2006. – 28 s.

4. Голикова Т.А. Стереотип как этнически и культурологически обусловленный компонент менталитета // Мир языка и межкультурная коммуникация: материалы междунар. науч.-практ. конф. (16-17 мая 2001 г.). – Барнаул: Изд-во БГПУ, 2001. – Ч. 1. – С. 80-87.

Golikova T.A. Stereotip kak etnicheski i kul'turologicheski obuslovlennyy komponent mentaliteta [Stereotype as ethnically and culturally driven component mentality] // Mir yazyka i

mezhkul'turnaya kommunikatsiya: materialy mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (16-17 maya 2001 g.). – Barnaul: Izd-vo BGPU, 2001. – CH. 1. – S. 80-87.

5. Голикова Т.А. Психолингвистическая концепция исследования этнического сознания: дис... докт. филол. наук. – М., 2005. – 458 с.

Golikova T.A. Psikholingvisticheskaya kontseptsiya issledovaniya etnicheskogo soznaniya [Psycholinguistic research concept of ethnic consciousness]: dis... dokt. filol. nauk. – M., 2005. – 458 s

6. Горбунова М.Ю. Языковое выражение этнической и гендерной предвзятости в английском и русском языках: лингвопрагматический аспект: дис… канд. филол. наук. – Краснодар, 2008. – 174 с.

Gorbunova M.Y. Yazykovoye vyrazheniye etnicheskoy i tendernoy predvzyatosti v angliyskom i russkom yazykakh: lingvopragmaticheskiy aspect [Linguistic expression of ethnic and gender bias in English and Russian languages: lingvopragmatichesky aspect]: dis… kand. filol. nauk. – Krasnodar, 2008. – 174 s.

7. Кассирер Э. Опыт о человеке. Введение в философию человеческой культуры. – Спб.: Петрополис, 1997. – 850 с.

Kassirer E. Opyt o cheloveke. Vvedeniye v filosofiyu chelovecheskoy kul'tury [Essay on Man. Introduction to the philosophy of human culture]. – Spb.: Petropolis, 1997. – 850 s.

8. Крысин Л.П. Этностереотипы в современном языковом сознании: к постановке проблемы. // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 542 с.

Krysin L.P. Etnostereotipy v sovremennom yazykovom soznanii: k postanovke problemy [Ethnic stereotypes in modern linguistic consciousness: statement of the problem] // Filosofskiye i lingvokul'turologicheskiye problemy tolerantnosti. – M.: OLMA-PRESS, 2005. – 542 s.

9. Липпман У. Общественное мнение. – М.: Институт Фонда "Общественное мнение", 2004. – 384 с.

Lippman U. Obshchestvennoye mneniye [Public opinion]. – M.: Institut Fonda "Obshchestvennoye mneniye", 2004. – 384 s.

10. Маслова В.А. Языковая картина мира и культура // Когнитивная лингвистика конца XX века: материалы Международной научной конференции. – Минск: Изд-во МГЛУ, 1997. – Ч. 1. – С. 59-64.

Maslova V.A. YAzykovaya kartina mira i kul'tura [Language world and culture] // Kognitivnaya lingvistika kontsa KHKH veka: materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii. – Minsk: Izd-vo MGLU, 1997. – CH. 1. – S. 59-64.

11. Некрасова А.Е. Дискурсивный анализ высказываний, отражающих стереотипы взаимовосприятия англичан и французов (на материале качественной британской и французской прессы): автореф. дис… канд. филол. наук. – М., 2009. – 28 с.

Nekrasova A.Ye. Diskursivnyy analiz vyskazyvaniy, otrazhayushchikh stereotipy vzaimovospriyatiya anglichan i frantsuzov (na materiale kachestvennoy britanskoy i frantsuzskoy pressy) [Discursive analysis of statements that reflect stereotypes of mutual perception of English and French (on the basis of quality British and French press)]: avtoref. dis… kand. filol. nauk. – M., 2009. – 28 s.

12. Потапова А.В. Языковые этнические стереотипы и их представление в белорусской, русской и польской лексикографии XIX века: дис... канд. филол. наук. – Минск, 2005. – 151с.

Potapova A.V. YAzykovyye etnicheskiye stereotipy i ikh predstavleniye v belorusskoy, russkoy i pol'skoy leksikografii XIX veka [Language ethnic stereotypes and their representation in Belarusian, Russian and Polish lexicography XIX century]: dis... kand. filol. nauk. – Minsk, 2005. – 151s.

13. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. – М.: Ин-т психологии РАН, Академический проект, 1999. – 320 с.

Stefanenko T.G. Etnopsikhologiya [Ethnopsychology]. – M.: In-t psikhologii RAN, Akademicheskiy proyekt, 1999. – 320 s.

14. Шихирев П.Н. Современная социальная психология. – М.: ИП РАН; КСП+; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 448 с.

Shikhirev P.N. Sovremennaya sotsial'naya psikhologiya [Contemporary social psychology]. – M.: IP RAN; KSP+; Yekaterinburg: Delovaya kniga, 2000. – 448 s.

15. Bogardus E.W. Stereotypes versus sociotypes // Sociology and Social Research. – 34, 1950. – P. 286-291.

16. Katz D., Braly K.W. Racial stereotypes of 100 college students // Journal of Abnormal and Social Psychology. – Vol. 28,1933. – P. 280-290.

Semashko T.F. The genesis of the concept of "ethnic stereotype"

Abstract. The article highlights modern approaches to ethnic stereotypes analysis. The notion of ethnic stereotypes which has attracted interest lately within Social Psychology, Linguistic and Cultural Studies, Ethnolinguistic, Intercultural communication, Cognitive linguistic, is considered in terms of new disciplines. This interdisciplinary approach will help understand the nature of the national stereotype, and can be viewed as a promising trend in further research.

Keywords: *ethnicity, stereotype, the phenomenon of national stereotypes, ethnic stereotypes, cultural stereotypes, ethnic representation.*

Семененко Г.Н.

Английская переписка XVI-XVII веков: дихотомия "частное / официальное"

Семененко Галина Николаевна, кандидат филологических наук, доцент, докторант, Киевский национальный лингвистический университет, г. К иев, Украина

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые особенности английской переписки в XVI-XVII веках. Частная переписка не является монолитным типом текста, вариативность отражает индивидуальность автора, она часто связана с социальным происхождением, стилистической грамотностью, и, особенно, с отношениями между автором и адресатом.

Ключевые слова: *частная переписка, эпистолярный жанр, социальная и пространственная дистанция, отношения автора и адресата*

В современном обществе понятие "частный, приватный" является неотъемлемой частью всех сфер деятельности, происхождение и закрепление этого важного атрибута современной жизни достаточно широко исследовалось социальными историками: считается, что первые признаки, характеризующие понятие "приватность" в современном значении, относятся к эпохе Возрождения, а свое современное значение это понятие приобрело в XIX веке [2].

С точки зрения литературной деятельности понятие приватности/частности связано со способами производства и чтения текстов и личных записей. Изобретение книгопечатания и появление первого печатного станка в Англии в 1475 году привело к невиданным до тех пор объемам распространения печатной продукции, к тому же новая форма подачи письменного текста и изображений позволила читать книги в уединении, таким образом прерывая традицию чтения вслух, характерную для позднего Средневековья. Чтение про себя положило начало более свободному отношению к написанному тексту и возникновению новых форм и жанров, среди которых можно упомянуть дневники и автобиографии, написанные исключительно для частного пользования [5, с.5]. Новые отношения между частной и общественной стороной жизни также изменили и художественную литературу: в дополнение к традиционным анонимным произведениям, обычно исполнявшимся менестрелями, появляются и авторские повествовательные тексты; именно в этот период возникает разделение литературного творчества на народное и художественное: первое распространялось в устной форме, второе в письменной. В XVI веке также впервые публикуется информация о частной жизни: новые темы и новые формы повествования, например, мемуары и романы, написанные от первого лица, окончательно устанавливают противопоставление частного общественному [5, с.5]. Немаловажно отметить, что на этом фоне письма, бывшие с самого начала письменным жанром, продолжают зачитываться вслух.

Задача данной статьи состоит в описании некоторых особенностей английского эпистолярного стиля XVI-XVII веков. Стиль частной переписки естественно соотносить с процедурой отбора языковых средств для создания текста определенного функционального типа [1]. Переписка в этот период охватывает почти весь спектр частных и общественных отношений: от официальных писем властителей, чиновников, дипломатов до приватной, личной корреспонденции, содержание которой должно было оставаться конфиденциальным или же распространяться среди ограниченного круга друзей и членов семьи. Между этими двумя полюсами множество гибридных способов сообщения новостей, как, например, деловая переписка, берущая начало в средневековье.

В том, что касается личной корреспонденции, написанное от руки письмо или открытка долгое время оставалось единственным способом обмена частной информацией в письменном виде. Не вдаваясь в обсуждение уровня грамотности среди различных социальных слоев в этот период, можно утверждать, что написание личных писем стало популярным с введением почтовой службы, которая облегчила и ускорила отправку и получение писем. В Англии почтовая служба была основана королем Карлом I, сделавшим в 1635 году доступной для использования широкой публикой собственную почтовую службу. До этого нужно было изыскивать иные способы доставки писем. Но и после появления почты стоимость услуг оставалась достаточно высокой, корреспонденция доставлялась нечасто, поэтому авторы писем во многом продолжали полагаться на друзей и знакомых. По замечанию С. Фицморис, в XVII веке "письмо – его написание, хранение, одобрение и отправление – очевидно, проникало в каждый аспект жизни в Англии" [10, с. 4]. Частная переписка обладала особым статусом и была, несомненно, основным способом коммуникации на расстоянии на протяжении достаточно долгого времени.

Личная переписка – это аутентичное общение реально существовавших корреспондентов, об обстоятельствах жизни, воспитании, образовании которых известно на основании исследований издателей и историков, поэтому те лингвистические факты, которые она предоставляет исследователю, важны для анализа функциональных характеристик языка. Как известно, языковые изменения чаще всего проявляются в устной речи, а частная переписка позволяет проанализировать формирующиеся модели общения и максимально приблизиться к ранним фазам изменений, поскольку из всех доступных исторических источников именно частные письма наиболее близки к разговорной речи.

Эпистолярный жанр определяется как оригинальная, нехудожественная, нетехническая проза без дополнительных элементов, например, музыки и изображений [11, с. 141]. Эпистолярная коммуникация имеет две особенности: во-первых, по письменному способу реализации она противопоставляется непосредственному общению, во-вторых, тесно – как никакая другая письменная коммуникация – связана с непосредственной коммуникацией. В то же время,

эпистолярные тексты являются глубинно неоднородными в функциональном отношении: создание текста письма сопровождается различными интенциями субъекта, а само письмо может передавать самые разнообразные ситуации межличностного общения [1, с. 144]. Кроме того, особенно в XVII веке, многие письма не предназначались для прочтения одним лишь адресатом. Письма служили важным средством передачи новостей, их зачитывали на ассамблеях родственников или друзей либо давали для чтения желающим ознакомиться с их содержанием.

Сами письма как тип текста исследуемого периода можно разделить на личные/приватные и официальные/деловые, поскольку, несмотря на функциональные отличия, эта оппозиция основывается на внутренних языковых явлениях и моделях, часто противопоставляемых как формальные/неформальные, разговорные/литературные [4]. Внешними детерминантами здесь выступают цель письма, публичность / приватность и адресат. Следует сказать, что некоторые социальные отношения и роли в рассматриваемый период не предусматривали частных писем: обращения подданных к королям просто не могут быть личными, это деловая переписка, например, официальные прошения и петиции. Внутренние, языковые корреляты в этом случае зависят от культурного и лингвистического багажа автора письма, но по большей мере означают использование более официальных литературных конструкций и средств для выражения языковой и социальной дистанции в неличной переписке [3, с. 209]. Так, в письме Томаса Элиота (1), используется лексика, заимствованная из латинского языка (*satisfieng, expedition, cause, personages, expedyent servyd* и др.), обстоятельства в инициальной позиции в предложении (*touching my good Lordes busyness, right gladly, and to thaccomplisshment thereof),* а также сложные именные фразы (*the right wurshipful and my very frende Master Crumwell Solicitor to my lord Legates grace*), что характерно для официального стиля общения того времени.

(1) To the right wurshipful and my very frende Master Crumwell Solicitor to my lord Legates grace. Master Crumwell yn my moste harty manner, I recommend me unto you. And touching my good Lordes busynes, I will to the utterest of my power endevor me to the satisfieng of his pleasure; and to thaccomplisshment thereof I now do send to myn undershrif, that he semblably, with all expedition, do cause such personages to appier bifore the Exchecor, as yn this case shall be laufull and expedyent and I dought not but he will so doo, and as my Lordes grace shall be well servyd. Right gladly wold I see you yn my pour house if you make long abode yn thes parties, all be it I can not make you suche chere as you have yn Oxford, but onely hartily welcom. At Comb, the xxv day of March. Your Lovyng companyon Th Elyot (PCEEC).

В личной переписке превалируют неформальные, разговорные конструкции и языковые средства для выражения языковой и социальной близости. Например, жена священника Френсис Басир в письме к мужу (2) использует лексику германского происхождения (*ax, tokens* и др.), простые именные фразы, сложные сказуемые (*will com hom, are will and in tret your blesing),* опускает релятиватор *that* (*the tokens you sent me formerly*), что типично для недистантного общения и разговорной речи. В письмах между близкими людьми часто употребляются сокращения.

(2) The cheldren, not knowing any thing, ax me when you will com hom, and when thy mos go to see you. I haue reseuied the tokens you sent me formerly, with the 9 pare of Gerusalem garters. I shall deliuer them according to thir name. Dear Husband, I haue considered of what you ret to me, and intend faithfully to abay you as my menester and husband, when you send for me. All our cheldren are will and in tret your blesing. My vnkle Pigott hath reseuied your tow pels of 22 ponds and as soune as he reseuied the monny he retorns all very saue. Harty Blad is will, and hould An, and long to see you. I ham yours in the Lord. Frances Basire (PCEEC)

Большая часть писем XVI-XVII веков имеют четкую внутреннюю структуру, отличающуюся от других типов сообщения, используемых языковым сообществом [8, с. 21]. В то же время авторы имели большую свободу выбора в заполнении основной части письма. Так, например, в одном письме могли сочетаться деловая часть, в которой автор обсуждает финансовые вопросы, и более личная информация; таким образом, коммуникативная, экспрессивная, и аппелятивная функции комбинировались.

Вместе с тем, даже в рамках жесткой детерминированности структуры вступительных и заключительных частей письма наблюдается некоторая вариативность, используемая для коммуникативных целей: наиболее очевидные различия наблюдаются в речевых актах – описательные тексты содержат больше репрезентативных речевых актов, экспрессивные тексты – экспрессивов, а аппелятивные тексты – директивов. Лексическая вариативность также важна: как указывает автор исследования писем семьи Чели, существует значительная разница в использовании фраз *I heartily recommend me to you* и *I humbly recommend me to you*: если первая выражает теплоту, привязанность, позитивную вежливость, то вторая указывает на уважение, негативную вежливость, самоуничижение [17, с. 85]. Таким образом, социо-прагматические функции могут влиять на выбор лексики даже в устойчивых выражениях.

Функциональное назначение письма также проявляется в выборе определенных языковых форм на основе принципов аккомодации и диссоциации. Например, Маргарет Пастон, мать семейства, хозяйка обширных владений в восточной Англии, автор многочисленных писем, в письме к своему сыну Джону II дает советы, каким образом добиться расположения отца. Она рекомендует проявлять к нему почтение, служить ему, писать "с наибольшим возможным почтением, умоляя его быть Вам хорошим отцом" (*PCEEC*).

Уровень аккомодации отличается в зависимости от подтипа письма: в просьбах и петициях авторы больше адаптируются к стилю адресата, в то время как в письмах-приказах, написанных лицами, относящимися к более высоким социальным классам, адаптация минимальна или же присутствует диссоциация.

Авторы писем, жившие до 1500 г., возможно, имели меньше проблем в адаптации или изменении собственного стиля речи, поскольку практически не существовало престижного стандартного идиома, соответственно, не было и языковых норм в их теперешнем прескриптивном значении. Но со временем стан-

дартизация, развитие функциональных стилей и кодификация расширили возможности использования языка для мета-коммуникативных целей. Авторы писем, жившие после 1500 г. уже пользовались возможностями применения сложных понятий стандарта в собственных целях. Таким образом, новообразующийся стандарт английского языка выполнял двойную роль. С одной стороны, говорящие могли использовать и калибровать собственную речь в прямом соотношении с тем, как должно быть, а, с другой стороны, стандартизация приводила к исчезновению из письменных источников речи низших сословий. Без существования стандарта говорящие гораздо легче использовали различные варианты, для них не существовала проблема изменения и адаптации собственной речи. С другой стороны, им сложнее было уловить адаптацию других, если речь, конечно, не шла об изменениях в нормах местных, тесно связанных социальных сетей.

Частная переписка позволяет анализировать в исторической перспективе некоторые языковые аспекты, доступ к которым получить другим способом сложно: во-первых, переписка между близкими людьми велась с использованием неформальных стилей речи, и, в случае менее образованных авторов, имела определенные черты разговорной речи. Даже в случае образованных авторов, знакомых со всеми нормами письменной речи, и переписки в том числе, их письма позволяют анализировать стиль повседневного личного общения в частной обстановке, разрешают взглянуть на повседневную жизнь как обычных людей, так и известных общественных деятелей, то есть изучать особенности интерактивного использования языка в реальном контексте коммуникации. В отличие от многих жанров печатной письменной речи переписка в большей степени фокусировалась на «земных» проблемах, и, даже в случае отдельных авторов, использующих переписку для высокопарного самовыражения, письма нечасто были настолько хорошо отредактированы, как любой другой текст, предназначенный для опубликования. Так, финская исследовательница А.Сайрио в исследовании социальной сети Элизабет Монтегю приходит к выводу, что употребление форм длительного вида глаголов, который изначально характеризовал разговорную речь, чаще фиксируется в письмах к друзьям [16, с. 168, 181]. Тем не менее, язык частной переписки не является эквивалентом устной речи, письма всего лишь "открывают небольшое окно в неформальную и разговорную речь" [12, с. 205]. Так же, как и дневники, личные письма отображают разговорную речь только до определенной степени, поскольку авторы все же используют нормы письменной речи.

Образование, социальная и географическая мобильность, занятие профессиональной деятельностью, семейные отношения оказывали существенное влияние на стиль корреспондентов, а также на переходы от одного стиля к другому. Личные чувства и отношение к описываемой ситуации иногда можно определить на основании писем, текущее состояние дел – на основании ролей отправителя и получателя, цели письма. Так, разные языковые стратегии используются, например, сыном, получающим образование в университете и пишущим с просьбой о деньгах или же с отчетом о достигнутых успехах [14, с. 12]. Социальные условия корреспонденции определялись условностями и нормами, изложенными в специальных учебниках, но зачастую влияние оказывали и другие установленные практики. Так, переписка между членами семьи была более неформальной, чем, скажем, письма знакомым, в которых часто обсуждались административные или юридические вопросы, хотя это и была частная переписка между двумя лицами, а не деловая переписка между разными организациями.

Поскольку общественная иерархия была одной из всепроникающих черт английского общества, разница в статусе прямо указывалась в инициальной и финальной части писем, кроме того, оказывала влияние и на выбор лингвистических средств в самом тексте письма. Вступительные и заключительные части писем к социально равным реципиентам менее формальны, редко используются титулы, предпочитаемыми формами обращения являются имена и термины родства:

(3) Cosyn, in my moost herty maner I recomend me to you (PCEEC)

(4) Farewall my dearest I ham yours faithful for euer (PCEEC)

В письмах к социально вышестоящим корреспондентами (5), (6) превалирует негативная вежливость, используются почтительные формы обращения *right worshipful, your worship or your grace:*

(5) In most humble & obedient wyse suethe unto your highnes your poore & dayly orator Thomas, by the permission of God and your graces collation bysshoppe of Coventry & Lichfield (PCEEC)

(6) Thus trustyng to your good honors helpe at my nede, I desyre God to blesse and preserve you in healthe and quietnes to his pleasure and your comforthe (PCEEC)

Орфография частной переписки XVI-XVII веков менее стандартна, чем опубликованные тексты. Необходимо упомянуть, что в этот период существовало несколько шрифтов, используемых в переписке, и учащихся обучали дифференцировать разные системы начертания букв в зависимости от цели письма: частное или профессиональное (деловое, юридическое) [7]. Использование курсива или округленного римского письма, например, указывало на проявление уважения к адресату, в то время как так называемый "секретарский почерк" свидетельствовал об эмоциональной вовлеченности автора. При исследовании реализации отношений власти и солидарности в письмах, почерк рассматривается как способ обозначения социальной дистанции между коммуникантами: большая индивидуальность почерка коррелирует с более высоким статусом автора [9]. Кроме почерка, употребление аббревиатур, пунктуации, формы обращения и риторических вопросов также играло роль в установлении социальных границ между автором и адресатом. При сосуществовании нескольких способов начертания, канцелярский стиль чаще использовался лицами с социально более низким статусом для демонстрации почтительного отношения, в то время как индивидуальное варьирование позволяли себе авторы, пишущие близким и знакомым.

Как известно, образование было преимущественно доступно лицам мужского пола. У мужчин было

больше возможностей выражать себя в разных ипостасях, а круг их корреспондентов был значительно шире: это и письма родным, друзьям, знакомым, подчиненным. Деятельность женщин, в основном, сводилась к семейным интересам, их письма большей частью адресованы членам семьи и написаны разговорным, а не официальным стилем. Употребление местоимений первого и второго лица больше характеризует переписку женщин, посвященную семейным темам, а также письма авторов, не принадлежавших к дворянству. Частота использования первого лица единственного числа зависит от степени близости в отношениях между корреспондентами [13, с. 35]. В семейной переписке местоимения первого лица единственного числа отражают иерархические отношения между автором и адресатом – семейные письма между корреспондентами с одинаковым статусом (братьями и сестрами) содержат большое количество форм первого лица единственного числа, и, наоборот, в случаях неравности корреспондентов количество этих местоимений резко уменьшается [13, с. 36]. Влияние социальной иерархии в отношениях легко проследить по формам обращения автора к вышестоящему (отец, мать) или нижестоящему члену семьи (дети). В этих случаях количество местоимений первого лица единственного числа меньше в сравнении с письмами между иерархически равными членами семьи. Формы первого лица множественного числа чаще всего употребляются в письмах к вышестоящим членам семьи.

Личная переписка характеризуется частым употреблением ментальных предикатов [4], выражающих интеллектуальное состояние, которое сложно пронаблюдать, отсюда термин "*private*", используемый в современных английских грамматиках [15, с. 1180-1182], например, *think, know, hope, hear, see, believe, suppose, find, desire, remember, doubt, expect, fear, intend, consider,* и *imagine.* Так же, как и в случае с местоимениями, частота ментальных предикатов варьируется в зависимости от отношений автора и адресата. Статистически значимые различия между семейной перепиской и письмами к друзьям [13, с. 39]. Семейные письма содержат больше ментальных предикатов, чем письма к более дальним знакомым, причем в письмах к вышестоящим членам семьи таких глаголов встречается меньше.

Что касается употребления модальных глаголов, противопоставление по социальному классу и образованию для них не релевантно. Некоторые различия наблюдаются в зависимости от пола автора и получателя, а также социальной равности (или ее отсутствия) у корреспондентов [13, с. 42]. Вопреки ожиданиям, женщины не обязательно употребляют больше модальных глаголов в письмах к женщинам, доминирующими модальными глаголами в женской переписке являются *must* и *would.* В письмах мужчин к женщинам превалируют глаголы *can, could, may* и *might,* меньше всего встречаются глаголы *must, should, will.*

Таким образом, изучение стиля письменного общения в XVI-XVII веках позволяет судить о возможностях лингвистического выбора представителей разных социальных слоев и групп этого периода. Чем ближе к современности, тем сильнее возрастает количество доступных для изучения документов, письма становятся доминирующим типом текстов в XVIII веке. Эпистолярный жанр можно назвать главным видом письменной деятельности в это время, свидетельством чему является резкое возрастание писем всех типов, включая деловые, а также признание того факта, что написание писем – это "искусство" само по себе [6, с. 7], чему сопутствовало возрастание количества учебников по правильному составлению писем, и популярность эпистолярных романов. Несмотря на наличие внешних ограничений, налагаемых на общение в письменном виде, письма представляют собой реальную коммуникацию между индивидуумами, а языковые особенности письма максимально приближены к разговорной речи.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Радзієвська Т.В. Текст як засіб комунікації. – Київ: АН України. Ін-т укр. Мови,1993– 194 с.
Radziyevska T.V. Text yak zasib komunikatsiyi [Text as a means of communication]. – Kyiv: SA of Ukraine. Institute of Ukrainian,1993– 194 c.
2. Ariès P., Duby G. (Eds.) Histoire de la vie privé. De l'Europe feodale à la Renaissance.– Paris: Editions du Seuil, 1985.– 636p.
3. Bergs A. T. Letters: A new approach to text typology.// Journal of Historical Pragmatics. 5.2. – 2004. – P. 209-229.
4. Biber D. Dimension of Register Variation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 448 p.
5. Del Lungo C. G. Introduction // The Language of Public and Private Communication in a Historical Perspective. – Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2011. – P. 1-23.
6. Dossena M., Tieken-Boon van Ostade I. (Eds). Studies in Late Modern English Correspondence: Methodology and Data. – Bern: Peter Lang, 2008. – 291 p.
7. Dury R. Handwriting and the Linguistic Study of Letters // Studies in Late Modern English Correspondence: Methodology and Data. – Bern: Peter Lang, 2008. – P. 113-138.
8. Ferguson C. Dialect, register, and genre: Working assumptions about conventi- onalization // Douglas Biber and Edward Finegan (eds). Sociohnguistic Perspectives on Register. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – P. 15-30.
9. Fitzmaurice S. Epistolary Identity: Convention and Idiosyncrasyin Late Modern English Letters // Studies in Late Modern English Correspondence: Methodology and Data. – Bern: Peter Lang, 2008. – P. 77-112.
10. Fitzmaurice S. The Familiar Letter in Early Modern English. A Pragmatic Approach. – Amsterdam: Benjamins, 2002. – 263p.
11. Görlach M. English in Nineteenth-century England. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 352 p.
12. Kytö M., Romaine S. Adjective Comparison in Nineteenth-century English // Nineteenth-century English: Stability and Change. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – P. 194–214.
13. Nurmi A., Palander-Collin M. Letters as a text type: Interaction in writing // Studies in Late Modern English Correspondence: Methodology and Data. – Bern: Peter Lang, 2008. – P. 21–49.
14. Palander-Collin M., Nevala M., Nurmi A. The language of daily life in the history of English: Studying how macromeets micro // The Language of Daily Life in England (1400–1800). – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009. – P. 1-28.
15. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. – London: Longman, 1985. – 1780 p.

16. Sairio A. Progressives in the Letters of Elizabeth Montagu and her Circle in 1738-1778 // Syntax, Style and Grammatical Norms. – Bern: Peter Lang, 2006. – p. 167-189.
17. Sanchez Roura T. Convention vs. choice in securing the good-will of the reader: the Cely letters // SELIM. – Vol. 10. – 2002. – P. 77-100.
18. PCEEC: Parsed Corpus of Early English Correspondence, text version. 2006. Compiled by Terttu Nevalainen, Helena Raumolin-Brunberg, Jukka Keränen, Minna Nevala, Arja Nurmi and Minna Palander-Collin, with additional annotation by Ann Taylor. Helsinki: University of Helsinki and York: University of York. Distributed through the Oxford Text Archive.

Semenenko G.N. English correspondence in the 16-17th centuries: private vs public

Abstract. The article explores the essential features of the private correspondence of the 16-17th centuries. Epistolary communication is analyzed as a heterogeneous text type: variability reflects the individual style of the authors, very often it is connected to the social background of the communicants, their stylistic literacy and the relations between the author and the addressee.

Keywords*: private correspondence, epistolary genre, social and spatial distance, relation between author and addressee*

Сиротенко Т.В.

Лингвистический аспект деловой переписки

Сиротенко Татьяна Викторовна, соискатель кафедры современного украинского языка,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина

Аннотация. Выражение правового аспекта в деловых документах определяет свойства, основные черты деловой речи и социально-организующее употребление языка. Язык деловой переписки представляет собой периферию официально-делового стиля. Наряду с регламентированными письмами сегодня все шире входят в практику делового общения нерегламентированные деловые письма, наряду с официальными - полуофициальные (поздравительные, рекламные), в которых соотношение экспрессии и стандарта меняется то в одну, то в другую сторону.

Ключевые слова: *черты деловой речи, регламентированные и нерегламентированные письма,разнообразие жанров, оформление деловой документации, сущность официального документа.*

Каждый стиль характеризуется принципами отбора, комбинации и трансформации средств, дифференциацией (то, чем отличается от других функциональных стилей), своими стилевыми и стилистическими нормами. Каждый стиль развивается и совершенствуется, при этом взаимодействуя с другими стилями [6, 462].

Основной сферой, в которой функционирует официально-деловой стиль, является административно-правовая деятельность. Этот стиль удовлетворяет потребность общества в документальном оформлении разных актов государственной, общественной, политической, экономической жизни, деловых отношений между государством и организациями, а также между членами общества в официальной сфере их общения.

Тексты официально-делового стиля речи представляют огромное разнообразие жанров: устав, закон, приказ, распоряжение, договор, инструкция, жалоба, рецепт, различного рода заявления, автобиография, объяснительная записка.

Выражение правового аспекта в деловых документах определяет свойства, основные черты деловой речи и социально-организующее употребление языка. Жанры официально-делового стиля выполняют информационную, предписывающую, констатирующую функции в различных сферах деятельности, поэтому основной формой реализации этого стиля являетсяписьменная.

Несмотря на различия в содержании отдельных жанров, степени их сложности, официально-деловая речь имеет общие стилевые черты: точность изложения, не допускающая возможности различий в толковании; детальность изложения; стереотипность, стандартность изложения; долженствующе-предписывающий характер изложения. К этому можно добавить такие черты, как официальность, строгость выражения мысли, объективность, логичность.

Функция социальной регламентации, которая играет самую важную роль в официально-деловой речи, предъявляет к соответствующим текстам требование однозначности прочтения. В связи с этим для каждого текста должна быть характерна такая точность изложения информации, которая не допускала бы возможности различных толкований. Официальный документ будет выполнять свое назначение, если его содержание тщательно продумано, а языковое оформление безупречно. Именно этой целью определяются собственно лингвистические черты официально-деловой речи, а также ее композиция, рубрикация, выделение абзацев и проч., т.е. стандартное оформление многих деловых документов (листок по учету кадров, анкету, квитанцию).

Лексический состав текстов официально-делового стиля имеет свои особенности, связанные с указанными чертами. Прежде всего в этих текстах используются слова и словосочетания литературного языка, которые имеют ярко выраженную функционально-стилистическую окраску, например *истец, ответчик, протокол, должностная инструкция, заключение под стражу, пассажироперевозки, поставка, удостоверение личности, научный сотрудник.* Среди них значительное количество профессиональных терминов. Многие глаголы содержат тему предписания или долженствования: *запретить, разрешить, постановить, обязать, назначить и проч.* Следует заметить, что в официально-деловой речи наблюдается самый высокий процент употребления инфинитива среди глагольных форм. Это связано с императивным характером деловых текстов.

Для официально-делового стиля характерна тенденция к сокращению числа значений слов, вплоть до узкой терминологизации. Поэтому часто в текстах данного стиля даются точные определения применяемых слов и понятий. Недопустимы полисемия (многозначность), метафорическое использование слов, употребление слов в переносных значениях, синонимы употребляются в незначительной степени (как правило, принадлежат одному стилю): *снабжение = поставка = обеспечение; платежеспособность = кредитоспособность; износ = амортизация; ассигнования = субсидирование и др.*

Типичными для делового языка являются сложные слова, образованные от двух и более слов: *квартиросъемщик, работодатель, материально-технический, вышеуказанный, нижепоименованный и т.п.* Образование таких слов объясняется стремлением делового языка к точности передачи смысла и однозначности толкования. Этой же цели служат словосочетания "неидиоматического" характера, например *пункт назначения, высшее учебное заведение, налоговая декларация, акционерное общество, жилищный кооператив и проч.* Однотипность подобных словосочетаний и их высокая повторяемость приводят к клишированности используемых языковых средств, что придает текстам официально-делового стиля стандартный характер.

Официально-деловая речь отражает не индивидуальный, а социальный опыт, вследствие чего ее лексика предельно обобщена в семантическом отношении, т.е. устранено все остросвоеобразное, конкрет-

ное, неповторимое, а на первый план выдвинуто типичное. Для официального документа важна юридическая сущность, поэтому предпочтение отдается родовым понятиям: *прибыть (приехать, прилететь, прийти), транспортное средство (автобус, самолет, машина), населенный пункт (деревня, город, село).* При назывании лица употребляются имена существительные, обозначающие лицо по признаку, обусловленному каким-либо отношением или действием (*преподаватель Матвеева).*

Для деловой речи характерно использование отглагольных существительных (*пополнение бюджета, предоставление жилплощади, обслуживание населения, принятие мер*) и причастий (*данный, указанный, вышеуказанный*). Широко используются сложные отыменные предлоги (*в части, по линии, на предмет, во избежание, по достижении, по возвращении).*

Обычно предложение содержит достаточно большой объем информации и рассчитано на повторное прочтение. Простые предложения часто осложняются однородными членами, что обусловлено необходимостью исчерпать предмет сообщения. Активно используются пассивные конструкции; сложноподчиненные предложения с придаточным условием: *Порядок ведения заседания и исследования дополнительных доказательств, если они были представлены, в апелляционную инстанцию, определяется председательствующим. По общему правилу вначале заслушиваются объяснения лиц, участвующих в деле, и их представителей. Сначала выступает лицо, подавшее апелляционную жалобу, и его представитель. В случае обжалования решения обеими сторонами первым выступает истец.*

В этом отрывке первое предложение - сложноподчиненное с придаточным условием. В последующих предложениях несколько причастий (участвующих, подавшее), пассивный глагол (заслушиваются), сложный отыменный предлог (в случае). Строгая логика и точность изложения определяют последовательность действий в представленной ситуации.

Деловой речи свойственны безличность изложения и отсутствие оценки.. Здесь имеют место беспристрастная констатация, изложение фактов в логической последовательности. Поэтому 1-е лицо допустимо только в ограниченном числе ситуаций, когда устанавливаются правовые отношения между Частным лицом и организацией или государством, например при оформлении различных доверенностей, при заключении трудового соглашения и т.п.

Язык деловой переписки представляет собой периферию официально-делового стиля. Наряду с регламентированными письмами сегодня все шире входят в практику делового общения нерегламентированные деловые письма, наряду с официальными - полуофициальные (поздравительные, рекламные), в которых соотношение экспрессии и стандарта меняется то в одну, то в другую сторону. Несомненно, официально-деловой стиль, как и в целом русский язык, претерпел существенные изменения. Его формирование теснейшим образом связано с формированием и развитием русского государства прежде всего потому, что сфера регулирования правовых и хозяйственных отношений создала потребность в выделении специальной функциональной разновидности литературного языка.

Регулирование отношений между людьми, учреждениями, странами требовало письменных свидетельств, актов, документов, в которых постепенно выкристаллизировались черты официально-делового стиля. Итак, официально-деловой стиль отличает:

высокая степень терминированной лексики:

юридических терминов (*собственник, закон, регистрация, собственность, приемка объектов, передача объектов, акт, приватизация, падение, аренда, выкуп, личное дело и т.д.)*;

экономических терминов (*дотация, затраты, купля-продажа, бюджет, расход, доход, платеж, смета, статьи бюджета, расходная часть бюджета и т.д.);*

экономико-правовых терминов *(погашение кредита, секвестирование, права собственности, срок реализации товара, сертификат качества и т.д.);*

именной характер речи, выражающийся в высокой частотности глагольных существительных, которые часто обозначают опредмеченное действие:

погашение кредита - погасить кредит
решение вопроса - решить вопрос
использование кредита - использовать кредит
отгрузка товара - отгружать товар
отсрочка платежа - отсрочить платеж;

в высокой частотности отыменных предлогов и предложных сочетаний: *в адрес, в отношении к, в силу, в связи, в соответствии, в счет, в, ходе, в целях, по мере, по линии, по адресу, по истечении, по причине, при наличии, при содействии, при условии, применительно к, сообразно, согласно, соответственно (чему) и т.п.;*

развитие собственно канцелярских значений, связанных с переходом причастий в класс прилагательных и местоимений:

настоящие правила
настоящий договор
действующие расценки
надлежащие меры
надлежащее обращение
с ненадлежащим качеством
в установленном порядке;

стандартизация лексической сочетаемости (сужение значения слов объясняет ограничение лексической сочетаемости слов, появление так называемой регламентированной сочетаемости):

контроль обычно возлагается
сделка - заключается
платеж - производится
счет - выставляется (или оплачивается)
цена - устанавливается
право – предоставляется;

Позиции бывают конструктивными / неконструктивными; деятельность – успешной; необходимость – настоятельной; скидки – значительными; разногласия – существенными / несущественными и т.д.;

стандартизация синтаксических единиц (предложения, словосочетания), которые не составляются, а как формула воспроизводятся в тексте документа, закрепляющего соответствующую ситуацию социально-правовых отношений:

в установленном порядке; в соответствии с принятой договоренностью;

в порядке оказания технической помощи; в случае невыполнения долговых обязательств;
Договор вступает в силу со дня подписания;
Жалобы подаются в установленном законом порядке;
Поставка производится автотранспортом;

формально-логический принцип текстовой организации, выражающийся а дроблении основной темы на подтемы, рассматриваемые в пунктах и подпунктах, на которые графически дробится текст и которые обозначаются арабскими цифрами:

1. Предмет договора
1.1. Исполнитель берет на себя обязанности по снабжению заказчика центральным отоплением и водоснабжением.
1.2. Заказчик своевременно оплачивает предоставленные услуги;

отсутствие эмоциональности, узкий диапазон речевой экспрессии;

максимальная степень этикетных требований, выражающаяся в обилии этикетных знаков, этикетных текстов (поздравление, соболезнование, благодарность).

В зависимости от языка и традиций той либо другой страны, стиль официальной переписки может изменяться, но есть общие правила, определяемые интернациональной практикой и условностями.

Любой документ содержит несколько обязательных позиций:

обращение - показывает официальный и знатный титул адресата (к примеру, *Господин, Сэр, Ваше Превосходительство*);

комплимент - выражение вежливости, которым заканчивается письмо (напр., *С глубочайшим уважением, Искренне Ваш*);

подпись - удостоверяет данный документ;

дата - обязана включать день, месяц, год и место написания письма. Данные никогда не пишутся в сокращенном виде;

адрес - полная фамилия, титул и адрес помещаются или вверху, или внизу первой странички.

Также при оформлении официальной и деловой корреспонденции следует придерживаться неких общепринятых правил:

1. Служебные письма пишутся на чистом бланке или листе бумаги лишь на его лицевой стороне.
2. Писать длинные письма не принято, но если письмо больше одной странички, то в конце листа необходимо поставить «продолжение следует» («continued over»).
3. Любая страничка, не считая первой, нумеруется арабскими цифрами.
4. Письма печатаются на компьютере, ширина поля с левой стороны не менее 2 см, интервал - 2 либо 1,5.
5. В тексте не допускаются подчистки, исправления.
6. Письмо складывается текстом вовнутрь. Более принципиальные деловые письма лучше не сгибать, а посылать в огромных плотных конвертах.
7.Если посылается поздравительная открытка, следует помнить о том, что одну подпись принято ставить только на официальном поздравлении. Личная открытка обязана содержать хотя бы несколько строк.

Деловые письма имеют свои классификации.

По функциональному признаку деловые письма делятся на:

- требующие обязательного письма-ответа;
- не требующие такового.

По виду деловые письма могут строиться как:

- инициативные коммерческие письма (письмо-запрос, письмо-предложение, письмо-рекламация);
- письмо-просьба;
- письмо-приглашение;
- письмо-доказательство;
- письмо-извещение ;
- письмо-напоминание;
- письмо-предупреждение ;
- письмо-декларация (заявление);
- письмо-распоряжение;
- письмо-отказ;
- сопроводительное письмо;
- гарантийное письмо;
- информационное письмо.

По признаку адресата деловые письма делятся на:

- обыденные, то есть письма, которые направляются в один адрес;
- циркулярные - письма, которые направляются из одного источника в несколько адресов, как правило, подчиненных инстанций (организаций).

По форме отправления можно выделить, наряду с обычным почтовым отправлением:

- электронную почту,
- факсимильную связь,
- телетайпную и телеграфную связь.

При этом электронная и факсимильная связь употребляется для решения оперативных вопросов.

По структурным признакам деловые письма делятся на регламентированные и нерегламентированные.

Регламентированные письма составляются по определенному эталону (это касается не лишь обычных качеств содержания, но и формата бумаги, состава реквизитов и т.д.). Регламентированное письмо решает обычные вопросы регулярных экономико-правовых ситуаций и реализуется в виде обычных текстов либо текстов, составленных из обычных синтаксических конструкций.

К таковым обычным конструкциям относятся формулировки, указывающие:

а) на причину обращения:
В связи с неполучением счета-фактуры...
Ввиду задержки получения груза...
б) на ссылки:
Ссылаясь на Ваш запрос от...
Согласно протоколу о взаимных поставках ...

Регламентированные письма имеют четкую структуру, как правило, состоящую из двух частей: в первой, вводной части, излагаются предпосылки, указываются цели отправителя и приводятся ссылки, на основании которых делаются заявления, осуществляются речевые деяния, представляющие вторую, основную часть письма:

Просим прислать эталоны продуктов и прайс-лист…

Нерегламентированные письма представляют собой авторский текст, реализующийся в виде формально-логического либо этикетного текста. Он, как правило, включает элементы повествования (историю вопроса), этикетную рамку и обязательный элемент делового письма - речевое действие:

а) этикетные ритуалы: *благодарю, выражаю надежду,*;
б) сообщения: *сообщаем, ставим Вас в известность, извещаем, уведомляем и т.п.;*
в) доказательства: *подтверждаем;*
г) заявления: *заявляем, объявляем;*
д) требования, просьбы: *приказываю, постановляю, настаиваем, прошу, обращаемся к Вам с просьбой;*
е) обещания: *гарантируем, заверяем, обязуемся;*

ж) напоминания: *напоминаем;*
з) предложения: *предлагаем.*

Как видно из примеров, эти глаголы-перформативы употребляются в основном в форме 1-го лица единственного и множественного числа, реже - в форме 3-го лица единственного числа.

В отличие от регламентированных деловых писем нерегламентированные деловые письма не имеют твердой текстовой структуры, в них реже употребляются обычные фразы.

Но было бы ошибочно полагать, что язык нерегламентированных писем совсем не содержит частей стандартизации. Обычные словосочетания (определения, номенклатурные знаки*, устойчивые обороты) употребляются и в нерегламентированных письмах. К ним относятся инструктивные письма, письма-объяснения, рекомендации, письма-презентации, письма-объявления, предложение-представление.

Вообще же язык нерегламентированных писем различается от языка регламентированных писем включением значимого пласта общелитературной лексики, большей вариативностью синтаксических конструкций высказывания, т.е. большей свободой в реализации плана. Общими чертами языка регламентированной и нерегламентированной деловой корреспонденции являются официальность общения, тенденция к стандартизации речевых средств. Рвение сделать благоприятный фон общения описывает универсальность использования этикетных средств. Этикет делового письма - это не только этикетные формулы. Он начинается с адресования и включает весь содержательный аспект письма.

Деловая речь накопила большущее количество проверенных многолетней практикой речевых формул, шаблонов, идиом, знание которых помогает создавать новейшие деловые тексты. Формула «типовая ситуация - стандартизованная речевая манера» обусловливает внедрение обычных средств и помогает обеспечить ту степень точности, которая различает документ от другого текста. Стандартизация упрощает восприятие и обработку информации, содержащейся в документе. Официально-деловой стиль и те жанры, которыми он представлен в деловом общении, имеют ряд характерных черт, которые предполагают довольно высокий уровень лингвистической подготовки составителя документа.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Брагін Е.Р. Структурно-компонентний аналіз термінів кібернетики в англійській мові: Автореф. дис., канд. філол. наук / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2001.
E. R. Bragin. Structured Componential Analysis of Cybernetics Terms in English: Summary of A Thesis of a Candidate of Philological Sciences/ Donetsk National University.-Donetsk, 2001.
2. Веселов П.В. Аксиомы делового письма: культура общения и официальной переписки/ П.В. Веселов. – 4-е изд., перераб.- М.: Маркетинг, 1993. – С. 145.
V.M. Leichyk. Terminology and Terms' System // Scientific Technical Terminology: Collection of Scientific Papers. – Moscow, 2000. – Edition 2. – P. 54−55.
3. Єрмоленко С. Я. Синтаксис віршової мови / С. Я. Єрмоленко – К. : Наукова думка, 1969. – 96 с.
L.E. Matsko, O.M. Sydorenko, O.M. Matsko. Stylistics of Ukrainian Language. – Kyiv: VyshchaShkola, 2005. – 462 P.
4. Єрмоленко С. Я. Стилістика сучасної української літературної мови в контексті слов'янських стилістик // Мовознавство. — 1998. — № 2 — С. 25-36.
V. M. Ovcharenko. Concept Based, Semantic, Semiotic Term Integrity. Collection. Linguistic Issues of Scientific Technical Terminology. – Moscow: Nauka, 1970.
5. Лейчик В.М. Терминология и терминосистема// Научно-техническая терминология: Сб. науч. трудов. – М., 2000. – Выпуск 2. – С. 54−55.
A.A. Reformatskii. What is a Term and Terminology: Collection. Questions of Terminology. – Moscow, 1961. P. 47-51.
6. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови. – К.: Вища школа, 2005. – 462 с.
P.V. Veselov. Axioms of Business Correspondence: Standards of Communication and Official Correspondence/ P.V. Veselov. – 4th Edition.,revised. – Moscow: Marketing, 1993. –P. 145.
7. Овчаренко В.М. Концептуальная, семантическая, семиотическая целостность термина. Сб. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970.
S. Y. Yermolenko. Stylistics of Modern Ukrainian Literary Language in the Context of Slavic Stylistics // Movoznavstvo. - 1998. – No 2 – P. 25-36.
8. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология: Сб. Вопросы терминологии. – М., 1961. С. 47-51.
S. Y. Yermolenko. Syntax of Poetic Language / S. Y. Yermolenko – Kyiv, NaukovaDumka, 1969. – 96 P.

Syrotenko T. Linguistic aspect of business correspondence

Abstract. Legal aspect in official documents defines features and main characteristics o f business language and social use of the language. The language of business correspondence represents a periphery of the official style. Along with letters with a rigid structure today business letters with a flexible structure more and more go into practice of business communication, along with official letters unofficial papers are introduced (congratulatory, advertising), in which the correlation between expression and standard takes one or another direction.

Keywords*: features of business language, letters with a rigid and flexible structure, variety of styles, formatting of business documentation, substance of official paper.*

Хижняк М.Н.

Особенности развития темпоральных значений у английских глаголов вращения

Хижняк Марина Николаевна, аспирант,
Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина

Аннотация. В статье представлен анализ метафорических значений единиц, относящихся к группе глаголов вращательного движения в английском языке. Английские глаголы вращения могут употребляться не только в прямых, но и в переносных значениях для описания различных доменов. Чаще всего в терминах вращательного движения представлены абстрактные домены. В статье ставится задача рассмотреть темпоральные метафорические значения глаголов вращательного движения, которые репрезентируют метафору ВРАЩЕНИЕ ТЕЛА = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ в английском языке. Особое внимание уделяется выявлению зависимости между развитием метафорических значений у глаголов вращения и гибкостью семантических параметров вращения. Было установлено, что формирование метафоры ВРАЩЕНИЕ ТЕЛА = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ обусловлено гибкостью таких параметров, как СУБЪЕКТ, ОБЪЕКТ и СПОСОБ ДВИЖЕНИЯ. Глаголы вращения для описания времени часто комбинируются с другими частями речи (существительными, предлогами). Анализ метафорических употреблений глаголов вращения показал, что движение времени может оцениваться носителями английского языка как положительно, так и отрицательно.

Ключевые слова: *английский язык, глаголы вращательного движения, метафора, темпоральные значения.*

Актуальность статьи. На современном этапе развития лингвистики наблюдается повышенный интерес к когнитивному изучению метафор (Будаев 2009; Калугина 2012; Коляденко 2009; Лакофф 2004; Шепель 2010), который обусловлен тем, что метафоризация – это один из способов познания действительности через язык. Появляются также работы, в которых изучаются метафорические употребления языковых единиц в типологической перспективе (Голубкова 2007; Грунтова 2007; Рахилина 2007). Для нас интерес представляют неизученные типы метафорических употреблений глаголов вращательного движения в английском языке.

Цель статьи: выявление и анализ темпоральных метафорических значений английских глаголов вращательного движения (далее – ГВД).

Метафору мы рассматриваем, вслед за З. Ковечеш [7, с. 4], как когнитивную операцию, которая позволяет представить один концептуальный домен ($КД_{ЦЕЛЬ}$) в терминах другого домена ($КД_{ИСТОЧНИК}$), понятийная база которого сложилась на основе опыта.

Объект исследования составляют метафорические употребления глаголов вращения в английском языке, которые изучались на **предмет** репрезентации времени.

Материал для исследования (106 единиц, 85 метафорических употреблений) был отобран методом сплошной выборки из исторических, толковых словарей [3, 4, 6, 9] и других баз данных [4, 8].

ГВД представляют собой один из архаичных слоев английской лексической системы, который характеризуется продуктивностью развития производных значений, в том числе и метафорических. Анализ переносных значений английских ГВД позволил выявить продуктивные метафоры, в которых источником метафоризации является ВРАЩЕНИЕ, а целью – ИЗМЕНЕНИЕ, МЫШЛЕНИЕ, ОБЩЕНИЕ, ИГРА, ПУТЕШЕСТВИЕ, ЭМОЦИИ [1; 2]. Было также установлено, что ВРАЩЕНИЕ может являться источником метафоризации, когда целью становиться ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ.

Процесс формирования собственно темпоральных значений у глаголов вращения на основе метафор является неравномерным. Развитие темпоральных значений на протяжении древнеанглийского периода не обнаружено. Темпоральные значения формируются у ограниченного числа единиц в среднеанглийском периоде (≈ 0, 9 %) и новоанглийском (≈ 2, 8 %). Наиболее продуктивными в плане формирования темпоральных значений являются глаголы *roll, turn, wheel*: с.а "*The* ***tyme*** *of the tru* ***turnyde to end***", н.а "*I wait, and* ***Time*** *around me* ***wheels"*** [9].

На протяжении современного периода появляются устойчивые словосочетания с глаголами вращения (*Was there really any need to* ***spin*** *the whole process* ***out so long****?* [8]), что свидетельствует о: 1) расширении лексических значений ГВД; 2) увеличении разнообразия вербальных средств актуализации метафоры ВРАЩЕНИЕ ТЕЛА = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ; 3) росте актуальности метафоры ВРАЩЕНИЕ ТЕЛА = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ.

Метафора ВРАЩЕНИЕ ТЕЛА = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ основывается на сдвиге в пределах таких семантических параметров вращательного движения как СУБЪЕКТ, ОБЪЕКТ и СПОСОБ ДВИЖЕНИЯ.

В рамках параметра СУБЪЕКТ ВРАЩЕНИЯ наблюдается перенос "предмет, животное, человек → время, интервал":

The ***gates*** *… may slowly* ***wheel*** *back on their adamantine hinges* [9]. – *When* ***Years have wheeled …*** [9].

Основой метафоры ВРАЩЕНИЕ ТЕЛА = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ является ассоциация между вращательным движением предмета и поступательно-прогрессивным течением времени, которое соответствует циклической концепции: *Yet, as the* ***months had rolled on****, she had not forgotten him* (JY9 1048) [4]. Течение времени в соответствии с циклической концепцией чаще описывают ГВД в комбинации с темпоральными предлогам (*by, on*).

В рамках параметра ОБЪЕКТ ВРАЩЕНИЯ наблюдается перенос "предмет, животное, человек → темпоратив":

Spin him *round and send him flying Off to Hell* [9]. – *I went to university at Warwick and* ***spun out my time*** *there till I had a novel written* (ACN 220) [4].

Время как динамическая и исчисляемая сущность ассоциируется с вращением как движением в несколько оборотов. Так, английские глаголы вращения описывают множественность субъектов и объектов движения: *… as the* ***years roll by*** (BPF 1029), ***The***

months rolled by *…* (FBN 1272), *The* ***hours rolled*** *towards dawn and she sat alone …* (AD9 3910), *… she was* ***spinning out the last hours*** *of her life* (BP0 2627), *…* ***spinning out the minutes*** *until she would see him* (JY0 5054) [4]. Множественность временных промежутков приравнивается к повторяемости оборотов во время вращения.

В рамках параметра СПОСОБ ДВИЖЕНИЯ наблюдается перенос "непоступательное, вращательное движение → поступательное, прямолинейное движение", а перемещение по прямой линии характеризуется наличием начальной и конечной точек, начала и конца:

Jupiter ***turns round his own Axis*** *in ten hours* [9].

Being told when you have just ***turned fifty*** *that it's time you retired does rather hurt* (A0F 40) [4].

Такое представление о времени соответствует линейной концепции времени. Как показывает анализ метафорических значений ГВД и примеры их употребления, глаголы вращения функционируют в английском языке для описания начала и завершения времени какого-либо действия.

Метафорический перенос НАЧАЛО ВРАЩЕНИЯ = НАЧАЛО ДЕЙСТВИЯ формируется на основе ассоциации начала движения в пространстве и начала действия во времени. Начало во времени символически описывается как:

– засучение рукавов (*roll up your* ***sleeves*** "to **prepare** for hard work" – *... I will* ***roll my sleeves up*** *and start in* [9]);

– поворот за угол (*turn the* ***corner*** "if something or someone turns the corner, their situation **starts** to improve after a difficult period" – *I was really ill on Tuesday and Wednesday but I think* ***I've*** *finally* ***turned the corner*** [8]) или в каком-либо направлении, на что указывает предлог *to* (*turn to* "to **begin** to get busy" – *Come on, you guys!* ***Turn to!*** *Let's get to work. If* ***you people will turn to****, we can finish this work in no time at all* [8]);

– включение прибора поворотом ручки (*turn up the heat* "to **start** to work or play in a more determined and effective way" – *Nottingham* ***turned up the heat*** *in the second half and forced their opponents back onto the defensive* [8]);

– перелистывание страницы (*turn the* ***page*** "to **begin** to behave in a more positive way after a period of difficulties" – *There is no indication that Hollywood* ***is turning over a new leaf****, free of bloodstains* (K5F 520) [4]).

В основе развития метафорического переноса ЗАВЕРШЕНИЕ ВРАЩЕНИЯ = ЗАВЕРШЕНИЕ ВРЕМЕНИ ДЕЙСТВИЯ лежит ассоциация движения по кругу с прямолинейным движением, которое характеризируется направленностью, целью, то есть наличием конца движения. Завершение оборота в пространстве приравнивается ко временному пределу или к периоду, примыкающему к концу действия.

Завершение, окончание события во времени ассоциируется с:

– вращением и округлением предмета, приданием ему круглой формы (*round something out* "to **complete** or enhance something" – *They* ***rounded out the meal*** *with dessert* [8])*;*

– постепенным вращательным движением вниз (*wind down something* "to **end** or cause something to **end** gradually" – *Instead of* ***winding down****, investigations were being stepped up* [9]);

– поджатием пальцев (*turn up one's* ***toes*** "to die = **stop** living" – *When* ***I turn up my toes****, I want a big funeral with lots of flowers* [8]).

Глаголы, актуализирующие метафорический перенос ВРАЩЕНИЕ ТЕЛА = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ, сочетаются преимущественно с:

– существительными, обозначающими промежутки времени (*dusk, evening, hour, last night, minute, month, time, week, year – Your wedding photographs will keep the memories ... as the* ***years roll by*** (BPF 1029) [4]);

– глаголами с прогрессивным значением (*cooking, work, writing poetry – He gave up accounting and* ***turned*** *his hand* ***to writing poetry*** [8]);

– прилагательными и наречиями с терминальным значением (*eventually, finally, last, old, retired – Then* ***eventually*** *he* ***turned*** *so* ***old*** *he'd only one dog and then er he died down at the D. At a place called the Doonie* (G62 495) [4]).

Некоторые репрезентанты метафоры ВРАЩЕНИЕ ТЕЛА = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ представляют собой комбинации ГВД с наименованиями частей тела (*belly, hand, heads, mo, toes*) и названиями артефактов (*corner, leaf, page, sleeves*). Отметим, что идиоматические выражения, одним из компонентов которых является соматизм, чаще описывают конец, завершение какого-либо процесса (*turn* ***belly*** *up, turn up one's* ***toes*** "to die = **stop** living", *curl the* ***mo*** "to succeed brilliantly, to win = **achieve** the desired **aim** or **result**"), а начало деятельности, наоборот, репрезентируют артефактные идиомы (*turn the* ***page*** "to **begin** to behave in a more positive way after a period of difficulties", *roll up your* ***sleeves*** "to **prepare** for hard work", *turn the* ***corner*** "if something or someone turns the corner, their situation **starts** to improve after a difficult period").

Для ГВД, представляющих метафору ВРАЩЕНИЕ ТЕЛА = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ, характерно комбинирование с темпоральными (*by, on*) и дирекциональными (*down, into, off, out, towards, up*) предлогами, реже с предлогами, обозначающими причинно-следственные отношения (*for*).

Было установлено, что комбинации ГВД с темпоральными предлогами употребляются, в основном, для описания цикличного времени, а линейное время представляют сочетания ГВД с дирекциональными предлогами. Отметим недифференцированное употребление дирекциональных предлогов при репрезентации как начала (*roll one's sleeves* ***up*** "to prepare to get to work" – *Our local team need to* ***roll their sleeves up*** *and put a bit more effort into their football* [8]), так и завершения времени действия (*wind something* ***up*** "to conclude something" – *I have a few items of business to* ***wind up*** [8]).

Движение времени может оцениваться как положительно (*turn out all right* "to end satisfactorily" – *I hope everything* ***turns out all right***), так и отрицательно (*spin one's wheels* "to waste time; to remain in a neutral position, neither advancing nor falling back" – *I'm just* ***spinning my wheels*** *in this job* [8]).

В английском языке совершение оборота может ассоциироваться с завершением:

– жизни человека (*The cat was acting strangely for a while before she* ***turned belly up*** [8], т. е. 'умереть');

– работы прибора (*The computer… turned belly up right in the middle of an important job* [8], т. е. 'сломаться');

– дел, бизнеса (*He might be able simply to* ***wind the business down*** *to a size which becomes manageable again* [9], *The* ***business turned belly up*** *after only six months* [5], т. е. 'провалиться, прогореть');

– игры (*At the half-distance Le Nord looked like winning easily; but **he curled up** in the last few strides* [8], т. е. ‘проиграть’).

Реже совершение оборота приравнивается к успешному:

– началу нового жизненного этапа (***Turn the page** for a chance to win a skiing holiday* (CB8 803) [4], т. е. ‘изменить жизнь к лучшему’);

– завершению дела, игры (*There is not infrequent mention in the sporting columns of newspapers of **curl the mo** …* [9] т. е. ‘победить’).

Иногда прагматическую составляющую ситуации репрезентируют сопровождающие слова: I *hope everything **turns out all right**, Men who own hotels always **wind up in the breadline with holes in their socks*** [8].

Выводы. Английские ГВД часто употребляются в метафорических значениях, большинство из которых репрезентируют абстрактные домены, в частности ВРЕМЯ. Формирование метафоры ВРАЩЕНИЕ ТЕЛА = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ является возможным благодаря гибкости семантических параметров вращения СУБЪЕКТ, ОБЪЕКТ и СПОСОБ ДВИЖЕНИЯ.

Формирование темпоральных метафорических значений основывается на ассоциации вращения материальных предметов с движением времени в соответствии с циклической концепцией времени. Развитие же темпоральных значений, которые репрезентируют линейную концепцию времени, связано с отождествлением начала / завершение движения в пространстве и во времени.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Хижняк М.М. Абстрактивація значень англійських дієслів обертання на основі метафори / Хижняк М. М. // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2013. – № 59. – С. 92–98.

Hyzhnyak M.M. Abstraktyvatsiia znachen angliiskykh diesliv obertannia na osnovi metafory [Abstractivation of meanings of English rotation verbs based on metaphor] / Hyzhnyak M. M. // Nova filologiia. Zbirnyk naukovykh prats. – Zaporizhzhia : ZNU, 2013. – № 59. – P. 92–98.

2. Хижняк М.Н. Особенности развития метафорических значений у глаголов вращения в английском языке / Хижняк М.Н. // Science and Education a New Dimension : Philology, I (2). – 2013. – Issue: 11. – P. 96–100.

Hyzhnyak M.M. Osobennosti razvitiya metaforicheskikh znacheniy u glagolov vrashcheniya v angliyskom yazyke [Development peculiarities of English rotation verbs' metaphorical meanings] / Hyzhnyak M.M. // Science and Education a New Dimension : Philology, I (2). – 2013. – Issue: 11. – P. 96-100.

3. An Anglo-Saxon Dictionary, based on the manuscript collections of the late J. Bosworth [Electronic Resource] / [ed. T. Northcote Toller]. – Mode of access: http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/asd/index-A.html.

4. British National Corpus [Electronic Resource]. – Mode of access : http://www.natcorp.ox.ac.uk/

5. Cambridge Dictionaries Online [Electronic Resource]. – Mode of access : http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/

6. Hall C. J. R. A Concise Anglo−Saxon Dictionary / John R. Clark Hall. – University of Toronto Press, 1960. – 432 p.

7. Kovecses Z. Metaphor : A Practical Introduction / Zoltan Kovecses. – Oxford University Press, 2002. – 286 p.

8. The Free Dictionary [Electronic Resource]. – Mode of access : http://www.thefreedictionary.com/

9. The Oxford English Dictionary. – 2nd ed. – on CD-ROM, R. 3.1. – Oxford: OUP, 2004.

Hyzhnyak M.M. Development peculiarities of English rotation verbs' temporal meanings

Abstract. This article aims to investigate metaphorical meanings of English rotation verbs. English rotation verbs can be used not only in their direct meanings but in the figurative ones in order to represent different domains. It was stated that mostly abstract domains are represented in terms of rotation. This paper helps to reveal metaphor with source domain ROTATION and target domain MOVEMENT OF TIME, to define means of its representation in English. The focus is made on the dependence of the English rotation verbs' metaphorical meanings on the flexibility of some semantic parameters of rotation. The formation of the metaphor is based on the flexibility of such parameters as SUBJECT, OBJECT and MANNER. Rotation verbs often collocate with words of other parts of speech (nouns, prepositions) in order to describe the movement of time. Reference to the linguistic expressions of the temporal metaphor helps to ascertain that English native speakers estimate the movement of time both positively and negatively.

Keywords: *English, rotation verbs, metaphor, temporal meanings.*

Чаюк Т.А.

Концепт toy в сучасній британській дитячій художній літературі

Чаюк Тетяна Андріївна, аспірант кафедри англійської філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуто шляхи вербалізації концепту TOY (іграшка) в семантичному просторі текстів сучасної британської дитячої літератури. Виявлено ядерні і периферійні компоненти концепту TOY. Шляхом когнітивної інтерп ретації відповідних когнітивних ознак сформульовано основні твердження про концепт TOY в світобаченні англомовної дитини.

Ключові слова: *концепт, структура концепту, ядерні і пees1риферійні компоненти концепту, когнітивна інтерпретація, когнітивні ознаки концепту, твердження.*

Ключовою для сучасної філософії, психології і когнітивної лінгвістики є ідея образної основи процесів мислення. Висновок про те, що процес мислення не зводиться до оперування символами і вербальними структурами, а передбачає оперування образами предметів і дій, базується на дослідженнях багатьох вчених, починаючи з О.О. Потебні (це одне з найважливіших положень в його психолінгвістичній концепції), М.І. Жинкіна (теорія універсально-предметного кода), І.Н. Горєлова (концепція функціонального базису мовлення в онтогенезі). Для розуміння характеру процесу мислення важливий і цікавий матеріал дає насамперед вивчення мислення і мовлення в онтогенезі. Дослідженню цієї проблеми в такому аспекті присвятили свої роботи визнані українські та російські вчені О.М. Гвоздєв, І.Н. Горєлов, О.О. Лєонтьев, Ю.М. Караулов, О.М.Шахнаровіч, Н.М. Юрьєва, Т.М. Ушакова, О.С. Снітко, А. Ваганова та багато інших.

Дослідження даної проблеми виконується в межах когнітивної лінгвістики, основною одиницею якої виступають концепти – інформаційні структури свідомості, різносубстратні за способами формування та представлення знань про певні явища і об'єкти [7, с. 258]. Концепти складаються не тільки з поняттєвого, але і ціннісного та культурного компонентів, адже кожна людина, незалежно від віку, належить до певного мовного колективу – групи людей, які мають спільну мову і подібну систему цінностей: "В свідомості кожної мовної особистості існує модель ціннісної картини світу, в якій виділено найбільш значущі для окремої культури ціннісні орієнтири, сукупність яких і визначає певний тип культури, що підтримується і зберігається у мові представників цієї культури" [3, с. 5]. Виявлення структури та етнокультурної специфіки ціннісно-значущих концептів є перспективним напрямком сучасної лінгвістики.

Лінгвісти та психологи функціональної орієнтації вважають, що засвоєння дитиною мовних засобів і форм комунікації відбувається паралельно із засвоєнням концептуальних основ оточуючого світу та опануванням моделей соціально зумовленої поведінки. Вивчаючи структуру концепту в онтогенезі, можна прослідкувати, як дитина, опановуючи слова рідної мови, їх семантику, "засвоює й відповідне бачення світу, об'єктивоване в етнічно маркованому внутрішньому лексиконі представників певної культури", отримати певне уявлення про динаміку концепту [9, с. 76].

Метою дослідження є описати концепт TOY (іграшка), визначивши його основні компоненти у складі картини світу дитячої англомовної особистості.

Використання в якості матеріалу для дослідження текстів сучасної британської дитячої літератури видається доцільним з наступних причин. По-перше, тексти дитячої літератури – один із основних видів дискурсу, доступних дитині. По-друге, текст є фрагментом картини світу, проінтерпретованим суб'єктом [8, с. 240]. Художній текст – це суб'єктивний образ об'єктивного світу, індивідуальна опосередкована картина світу, виражена мовними засобами. Тобто текст є водночас і результатом мовленнєвої діяльності певної людини і категоризації нею світу, і засобом впливу на інших мовних особистостей – текст здатен змінити модель світу в свідомості реципієнта. Таким чином, аналіз змістового простору тексту дозволяє виділити і описати найбільш типові для представників цієї культури ціннісні домінанти і виявити їх особливості порівняно з існуючою системою загальнолюдських цінностей і оцінок.

Сучасні лінгвісти стверджують, що структура концепту "складається з концептуальних ознак, які утворюють різні концептуальні рівні" [10, с. 15]. Отже, шляхом виявлення концептуальних ознак, можна виявити компоненти структури концепту – складові його ядерної і периферійної частин: "Реконструкція структури концепту здійснюється шляхом виявлення усіх можливих ознак, що можуть бути об'єднані за загальною для них видовою або родовою асоціативною характеристикою" [5, с. 83].

В текстах британської дитячої літератури концепт **TOY** представлено насамперед лексемою **toy** а також, номінаціями на позначення різних ігрових предметів. Значення лексеми **toy** в різних словниках має незначні варіювання:

Thing to play with, especially for a child. An object for children to play with [2 , c.1357].

A plaything, usually for an infant or child; often an instrument used in a game [25].

An object, often a small representation of something familiar, as an animal or person, for children to play with; plaything [26].

Компонентний аналіз дефініційного значення лексеми **toy** дозволяє виділити наступні її семи: 1. іграшка – це будь-який предмет, з яким можна проводити певні маніпулятивні дії з метою розваги; 2. іграшка – це будь-який предмет, який можна використовувати у грі; 3. іграшка – це предмет для дитячої гри, розроблений спеціально, як маленька копія оточуючих дитину знайомих предметів світу людей, тварин і речей.

В ході дослідження було з'ясовано, що до ядра концепту TOY, представленого в британській літературі для дітей, входять три основних компоненти, яки збігаються за своїм значенням з дефініційними семами лексеми **toy**:

Перший компонент, що входить до складу **ядра концепту TOY**: **іграшка – це будь-який предмет, з яким можна проводити певні маніпулятивні дії з метою розваги.**

В тих випадках, коли іграшкою стає звичайний предмет, що існує в оточенні дитини, це реалізація скоріше просто маніпулятивної функції, найпростіша, перша форма гри дитини. Наприклад, маленький хлопчик перед тим, як заснути, просив дати йому іграшки, в тому числі круглий камінчик, який він знайшов і який приємно тримати і перебирати в руках: "And he wanted the fat round pebble he found on the beach one day." [13, с. 149]

Жадібне кроленя з казки "Tick-a-Tock, the Greedy Rabbit" знайшов якось три золотих монети. Вони були такі гарні, так блищали на сонці, їх так приємно було рахувати і роздивлятись, що кроленя почав мріяти про те, щоб мати багато таких монет:

"Tick-a-Tock found three gold pieces lying in the sunshine. They shone and glittered, and Tick-a-Tock thought they were very beautiful. "Now I am rich," he said, and he felt very proud. He took the gold pieces to his burrow and hid them there. Sometimes he took them out and counted them – one, two, three – three, two, one! And sometimes he counted them over and over again, until he came to the number one hundred and pretended he was very rich indeed." [12, с. 27]

Другий компонент, що входить **до складу ядра концепту TOY**: **іграшка – це будь-який предмет, який можна використовувати у грі.**

В процесі рольової гри завдяки використанню власне дитячої уяви, відбувається процес заміщення реального предмету ігровим. Ігровий предмет відповідає предмету оточуючого середовища, потрібному для даної вибраної гри. Наприклад, листя з дерев можуть заміщати гроші у грі про магазин або будь-якій іншій, де відображено торгівельно-грошові відносини, або використовуватися як еквівалент квитків на транспорт чи в кіно і т.п. у відповідних іграх. В рольовій грі повсякденні предмети мають знакову функцію і легко перетворюються в потрібні для гри. Таким чином підвіконня або стілець можуть стати королівським троном у грі дівчаток у принцес. У реальному плані маємо, наприклад, *window seat in the breakfast room*, у грі: "This is my throne," – said Ruth. My throne is made of shiny wood." А дерев'яний кухонний стілець перетворюється на золотий трон: *wooden chair in the kitchen – a royal throne made of gold* [13, с. 22].

Ще один цікавий приклад, коли дівчинка, що мала багато різних справжніх іграшок, коли її мати народила ще одну дитину, стала з задоволенням гратися старою подушкою, яка символізувала для неї маленьку дитину. Всі дії, які її мати виконувала з її братиком, вона в ігровій формі повторювала зі своєю іграшковою дитиною *Baby Pillow*. Інколи в доньки-матері разом з нею грала і її старша сестра, яка і веде розповідь:

"My sister Pippa is crackers. Mack was always buying her dolls when he was in work and we were rich. All the different Barbies, My Little Ponies, those big special dolls that walk and talk and wet, but Pippa's only ever wanted Baby Pillow. Baby Pillow got born when Mum had Hank. Pippa started carting this old pillow round with her, talking to it and rocking it as if it were a baby... If I'm feeling in a very good mood I help Pippa feed Baby Pillow with one of Hank's old bottles and we change his old nappy and bundle him up into an old nightie and then we tuck him up in the duck cot and tell him to go to sleep. I generally make him cry quite a bit first and Pippa has to keep rocking him and telling him stories." [22, с. 49]

Третій ядерний компонент концепту TOY: **іграшка – це предмет для дитячої гри, розроблений спеціально як маленька копія оточуючих дитину знайомих предметів світу людей, тварин і речей.** В текстах британської дитячої літератури він представлений досить широко. Так, у попередньому прикладі згадуються *Barbies, My Little Ponies, big special dolls that walk and talk and wet.* І подібних прикладів багато. Але на особливу увагу на наш погляд заслуговує випадок, коли йдеться про улюблену іграшку дитини. Ляльки і м'які іграшки – зображення людей і тварин – дійсно посідають особливе місце серед іграшок. Як правило, улюбленою іграшкою дитини стають саме або лялька (частіше для дівчат) або м'яка іграшка – ведмедик, зайченя, цуценя і т.п. Як зазначають дитячі психологи, улюблена іграшка має важливе значення для емоційного, психологічного та когнітивного розвитку дитини. На думку психолога В.С. Мухіної, завдяки волі та уяві дитини, улюблена іграшка поводиться виключно так, як це потрібно в даний момент її хазяїну. Вона розумна і слухняна. Вона лагідна і весела. Вона норовиста і вперта. Непоправна брехуха і нечепура. Разом зі своєю лялькою або ведмедиком дитина проживає всі події власного життя й життя інших людей у всіх емоційних проявах, доступних її розумінню. Улюблена м'яка іграшка заміщає ідеального друга, який все розуміє і не пам'ятає зла. Тому потреба мати таку іграшку виникає в усіх дітей – незалежно від статі. [4, с. 174-175]

Про особливе значення для дитини її улюбленої іграшки яскраво свідчить наступний приклад. Діти приїхали до літнього табору. знайомляться і представляють один одному свої улюблені іграшки:

"Just got to get something," said Giles, haring over to his bag.

He dug deep… and came out with a teddy bear. Giles's bear had a stitched nose stuck right up in the air and a sneery mouth.

"Old teddy, eh?" said Jake.

"He's not any old teddy, he's Sir Algernon Honeypot," said Giles.

"Well, settle down with his sirship, then," said Jake.

Biscuits was rootling about in his bag now.

"Biscuits! No more food, do you hear me?" said Jake.

"I'm just getting Dog Hog," said Biscuits.

"Who?" said Jake.

Biscuits produced a long browny-pink knitted creature with floppy limbs and a curly tail. Biscuits made it prance about his bed.

"We can't work out if he's a dog or a pig. My granny knitted him and she's not very great at knitting actually," said Biscuits.

Jake looked at me.

"Have you got your teddy, Tim?"

I just shook my head. I couldn't say a thing.

I got into bed and pulled the sheets over my head. My arms felt so *empty* without Walter. And no-one would have laughed at me or called me a baby for having a cuddly toy.

I wanted my Walter Bear *so* much.

I don't know when I went to sleep.

I kept waking up in the night. (Cliffhanger.34-35)

Лексеми *so* і *empty* виділено в тексті автором. Виділення курсивом впливає на зорове сприйняття тексту. Це один з елементів параграфеміки, що належить до невербальних засобів виділення важливого фрагменту

інформації. Подібне шрифтове виділення додає смислових відтінків через візуальне сприйняття. В даному випадку потрібно було донести до читача, що той хлопчик, якому батьки не дозволили взяти до табору його улюблену іграшку, почувається сумним і безпорадним (емоційний стан спустошеності передано відповідною лексемою *empty*) і дуже сильно сумує за своїм ведмедиком (демонстрація характерної в подібному випадку поведінки – *pulled the sheets over my head, couldn't say a thing, My arms felt so empty, I wanted my Walter Bear so much)* і не може без нього заснути (*I don't know when I went to sleep. I kept waking up in the night*.)

В процесі дослідження аналізу текстів британської дитячої літератури було з'ясовано, що для характеристики відносин дитини з її улюбленою іграшкою найчастіше використовуються такі лексеми як *hold tight, hug, cuddle, snuggle, warm* і подібні, що мають високий емоційний оцінний компонент у своєму значенні. В результаті компонентного аналізу вищезгаданих лексем нами було виділено наступні ключові семи: *hold in one's arms , close and lovingly, move closer, comfortable, warmth, affection*. На концептуальному рівні це означає наступне: положення у просторі – якомога ближче до об'єкта прихильності, задіяні почуття – любові, приязні, прихильності, відчуття – комфорту, тепла. Все разом це сприяє створенню почуття безпеки, захищеності, любові. Таким чином, спостерігається зв'язок концепту TOY саме у його складовій *улюблена іграшка* з концептами SAFETY, LOVE, HAPPINESS. Це концепти, що пов'язані насамперед з концептом MOTHER, адже саме мама – перша і найважливіша людина, від якої залежить дитина, її фізичний добробут та психоемоційний стан.

Для з'ясування периферійних оцінних складових концепту TOY в ході дослідження було використано метод когнітивної інтерпретації з подальшим узагальненням відповідних когнітивних ознак у вигляді "тверджень про концепт, установок свідомості, що випливають у даній культурі зі змісту концепту" [6, с. 202]. Екстралінгвістична інформація про зміст концепту представлена його інтерпретаційним полем. В результаті аналізу семантичного простору текстів британської дитячої літератури було виявлено цілу низку стереотипних тверджень, що відображають властиве дитячій картині світу уявлення про улюблену іграшку. Наступні твердження виконують функцію узагальнення когнітивних ознак концепту TOY і відповідають його периферійним складовим.

1. **Улюблена іграшка – замісник мами.** Той факт, що улюблена іграшка, особливо м'яка іграшка, пов'язана з образом матері засвідчують відомі дитячі психологи [1]. Діти подовгу бережуть якогось плюшевого звірка, щоб зберегти в собі щось від свого раннього дитинства, щось м'яке і лагідне на дотик, з чим вони перебували в тих же відносинах любові і ніжності, які пов'язували їх у свій час з ким-небудь із дорослих. Деякі діти сплять з такою іграшкою років до п'ятнадцяти [2, с. 186].

Наведемо найбільш цікавий, на наш погляд, приклад.

"One night, at midnight, Janeen had a nightmare and she called out for her mummy to make her feel better. Her mummy said, " Oooh, poor Janeen, I'll stay here beside you while you go back to sleep." She put all her toys around her like a nest, teddy by her feet and monkey by her head, and all the others tucked in by her arms and legs. Then she said, "Sleep well, Janeen." And when she had gone the toys whispered, "Sweet dreams." [13, с. 115]

Дитина прокидається через нічний жах і боїться засинати одна, вона кличе маму. Мама приходить, заспокоює дитину, якийсь час сидить біля неї, а потім іде, залишивши замість себе іграшки, якими вона обкладає дитину з усіх боків, створюючи свого роду захисний прошарок, що відділяє дитину від усіх негараздів та страхів. Такою захищеною зазвичай почувається дитина у колисці, особливо коли поряд знаходиться мати: *I'll stay here beside you*. Тут колисці відповідає лексема nest (спостерігається метафоричний перенос: пташенята в гнізді – дитина в колисці), а функцію матері у підтриманні безпеки дитини перебирають на себе іграшки, які в буквальному розумінні оточують дитину з усіх сторін – вжито лексеми з відповідною семантикою: *around, by her feet, by her head. tucked in by her arms and legs.*

2. **Улюблена іграшка – близький друг**, навіть за певних обставин найкращий або єдиний, якому можна довіритися і який не зрадить. Так, наприклад, улюблену іграшку дорослі можуть називати, а діти вважати, членом родини:

"That's Radish," said Mum. "Andrea's had her for years and years. She's a very important member of our family." [23, с. 9]

When my parents split up they didn't know what to do with me. My mum wanted me to go and live with her. My dad wanted me to go and live with him. I didn't want to go and live at my mum's new place or my dad's new place. I wanted to stay living in our *old* place, Mulberry Cottage, the three of us together. Four, counting my pet Sylvanian family spotted rabbit Radish. [23, с. 7]

3. **Улюблена іграшка – партнер дитини у всіх життєвих та ігрових проекціях.** Живий, справжній, наділений, з одного боку, власними життєвими проявами, а з іншого спільними з дитиною переживаннями**.** Висновок, зроблений на підставі аналізу семантичного простору текстів британської дитячої літератури, підтверджує думку відомого психолога Д. Віннікота про те, що улюблена іграшка здається дитині джерелом тепла, що має певну структуру, що рухається або вчиняє дії, які демонструють наявність у неї життєвої сили або своєї власної реальності [1].

Мовна репрезентація цього компоненту концепту – це, насамперед, прикметник *real*: "...Radish is real for me." [23, с. 10], дієслово *live*: "She lives in my pocket." [23, с. 8] та лексеми, що виражають активні дії або категорію стану, характерні для живих істот. Так, наприклад, іграшки можуть хотіти або не хотіти чогось, при цьому, як правило, їх бажання, висловлені дитиною від імені іграшки, повністю збігаються з почуттями і настроєм дитини: "What about the little purple teddy? He'd like to live in Lizzie's room. No, he wouldn't, said Jake. He'd hate it." [20, с. 23]

В цьому прикладі на обережне припущення дорослого, а саме, батька хлопця, про те, що один із улюблених іграшкових ведмедиків Джейка, можливо, захоче пожити в кімнаті Ліззі (це майбутня зведена сестра Джейка), дитина активно висловлює незгоду і негативні почуття іграшки, при цьому відбувається проекція його власних почуттів щодо майбутнього одруження батька і несприйняття нових членів родини.

Використана дорослим м'яка форма *would like* контрастує з категоричним висловленням дитини "No, he wouldn't", де модальне дієслово вжито у значенні активної незгоди і відмови виконати дію, посилене дієсловом, що виражає відповідне негативне почуття *would hate*.

Також, як видно з наведених нижче прикладів, улюбленим іграшкам може бути холодно, боляче, їх можна розбудити, вони мають улюблений одяг або їжу і т.п.

"Dad...snatched Walter and shoved him on top of my folded holiday clothes and slammed the case shut."Dad! Watch out! His legs are all twisted back – and his nose will get squashed! He wants me to make him a special nest in my T-shirts," I wailed." [18, с. 12]

"You can wake them up. She's a little chilly in that thin nightgown... That's... Alice's (Alice – ім'я ляльки) favourite outfit." [20, с. 49]

4. **Улюблена іграшка – джерело втіхи в скрутних обставинах.** Для дитини улюблена іграшка надає можливість проекції неприємних почуттів та вражень, від яких хочеться сховатися, захиститися. Так, в наступному прикладі, дитина не може слухати, як сваряться її батьки, в її свідомості відбувається перенос своїх переживань на іграшку, яка ніби то розділяє з дитиною її біль. Полегшуючи стан іграшки – в даному випадку дівчинка затуляє своєму іграшковому зайчику вушка, щоб та не чула, як сваряться батьки – дитина певною мірою допомагає собі пережити те неприємне, що з нею відбувається в реальності, зменшити негатив: " I snatched Radish back and put my hand gently over her ears. She can't stand to hear them arguing." [23, с. 8]

Наведемо декілька аналогічних прикладів:

"But this lady saw me fiddling about in my pocket and she got a glimpse of Radish. I like to hold her tight when I'm feeling funny." [23, с. 8]

"I didn't feel tough. I didn't feel safe. I needed to hug Walter Bear very hard when Dad drove us to the Adventure Centre. I didn't say anything. I hugged Walter even harder, sniffing in his sweet dusty smell." [19, с. 10-11]

I'd packed Walter Bear in my suitcase but I had to rush to my bedroom and get him out and have a quick nuzzle into his warm furry head. [18, с. 12]

I hid my face in Midnight's fur. [21, с. 45]

... he needed Elephant with his big flappy ears, in case he was lonely. [13, с. 149]

5. **Улюблена іграшка слугує своєрідним громовідводом**, дає можливість дитині вивільнити свої почуття, позбавитись негативних емоцій.

"I'll pay you back, Peter,"- growled Henry, thumping his teddy, Mr Kill, against the bedpost. "

"...when she was in a temper, she would throw her toys, and sometimes she would even kick them. " [16, с. 38]

"She threw him across the room to punish him. She threw him hard, to let him know how cross she was." [14, с. 79-80]

Як видно з наведених прикладів, діти дійсно знаходяться у емоційному стані гніву і роздратування: *be cross, be in a temper,* і звільнюються від негативних почуттів, зриваючись на своїх іграшках: *kick, throw, thump, punish throw hard.*

6. **Улюблена іграшка** може також виступати **частиною концепту Я**. Основою концепту **Я** є фрейм **being basically good** (ствердження "Я хороший"). Для дитини дуже важливим є усвідомлення того, що вона хороша, варта любові і що її люблять. Все, що вона робить поганого або неправильного, тобто такого, через що її можуть сварити, або, що найгірше, менше любити, робить не дитина, а її іграшка. Таким чином, улюблена іграшка дає дитині можливість перенести на неї якісь свої дії або певні вчинки, скоєні дитиною, але саме ті, що не заслуговують на схвалення с точки зору дотримання етичних норм поведінки, і залишити своє **Я** цілісним, неушкодженим, як і раніше, гідним поваги і любові з боку оточуючих.

"I didn't," said Mary Kate. "He kicked himself down there. He's naughty. He was hiding to make me hunt and hunt for him. Naughty Teddy!" [14, с. 79-80]

7. **Улюблена іграшка – важливий учасник ритуалу відходу дитини до сну**. Діти - відомі консерватори. Ритуали посідають важливе місце в їхньому житті. Дотримання певних ритуалів гарантує стабільність оточення і допомагає дитині підтримувати почуття безпеки і впевненості.

"How many toys go to bed with you? Don't leave anyone behind!" [13, с. 149]

"Go to sleep, Little Bear. Here is your teddy." [11, с. 74]

"One frosty night Sophie tucked her dolls and teddies into bed, and wriggled in beside them." [11, с. 24]

"I also had my own teddy. He's very little and a deep shade of navy blue. I call him Midnight. I can't go to sleep without him..." [21, с. 20]

"And when we were quiet at last and snuggled up to go to sleep it didn't matter that I didn't have Walter Bear. I had little Biscuits Tiger to cuddle instead." [19, с. 90]

"I know, thought Peter, I'll hide Mr Kill. Henry would never admit it, but he couldn't sleep without Mr Kill." Perfect Peter's Revenge. [15, с. 94]

"Mum said I couldn't get to sleep without Walter Bear." [19, с. 10-11]

Як видно з цих прикладів, всі діти беруть з собою до ліжка іграшки, а деякі діти не можуть навіть заснути без своєї улюбленої іграшки.

7.**Улюблена іграшка – ознака того, що дитина маленька.** Це положення сформульовано з точки зору дітей, які дуже добре усвідомлюють, що той факт, що ознакою маленької дитини є наявність улюбленої іграшки. У дорослих людей вже не може бути улюбленої іграшки. Якщо дорослі і граються в іграшки, то це називається інакше і відбувається у зовсім інший спосіб (див. наступний компонент концепту). Різниця між дорослими і дітьми проявляється в тому числі і в ставленні до іграшок. Отже, для того щоб подорослішати, треба відмовитись від улюбленої іграшки, а точніше, від того особливого до неї ставлення, яке притаманне дитині, навіть, своєрідних стосунків між дитиною та її улюбленою іграшкою, про існування яких свідчать наведені вище ствердження і приклади. Відповідно, діти, що хочуть здаватися дорослішими, протиставити себе світу дитинства і наблизитися до такого бажаного світу дорослих, можуть навіть висміювати своїх товаришів за традиційну дитячу поведінку з іграшками, що яскраво демонструють наступні приклади:

"Dolls' houses are for babies!" said Chloe. We're not playing baby doll games," said Chloe. "Come on then, Daisy, show me all your T-shirts." [21, с. 93]

I hid my face in Midnight's fur. "Oh look at little diddums with her teddy weddy," Chloe muttered. I wished Midnight was a real bear and could bite her. (Sleepovers. 45)

She doesn't even mind if people think her a *baby*. She had this little Troll doll with purple hair. Kelly made the little Troll 'talk' in a tiny voice. [19, с. 25]

"Well, pack it away, then! You don't want Biscuits to laugh at you, do you?" [19, с. 10-11]

Dad said I shouldn't take a teddy bear with me because the other kids might laugh at me. [18, с. 12]

Бачимо тут використання в мовленні дітей лексем, що характеризують приналежність до світу дитинства – таких, як *baby, play, game* – з іронією, яка є очевидною з контексту, елементів дитячого мовлення *diddums, teddy weddy,* знову ж таки, з метою осміювання, і в мовленні дорослих дієслів, що прямо висловлюють значення "висміювати, сміятися над": *people think her a baby, laugh at.*

8. **Іграшка – річ для колекціонування як предмет захоплення дорослих.** Діти усвідомлюють, що іграшками можуть цікавитись і дорослі. Звичайно, дорослі не граються іграшками, а просто збирають їх, володіють ними і т. п. І дітям, як правило, заборонено торкатися дорослих іграшок.

Так, наприклад, дівчинка на ім'я Ліззі з повісті Жаклін Уілсон знайомиться з бабусею нового чоловіка своєї мами, яка колекціонує ляльок: "These are collector's dolls," said Great-Gran. "They are not for children... She can look but she mustn't touch..." [20, с. 36-37], і яка дозволила дівчинці, в знак особливої прихильності, погратися з деякими ляльками зі своєї колекції [20, с. 42].

В іншому творі бабуся дівчинки Емілі колекціонує лялькові будинки, про що можна дізнатись з розмови дітей: "Dolls' houses are for babies!" said Chloe. "No, they're not. My gran collects dolls' houses and she's an old lady," said Emily. "I'm not really allowed to play with her dolls' houses though." [21, с. 93]

В результаті аналізу семантичного простору текстів британської дитячої літератури було виявлено, що до структури концепту TOY входять три ядерних компоненти, які відповідають дефініційному значенню поняття *іграшка* і вісім стереотипних тверджень, які виконують функцію узагальнення когнітивних ознак концепту TOY і відповідають його периферійним складовим. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що концепт TOY є ціннісно значущим в дитячій картині світу англомовної особистості.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED.)

1. Винникот Д. Игра и реальность. – М.: Институт Общегуманитарных исследований, 2002. –288 с.

Vinnikot D. Igra i realnost. [Game and Reality]— M.: Institut Obshchegumanitarnyh issledovanij, 2002.- 288 s.

2. Дольто Д. На стороне ребенка. – Екатеринбург.: ООО Рама Паблишинг, 2010. –717 с.

Dolto D. Na storone rebenka. [On the Side of the Child] – Ekaterinburg.: Ooo Rama Pablishing, 2010. –717 [3] s.

3. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты. Волгоград-Архангельск. 1996. С. 3-16.

Karasik V.I. Kulturnye dominanty v yazyke // Yazykovaya lichnost: kulturnye koncepty. [Cultural dominants in language / / Linguistic personality: cultural concepts.] Volgograd-Arxangelsk. 1996. s. 3-16.

4. Мухина В.С. Детская психология. – М.: ООО Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000 – 352с.

Muhina V.S. Detskaya psihologiya.[Child Psychology] – M.: OOO Aprel Press, ZAO Izd-vo EKSMO-Press, 2000 – 352 s.

5. Пименова М. В. Типология структурных элементов концептов внутреннего мира (на примере эмоциональных концептов) / Марина Владимировна Пименова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1(001). – С. 83–90.

Pimenova M. V. Tipologiya strukturnyh elementov konceptov vnutrennego mira (na primere emocionalnyh konceptov) [Typology of the structural elements of the inner world of concepts (for example, emotional concepts] / Marina Vladimirovna Pimenova // Voprosy kognitivnoj lingvistiki. – 2004. – № 1(001). – s. 83–90.

6. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 [6] с.

Popova Z. D., Sternin I. A. Kognitivnaya lingvistika [Cognitive Linguistics] / Zinaida Danilovna Popova, Iosif Abramovich Sternin. – M.: AST: Vostok – Zapad, 2007. – 314 [6] s.

7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

Selivanova O.O. Suchasna lingvistika: terminologichna enciklopediya. – Poltava: Dovkillya-K, 2006. – 716 s.

8. Серебрянников Б.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – Л.: Наука, 1988. – 216 с.

Serebryannikov B.A. Rol chelovecheskogo faktora v yazyke. Yazyk i kartina mira. [Role of the human factor in language. Language and the Picture of Language] –L.: Nauka, 1988. – 216 s.

9. Слухай Н. В. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні: [навчальний посібник] / Наталія Виталіївна Слухай, Олена Степанівна Снитко, Тетяна Пилипівна Вільчинська. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – 367 с.

Sluhaj N. V. Kognitologiya ta konceptologiya v lingvistichnomu visvitlenni: [navchalnij posibnik] [Cognitive and linguistic coverage in conceptology: [tutorial]]/ Nataliya Vitaliïvna Sluxaj, Olena Stepanivna Snitko, Tetyana Pilipivna Vilchinska. – K.: Vidavnicho-poligrafichnij centr "Kiïvskij universitet", 2011. – 367 s.

10. Стернин И. А. Может ли лингвист моделировать структуру концепта? / Иосиф Абрамович Стернин // Когнитивная семантика: Материалы Второй Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике / Отв. ред. Н. Н. Болдырев; Редкол.: Е. С. Кубрякова и др.: В 2 ч. – Ч. 2. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – С. 13–17.

Sternin I. A. Mozhet li lingvist modelirovat strukturu koncepta? [Can a linguist model the structure of the concept]/ Iosif Abramovich Sternin // Kognitivnaya semantika: Materialy Vtoroj Mezhdunarodnoj shkoly-seminara po kognitivnoj lingvistike [Cognitive semantics: Proceedings of the Second International Workshop on Cognitive Linguistics] / Otv. red. N. N. Boldyrev; redkol.: E. S. Kubryakova i dr.: v 2 ch. – ch. 2. – Tambov: Izd-vo Tamb. un-ta, 2000. – s. 13–17.

11. Adams G. A Year Full of Stories. 366 Stories and Poems. – London: Orion Children's Books, 1999. – 264 p.

12. Blyton E. The Rabbit's Whiskers and Other Stories. London, 1992. – 155 p.

13. Cooling W. Read Me A Story, Please. – London: Orion Children's Books, 2004. – 256 p.

14. Morgan H. The Mary Kate Storybook. – London: Faber Ltd, 2000. – 232 p.

15. Simon F. Perfect Peter's Revenge // Horrid Henry Rules the World. London: Orion Children's Books, 2007. – P.92-111.

16. 365 Stories And Rhymes for Girls. – UK: Parragon Books Ltd, 2007. – 384 p.

17. The Bedtime Book of 365 Nursery Rhymes. [NR] 1972.

18. Wilson J. Buried Alive. – London: A Young Gorgi Book, 1998. – 159 p.

19. Wilson J. Cliffhanger. – London: A Young Gorgi Book, 1995. – 90 p.

20. Wilson J. Lizzie Zipmouth. – London: A Young Gorgi Book, 2000. – 79 p.
21. Wilson J. Sleepovers. – London: A Young Gorgi Book, 2001. – 112 p.
22 Wilson J. The Bed and Breakfast Star. – London: A Young Gorgi Book, 1995. – 208 p.
23. Wilson J. The Suitcase Kid. – London: Gorgi Yearling Books, 1993. – 155 p.
24. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Ed. J. Growther. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 1430 p.
25 Encyclopedia Britannica [E. ресурс]: Режим доступу: http://www.britannica.com/EBchecked/topic/601284/toy
26 The Free Online Dictionary [E. ресурс]: Режим доступу: http://dictionary.reference.com/browse/toy?s=t

Chajuk T.A. The concept *toy* in the modern British literature for children

Abstract. The article deals with the ways of concept TOY representation in semantic area of modern British literature texts for children. Nuclear and peripheral components of concept TOY have been defined. By means of cognitive interpretation of proper cognitive attributes, the main statements of the concept TOY in British child's picture of the world have been formulated.

Keywords: *concept, structure of a concept, nuclear and peripheral components of a concept cognitive interpretation, cognitive attributes of a concept, statement.*

Чаюк Т.А. Концепт *toy* в современной британской детской литературе

Аннотация. В статье рассмотрены пути вербализации концепта TOY в семантическом пространстве текстов современной британской детской литературы. Выявлено ядерные и периферийные компоненты концепта MONEY. Путем когнитивной интерпретации соответствующих когнитивных признаков сформулированы основные утверждения о концепте TOY в картине мира англоговорящего ребенка.

Ключевые слова: *концепт, структура концепта, ядерные и периферийные компоненты концепта, когнитивная интерпретация, когнитивные признаки концепта, утверждение.*

Чернова Ю.В.

Спільні ознаки романів Маргарет Етвуд

Чернова Юлія Вікторівна, викладач
Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Анотація. Стаття аналізує спільні ознаки найвідоміших романів М.Етвуд на фоні історії канадської літератури як окремої традиції. Звертається увага на використання у романах епіграфів, прийому "роман у романі", образу нещасливої жінки як символу змін у сучасному канадському суспільстві, елементів квітів та негативного опису їжі.

Ключові слова:*канадська література, Маргарет Етвуд, "Леді-оракул", "Історія, розказана служницею", "Сліпий убивця", "Рік потопу".*

Вже більше ніж 30 років триває період творчості та натхнення канадської англомовної письменниці, поета, літературного критика, суспільного діяча та феміністки Маргарет Етвуд (народ. 1939). Письменниці, яка створила свій власний та неповторний стиль, яка створює надзвичайно глибокі сюжети та майстерно передає у своїх творах увесь багатогранний спектр людських емоцій та хвилювань; романістки, що займає провідне місце на світовій літературній площі і яка започаткувала нову епоху в світовій літературі, "епоху Маргарет Етвуд". Говорячи про канадську літературу взагалі, необхідно зазначити, що вона є відносно молодою як національна літературна традиція. Як зазначає М. Воронцова, національна літературна база Канади була відсутня до середини XX століття [3, с. 3]. Цей феномен має глибоке історичне коріння, адже Канада споконвіку вважалася залежною країною. Спочатку від французів, потім від англійців, кінець кінців від американців. В умовах всебічної експансії канадцям було вкрай важко створювати та розвивати власну економіку та культуру. Більш сильні та могутні країни, такі як Англія та США, розглядали Канаду як "чисте поле", яке можна засіяти власною культурою. Так, письменникам було заборонено друкувати свої твори у Канаді. Відбувалася глобальна американізація суспільства. Проте смілива когорта нових авторів, таких як Р. Дейвіс, М. Лоренс, Р. Райт та сама М. Етвуд, ставлять собі за мету не наслідувати, не копіювати, не запозичувати, а творити нове та довести, що культура Канади та її література зокрема має право на існування та визнання, оскільки є самобутньою, унікальною та неповторною.

Саме тому є очевидним, що література Канади не є достатньо та ґрунтовно дослідженою, зокрема на пострадянському просторі. Ще є прошарки, які складають білі плями у канадському літературознавстві, й один з них – романістика М. Етвуд, коло дослідників якої не є широким: С. Бєлов, М. Воронцова, О. Злобіна, В. Івашева, Є. Калмановський, Н. Овчаренко, Л. Романчук. Незважаючи на це романи М. Етвуд та її герої цікавлять читачів все більше і більше, оскільки проблеми, які вона висвітлює стають все більш актуальними у наш час: відношення до жінки, пошук людиною свого "я", низькі та знівельовані моральні цінності та ідеали, привиди з минулого, непорозуміння між людьми, яке руйнує їх життя, втрачені можливості, самоаналіз, руйнівна сила науково-технічного прогресу, екологічні катастрофи. Маючи свій неповторний стиль М.Етвуд створює на сторінках своїх романів яскраві персонажі, які часто мають "резонансні" риси.

Як будь-який зрілий та сформований стиль, манера письма Етвуд є легко впізнаною завдяки характерним спільним рисам, властивим кожному роману в певній мірі, і які можна назвати "візитною карткою" романістки. Для аналізу цих ознак було обрано чотири романи М. Етвуд: "Леді-оракул" ("Lady Oracle", 1976), "Історія, розказана служницею" ("Handmaid's Tail", 1985), "Сліпий убивця" ("The Blind Assassin", 2000), "Рік потопу" ("The Year of the Flood", 2009).

Передивляючись вищезгадані твори неможливо не помітити, що майже кожен з них розпочинається з епіграфу (а інколи з декількох). Епіграфи використовуються авторами зазвичай для того, щоб висловити чужу думку в іншому сенсі або контексті. З перших сторінок своїх романів М. Етвуд намагається надати читачу таку собі підказку, про що буде йти мова надалі, висловити своє авторське відношення до власного творіння. Так, роман "Історія, розказана служницею" починається з уривку з книги Буття: "И увидела Рахиль, что она не рождает детей Иакову, и позавидовала Рахиль сестре своей, и сказала Иакову: дай мне детей, а если не так, я умираю. Иаков разгневался на Рахиль и сказал: разве я Бог, Который не дал тебе плода чрева? Она сказала: вот служанка моя Валла; войди к ней; пусть она родит на колени мои, чтобы и я имела детей от нее. Бытие, 30:1 – 3" [8, с. 3]. Проводиться паралель між біблійним персонажем та головною героїнею "Історії, розказаною служницею", Фредовою, яка живе у республіці Галаад, державі майбутнього. В республіці панує напівфашистський тоталітарний режим, людські цінності повністю знівельовані, світ зруйнований, стан навколишнього середовища викликає жах, адже триває ядерна війна. Жінки використовуються лише для продовження роду, тому їх ретельно перевіряють, здорових направляють у якості служниць до військової верхівки, інших – в табори. Лише одна зі ста жінок може завагітніти, при цьому не має ніякої впевненості, що дитина народиться здоровою. І ось серед подібної жахливої патріархальної теократії Етвуд використовує біблійний персонаж, щоб підкреслити вражаючий контраст між тим, що було, і тим, що стало, та до чого прийшли люди.

Аналізуючи інший відомий роман М. Етвуд, "Сліпий убивця", треба зазначити, що в ньому письменниця також використовує декілька епіграфів. Авторство першого з них належить польському письменнику та журналісту Ришарду Капущинському: "Представьте: вот монарх Ага Мохаммед хан приказывает убить или ослепить жителей города Кермана – всех без исключения. Воины рьяно берутся за дело. Выстраивают горожан, взрослым рубят головы, детям выбивают

глаза…Затем вереница ослепленных детей покидает город. Одни скитаются по округе и, заблудившись в пустыне, умирают от жажды. Другие добираются до поселений…и поют песни об истреблении жителей Кермана" [9, с. 5]. Епіграфа, більш підходящого до назви, стилю та характеру твору навряд чи вдалося б знайти. Адже мова йде про дітей, осліплених жорстоким правителем, в той час, коли у самому романі діти також втрачали зір через тканння килимів: "Ковры ткали рабы – и всегда дети: лишь детские пальчики подходят для такой тонкой работы. Однако от непрерывного напряжения глаз дети к восьми-девяти глазам степли; их красота определяла цену ковров" [9, с. 31].

Остання робота М. Етвуд, роман "Рік потопу", починається з вірша, який увійшов у її "Книгу гімнів вертоградарів". Вперше письменниця використовує власний вірш як епіграф. Для читача зображується панорама екологічної катастрофи. Взагалі, проблема захисту навколишнього середовища є завжди актуальною та болісною для М. Етвуд, адже її батько був ентомологом, і разом з ним майбутня письменниця багато подорожувала по півночі Канади, що згодом відобразилося на її творчості та суспільних поглядах. М. Етвуд обурює безвідповідальне ставлення до природи, її остання робота "Рік потопу" - це заклик тим, хто не замислюється над станом нашої планети сьогодні, проте буде жаліти про це завтра. М. Етвуд як ніхто інший воліє зазирнути в майбутнє людства, це відбувається і в "Історії, розказаною служницею", і у "Році потопу". Романістка описує новий світ, світ де панує генна інженерія, світ, де не залишилося нічого справжнього та природнього. Лише невелика група вертоградарів намагається відновити втрачений баланс між людиною та природою. Вони тримають бджіл, вирощують квіти на даху багатоповерхівки, святкують свої власні свята, примушують дітей вчити напам'ять назви вимерлих тварин та закликають людей зберегти залишки природи для нащадків. За словами самої М. Етвуд, вона не копіювала образи вертоградарів з існуючих релігій, проте декілька їх богословських положень мають реальні прототипи [6, с. 503]. Подібна тематика ще раз доводить, що М. Етвуд – яскрава представниця своєї національної культури, адже як підкреслює Н. Овчаренко, проблема екології є характерною для англоканадської літератури останніх років [4, с. 64].

Неможливо не звернути увагу на те, що три з чотирьох аналізованих творів М. Етвуд мають ще один роман "усередині". У "Леді-оракул" це історія життя, яку розповідає безпосередньо сама головна героїня, а також любовний роман, який ця героїня пише, щоб заробити собі на життя. Крім того, Джоан стає авторкою книги "Леді-оракул", в якій публікуються її вірші, написані начебто у стані прострації, і тим самим героїня створює власний містичний культ. У романі "Сліпий убивця" перша сюжетна лінія – це розповідь Айріс, старшої з сестер Чейз, друга – фантастична історія про вигаданий світ Сакел-Норну, яку розповідає під час таємних побачень закоханий без імені. У "Році потопу" оповідання ведеться від імені двох героїнь, Тобі та Бренди, кожна з яких розповідає про трагедію "безводного потопу" згідно своїх спогадів. Такий прийом "роман у романі" М. Етвуд використовує, оскільки не задовольняється простим сюжетом, який є занадто "тьмяним" для неї. Хоча інколи це збиває читача з основної лінії, проте у той самий час дає можливість побачити одну подію з декількох сторін, проаналізувати її з різних точок зору та провести паралелі у кінці.

Героїні М. Етвуд – жінки, на долю яких випадає немало життєвих випробовувань. Як підкреслює М. Воронцова, в творчості М. Етвуд жінка є символом змін у канадському суспільстві [3, с. 5]. Життя жінки є повним непорозуміння, розтавань, болю та сліз. Письменниця використовує цікавий прийом, щоб акцентувати увагу на самотності героїнь: її персонажі постійно когось цитують або згадують, чи то матір, тітку, подругу, няню або главу релігійного угруповання. Когось, хто був у житті головної героїні, проте згодом зник назавжди. Так, героїня роману "Леді-оракул" Джоан увесь час згадує свою тітку Лу: "Прошлое изменить нельзя, говорила тетя Лу" [7, с. 9]; "Выпусти из банки одного червяка, и за ним сразу полезут остальные. Так говорила тетя Лу; у нее в запасе было множество полезных максим – и народных, и собственного изобретения" [7, с. 46]; "Когда я доросла до того, чтобы делать рождественские покупки, именно тетя Лу стала водить меня по магазинам. Однажды я объявила, что матери ничего дарить не собираюсь. "Но, моя милая, - сказала тетя Лу, - это будет удар по ее чувствам" [7, с. 86]. Тітка Лу – єдина з родичів та близьких Джоан, хто щиро про неї піклувався та цікавився її життям, тому героїня вкрай важко переносить смерть тітки Луїзи.

Героїня роману "Історія, розказана служницею" також постійно цитує людину з минулого життя, проте важко сказати, що цей персонаж був позитивним. Головна героїня певний час перебувала у "Червоній школі", де жінкам нав'язувалася думка, що вони – лише знаряддя для продовжування роду та тривала їх підготовка до роботи служницями у Командорів та інших лідерів військового режиму. В цій школі працювали охоронці жіночої статі, яких називали Тітками (контраст між родинними стосунками Джоан і тітки Лу та покори Фредової її Тіткам-охоронцям). Одну з них, тітку Лідію, цитує головна героїня: "Считай, что ты в армии, сказала Тетка Лидия" [8, с. 6]; "Сие не кара, но чествование, как говорила Тетка Лидия, которая обожала "или/или" [8, с. 7]; "Тетка Лидия говорила, что выступает за парадную дверь. Ваша служба почетна, говорила она" [8, с. 10]; "Если тебя не спрашивают, учила тетка Лидия, лучше рта не открывать. Ты представь себя на их месте, говорила она – стискивая, заламывая руки и нервно, с мольбой улыбаясь. Им ведь нелегко" [8, с. 12]. Тітка Лідія – резонансний персонаж, проте вона залишила певний слід у долі Фредової, оскільки була майже єдиною, з ким можна було поговорити на новому етапі життя, коли молода жінка втратила матір, чоловіка, доньку, а згодом і подругу.

Доречі, тема використання жінки як інструмент продовження роду фігурує й в романі "Рік потопу". Тобі, одна з головних героїнь, щоб заробити собі на життя після смерті батьків, намагається продавати власні яйцеклітини: "Когда деньги, вырученные за волосы, кончились, Тоби стала продавать свои яйцек-

летки на черном рынке. Молодые женщины могли заработать большие деньги, продавая яйцеклетки парам, которые либо не могли заплатить нужную взятку, либо действительно настолько никуда не годились, что ни один чиновник не продал бы им лицензию на родительство" [6, с. 42]. Відчутно, що М. Етвуд обурена принизливим ставленням до жінки у суспільстві (у цих двох романах – у суспільстві майбутнього, тому стає очевидним, що письменниця не бачить надії на позитивні зміни), де жінка може заробити собі на життя, лише продаючи своє тіло або його частини. До речі, Тобі припиняє продавати власні яйцеклітини, оскільки була інфікована: "Но этот трюк ей удался лишь дважды, потому что во второй раз гила, которой брали яйцеклетку, оказалась грязной. В то время торговцы яйцеклетками еще оплачивали лечение, если что-то шло не так; но все равно Тоби проболела месяц. Когда она попробовала сдать яйцеклетку в третий раз, ей сказали, что у нее были осложнения: теперь она не сможет сдавать яйцеклетки, и, кстати говоря, детей у нее тоже не будет" [6, с. 42]. Медицина як загроза здоров'ю жінки присутня і в попередньому романі М. Етвуд, "Леді-оракул", де героїню Джоан заради жарту ранили ігровою стрілою: "Оказалось, что у меня заражение крови – из-за стрелы: медсестра в пункте неотложной помощи пожалела антисептика" [7, с. 154].

Помітно, що героїні романів М. Етвуд починають згадувати тих, хто так чи інакше вплинув на них протягом складного життєвого шляху, з перших сторінок. Так, Айріс, головна героїня роману "Сліпий убивця", одразу повертається в думках до Ріні, яка була нянею дівчаток та водночас кухаркою-економкою, і згодом замінила Айріс та Лорі рідну мати: "Скажи, где болит, спрашивала она. Ну-ка перестань выть. Успокойся и покажи, где болит" [9, с. 11]; "Благодарите за малые деяния, говорила Рини" [9, с. 46]. Обидві оповідачки останнього з проаналізованих романів, "Рік потопу", постійно згадують Адама Першого (перший персонаж-чоловік, якого "дозволено" цитувати), лідера напівреліґійного суспільства вертоградарів, або когось з його прибічників: "Грифы – наши друзья, - учили когда-то вертоградари. – Они очищают землю" [6, с. 10]; "В любом случае время – не такая вещь, которая проходит мимо тебя, говорила Пилар; это море, в котором ты плаваешь" [6, с. 123]; "Адам Первый говорил, что музыка встроена в нас Богом; когда мы поем, мы уподобляемся птицам, но также и ангелам, потому что пение – форма хвалы, исходящая из больших глубин души, оно лучше слышно Богу, чем простая речь" [6, с. 154]. У житті кожної героїні М.Етвуд була людина, яка її підтримувала, співчувала та повчала. Нажаль, подібні персонажі залишилися у минулому через причини, часто трагічні та непідвласні героям. Зараз жінка повинна вирішувати свої проблеми самостійно, без допомого інших. Самотність, втрата та безвихідь червоною ниткою проходять крізь романи М. Етвуд.

Варто звернути увагу на відносини між головними героїнями та їх батьками. Характерним для стилю М. Етвуд є те, що вона зображує батьків людьми вкрай зайнятими та майже байдужими до життя своїх дочок. Так, Джейн з роману "Леді-оракул" постійно свариться з рідною матір'ю через власну зайву вагу. Їх спілкування зводиться до постійних сварок та докорів, адже мати відчуває, що дочка принципово не бажає змінюватися та виправдати сподівання сім'ї: "Я всегда звала ее "мама" и никак иначе, никаких "мамочек" и "мамуль". То есть я, должно быть, пыталась, но она это не приветствовала. Наши отношения очень рано стали напоминать производственные: она – менеджер, разработчик, рекламный агент; я – продукт. Думаю, больше всего ей хотелось от меня признательности. Чтобы я преуспевала и все знали, что это – благодаря ей" [7, с. 81]. Після того, як п'яна мати намагається вдарити Джоан ножем, героїня йде з дому. Такі ж холодні стосунки має вона і з батьком, який не приймає ніякої участі у вихованні дитини. І після смерті матері, яка отруювала життя їм обом, Джоан та батько, нажаль, не стали ближче, тому що було вже надто пізно, вони стають абсолютно чужими: "Отец не то чтобы тяготился мной, но и не уговаривал остаться. Мы всю жизнь были негласными конспираторами, но теперь, когда нужда хранить молчание отпала, не знали, о чем разговаривать друг с другом" [7, с. 234]. Навіть після своєї смерті мати не припиняє переслідувати Джоан та заподіювати їй страждання: "Образ матери, который я долгие годы таскала с собой, и который, подобно железному медальону, оттягивал мне шею, таков: она сидит перед туалетным столиком, красит ногти кроваво-красным лаком и тяжело вздыхает" [7, с. 82].

На такому ж самому психологічному елементі відчуженості та непорозуміння між рідними людьми базується роман "Сліпий убивця". Мати Айріс та Лори померла, коли дівчата були ще досить маленькими, проте вони не могли похвалитися довірливими стосунками з нею й до цього: "А потом я вспомнила Рини из нашего детства. Это она лечила наши порезы и царапины, перевязывала ранки. Мама отдыхала или где-то творила добрые дела, но Рини всегда была рядом" [9, с. 10]. Ситуація з батьком склалася ще гірше, його сестри інколи просто боялися та ніяковіли в його присутності. Норвал Чейз, повернувшись з війни калікою, втративши віру в Бога, страждаючи від нічних кошмарів та раптових приступів гніву, також не знав, як тримати себе з дочками: "Я не видела отца, но чувствовала – неуклюжее одноглазое чудовище, такое печальное. Я привыкла к этим звукам: от отца я не ждала ничего дурного, но все равно держалась с ним робко" [9, с. 90]; "Он редко с нами говорил – обычно утыкался в газету, а мы слишком трепетали, чтобы заговаривать первыми" [9, с. 109]. Лейбмотив творчості М. Етвуд – самотність та "емоційний холод "- знову проявляються на сторінках роману.

Ще один персонаж, молода дівчина Бренда з роману "Рік потопу", залишається покинутою матір'ю після викрадення її біологічного батька (якого Бренда майже не знає). Характерним є те, що героїня у своїх спогадах називає мати по імені, тобто Люцерною: "Так что хватит с меня беззаботной студенческой жизни. Мне придется покинуть академию Марты Грэм и отныне самой о себе заботиться. Быстрый пинок – и меня выбросили из гнезда. Правда, нельзя сказать, что Люцерна когда-нибудь обеспечивала мне что-нибудь, похожее на гнездо" [6, с. 346].

Як вже було зазначено вище, героїні М. Етвуд самотні. Протиріччя сюжетів письменниці полягає в тому, що зазвичай в житті жінок є декілька чоловіків, проте саме того єдиного вони втрачають. Наприклад, героїня "Леді-оракул" гостро відчуває, що її чоловік Артур стає віддалятися від неї після виходу в світ її книги (підкреслюється небажання чоловіка підтримати жінку на вершині її творчого розквіту). Навіть таємні стосунки з хлопцем на прізвисько Королівський Дикобраз не приносять більше бажаної втіхи та насолоди. Після "з'імітованої" смерті Джейн шалено сумує за Артуром і наважується надіслати йому листа. Проте чи зможе чоловік її зрозуміти та вибачити? Це залишається невідомим. Відчайдушний та необачний вчинок героїні практично руйнує її життя.

У романі "Історія, розказана служницею" головна героїня втрачає і чоловіка, і доньку. Командор, від кого вона повинна завагітніти, починає надавати їй знаки уваги, проте викликає до себе лише неприязнь. Згодом між Фредовою та Ніком, водієм Командора, спалахує щире почуття, проте знову читачу невідомо, чи зустрінуться герої знову, адже Нік виявляється членом підпільної організації. Він рятує Фредову, та чи зможе врятуватися сам…?

Варто підкреслити, що у романі "Сліпий убивця" головна героїня Айріс виходить заміж за нелюба Річарда, щоб врятувати батька та сестру від банкротства сімейної справи. Проте все життя її серце належить Алексу, чоловіку, який мусить приховуватися через ліві погляди (знову М. Етвуд вводить політику як руйнівний елемент відносин, вперше це відбувається у романі "Леді-оракул", де чоловік Джоан Артур приділяє своїй суспільній діяльності занадто багато уваги), і якого кінець кінців убивають на війні. Поступово Айріс втрачає і батька,і сестру; згодом помирають її чоловік та донька, онуку ж тримає на відстані сестра покійного чоловіка. Жахливою хвилею смертей та втрат пройшлася доля по життю Айріс.

З цікавого боку підходить М. Етвуд до зображення їжі у своїх романах. Авторка сміливо руйнує звичний стереотип, що місце жінки на кухні, адже її героїні – яскраві творчі особистості (Джоан з "Леді-оракул" та Айріс зі "Сліпого убивці" - письменниці). Наприклад, Джоан не вміє та не прагне навчитися готувати: "…Никакой овсяной каши, которую я ненавидела, а Артур боготворил, - комковатой, подгоревшей, из-за того, что я не слушала его советов и не пользовалась пароваркой…Годы завтраков, неумело приготовленных, неуютных, невозвратных…" [7, с. 10]; "Иногда на меня нападали угрызения совести, и я старалась приготовить Артуру что-то вкусное, но получалось, как правило, еще хуже, чем обычно" [7, с. 334]. В романі "Сліпий убивця" їжа взагалі викликає виключно негативні емоції: "Майра оставила мне свое фирменное пирожное, испеченное для праздничного чаепития, - кусок бурой замазки, политой шоколадной слякотью, - и пластиковую фляжку с этим ее кисловатым кофе" [9, с. 48]; " Не нравится мне этот пух на кофе. Похоже на крем для бриття. Глотаешь – и рот словно мылом набит" [9, с. 55]; "Я сидела на скамейке и грызла печенье. Огромное – с коровью лепешку, безвкусное, рассыпчатое и сальное, как теперь пекут, и конца ему не было видно" [9, с. 65]; "Я купила чай со льдом и старомодное глазированное пирожное, пенопластом заскрипевшее на зубах" [9, с. 95]. Подібні порівняння – це вираз протесту та заклик тим, хто ще сподівається запроторити жінку вдома.

Тьмяними та чорно-білими, незважаючи на "депресивний" стиль, твори М.Етвуд вважати неможливо, оскільки майже кожен з проаналізованих романів має яскраву вставку. Мова йде про елемент квітів, як дисонансний крик серед душевного болю героїнь. Примітно, що Фредова у романі "Історія, розказана служницею", вперше прийшовши у будинок Командора, помічає красивий сад, адже дружина Командора – завзята садівниця. Це викликає в неї болісні спогади про той час, коли жінка мала власну сім'ю та власний сад. Письменниця підкреслює, що у той час, як гинуть прості смертні, дружини військової еліти не мають більш важливих справ, ніж садівництво та в'язання: "Я выхожу черным ходом в сад, громадный и ухоженный: в центре газон, ива, плакучие сережки; по краям – цветочные бордюры, нарциссы вянут, тюльпаны раскрывают бутоны, разливают цвета" [8, с. 20]; "У многих Жен такие сады – есть чем командовать, за чем ухаживать, о чем заботиться. У меня когда-то был сад. Я помню запах перевернутой земли, пухлые луковицы в руках, налитые, сухой шорох семян под пальцами" [8, с. 20].

Дуже багато квітів "розбавляють" похмурі спогади Айріс у романі "Сліпий убивця": "Голубые цветы растворились во мгле, красные почернели, а белые сверкают, фосфоресцируют. Тюльпаны сбросили лепестки, и торчат только голые пестики – черные, похожие на хоботки, эротичные. Пионам почти конец: стоят неряшливые и поникшие, будто мокрые носовые платки; зато распустились лилии и флоксы. Жасмин осыпался, и трава под ним покрыта белым конфетти" [9, с. 77]; "Хризантемы на лужайке перед домом искрились сверкающими капельками; целая армия слизней дожевывала остатки листьев люпина" [9, с. 147]. Нарешті, безліч квітів як елемент надії у світі генної інженерії присутні у романі "Рік потопу": "Цветочные клумбы, задушенные чертополохом и лопухами….В зарослях молочая, астр и щавеля вздымаются неровные длинные бугры" [6, с. 10]; "Все вокруг пропитано благоуханием – высокий цветущий клевер, сныть, лаванда, майоран и лимонная мята, все самосевки" [6, с. 385].

Стиль Маргарет Етвуд – це часто короткі та незакінчені речення,проте які надовго врізаються в пам'ять. Як ніхто інший канадська письменниця зображає читачу його самого. Його біль та його щастя. Проте болю набагато більше у романах М. Етвуд, адже складна історія її батьківщини не могла не вплинути на її творчість та ідеї. Романи М. Етвуд – це блискуче поєднання глибоких сюжетів, резонансних персонажів та виразних мовних засобів. В кожному своєму творі письменниця намагається безжалісно розкрити найбільш характерні аспекти канадського суспільства (ставлення до жінки, проблема впливу американської культури, низькі цінності світу буржуазії, руйнівна сила науково-технічного прогресу, самоаналіз). А будь-яке суспільство складають прості люди, тому кожен читач на сторінках романів Етвуд може знайти щось актуальне саме для себе.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Балан Н.В. Хронотоп і його функція у розвитку сюжету в романі Маргарет Етвуд "Сліпий убивця"/ http://archive.nbuv.gov.ua/portal/…_/F1_doc.pdf

Balan N.V. Khronotop i yogo funktsiia u rozvytku siuzhetu v romani Margaret Etvud "Slipyi ubyvtsia" [Chronotope and its function in the plot development in "The Blind Assassin" by Margaret Etwood]/ http://archive.nbuv.gov.ua/portal/..._/F1_doc.pdf

2. Воронцова М.Ю. Маргарет Этвуд и проблема феминизма. – К., 2000.

Vorontsova M.Yu. Margaret Etvud i problema feminizma [Margaret Etwood and the problem of feminism]. – K., 2000.

3. Воронцова М.Ю. Своєрідність романістики Маргарет Етвуд: автореф. дис.. на здобуття наук. Ступеня канд. філ. наук: спец. 10.01.04 "Література зарубіжних країн"/Воронцова М.Ю. – Дніпропетровськ, 2005. – 27 с.

Svoieridnist romanistyky Margaret Etvud [Singularity of Maragret Etwood's novels]: avtoref.dys. na zdobuttia nauk.stupenia kand.fil.nauk: spets. 10.01.04 "Literatura zarubizhnykh krain"/Vorontsova M.Yu. – Dnipropetrovsk, 2005. – 27 s.

4. Овчаренко Н.Ф. Англоязычная проза Канады. – К.: Наукова думка, 1983. – 286 с.

Ovcharenko N.F. Angloiazychnaia proza Kanady [English prose of Canada]. – K.: Naukova dumka, 1983. – 286 s.

5. Романчук Л. Специфика изображения природы в романе М.Этвуд "Постижение"// "Проблемы литературоведения". - Х., 2007, окт. - с. 74-85.

Romanchuk L. Spetsyfika izobrazheniia prirody v romane Margaret Etvud "Postizhenie"[Singularity of nature image in "Surfacing" by Margaret Atwood]// "Problemy literaturovedeniia". - Kh., 2007, okt. - s. 74-85.

6. Этвуд М. Год потопа/Маргарет Этвуд; [пер. с англ. Т.Боровиковой]. – М.: Эксмо; СПб.: Домино, 2011. – 528 с.

Etvud M. God potopa [The Year of the Flood]/Margaret Etvud; [per. s angl. T.Borovikovoi]. – M.: Eksmo; SPb.: Domino, 2011. – 528 s.

7. Этвуд М. Мадам Оракул: роман/Маргарет Этвуд; [пер. с англ. М.Спивак]. – М.: Эксмо, 2010. – 448 с. – (Pocket book).

Etvud M. Madam Orakul: roman [Lady Oracle]/Margaret Etvud; [per. s angl. M. Spivak]. – M.: Eksmo, 2010. – 448 s. – (Pocket Book).

8. Этвуд М. Рассказ служанки/Маргарет Этвуд; [пер. с англ. А.Грызуновой]. – М.: Эксмо, 2006. – 256 с.

Etvud M. Rasskaz sluzhanki [The Handmaid's Tale]/Margaret Etvud; [per. s angl. A.Gryzunovoi]. – M.: Eksmo, 2006. – 256 s.

9. Этвуд М. Слепой убийца: роман/Маргарет Этвуд; [пер. с англ. В.Бернацкой]. – М.: Эксмо; СПб.: Домино, 2011. – 544 с.

Etvud M. Slepoi Ubiitsa [The Blind Assassin]: roman/Margaret Etvud; [per. s angl. V.Barnatskoi]. – M.: Eksmo; SPb.: Domino, 2011. – 544 s.

10. Atwood Margaret. "The Blind Assassin": a Novel: [роман]/ Margaret Atwood. – Anchor, 200. – 521 p.

11. Das Pauline. The Politics of Survival in the Novels of Margaret Atwood: Thesis Submitted to the Brarathiar University for the Award of the Degree of Doctor of Philosophy in English/Pauline Das. – Tamilnadu, India, 2009 – 249 p.

Chernova Yu.V. Common characteristics of Margaret Atwood's novels

Abstract. The article analyses common characteristics of the most famous novels by Margaret Atwood amidst the history of Canadian literature as a separate tradition. The attention is paid to the usage of epigraphs, the means "novel in the novel", the image of an unhappy woman as a symbol of changes in the modern Canadian society, flower elements and negative description of food.

Keywords: *Canadian literature, Margaret Atwood, "Lady Oracle", "The Handmaid's Tale", "The Blind Assassin", "The Year of the Flood".*

Чернова Ю.В. Общие характеристики романов Маргарет Этвуд

Аннотация. Статья анализирует общие характеристики самых известных романов Маргарет Этвуд на фоне развития канадской литературы как отдельной традиции. Внимание уделяется использованию в романах эпиграфов, приема "роман в романе", образа несчастливой женщины как символа перемен в современном канадском обществе, элементов цветов и отрицательного описания еды.

Ключевые слова: *канадская литература, Маргарет Этвуд, "Мадам Оракул", "Рассказ служанки", "Слепой убийца", "Год потопа".*

Швець О.В.

Еволюція поняття “номінативне речення” у лінгвістиці

Швець Олександр Віталійович, аспірант,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

Анотація. У статті проаналізовано дефініції поняття “номінативне речення”, сформульовані представниками системно-функціонального, структурно-семантичного, структурно-функціонального та лінгвокогнітивного підходів до вивчення синтаксису. Зроблено спробу синтезувати власне визначення.

Ключові слова: *номінативне речення, системно-функціональний підхід, структурно-семантичний підхід, структурно-функціональний підхід, лінгвокогнітивний підхід.*

У сучасному мовознавстві, незважаючи на значні теоретичні напрацювання у галузі синтаксису, дискусійною залишається проблема дефініції поняття “номінативне речення”, яке по-різному інтерпретувалося у різноманітних напрямах та школах.

Термін “номінативний”, який лежить в основі назви “номінативне речення”, походить від латинського “nominativus”, що слугує для позначення називного відмінка у латинській мові.

Вперше термін “номінативне речення” був вжитий на засіданні Паризького лінгвістичного товариства 11 червня 1904 року, де з доповіддю “Номінативне речення в індоєвропейських мовах” виступив Антуан Мейє. Він доповів про наявність номінативних речень у санскриті, старо-перській, грецькій, латинській та старослов’янській мовах. На тому ж засіданні учень Мейє, Робер Готіо виступив з доповіддю “Номінативне речення в фіно-угорських мовах”, в якій зазначив, що приклади вживання номінативних речень виявлено у російській мові та її діалектах [34, с. 25 – 26].

Згодом, у мемуарах Паризького лінгвістичного товариства за 1906 рік була опублікована стаття А. Мейє “Номінативне речення в індоєвропейських мовах”, в якій він відзначав, що номінативне речення не допускає наявності жодного дієслова, яким би воно не було, і полягає у відношеннях, встановлених між іменниками. Автор зазначав, що номінативне речення стверджує існування якогось факту, виділяючи номінативні речення та номінативні речення у чистому вигляді, якими на його думку були речення, що не містили дієслова в особовій формі. У цій статті він підкреслював, що, окрім семітських мов, у тогочасній російській мові наявні номінативні речення, дія яких відноситься до моменту мовлення [40, с. 1 – 20].

У наукових колах існує думка, що номінативному реченню було надано лінгвістичного статусу саме після публікації цієї статті і, що саме Мейє є основоположником теорії номінативного речення [37, с. 165], яку розвинули у своїх працях його учні Ж. Блох, Р. Готіо, Ж. Марузо, та Е. Бенвеніст, дотримуючись визначення свого наставника.

Упродовж тривалого часу номінативні речення не виокремлювали, і розглядали як неповні двоскладні, безособові тощо. В українській синтаксичній науці як односкладні речення їх вивчали В. Горяний [8], В. Брицин [5], З. Іваненко [13], А. Загнітко [11] та інші. Спеціальні розвідки, присвячені номінативним реченням в українській мові, належать перу І. Сушинської [30], І. Ходикіної [31], З. Коцюби [16], Г. Кузенко [17], З. Коржак [15] та інших.

У русистиці проблемі номінативного речення присвячені розділи окремих монографій О. Пєшковського [21], В. Бабайцевої [3], Н. Арутюнової [1], О. Бондарко [4], П. Леканта [18]; спеціальних праць О. Іванової [12], С. Кацнельсона [14], М. Лужковської [19], І. Попова [22], Л. Санжарова [24], О. Добриднєва [10]. Першими серед зарубіжних дослідників номінативне речення з односкладного виділили А. Мейє [40], Л. Єльмслев [37], Е. Бенвеніст [33].

Актуальність дослідження зумовлена зростаючим інтересом науковців до вивчення синтаксису номінативного речення, його структурно-семантичних, лінгво-когнітивних і функціональних особливостей, що передбачає уточнення дефініції поняття “номінативне речення” шляхом дослідження його еволюції.

Мета розвідки – виокремити та схарактеризувати існуючі визначення поняття “номінативне речення” в україністиці, русистиці і романо-германській філології та на підставі опрацювання теоретичного доробку науковців, сформулювати власну дефініцію поняття “номінативне речення”.

У різних словниках лінгвістичних термінів номінативне речення визначається як:

– одночленне речення, головний член якого виражається іменником (зрідка особовим займенником, числівником) у називному відмінку, субстантивованими словами або кількісно-іменним сполученням зі стрижневим словом у формі називного відмінка. Номінативні речення стверджують наявність, існування предмета чи явища в плані теперішнього часу чи безвідносно до часу [7, с. 156];

– односкладове речення, головний член якого позначає наявність, існування предмета чи явища у теперішньому або поза часовим виміром, виражений іменником, особовим займенником, субстантивованою частиною мови, що мають форму називного відмінка, а також кількісно-іменною сполукою, основне слово якої стоїть у називному відмінку [23, с. 137];

– речення, в якому немає дієслова або наявне дієслово “бути” [41, с. 1157];

– односкладове речення, в якому присудок виражається називним відмінком іменника або кількісно-іменним сполученням [2, с. 270].

В українській лінгвістиці перша спроба досліджень номінативних речень зроблена М. Сулимою в тридцятих роках XX століття, який не виділяв їх в окремий тип речень, а відзначав, що іменник у називному відмінку може утворити слово-назву, обминаючи дієслова, називаючи речі, явища тощо [26].

Аналіз теоретичних праць науковців з проблем структури, семантики і функціонування номінативних

речень у мові дозволило нам виокремити такі основні напрями їх вивчення: ***системно-функціональний, структурно-семантичний, структурно-функціональний та лінгвокогнітивний***.

Представники ***системно-функціонального*** напряму вивчають номінативне речення у системі мови та виявляють його функції в ній (М. Гревіс [36], А. Гусс [36], Л. Єльмслев [37], Е. Бенвеніст [33], О. Шахматов [32], О. Пєшковський [21], О. Мельничук [20], М. Чемерисов [6]). Вони розглядають номінативні речення як повні односкладові, що виражають наявність явищ або предметів у момент мовлення.

Французькі лінгвісти М. Гревіс та А. Гусс називають номінативним просте речення, в якому відсутнє дієслово в особовій формі чи складне речення, в якому наявне дієслово в особовій формі лише в підрядних підметових або додаткових реченнях. Вони не відносять до номінативних речення, присудок яких виражений інфінітивом. Деякі номінативні речення науковці називають оказіональними еліпсами, оскільки співрозмовник не повторює окремих елементів попередніх речень. Науковці відзначають, що такий тип речень більш притаманний розмовному стилю мовлення, хоча може вживатися і в писемному стилі. На їх думку, номінативні речення можуть бути поширеними [36, с. 122 – 123].

Автор праці "Проблеми загальної лінгвістики" (1966) Е. Бенвеніст зазначає, що номінативне речення містить іменний предикат і в ньому відсутнє дієслово або дієслово-зв'язка. Він також зауважує, що номінативне речення існуватиме лише у тому випадку, коли можлива дієслівна форма стоятиме у третій особі теперішнього часу дійсного способу. Наявність цього типу речень Е. Бенвеніст не обмежує лише якоюсь однією сім'єю або певними сім'ями мов, відзначаючи, що вони можуть мати місце в інших мовах [33, с. 151].

Як очевидно, представники французької лінгвістичної школи розширили розуміння номінативного речення А. Мейє, зазначивши, що вони можуть бути поширеними і мати місце в інших сім'ях та групах мов. Вони вважають, що номінативні речення властиві, в більшій мірі, розмовному стилю мовлення.

Представник російської лінгвістичної школи О. Шахматов серед номінативних іменних односкладних речень виділяє: односкладні безприсудково-підметові речення (іменні номінативні, кількісно-іменні, іменні ґенітивні, займенниково-ґенітивні, прийменниково-іменні) та односкладні присудково-безпідметові речення [32, с. 51].

Видатний лінгвіст О. Пєшковський об'єднує під назвою номінативні речення, всі ті, в яких, на його думку, іменник у називному відмінку може виступати присудком, і в яких за самою їх природою, не може бути ні підмета, ні дієслівного присудка. Головною їх рисою він вважає обов'язкову відсутність будь-яких специфічних придієслівних членів [21, с. 377].

Автори академічної "Граматики російської мови" відносять до номінативних речення, що утверджують наявність, існування предмета чи явища, названого головним членом речення, вираженого іменником у формі називного відмінка або кількісно-іменною сполукою слів, числівником або особовим займенником у формі називного відмінка [9, с. 85 – 86].

Отже, російські лінгвісти певною мірою дотримуються дефініції номінативного речення зробленого А. Мейє, визначаючи їх як такі, що не містять присудка, та поділяють на односкладні безприсудково-підметові і присудково-безпідметові речення.

Український лінгвіст О. Мельничук відносить номінативні речення до односкладних, в яких назва предмета чи явища відноситься до певного моменту мовлення. Науковець виділяє два типи таких речень: екзистенційні та називні, і вважає їх більш притаманними діалогічному і внутрішньому мовленню [20, с. 162].

М. Чемерисов наголошує, що "номінативні речення не бувають заперечними, вони не вживаються зі значенням минулого або майбутнього часу. Предикативність у номінативних реченнях виражається розповідною або окличною інтонацією" [6, с. 222].

Як очевидно, українські лінгвісти, акцентують увагу на односкладній структурі номінативних речень, їх часовій віднесеності і специфічній інтонації.

Отже, думки науковців, які належать до системно-функціонального напряму, відрізняються у плані використання номінативних речень у мовленні (французькі дослідники відносять їх до розмовного стилю, а українські – до діалогічного і внутрішнього мовлення), в той же час усі представники даного напряму відзначають їх односкладність. Окрім того, українські лінгвісти наголошують на специфічній інтонації цього типу речень.

Представники ***структурно-семантичного*** напряму (У. Леманн [39], В. Бабайцева [3], Н. Валгіна [25], І. Білодід [28]) вважають, що основою номінативного речення є іменник у називному відмінку або кількісно-іменна сполука слів, що утверджує буття предмета або явища, яка може бути ускладнена значенням вказівки емоційної оцінки волевиявлення (що відображено у дефініціях В. Бабайцевої [3], Н. Валгіної [25], І. Білодіда [28]).

Представники американської лінгвістичної школи не розглядають номінативних речень на матеріалі англійської мови, а зосереджують свою увагу на арабських та інших індоєвропейських мовах. Зокрема, американський лінгвіст У. Леманн [39] досліджує номінативні речення в індоєвропейських мовах, зазначаючи, що номінативні речення, в яких головний член виражений іменником, інколи з прикметником або часткою, складають один з найпростіших типів речень в цих мовах. Окрім іменника чи прикметника, предикат може бути виражений прислівником.

Дослідник вказує, що номінативні речення можна знайти майже в кожному діалекті індоєвропейських мов, де вони обмежені формальним використанням в прислів'ях і приказках у латинській мові і діалектах німецької, вони мають місце в епічній прозі та поезії старо-ірландської та грецької мов. У балто-слов'янських діалектах чисті (власне) номінативні речення є звичайним типом номінативного речення, навіть у тих випадках коли предикатом є прислівник або прислівниковий зворот. Однак таке використання номінативних речень більш поширене в сучасних діалектах (як російська), ніж у більш старих (як старос-

лов'янська), що вважається результатом фіно-угорського впливу.

У. Леманн відзначає, що зазвичай абсолютне номінативне речення складається з іменника, модифікованого дієприкметника у непрямому відмінку, що виступає еквівалентом присудка [39].

У. Леманн доповнив теорію номінативного речення А. Мейє, вказавши на наявність таких речень в епічній прозі та поезії індоєвропейських мов та їх формальне використання у фольклорі.

Засновник структурно-семантичного напряму в російській лінгвістиці В. Бабайцева відзначає, що серед науковців не існує єдиної думки стосовно значення і структури номінативних речень, хоча їх дослідженню приділяється значна увага. До основних граматичних ознак номінативних речень вона відносить: односкладову структуру і морфологічну природу головного члена; особливу констатуючу інтонацію, яка в залежності від семантики і функціонального призначення речення може бути розповідно-констатуючою і окличко-констатуючою; їх синтаксичне членування на непоширені і поширені [3, с. 114 – 116].

Н. Валгіна називає номінативними речення головний член яких виражений іменником або субстантивованою частиною мови у називному відмінку. Вона відзначає, що субстантивований член може також бути виражений словосполученням, але головне слово номінативного речення повинне вживатися у формі називного відмінка. На її думку, номінативні речення лексично обмежені використанням іменників, що утверджують наявність, існування явища чи предмета [25, с. 256].

Аналіз праць представників російської лінгвістичної школи свідчить про позитивні зрушення у плані збагачення теорії номінативного речення шляхом виокремлення їх граматичних ознак і особливої констатуючої інтонації.

Автори "Сучасної української літературної мови (Синтаксис)" за редакцією І. Білодіда відзначають, що "форма головного члена номінативних речень (називний відмінок) найлегше і прямо втілює в собі функцію номінації (називання), реалізується у відповідній номінативній, номінативно-вказівній, номінативно-оцінній чи номінативно-окличній інтонації, що й дозволяє передавати думку про буття, наявність предмета, явища, поняття, яке називається. Здебільшого такий предмет (явище, поняття) називається розгорнуто, у вигляді чіткої словесної фіксації властивих йому ознак" [28, с. 257]. При цьому слушно зауважують, що "номінативні речення є виключно іменними структурами. В їх складі можуть бути означення або додатки, що залежать від головного члена в називному відмінку. Проте в номінативному реченні не може бути обставин, бо їх наявність свідчила б про те, що речення містить у своєму складі значення дієслова-присудка. Певне слово в номінативному реченні може виступати у морфологічній формі, що є типовою для обставини. Проте його функція у відношенні до головного члена є атрибутивною, функцією неузгодженого означення, яке можна замінити узгодженням" [28, с. 258].

Українські дослідники у своїх визначеннях розширюють теорію номінативного речення, відзначаючи, що вони належать до виключно іменних структур, які вживаються лише у стверджувальній формі і не можуть мати обставин у своєму складі, а також володіють номінативною, номінативно-вказівною, номінативно-оцінною або номінативно-окличною інтонацією, за допомогою якої передається думка про буття, наявність предмета, явища, поняття, яке називається.

Вищезазначене свідчить про те, що представники структурно-семантичного напряму досліджують структурну та семантичну будову номінативних речень, розглядаючи їх як односкладні, основою яких є іменник в називному відмінку, кількісно-іменна словосполука або займенник, зазначаючи, що використання іменників обмежене тими, які стверджують наявність, буття предмета чи явища. Усі вони, окрім У. Леманна, відзначають особливу констатувальну інтонацію, властиву номінативним реченням.

Науковці, що належать до ***структурно-функціонального*** напряму (П. Лекант [18], О. Бондарко [4], А. Загнітко [11], З. Коцюба [16], З. Коржак [15]), на відміну від представників інших двох напрямів, зосередили свою увагу не лише на структурі номінативних речень, а й на їх функціонуванні у мовленні.

Зокрема російський мовознавець П. Лекант зазначає, що серед номінативних речень можна виділити "два структурних види – нерозчленовані і розчленовані" [18, с. 159]. При цьому він відзначає, що нерозчленовані номінативні речення представлені лише головним членом, словом або синтаксично неподільним словосполученням або поширені прислівними другорядними членами, що утворюють з головним членом єдине словосполучення. Додавши, що у розчленованих номінативних реченнях окрім головного члена структурним елементом є детермінуючий другорядний член. Поширюючі (прислівні) другорядні члени, що об'єднуються з головним членом або з детермінантом, він визначає як факультативний елемент структури [18, с. 160].

О. Бондарко дотримується думки, що дія в номінативному реченні може відноситися лише до моменту мовлення, оскільки у ньому відсутні специфічні засоби вказівки на часову віднесеність дії [4, с. 65].

Російські науковці відзначають, що номінативні речення можуть бути розчленованими і нерозчленованими, стверджувальними і відносяться лише до моменту мовлення.

Український лінгвіст А. Загнітко вважає основною граматичною ознакою номінативних речень їх односкладність та морфологічну природу головного члена, який може виражатися іменником у називному відмінку, кількісно-іменною словосполукою комплетивного плану або займенником. Розрізняє поширені та непоширені номінативні речення, відзначає, як суттєву ознаку їх констатувальну інтонацію [11, с. 207 – 208].

З. Коцюба розглядає номінативні речення як один із типів односкладного речення з єдиним вербально експлікованим ядровим центром, який не є ні підметом, ні присудком, а поєднує в собі їхні якості. Автор зазначає, що головний член номінативних речень містить двочленну думку, один елемент якої – поняття предмета, другий – абстраговане поняття буття цього предмета. Основним модальним значенням номінати-

вних речень вважає ствердження існування реального факту. Часову віднесеність номінативних речень визначає як абсолютну або відносну, додаючи, що у процесі комунікації номінативні речення реалізують функції завершеного монорематичного висловлювання [16, с. 5 – 6].

З. Коржак вважає, що "визначальною ознакою темпоральної характеризації номінативних одиниць є функціонування у них особливої часової форми – антропоцентричного теперішнього. Цей час завжди збігається з моментом спілкування, є константним значенням, не має парадигматичних протиставлень з іншими часовими планами і не потребує формальних показників. Від теперішнього присудкового теперішній антропоцентричний відрізняється тим, що до позначення вияву ознаки у часі він не має безпосереднього відношення, а локалізує у часі нерозчленовану предметну ситуацію, вказує, що ця предметна ситуація відображається у свідомості мовця" [15, с. 7].

Як очевидно, українські лінгвісти відзначають односкладність номінативних речень, морфологічну природу головного члена, який поєднує у собі функції підмета і присудка, а часова віднесеність співпадає з часом спілкування.

Представники структурно-функціонального напряму зосереджують свою увагу на функціонуванні номінативних речень у мовленні, розглядаючи також їх структуру. Вони збагатили теорію синтаксису простого речення твердженням, що номінативні речення бувають розчленованими та нерозчленованими, що дія в них може відноситися лише до моменту мовлення – антропоцентричного теперішнього, а головний член є засобом вираження двочленності речення.

Сучасний етап розвитку лінгвістики відзначається дослідженням функціонування мови як різновиду когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища, що уможливило появу ***лінгвокогнітивного напряму*** у вивченні синтаксису. Він спрямований на вивчення загально лінгвістичних (релевантний для будь-якої мови, якою здійснюється процес комунікації) і національно-детермінованих компонентів (актуальний для мовлення певної національної спільноти, оскільки виражає її національну специфіку).

Поштовхом до виникнення лінгвокогнітивного напряму стали наукові праці Н. Хомського, в яких він висловив думку про вроджений характер здатності людини спілкуватися певною мовою та ввів поняття "генеративної граматики", згідно з якою за допомогою скінченного набору граматичних правил і понять особистість здатна створити необмежену кількість речень, зокрема речення, ніким досі не висловлені. Таку здатність він вважав природженою частиною генетичної програми людини, яка, не усвідомлюючи цих структурних принципів, може створювати мовленнєві конструкції різних типів [35].

У руслі даного напряму французька дослідниця Ф. Лефьовр визначає номінативне речення як синтаксичну структуру, яка висловлює судження, вигук, запитання, вимогу, утворену шляхом поєднання бездієслівного предиката й імпліцитного підмета, розглядаючи його на матеріалі французької мови. Вона відзначає, що номінативне речення, завдяки контекстуальному оточенню, може мати ознаки категорії особи, часу, виду і способу. За даними дослідження Ф. Лефьовр встановила, що номінативні структури властиві, перш за все, писемному стилю мовлення і спричинені бажанням економії мовних засобів вираження думки. Далі науковець відзначає, що номінативні речення можуть бути простими і поширеними за допомогою детермінантів. На відміну від інших дослідників Ф. Лефьовр доводить, що вони можуть бути заперечними [38, с. 47 – 48].

Опрацювання теоретичного доробку представників різних напрямів вивчення номінативного речення дозволяє зробити висновок, що теорію номінативного речення започаткував французький дослідник А. Мейє, а його співвітчизники розвинули її, вказавши на можливість розширення структури номінативних речень, їх наявність в інших сім'ях та групах мов у розмовному та писемному стилях мовлення.

Представники російської лінгвістичної школи вивчали номінативні речення як односкладові, структура яких може бути поширена детермінантами, окрім обставин, а лексичне наповнення обмежене тими іменниками, які стверджують наявність, буття предмета чи явища.

Українські лінгвісти зосередили свою увагу як на структурі, так і на функціях номінативного речення, встановивши, що їх інтонація є констатуючою та виділивши різні типи цих речень.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що номінативні речення – це речення, головний член яких може бути виражений іменником у формі називного відмінка, особовим займенником, кількісно-іменним словосполученням, субстантивованою частиною мови, числівником, що констатує буття предмета чи явища у теперішньому часі. Номінативні речення можуть бути непоширеними та поширеними, до їх складу можуть входити означення та додатки.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у поліпарадигмальному вивченні номінативних речень на матеріалі різноструктурних мов.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Арутюнова Н. Д. Русское предложение. Бытийный тип / Н. Д. Арутюнова, Е. Н. Ширяев. – М.: Русский язык, 1983. – 198 с.

Arutyunova N. D. Russkoye predlozheniye. Bytiynyy tip [Russian sentence. Existential type] / N. D. Arutyunova, Ye. N. Shiryayev. – M.: Russkiy yazyk, 1983. – 198 s.

2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.

Akhmanova O. S. Slovar' lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms] / Ol'ga Sergeyevna Akhmanova. – M.: Sovetskaya entsiklopediya, 1969. – 608 s.

3. Бабайцева В. В. Односоставные предложения в современном русском языке / Вера Васильевна Бабайцева. – М.: Просвещение, 1968. – 160 с.

Babaytseva V. V. Odnosostavnyye predlozheniya v sovremennom russkom yazyke [Mononuclear sentences in modern Russian] / Vera Vasil'yevna Babaytseva. – M.: Prosveshcheniye, 1968. – 160 s.

4. Бондарко А. В. Функциональная грамматика / Александр Владимирович Бондарко. – Л.: Наука, 1984. – 136 с.
Bondarko A. V. Funktsional'naya grammatika [Functional Grammar] / Aleksander Vladimirovich Bondarko. – L.: Nauka, 1984. – 136 s.
5. Брицин В. М. Односкладні речення в українській мові: до питання методології їхнього дослідження / В. М. Брицин // Мовознавство. 2001. – № 3. – С. 81–87.
Brytsyn V. M. Odnoskladni rechennya v ukrayins'kiy movi: do pytannya metodolohiyi yikhn'oho doslidzhennya [Mononuclear sentences in Ukrainian language: to the question of methodology of their study] / V. M. Brytsyn // Movoznavstvo. 2001. – № 3. – S. 81–87.
6. Волох О. Т Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис / Волох О. Т, Чемерисов М. Т., Чернов Є. І. – К.: Вища школа, 1989. – 335 с.
Volokh O. T Suchasna ukrayins'ka literaturna mova: Morfolohiya. Syntaksys [Contemporary Ukrainian Literary Language: Morphology. Syntax] / Volokh O. T, Chemerisov M. T., Chernov YE. I. – K.: Vyshcha shkola, 1989. – 335 s.
7. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
Hanych D. I. Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Glossary of linguistic terms] / D. I. Hanych, I. S. Oliynyk. – K.: Vyshcha shkola, 1985. – 360 s.
8. Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень / Валентин Давидович Горяний. – К., 1984. – 128 с.
Horyanyy V. D. Syntaksys odnoskladnykh rechen' [The syntax of mononuclear sentences] / Valentyn Davydovych Horyanyy. – K., 1984. – 128 s.
9. Грамматика русского языка. Синтаксис [под. ред. В. В. Виноградова, Е. С. Истриной]. – М.: АН СССР, 1960. – Т. II. Ч. 1 – 701 с.
Grammatika russkogo yazyka. Sintaksis [The grammar of Russian language. Syntax] [pod. red. V. V. Vinogradova, Ye. S. Istrinoy]. – M.: AN SSSR, 1960. – T. II. CH. I – 701 s.
10. Добрыднева Е. А. Актуальные проблемы односоставных предложений (опыт лекции) / Е. А. Добрыднева // Русский литературный язык: номинация, предикация, экспрессия: [Межвуз. сб. науч. тр.] / Отв. ред. В. В. Леденева. – М.: МАНПО, 2002. – С. 164–170.
Dobrydneva Ye. A. Aktual'nyye problemy odnosostavnykh predlozheniy (opyt lektsii) [The topical problems of mononuclear sentences (experience of lectures)] / Ye. A. Dobrydneva // Russkiy literaturnyy yazyk: nominatsiya, predikatsiya, ekspressiya: [Mezhvuz. sb. nauch. tr.] / Otv. red. V. V. Ledeneva. – M.: MANPO, 2002. – S. 164–170.
11. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
Zahnitko A. P. Teoretychna hramatyka ukrayins'koyi movy: Syntaksys [Theoretical grammar of the Ukrainian language: Syntax] / Anatoliy Panasovych Zahnitko. – Donets'k: DonNU, 2001. – 662 s.
12. Иванова Е. Ю. О перцептивности номинативных предложений / Е. Ю. Иванова // Вопросы языкознания, 2004. №1. – С. 107–117.
Ivanova Ye. Yu. O pertseptivnosti nominativnykh predlozheniy [About perceptivity of nominative sentences] / Ye. Yu. Ivanova // Voprosy yazykoznaniya, 2004. №1. – S. 107–117.
13. Іваненко З. І. Односкладні речення як синонімічні паралелі двоскладних / З. І. Іваненко // УМЛШ, 1985. – №8. – С. 30–37.
Ivanenko Z. I. Odnoskladni rechennya yak synonimichni paraleli dvoskladnykh [Mononuclear sentences as synonymic parallels of two-member sentences] / Z. I. Ivanenko // UMLSH, 1985. – №8. – S. 30–37.
14. Кацнельсон С. Д. К генезису номинативного предложения / Соломон Давидович Кацнельсон. – Л., 1936. – 110 с.
Katsnel'son S. D. K genezisu nominativnogo predlozheniya [To the genesis of the nominative sentence] / Solomon Davidovich Katsnel'son. – L., 1936. – 110 s.
15. Коржак З. З. Вираження експресивності номінативних речень (на матеріалі сучасних українських художніх текстів): автореф. дис. … канд. філ. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / З. З. Коржак. – Івано-Франківськ, 2007. – 22 с.
Korzhak Z. Z. Vyrazhennya ekspresyvnosti nominatyvnykh rechen' (na materiali suchasnykh ukrayins'kykh khudozhnikh tekstiv) [The Revealing of the Nominative Sentences Expressivity (on the material of the modern Ukrainian fiction texts)]: avtoref. dys. ... kand. fil. nauk: spets. 10.02.01 "Ukrayins'ka mova" / Z. Z. Korzhak. – Ivano-Frankivs'k, 2007. – 22 s.
16. Коцюба З. Г. Експресивність номінативних речень як перекладознавча проблема (на матеріалі англійської та української мов): автореф. дис. … канд. філ. наук: спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / З. Г. Коцюба. – Київ, 2001. – 16 с.
Kotsyuba Z. H. Ekspresyvnist' nominatyvnykh rechen' yak perekladoznavcha problema (na materiali anhliys'koyi ta ukrayins'koyi mov) [Expressiveness of nominal sentences as a problem of Translation Studies (based on the English and Ukrainian languages)]: avtoref. dys. ... kand. fil. nauk: spets. 10.02.16 "Perekladoznavstvo" / Z. H. Kotsyuba. – Kyyiv, 2001. – 16 s.
17. Кузенко Г. М. Номінативні перформативні речення з емотивним значенням / Г. М. Кузенко // Наукові записки: спеціальний випуск. – 2001. – Т. 19. – С. 42–45.
Kuzenko H. M. Nominatyvni performatyvni rechennya z emotyvnym znachennyam [Nominative performative sentences with emotive meaning] / H. M. Kuzenko // Naukovi zapysky: spetsial'nyy vypusk. – 2001. – T. 19. – S. 42–45.
18. Лекант П. А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке / Павел Александрович Лекант. – М.: Высшая школа, 2004. – 247 с.
Lekant P. A. Syntaksys prostoho predlozhenyya v sovremennom russkom yazyke [The syntax of the simple sentence in modern Russian] / Pavel Aleksandrovych Lekant. – M.: Vysshaya shkola, 2004. – 247 s.
19. Лужковская М. Ф. Цепочки номинативных предложений в современном русском литературном языке (на материале очерков): автореф. дисс.... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 "Русский язык" / М. Ф. Лужковская. – Л., 1987. – 16 с.
Luzhkovskaya M. F. Tsepochky nomynatyvnykh predlozhenyy v sovremennom russkom lyteraturnom yazyke (na materyale ocherkov) [Chains of nominative sentences in modern literary Russian (based on essays)]: avtoref. dyss.... kand. fylol. nauk: spets. 10.02.01 "Russkyy yazyk" / M. F. Luzhkovskaya. – L., 1987. – 16 s.
20. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / Олександр Савич Мельничук. – К.: Наукова думка, 1966. – 324 с.
Mel'nychuk O. S. Rozvytok struktury slov'yans'koho rechennya [The development of the Slavic sentence's structure] / Oleksandr Savych Mel'nychuk.– K.: Naukova dumka, 1966. – 324 s.
21. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / Александр Матвеевич Пешковский. – [8-е изд., доп.]. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 544 с.
Peshkovskyy A. M. Russkyy syntaksys v nauchnom osveshchenyy [Russian syntax in scientific light] / Aleksandr Matveevych Peshkovskyy. – [8-e yzd., dop.]. – M.: Yazyky slavyanskoy kul'tury, 2001. – 544 s.
22. Попова И. А. О двусоставности номинативных предложений / И. А. Попова // Исследования по современному русскому языку: [Сб. ст., посвящ. памяти проф. Е. М. Галкиной-Федорук] / [Под ред. Т. П. Ломтева и А. А. Камыниной]. – М.: МГУ, 1970. – С. 216–235.
Popova Y. A. O dvusostavnosty nomynatyvnykh predlozhenyy [About two-memberness of nominative sentences] / Y. A. Popova // Yssledovanyya po sovremennomu russkomu yazyku: [Sb. st.,

posvyashch. pamyaty prof. E. M. Halkynoy-Fedoruk] / [Pod red. T. P. Lomteva y A. A. Kamynynoy]. – M.: MHU, 1970. – S. 216–235.

23. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов: пособие для учителя / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М.: Просвещение, 1985. – 357 с.

Rozental' D. É. Slovar'-spravochnyk lynhvystycheskykh termynov: posobye dlya uchytelya [Dictionary of linguistic terms: a teacher's guide] / D. É. Rozental', M. A. Telenkova. – M.: Prosveshchenye, 1985. – 357 s.

24. Санжаров Л. Н. Номинативное предложение в современном русском языке (на материале поэзии): автореф. дисс.... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 "Русский язык" / Л. Н. Санжаров. – М., 1963. – 20 с.

Sanzharov L. N. Nomynatyvnoe predlozhenye v sovremennom russkom yazyke (na materyale poézyy) [A nominative sentences in modern Russian (based on poetry)]: avtoref. dyss.... kand. fylol. nauk: spets. 10.02.01 "Russkyy yazyk" / L. N. Sanzharov. – M., 1963. – 20 s.

25. Современный русский язык: Учебник / [Под ред. Н. С. Валгиной]. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Логос, 2002. – 528 с.

Sovremennyy russkyy yazyk [Modern Russian]: Uchebnyk / [Pod red. N. S. Valhynoy]. – 6-e yzd., pererab. y dop. – M.: Lohos, 2002. – 528 s.

26. Сулима М. Українська фраза [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://r2u.org.ua/node/198

Sulyma M. Ukrayins'ka fraza [Ukrainian phrase] [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://r2u.org.ua/node/198

27. Сучасна українська літературна мова / [за ред. С. О. Карамана]. – К.: Літера ЛТД, 2011. – 558 с.

Suchasna ukrayins'ka literaturna mova [Modern literary Ukrainian] / [za red. S. O. Karamana]. – K.: Litera LTD, 2011. – 558 s.

28. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1972. – 516 с.

Suchasna ukrayins'ka literaturna mova: Syntaksys [Modern literary Ukrainian: Syntax] / [za zah. red. I. K. Bilodida]. – K.: Nauk. dumka, 1972. – 516 s.

29. Сучасна українська мова: підручник / [за ред. О. Д. Пономаріва]. 3-тє вид., перероб. – К.: Либідь, 2005. – 488 с.

Suchasna ukrayins'ka mova [Modern Ukrainian]: pidruchnyk / [za red. O. D. Ponomariva]. 3-tye vyd., pererob. – K.: Lybid', 2005. – 488 s.

30. Сушинська І. М. Структурно-функціональні різновиди номінативних речень у сучасній українській мові: автореф. дис. … канд. філ. наук: спец. 10.02.01 – "Українська мова" / І. М. Сушинська. – Дніпропетровськ, 2000. – 20 с.

Sushyns'ka I. M. Strukturno-funktsional'ni riznovydy nominatyvnykh rechen' u suchasniy ukrayins'kiy movi [Functional–semantic varieties of the nominative sentences in modern Ukrainian language]: avtoref. dys. ... kand. fil. nauk: spets. 10.02.01 – "Ukrayins'ka mova" / I. M. Sushyns'ka. – Dnipropetrovs'k, 2000. – 20 s.

31. Ходикіна І. І. Функціональні особливості вживання різновидів номінативних речень у творах Олеся Гончара / І. І. Ходикіна // Актуальні проблеми слов'янської філології: [Зб. наук. ст.]: Лінгвістика і літературознавство. – К.: Знання, 2000. – Вип. 5. – С. 40–44.

Khodykina I. I. Funktsional'ni osoblyvosti vzhyvannya riznovydiv nominatyvnykh rechen' u tvorakh Olesya Honchara [Functional features of the use of varieties of nominative sentences in Oles Gonchar's works] / I. I. Khodykina // Aktual'ni problemy slov'yans'koyi filolohiyi: [Zb. nauk. st.]: Linhvistyka i literaturoznavstvo. – K.: Znannya, 2000. – Vyp. 5. – S. 40–44.

32. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / Алексей Александрович Шахматов ; [вступ. статья д-ра филол. наук, проф. Е. В. Клобукова; редакция и комментарии проф. Е. С. Истриной]. – [3-е изд.]. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 624 с.

Shakhmatov A. A. Syntaksys russkoho yazyka [The syntax of Russian] / Aleksey Aleksandrovych Shakhmatov ; [vstup. stat'ya d-ra fylol. nauk, prof. E. V. Klobukova; redaktsyya y kommentaryy prof. E. S. Ystrynoy]. – [3-e yzd.]. – M.: Édytoryal URSS, 2001. – 624 s.

33. Benveniste É. Problèmes de linguistique générale / Émile Benveniste. – Paris: Éditions Gallimard, 1966. – V. I. – 356 p.

34. Bulletin de la société de linguistique de Paris – Paris: au siège de la société: Sorbonne, 1904. – T. 13. – 142 p.

35. Chomsky N. The Logical Structure of Linguistic Theory / Noam Chomsky. – New York: Plenum Press, 1975. – 604 p.

36. Grevisse M. Nouvelle grammaire française: Grammaire / M. Grevisse, A. Goosse. – Bruxelles: De Boeck Supérieur, 1995. – V. 103. – 393 p.

37. Hjelmslev L. Essais linguistiques. Travaux du cercle linguistique du Copenhague / Louis Hjelmslev. – Copenhague: Nordisk Sprog – og Kulturforlag, 1959. – V. XII. – 275 p.

38. Lefeuvre F. La phrase averbale en français / F. Lefeuvre // L'Information Grammaticale. – 2001. – № 88. – P. 47–48

39. Lehmann W. P. Proto-Indo-European syntax / Winfred Philipp Lehmann. – USA: University of Texas Press, 1974. – 278 p.

40. Mémoires de la société de linguistique de Paris. – Paris: Librairie Honoré Champion éditeur, 1906. – T. 14. – 549 p.

41. Robert P. Le Petit Robert: Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française / Paul Robert. – Paris: S.N.L., 1976. – 1971 p.

Shvets O.V. The evolution of the notion "nominative sentence" in linguistics

Abstract. The article analyses the definitions of the notion "nominative sentence", which were formulated by the representatives of the system-functional, structural-semantic, structural-functional and linguo-cognitive approaches to the study of the syntax. An attempt to produce own definition was made.

Keywords: *nominative sentence, the system-functional approach, the structural-semantic approach, the structural-functional approach, linguo-cognitive approach.*

Швец А.В. Эволюция понятия "номинативное предложение" в лингвистике

Аннотация. В статье проанализированы дефиниции понятия "номинативное предложение", сформулированные представителями системно-функционального, структурно-семантического, структурно-функционального и лингвокогнитивного подходов к изучению синтаксиса. Была сделана попытка синтезировать собственное определение.

Ключевые слова: *номинативное предложение, системно-функциональный подход, структурно-семантический подход, структурно-функциональный подход, лингвокогнитивный подход.*

Южакова О.І.

Проблеми становлення української наукової і технічної термінології на сучасному етапі

Южакова Олена Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент
Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

Анотація. У статті висвітлено деякі аспекти проблеми розбудови української термінології. По-перше, на словотвірному рівні схарактеризовано питомі деривaційні моделі термінів, які наразі, на думку автора, мають стати продуктивними. Загалом, у роботі надано перевагу автентичним моделям творення термінів порівняно з калькованими, як-от: *клинчастий, серпуватий*, замість кальок *клиновидний, серпоподібний*. Звернено увагу на недоречність скалькованої з російської мови форми на *-учий* (*-ючий*), *-ачий* (*-ячий*), оскільки українськими еквівалентами російських дієприкметників активного стану теперішнього часу є здебільшого різноманітні віддієслівні прикметники, рідше – іменники, приміром, рос. *турбулизирующее влияние* – укр. *турбулізівний вплив*; рос. *турбулизирующий поток* – укр. *потік-турбулізатор*. По-друге, зазначено негативні наслідки ігнорування з боку науковців такого граматичного явища, як видове протиставлення певної частини віддієслівних іменників і здатності таких іменників номінувати результат процесу (морфологічний рівень). Підкреслено, що нерозрізнювання форм на взірець *стискання//стиснення, тиск* не відповідає законам української мови та спричиняє непорозуміння і нерозуміння, тому неприйнятно використовувати одну форму, приміром, *тиск* (як результат процесу), і вживати її у значеннях незавершеної і завершеної дії, а також застосовувати скальковану форму на позначення наслідку процесу, наприклад, *штамповка*, за наявності питомої – *штампóвання*. По-третє, з'ясовано певні причини помилок на лексичному рівні, пов'язаних передусім зі ставленням словникарів і науковців до українського термінологічного спадку 20-30 рр. ХХ ст. – "золотого десятиріччя" у розвитку української термінології. Наголошено на тому, що сьогодні цей спадок має стати підґрунтям для подальшої роботи з термінними масивами. І врешті, порушено питання щодо запозичених номінацій, кількість яких наразі помітно більшає. Щодо розв'язання цієї проблеми, перспективним, на погляд автора, є шлях ретельного опрацьовування і засвоювання запозичень.

Ключові слова*: *термін, термінологія, словотвірна модель, запозичення.

Після проголошення незалежності в Україні українська мова набула статусу державної, що спричинило не тільки її вживання на території всієї країни, але й розвиток тих шарів лексики, які за радянських часів з причин, далеких від наукових, були вилучені з обігу. Насамперед це стосується наукової лексики, точніше, наукових і технічних термінів, оскільки політика за часів СРСР була скерована на так зване злиття національних мов з рівнянням на російську. Ось чому, зокрема, після 1933 року у новоствореному Інституті мовознавства АН СРСР, що був заснований на місці ліквідованого Інституту української наукової мови, не залишилось навіть термінологічного відділу. Наукові і технічні словники (їх було близько 40), які уклали українські науковці за період з 1921 по 1932 рр., були знищені, і номінації, які опрацювали словникарі, замінено російськими (кількість таких номінацій сягає понад 14,5 тис. одиниць, що становило від 50 % до 80 % лексем у різних терміносистемах) здебільшого методом транслітерації, як-от: рос. *золотник* – укр. *золотник* [11, с. 208; 4, с. 172; 18, с. 108] (було *розподільча скриня-коробка* [9, с. 22; 13, с. 22]; *розподільник* [9, с. 22; 14, с. 128; 13, с. 22; 10], *сувак* [15, с. 161; 10]); рос. *кривошип* – укр. *кривошип* [11, с. 284; 4, с. 236; 18, с. 145] (було *корба* [15, с. 138]); рос. *насос* – укр. *насос* [18, с. 179] (було *помпа* [15, с. 49], *смок* [13, с. 36; 15, с. 49], *смоковик* [9, с. 36; 14, с. 136; 15, с. 49]), рос. *поршень* – укр. *поршень* [11, с. 529; 4, с. 427; 18, с. 250] (було *толок* [15, с 163]; *толочій* [9, с. 49; 14, с. 148; 13, с. 49]); рос. *шестерня* – укр. *шестірня* [11, с. 850; 4, с. 612; 18, с. 391] (було *триб* [9, с. 70; 14, с. 150]); рос. *шатун* – укр. *шатун* [11, с. 848; 4, с. 710; 18, с. 390] (було *гонок* [14, с. 34; 13, с. 70; 15, с. 138]) і т.д.

Щоправда, де-не-де у словниках подавали українські відповідники, наприклад, рос. *подшипник* – укр. *підшипник, ва́льниця* [11, с. 511; 4, с. 413], або терміни іншомовного походження, вживані до 1933 року (рос. *насос – помпа, насос* [11, с. 368]), проте такі номінації звичайно «супроводжували» еквіваленти російського походження (*насос, підшипник*). Тут варто звернути увагу на той факт, що автори словника [11] готували його до видання у радянський період і змушені були подати у статтях як рівноцінні бажані і небажані варіанти термінів на зразок "*водопровід – водогін, зигзагоподібний – зигзагуватий, рівнодіючий – рівнодійний, багатоступінчатий – багатоступінчастий – багатоступеневий*" [11, с. 10] (нині словникарі [1; 7; 10] й термінологи пропонують вживати *водогін, зигзагуватий, рівнодійний, багатоступеневий* (термін *багатоступеневий* узгоджується зі словами *цикли, машини, компресори* тощо).

Побіжно зазначимо, що ставлення сучасних українських лексикографів і науковців до термінної спадщини 20-30 рр. ХХ ст. неоднозначне: від несприймання і/або ігнорування набутків попередників до повного їхнього стандартування. Однак ми вважаємо, що, спираючись на сучасні мовні норми, більшу частину «репресованого» масиву термінів треба повернути, та й оцінювати номінації за словниками тих часів бажано не лише з огляду на історичні обставини, а й беручи до уваги необхідність відновлювання певної мовної одиниці.

Наразі питанням розбудови української наукової і технічної термінології присвячено ряд монографій, численні статті. Їх обговорюють на конференціях, які періодично організовують, зокрема, у Львові ("Проблеми української термінології *СловоСвіт*") та в Києві ("Українська термінологія і сучасність"), що сприяє активізації термінологічної роботи в Україні. Підтвердженням цього слугує видання упродовж 1990–2007 рр. понад 600 галузевих словників [3, с. 131], проте багато питань ще потребують обговорювання та досліджування.

Отже, мета статті – з´ясувати, якою мірою сьогодні розв´язано проблеми відновлення української наукової і технічної термінології, і проаналізувати, наскіль-

ки вона відповідає духові мови та українській ментальності.

Таке завдання доцільно здійснити на матеріялі лексикографічних праць, підручників, посібників різних років видання, а також сучасних технічних часописів, використовуючи методи індукції й дедукції, описовий метод з прийомами спостережування, порівнювання, узагальнювання та класифікації мовних явищ.

Аналіз сучасної української термінолексики на рівні дериватології дав змогу виснувати про те, що наразі вживається ряд словотвірних моделей, зокрема російських, які потрапили на український мовний ґрунт без огляду на норми цієї мови. Насамперед це стосується українських дієприкметників активного стану теперішнього часу на *-учий* (*-ючий*), *-ачий* (*-ячий*), приміром, *охолоджуючий*, *результуючий*, *рівнодіюча*, *утилізуючий* (про апарат), незважаючи на те що кількість таких форм в українській мові вельми обмежена, а самі дієприкметники маловживані. Проте, починаючи з 1933 року, ця словотвірна модель стала однією з провідних, і лише сьогодні її визнано невдалою калькою з російської мови та подібні терміни замінено питомими варіантами: *охолоджувальний*, *результівний* або *висхідний* [7, с. 649], *рівнодійна*, *апарат-утилізатор*. Однак у певних сучасних словниках й досі не розрізняють вказані форми і часто-густо подають їх паралельно: *охолодний*, *охолоджувальний*; (причастие) *охолоджуючий* [4, с. 362], *рівнодіючий* і *рівнодійний* [4, с. 482].

За законами української мови, замість дієприкметників активного стану теперішнього часу на *-учий* (*-ючий*), *-ачий* (*-ячий*), доречно використати або віддієслівні прикметники із суфіксами *-ов-*, *-лив-*, *-л-*, *-альн-*, *-ів-н-*, *-к-*, *-н-* (не *випускаючий*, а *випусковий*; не *виснажуючий*, а *виснажливий*; не *відстаючий*, а *відсталий*; не *всепоглинаючий*, а *всепоглинальний*; не *гальмуючий*, а *гальмівний*; не *повзучий*, а *повзький;* не *енергозберігаючий*, а *енергоощадний* [6, с. 203]), або іменники (не *виступаючий*, а *промовець*, *доповідач*, *оратор*; не *збираюча лінза*, а *лінза-збирач* [6, с. 203]; не *починаючий*, а *початківець*), або словосполуки і слова-синоніми: не *існуючий у воді*, а *здатний існувати у воді* [6, с. 330]; не *діюча модель*, а *робоча* (*робітна*) *модель* [6, с. 331], оскільки (нехай звучить парадоксально!) *існуючого* і *діючого* в українській мові не існує.

Дієприкметники на *-учий* (*-ючий*), *-ачий* (*-ячий*) трапляються дуже рідко (*в´янучий, тремтячий, темніючий* [8, с. 276]), причому, радше, у художніх текстах, як-то: "… був саме *агонізуючий* комунізм і нестерпний у квітні дощ зі снігом…" [2, с. 73], "Але що найважливіше – там є життя, опис *пульсуючих* пияцьких дискусій…" [курсив – наш] [2, с. 119].

У будь-якому разі перекладання певного російського дієприкметника українською мовою потребує глибоких знань з цього питання. Наприклад, рос. *турбулизирующее влияние* і *турбулизирующий поток* слід передати укр. *турбулізівний вплив* і *потік-турбулізатор*, бо російською стрижневі слова словосполук узгоджуються з однаковими атрибутами, які, своєю чергою, розрізняються семантично. Так, у першій словосполуці підкреслено здатність бути суб'єктом дії, тому тут доречний суфікс *-івн-*, у другій – призначення бути суб'єктом дії, однак через немилозвучність прикметника *турбулізувальний* використано іменникову форму (*турбулізатор*).

Загалом, проблеми перекладу російських активних і пасивних дієприкметників теперішнього часу українською мовою неодноразово порушували на конференціях, ці питання розтлумачено у відповідних книжках [8] і підручниках [17], тому словосполуки на кшталт "метал …осідає *…на диск, що обертається*", "…зношування *деталей компресора, що з´єднуються*", "…незначне зниження температури конденсації <…> приводить до економії *електроенергії, що витрачається*, на 4-5 %" [19, с. 16] [курсив – наш] тощо вважаємо штучними і натомість пропонуємо "ощадливі" варіанти: "*метал …осідає …на обертовий диск*", "*…спрацьовування* (не зношування!) *сполучних деталей компресора*", " <…> *приводить до економії витрачуваної електроенергії …*"

Чужорідною була для української мови і деривaційна модель з частинами *-видний*, *-подібний* на зразок *гелеподібний*, *зіркоподібний*, *клиновидний*, *лопатовидний*, *лускоподібний*, *маятникоподібний*, *серпоподібний*, *серцеподібний*, бо раніше таке значення додавали словам різноманітні суфікси, передусім *-уват-* (*-юват-*), *-еват*, *-а(с)т*, *-ист-*, вирази *на взір*, *у формі*, сполучник *як*, а саме: *гелюватий*, *зірчастий* і *зіркатий*, *клинчастий* і *клинуватий*, *лопатистий* (*на взір лопати*, *як лопата*), *лускáтий*, *у формі маятника* (*на взір маятника*, *як маятник*), *серпуватий* і *серпастий*, *серцеватий* і *серцюватий* тощо. Сучасні видання підтверджують положення про те, що вилучити навіть цілий словотвірний тип набагато легше, ніж відновити, тому в різних навчальних і наукових виданнях спостерігаємо: *газоподібний* (замість *газовий* або *газуватий*), *пароподібний* (замість *паруватий*), *ниткоподібний* (замість *ниткуватий*, *нитчастий*) і т.п. Крім того, низка термінів має набути вигляду й звучання відповідно до законів української мови, тому не *вихровий*, а *вихоровий*, бо *вихор* (не відбувається чергування з нулем звука); не *установка* (пристрій), а питома одиниця з нульовою суфіксацією *устава*, створена за продуктивною моделлю безафіксним способом на зразок *винагорода*, *віднова*, *заувага*, *навантага*, *розбудова*, *сполука*, *управа* та ін.

Друга проблема щодо відродження наукової мови в Україні пов'язана з ігноруванням видових властивостей, характерних для певної частини віддієслівних іменників (здебільшого на *-ння*, *-ття*) [5, с. 11]. Так, російському іменнику із процесовим значенням *охлаждение* відповідають два українські еквіваленти: *охолоджування* (утворене від дієслова *охолоджувати*) і *охолодження* (утворене від дієслова *охолодити*), що позначають незавершену і завершену дію (далі – НД//ЗД). Крім того, віддієслівні іменники мають здатність виражати і результати (далі – РД), наслідки або зміни стану об'єктів дії. Порівняймо: *стискання//стиснення* (НД//ЗД), *тиск* (РД, тобто величина); *нашарóвування//нашарува́ння* (НД//ЗД), *нашарóвання* (РД: структура, пласти, шар(и) [1, с. 749]).

З огляду на те що в російській мові віддієслівним іменникам на позначення опредмечених процесів не притаманне послідовне протиставлення за видом [5, с. 9], то й українські відповідні іменники за попередній

період розвитку втратили таку здатність. Наразі йдеться про необхідність відновлення цієї іменникової властивості, оскільки вона відповідає граматичним законам української мови і дає змогу диференціювати зміст таких форм, як *компонування//скомпонування*, *компоно́вання* [1, с. 554], *осаджування//осадження*, *осад* тощо, уникнувши неточностей у спеціальному тексті. Отже, й вивчати такі форми віддієслівних іменників слушно в розділах – "Іменник" і "Дієслово" [5, с. 11], оскільки українські віддієслівні іменники належать до розряду іменників й одночасно розрізняються за видом – категорією дієслів. Проте це питання й досі остаточно не розв'язане, попри те що усунення зазначеної моделі збіднило українську мову, спричинивши ряд проблем.

По-перше, замість опрацювання форм віддієслівного іменника з процесовою семантикою на позначення незавершеної, завершеної дії, а також її результату, як-то: *випадання//ви́падення* (НД//ЗД), *ви́пад* (РД) [1, с. 118]; *відкладання//відкладення* (НД//ЗД), *ві́дклад* (РД) [1, с. 147–148]; *закручування// закручення* (НД//ЗД), *за́крут* (РД) [1, с. 380]; *зупинянн//зупинення* (НД//ЗД), *зупин* (РД) [1, с. 466]; *навантажування//навантаження* (НД//ЗД) [1, с. 712], *навантага* (РД) [1, с. 711]; *насичування// насичення* (НД//ЗД), *на́сит* (РД) [1, с. 745]; *перетворювання//перетворення* (НД//ЗД), *перетві́р* (РД) [1, с. 1027], використовували одну з форм в усіх трьох значеннях (наприклад, *випадання*, *відкладення*, *закручення*, *зупинка*, *навантаження*, *насичення*, *перетворення*), що призводило до помилок: *формула відкладень* (правильно: *формула відкладів,* адже йдеться про речовину), *випадання у вигляді роси* (правильно: *випади у вигляді роси*), *зупинка комп'ютера* (правильно: *зупин комп'ютера*), *навантаження компресора дорівнює…* (правильно: *навантага компресора дорівнює…*, бо йдеться про результат процесу), *температура фазового перетворення* (правильно: *температура фазового перетворювання*, оскільки йдеться про перебіг процесу, що тривав у часі).

По-друге, до певних українських іменників з домінантною процесовою семою, яким відповідають форми російських віддієслівних іменників, утворених від двовидових дієслів із суфіксом *-ирова-* на взірець *генерирование*, *дросселирование*, *кондиционирование*, *регулирование*, подано й зафіксовано видову пару тільки тепер і, на жаль, лише в одній лексикографічній праці [1], як-то: *ґенерування//зґенерування* (НД//ЗД) [1, с. 241] (автори словника вживають у цих термінах літеру ґ, проте ми цього погляду не поділяємо), *дроселювання//задроселювання* (НД//ЗД) [1, с. 319], *кондиціювання//скондиціювання* (НД//ЗД) [1, с. 558], *регулювання//зрегулювання* (НД//ЗД) [1, с. 1123] тощо. Вживання тої чи іншої форми віддієслівних іменників залежить від контексту та попереднього слова, з чого випливає, що *метод дроселювання* і *момент задроселювання*; *процес генерування* і *результат згенерування*; *схема кондиціювання повітря* і *після скондиціювання повітря*; *система регулювання споживання енергії* та *звіт про зрегулювання споживаної енергії* тощо.

По-третє, на позначення наслідку процесу вживаються іменники з різноманітними суфіксами, причому одну з форм на *-ов-анн*(я) із значенням результату процесу було замінено скалькованою з російської мови конструкцією із суфіксом *-к-*(а), приміром, *ошиновка* [18, с. 205], *шифровка, штамповка*. Натомість, за законами української мови, потрібно вжити *ошино́вання* (як результат *ошинува́ння*), *шифро́вання* (адже це "текст" [12, с. 552]) і *штампо́вання* (бо це "виріб" [12, с. 554]). Однак сьогодні цю словотвірну модель майже не використовує широкий загал науковців, через що спостерігаємо численні випадки їхнього девіантного вживання. Так, у реченні "*Устаткування* цих супермаркетів стало причиною безсонних ночей професіоналів компанії "Таврія-В"…" [19, с. 20] [курсив – наш], йдеться про апаратуру, а не процес (устатковування// устаткування), тому слід вжити "*Устатко́вання* цих супермаркетів…"

Багато термінних помилок, неточностей спостерігаємо і на лексичному рівні, що пов'язано з різноаспектними проблемами, у тому числі зі ставленням лексикографа до термінологічного спадку 20-30 рр. XX ст. На наш погляд, цей спадок має стати підґрунтям для подальшої роботи з науковими і технічними номінаціями. Ретельний аналіз словників [9; 12; 13; 14; 15] дав змогу резюмувати, що певні терміни, зареєстровані в них, взагалі, недоцільно відновляти через їхню невідповідність сучасним поняттям (пор.: рос. *холодильная машина* – укр. *остудна́ злагода* [14, с. 94] або *холодна́ машина* [15, с. 43]; рос. *холодильник* – укр. *холодни́к*; рос. *холодильная установка – холодильне приладдя* [9, с. 68]), частину номінацій потрібно переглянути й осучаснити (як це вже зроблено, зокрема, з терміном *градирня*, замість *градільня*), частину одиниць варто зберегти у тому вигляді, якого вони набули за часи "золотого десятиріччя" українського термінотворення, тобто зафіксовані у словниках 1921–1932 рр. (*бурштин*, *витка*, *гонок*, *корба, олива* (технічна), *осяниця*, *перстина*, *прогонич*, *толок*, *топлення*, *стоп*, *хлипак* та ін.), частину запозичених, проте вже усталених і зручних у професійному спілкуванні термінів необхідно залишити, вживаючи їх поряд з питомими номінаціями, а саме: *вбирач – абсорбер*, *водоохолодня – градирня*, *защільник – сальник*, *криси – фланці*, *олив´ярка – лубрикатор*, *осяниця – букса*, *перепуск – байпас*, *пори́нач – плунжер*, *розпильник – форсунка*, *тепловміст – ентальпія*, *толок – поршень*, *торчак – торець*, *хлипак – клапан* тощо.

Крім того, констатуємо факт, що певна кількість запозичених термінів вже частково засвоєна, оскільки набула питомих афіксів, "залишаючи" незмінними іншомовні корені, причому словникарі звичайно реєструють обидва варіанти – запозичений і частково «опитомлений». Так, *контролер* (з англійської *controller* – управитель [16, с. 379]) "співіснує" з *контрольником* [10], *дегазатор* (*газ* – з французької *gaz*, своєю чергою, запозичено з грецької *chaos* – хаос [16, с. 147]) – з *відгазувальником* [10] або *знегазовувачем* [1, с. 449], *дегазація* – із *знегазуванням* [10], точніше, *знегазовуванням// знегазуванням* [1, с. 449].

Позаяк українська термінологія перебуває на стадії формування і становлення, одним із проблемних завдань для термінолога є опрацьовування неологізмів, які з'являються в усіх галузях науки й техніки, особливо – у сфері комп´ютерних технологій. Через те що

неологізми – переважно слова іншомовного походження, великого значення набуває позиція словникаря щодо цього питання, адже, з одного боку, термінологічний пуризм тут неприйнятний, бо це призведе до занепаду мови, з іншого, – не можна використовувати численні запозичення, у тому числі кальки, як з англійської, так і з російської мов, бо це стане на заваді розвитку української мови й навіть поставить під сумнів її існування як самобутньої, відносно самостійної і внутрішньоорганізованої системи.

Наразі потрібно визнати положення про те, що певна частина термінів-запозичень з різних причин не має і, мабуть, не матиме питомих відповідників (*дросель-ефект, інженер, номограма*). До певної частини іншомовної термінолексики можна дібрати українські еквіваленти, попри те що неминуча при цьому різновекторність поглядів словникарів та науковців спричинить і спричиняє функціювання термінних варіантів та породжує розбіжності у тлумаченні, а відтак непорозуміння і нерозуміння. Приміром, знайдено три питомі номінації – *ви́згін* [1, с. 108], *перегін* [11, с. 89; 4, с. 74; 7, с. 81], *узгін* [10], як еквіваленти російського терміна *возгонка*. Доречні з них, на наше переконання, *визгін* (*узгін*), бо *перегін*, власне, асоціюється з поняттями "відстань" і "залізнична колія".

Отже, розглянувши сучасні проблеми українського термінознавства, можна зробити такі висновки: по-перше, низку наріжних питань щодо відновлення українського наукового і технічного слова розв´язано, бо сьогодні йдеться про українську термінологію як організовану сукупність термінних одиниць, що підтверджує дослідження ряду словників, з-поміж яких особливо цінними з погляду опрацювання величезного термінного апарату минулого й сучасного є лексикографічні праці [1; 7; 10], а також решта наукових і навчальних творів, зокрема [17]. Однак питання доречності відновлювання термінів на базі словників 20-30 рр. ХХ ст., залишається одним з найскладніших і болючих в Україні, оскільки до таких наукових джерел, як [9; 12; 13; 14; 15] та ін., що є підґрунтям української термінології, звертаються далеко не всі словникарі.

По-друге, триває позитивний процес вилучання деривaційних моделей, які суперечать засадам побудови слів в українській мові, що, загалом, сприяє її оздоровлянню, зокрема, на рівні словотвору, морфології та лексики. Цей процес непростий і після шести десятків років вимушеного застою не відбувається без мовних кострубатостей, проте таким шляхом треба йти.

І по-третє, ставлення до будь-яких термінних запозичень з боку словникарів і науковців за всіх часів було неоднаковим, і нині ця проблема спричиняє чи не найпалкіші дискусії, а втім вважаємо за потрібне опрацьовувати терміни іншомовного походження здебільшого з паралельним шуканням і/або творенням термінних варіантів на власному мовному ґрунті, адже якусь частину запозичень можна передати калькуванням, якась кількість неавтентичних термінів вживатиметься у тому вигляді, у якому запозичена, та для якоїсь частини можна дібрати питомі еквіваленти. Таким чином, процес становлення української термінології триває, адже пошук оптимальної номінації є на часі.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови (фізика та споріднені науки) у 2-х частинах. Частина ІІ – українсько-англійська / [упорядники: О. Кочерга, Є. Мейнарович]. – Вінниця: Нова Книга, 2010. – XXXIV + 1566 с.

Angliis'ko-ukrains'ko-angliis'kyi slovnyk naukovoi movy (fizyka ta sporidneni nauky) u 2-h chastynah. Chastyna II – ukrains'ko-angliis'ka [English-Ukrainian-English Dictionary of Scientific Language (Physics and Related Sciences) in 2 volumes. Volume II – Ukrainian-English] / [uporiadnyky: O. Kocherha, Ye. Meinarovych]. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2010. – XXXIV + 1566 s.

2.Андрухович Ю. Дванадцять обручів: роман. – Харків: Книжковий Клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2013. – 288 с.

Andrukhovych Yu. Dvanadtsiat' obruchiv: roman [Twelve Rings: novel]. – Kharkiv: Knyzhkovyi Klub "Klub simeinoho dozvillia", 2013. – 288 s.

3. Васенко Л.А., Дубічинський В.В., Кримець О.М. Фахова українська мова: навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.

Vasenko L.A., Dubichyns'kyi V.V., Krymets' O.M. Fakhova ukrains'ka mova: navchal'nyi posibnyk [The Specialised Ukrainian Language: coursebook]. – K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2008. – 272 s.

4. Великий російсько-український політехнічний словник – близько 160 000 слів та словосполучень / [укладачі: О.С. Благовещенський, С.А. Лунев, М.В. Смульська та ін.; за редакцією О.С. Благовещенського]. – К.: Чумацький Шлях, 2002. – 749 с.

Velykyi rosiis'ko-ukrains'kyi politekhnichnyi slovnyk – blyz'ko 160 000 sliv ta slovospoluchen' [Big Russian-Ukrainian Polytechnic Dictionary – approximately 160 000 words and collocations] / [ukladachi: O.S. Blahoveschens'kyi, S.A. Lunev, M.V. Smul's'ka ta in.; za redaktsiieiu O.S. Blahoveschens'koho]. – K.: Chumats'kyi Shliakh, 2002. – 749 s.

5. Гінзбург М. Українські віддієслівні іменники на -ння, -ття на тлі сусідніх слов'янських мов // Вісник НУ "Львівська політехніка", 2013. № 765. – 3-13 с.

Hinzburh M. Ukrayins'ki viddiyeslivni imennyky na -nnya, -ttya na tli susidnikh slov"yans'kykh mov [Ukrainian verbal nouns with the affixes -nnia, -ttia contrasted with their equivalents in the neighbouring Slavic languages] // Visnyk NU «L'vivs'ka politekhnika», 2013. № 765. – 3-13 s.

6. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. – 2-ге видання, доповнене. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 440 с.

Mykytiuk O. Suchasna ukrains'ka mova: samobutnist', systema, norma: navchal'nyi posibnyk [Modern Ukrainian Language: Originality, System, Standards: coursebook]. – 2-he vydannia, dopovnene. – L'viv: Vydavnytstvo L'vivs'koi politekhniky, 2012. – 440 s.

7. Новий російсько-український політехнічний словник: 100 000 термінів і термінів-словосполучень / [укладач М. Зубков]. – Харків: Гриф, 2005. – 952 с.

Novyi rosiis'ko-ukrains'kyi politekhnichnyi slovnyk: 100 000 terminiv i terminiv-slovospoluchen' [New Russian-Ukrainian Polytechnic Dictionary: 100 000 terms and term collocations] / [uklad. M. Zubkov]. – Kharkiv: Hryf, 2005. – 952 s.

8. Островський В.І., Островська Г.Ф. А українською кажуть так… / Серія "Берег Овідія", Т. VII. – Одеса: Астропринт, 2008. – 400 с.

Ostrovs'kyi V.I., Ostrovs'ka H.F. A ukrains'koiu kazhut' tak… [And in Ukrainian We Say It Like This…] / Seriia «Bereh Ovidiia», T. VII. – Odesa: Astroprynt, 2008. – 400 s.

9. Російсько-український словник / [укладач В. Дубровський]. – 2-е вид. – К.: Трест "Київ-друк", 1926. – 104 с.
Rosiis'ko-ukrains'kyi slovnyk [Russian-Ukrainian Dictionary] / [ukladach V. Dubrovs'kyi]. – [2-e vyd.]. – K.: Trest "Kyiv-druk", 1926. – 104 s.
10. Російсько-український словник з інженерних технологій / [укладачі: М. Ганіткевич, Б. Кінаш]. Термінографічна серія *СловоСвіт* № 9. – Львів: ЛІГА-ПРЕС, 2004. – CD.
Rosiis'ko-ukrains'kyi slovnyk z inzhenernykh tekhnologii [Russian-Ukrainian Engineering Technology Dictionary] / [ukladachi: M. Hanitkevych, B. Kinash]. Terminohrafichna seriia SlovoSvit № 9. – L'viv: LIGA-PRES, 2004. – SD.
11. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / [укладачі: В.В. Гейченко, В.М. Завірюхіна, О.О. Зеленюк та ін.]. – К.: Наукова думка, 1998. – 892 с.
Rosiis'ko-ukrains'kyi slovnyk naukovoi terminolohii: Matematyka. Fizyka. Tekhnika. Nauky pro Zemliu ta Kosmos [Russian-Ukrainian Dictionary of Scientific Terminology: Mathematics. Physics. Technology. Sciences About Earth and Space] / [ukladachi: V.V. Heichenko, V.M. Zaviriukhina, O.O. Zeleniuk ta in.]. – K.: Naukova dumka, 1998. – 892 s.
12. Російсько-український словник складної лексики / [укладач С. Караванський]. – 2-ге вид., доповн. і випр. – Львів: БаК, 2006. – XIV + 562 с.
Rosiis'ko-ukrains'kyi slovnyk skladnoi leksyky [Russian-Ukrainian Dictionary of Complicated Vocabulary] / [ukladach S. Karavans'kyi]. – 2-he vyd., dopovn. i vypr. – L'viv: BaK, 2006. – XIV + 562 s.
13. Словник технічної номенклатури. Мануфактурні виробництва (Проєкт) / [укладач Ф. Лоханько]. – К.: Державне видавництво України, 1928. – 104 с.
Slovnyk tekhnichnoi nomenklatury. Manufakturni vyrobnytstva (Proiekt) [Dictionary of Technical Nomenclature. Manufactories (Project)] / [ukladach F. Lokhan'ko]. – K.: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1928. – 104 s.
14. Словник технічної термінології з російським покажчиком / [укладачі М. і Л. Дармороси]. – К.: Горно, 1926. – 292 с.
Slovnyk tekhnichnoi terminolohii z rosiis'kym pokazhchykom [Dictionary of Technical Terminology with the Russian Index] / [ukladachi M. i L. Darmorosy]. – K.: Horno, 1926. – 292 s.
15. Словник фізичної термінології (Проєкт) / [укладач В.В. Фаворський]. – Харків: Українська радянська енциклопедія, 1932. – Т. IX. – 216 с.
Slovnyk fizychnoi terminolohii (Proiekt) [Dictionary of Physics Terminology (Project)] / [ukladach V.V. Favors'kyi]. – Kharkiv: Ukrains'ka radians'ka entsyklopediia, 1932. – T. IH. – 216 s.
16. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / [укладачі: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv: blyz'ko 20 tys. sliv i slovospoluchen' [Modern Dictionary of Loan Words: approximately 20 thousand words and collocations] / [ukladachi: O.I. Skopnenko, T.V. Tsymbaliuk]. – K.: Dovira, 2006. – 789 s.
17. Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень / М.Д. Гінзбург, І.О. Требульова, С.Д. Левіна, І.М. Корніловська; за редакцією М.Д. Гінзбурга. – К.: Фірма "ІНКОС", Центр навчальної літератури, 2007. – 672 с.
Ukrains'ka dilova i fakhova mova: praktychnyi posibnyk na schoden' [Ukrainian Business and Specialised Language: everyday practical coursebook] / M.D. Hinzburh, I.O. Trebul'ova, S.D. Levina, I.M. Kornilovs'ka; za redaktsiieiu M.D. Hinzburha. – K.: Firma "INKOS", Tsentr navchal'noi literatury, 2007. – 672 s.
18. Українсько-російський словник наукової термінології / [укладачі: М.П. Годована, В.С. Марченко, О.І. Нечитайло та ін.; за загальною редакцією Л.О. Симоненко]. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. – 416 с.
Ukrains'ko-rosiis'kyi slovnyk naukovoi terminolohii [Ukrainian-Russian Dictionary of Scientific Terminology] / [ukladachi: M.P. Hodovana, V.S. Marchenko, O.I. Nechytailo ta in.; za zahal'noiu redaktsiieiu L.O. Symonenko]. – K.; Irpin': VTF "Perun", 2004. – 416 s.
19. Холод М+Т, 2011. № 6. – 40 с.
Kholod M+T [Refrigeration M+T], 2011. № 6. – 40 s.

Yuzhakova O.I. The problems of formation of present-day Ukrainian scientific and technical terminology

Abstract. The articles covers some aspects concerning development of Ukrainian terminology. Firstly, at the word-building level the derivational term patterns that in author's opinion, are to become productive ones currently, are described. Mostly the work presents authentic word-building term patterns as more preferable ones in contrast with the ones borrowed by loan translation, e. g. *клинчастий*, *серпуватий*, instead of loan translation terms *клиновидний*, *серпоподібний*. For instance, first and foremost, irrelevance of loan translation of the *-учий* (*-ючий*), *-ачий* (*-ячий*) Russian forms is emphasised inasmuch as Ukrainian equivalents of the Russian present tense active voice participles are mostly various verbal adjectives and more rarely – nouns, e. g. *турбулизирующее влияние* (Russian) – *турбулізівний вплив* (Ukrainian); *турбулизирующий поток* (Russian) – *потік-турбулізатор* (Ukrainian). Secondly, the article deals with negative effects of the scholars' ignoring such a grammatical phenomenon as the specific contrast of a certain part of verbal nouns and their capability to nominate the result of the process (morphological level). The article puts emphasis on the fact that the non-distinction between such forms as *стискання//стиснення* and *тиск* runs counter to the rules of the Ukrainian language and causes misunderstanding and confusion, therefore it is irrelevant to use one form, e. g. *тиск*, to denote both completed and incompleted actions as well as use the loan translation form to denote the result of the process, e. g. *штамповка*, in case there is an authentic one in the native language – *штампóвання*. Thirdly, the article discloses some reasons for mistakes at the lexical level related mostly to the lexicographer's and/or the scholar's attitude towards Ukrainian terminological heritage of the 1920s-30s – the "golden age" in Ukrainian terminology development. It is stressed that at present this heritage is to become the basis for further work with the term arrays. And finally, the issue of the loan terms, currently rapidly growing in number, is raised. Concerning the solution to this problem, the author considers it reasonable to thoroughly work out and assimilate loan terms as purism cannot be deemed an acceptable approach.

Keywords: *term, terminology, word-building pattern, loan translation.*

Южакова Е.И. Проблемы становления украинской научной и технической терминологии на современном этапе

Аннотация. В статье освещены некоторые аспекты проблемы становления украинской терминологии. Во-первых, на словообразовательном уровне охарактеризованы деривационные модели терминов, которые в данное время, по мнению автора, должны стать продуктивными. В основном в работе отдано предпочтение аутентичным моделям образования терминов по сравнению с калькированными: *клинчастий*, *серпуватий*, вместо калек *клиновидний*, *серпоподібний*. Обращается внимание на неуместность скалькированной с русского языка модели на *-учий* (*-ючий*), *-ачий* (*-ячий*), так как украинскими эквивалентами русских причастий активного залога настоящего времени являются преимущественно различные отглагольные прилагательные, реже – существительные, а именно: рос. *турбулизирующее влияние* – укр. *турбулізівний вплив*; рос. *турбулизирующий поток* – укр. *потік-турбулізатор*. Во-вторых, отмечены негативные последствия игнорирования такого граммати-

ческого явления, как видовое противопоставление определённой части отглагольных существительных и способности таких существительных называть результат процесса (морфологический уровень). Подчёркнуто, что неразличение форм наподобие *стискання//стиснення*, *тиск* не соответствует законам украинского языка и становится причиной недоразумений и непонимания, поэтому недопустимо использовать одну форму, например, *тиск* (как результат процесса), и употреблять её в значениях незавершённого и завершённого действия, а также пользоваться скалькированной формой для обозначения следствия процесса, например, *штамповка*, при наличии соответствующей формы в родном языке – *штампóвання*. В-третьих, на лексическом уровне объяснены некоторые причины ошибок, связанных прежде всего с отношением лексикографов и научных работников к украинскому терминологическому наследию 20-30 гг. XX в. – «золотого десятилетия» в развитии украинской терминологии. Сделан акцент на том, что сегодня это наследие должно стать основанием при дальнейшей работе с терминологическими массивами. И наконец, поднят вопрос о заимствованных номинациях, количество которых в данное время заметно увеличивается. Один из путей решения этой проблемы, который, по мнению автора, является перспективным, – тщательное обрабатывание и освоение заимствований.

Ключевые слова: *термин, терминология, словообразовательная модель, заимствование.*

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu